

VADOVAS

Europos nediskriminavimo teisės vadovas

2018 m. leidimas

COUNCIL OF EUROPE

Šio vadovo rankraštis baigtas rengti 2018 m. vasario mėn.

Atnaujintos versijos ateiityje bus skelbiamos FRA interneto svetainėje (fra.europa.eu) ir Europos Žmogaus Teisių Teismo interneto svetainės meniu skiltyje „Case-Law“ (liet. Teismo praktika) (echr.coe.int).

Nuotraukos (viršelyje ir leidinyje): © iStockphoto

© Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra ir Europos Taryba, 2021

Leidžiama atgaminti nurodžius šaltinį.

Naudoti ar atgaminti nuotraukas ir kitą medžiagą, kurių autorių teisės nepriklauso Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrai / Europos Tarybai, galima tik gavus autorių teisių turėtojų leidimą.

Nei Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra / Europos Taryba, nei joks Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūros / Europos Tarybos vardu veikiantis asmuo nėra atsakingas už toliau pateikiamos informacijos naudojimą.

Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras, 2021

ET:	ISBN 978-92-871-9808-2		
FRA – print:	ISBN 978-92-9461-313-4	doi:10.2811/042224	TK-07-17-108-LT-C
FRA – PDF:	ISBN 978-92-9461-311-0	doi:10.2811/548413	TK-07-17-108-LT-N

Šis vadovas parengtas anglų kalba. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) neprisiima jokios atsakomybės už vertimų į kitas kalbas kokybę. Šiame vadove išdėstytos nuomonės EŽTT nėra įpareigojančios. Vadove minimos tam tikros pastabos ir vadovai, susiję su Europos žmogaus teisių konvencija. EŽTT neprisiima jokios atsakomybės už jų turinį ir tai, kad jie įtraukti į šį sąrašą, nereiškia jokio pritarimo šiems leidiniams. Daugiau leidinių išvardyta EŽTT interneto svetainės bibliotekos puslapiuose adresu echr.coe.int/Library.

Europos nediskriminavimo teisės vadovas

2018 m. leidimas

Pratarmė

2010 m. sausio mėn. Europos Žmogaus Teisių Teismas ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra nusprendė bendradarbiauti rengdami šį su nediskriminavimu susijusios Europos teismų praktikos vadovą. Mums malonu pateikti atnaujintą šio vadovo redakciją, kurioje pateikiami atnaujinti atitinkamos teismų praktikos pavyzdžiai ir patobulinta struktūra.

Įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija tapo teisiškai privaloma. Be to, Sutartyje numatyta, kad ES prisijungs prie Europos žmogaus teisių konvencijos. Šiomis aplinkybėmis nuodugnesnės žinios apie bendruosius principus, kuriuos nustatė Europos Sąjungos Teisingumo Teismas ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, tapo būtinos, kad pagrindinis Europos žmogaus teisių teisės aspektas – nediskriminavimo standartai – būtų tinkamai įgyvendintas nacionaliniu lygmeniu. Be to, FRA veikla įtvirtinta Darnaus vystymosi darbotvarkėje iki 2030 m. ir vykdoma laikantis visuotinio ir lygybės principų, nė vieno nepaliekant nuošalyje. Taigi vadove remiami Darnaus vystymosi tikslai (DVT) Nr. 5 (Pasiiekti lyčių lygybę ir įgalinti visas moteris ir mergaites), 10 (Mažinti nelygybę šalyse ir tarp šalių) ir 16 (Skatinti teisingas, taikias ir įtraukias visuomenes).

Šis vadovas parengtas siekiant padėti praktikuojantiems teisininkams, kurie nesispecializuoja nediskriminavimo teisės srityje, susipažinti su pagrindiniais šios srities klausimais. Jis skirtas advokatams, teisėjams, prokurorams, socialiniams darbuotojams ir asmenims, dirbantiems su nacionalinėmis valdžios institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis (NVO) ir kitomis įstaigomis, kurioms gali tekti spręsti su diskriminacija susijusius teisinius klausimus.

Atsižvelgiant į įspūdingą Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką nediskriminavimo srityje, atrodo naudinga pristatyti atnaujintą ir prieinamą vadovą, skirtą ES ir Europos Tarybos valstybių narių, bet ne tik jų, praktikuojantiems teisininkams, kaip antai teisėjams, prokurorams ir advokatams, taip pat teisėsaugos pareigūnams. Būdami pagrindiniai žmogaus teisių apsaugos puoselėtojai, jie visų pirma turi suprasti nediskriminavimo principus, kad galėtų veiksmingai taikyti juos praktiškai. Nediskriminavimo nuostatos įgyvendinamos būtent nacionaliniu lygmeniu ir būtent čia, vietoje, problemos tampa akivaizdžios.

Norėtume padėkoti dr. Magdalenai Jankowskai-Gilberg ir dr. Dagmarai Rajscai už jų indėlį rengiant šį naujos redakcijos vadovą. Taip pat norėtume padėkoti visiems, kurie visą laiką teikė informaciją ir paramą rengiant vadovą, visų pirma JT vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biurui ir Europos Tarybos Europos socialinės chartijos departamentui. Taip pat esame dėkingi Europos Sąjungos Teisingumo Teismui už pateiktus patvirtinamuosius dokumentus.

Roderick Liddell

Europos Žmogaus Teisių Teismo
kancleris

Michael O’Flaherty

Europos Sąjungos pagrindinių teisių
agentūros direktorius

Turinys

PRATARMĖ	3
SANTRUMPOS	9
KAIP NAUDOTIS ŠIUO VADOVU	11
1 ĮVADAS Į EUROPOS NEDISKRIMINAVIMO TEISĘ. APLINKYBĖS, RAIDA IR PAGRINDINIAI PRINCIPAI	15
1.1. Su Europos nediskriminavimo teise susijusios aplinkybės ir pagrindinė informacija	16
Pagrindiniai faktai	16
1.1.1. Europos Taryba. Nediskriminavimo teisės raida	18
Pagrindinis faktas	18
1.1.2. Europos Sąjunga. Nediskriminavimo teisės raida	20
Pagrindiniai faktai	20
1.1.3. Europos nediskriminavimo teisė ir JT žmogaus teisių sutartys	24
Pagrindiniai faktai	24
1.2. Kas gauna apsaugą pagal Europos nediskriminavimo teisę?	26
Pagrindiniai faktai	26
1.3. EŽTK taikymo sritis: 14 straipsnis ir Protokolas Nr. 12	28
Pagrindiniai faktai	28
1.3.1. EŽTK numatytos teisės	29
1.3.2. EŽTK nustatytų teisių taikymo sritis	30
1.3.3. EŽTK Protokolas Nr. 12	32
1.4. ES nediskriminavimo teisės taikymo sritis	34
Pagrindiniai faktai	34
2 DISKRIMINACIJOS KATEGORIJOS	39
Pagrindinis faktas	42
2.1. Tiesioginė diskriminacija	43
Pagrindiniai faktai	43
2.1.1. Mažiau palankus požiūris	44
2.1.2. Palyginimo objektas	45
2.1.3. Priežastinis ryšys	50
2.1.4. Diskriminacija dėl ryšių	52

2.2. Netiesioginė diskriminacija	53
Pagrindiniai faktai	53
2.2.1. Neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika	55
2.2.2. Gerokai labiau neigiamas poveikis saugomajai grupei	57
2.2.3. Palyginimo objektas	58
2.3. Daugialypė ir tarpsektorinė diskriminacija	60
Pagrindiniai faktai	60
2.4. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti	65
2.4.1. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal ES nediskriminavimo direktyvas	65
Pagrindinis faktas	65
2.4.2. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal EŽTK ir ESCh	68
2.5. Specialiosios ar konkrečios priemonės	70
Pagrindiniai faktai	70
2.6. Nusikaltimai dėl neapykantos	82
Pagrindinis faktas	82
2.7. Neapykantą kurstanti kalba	87
Pagrindinis faktas	87
3 MAŽIAU PALANKIŲ SĄLYGŲ TAIKYMO PATEISINIMAS PAGAL EUROPOS NEDISKRIMINAVIMO TEISĘ	93
3.1. Objektivaus pateisinimo taikymas pagal EŽTK	94
Pagrindiniai faktai	94
3.2. Objektivaus pateisinimo taikymas pagal ES teisę	96
Pagrindinis faktas	96
3.3. Konkretūs pateisinimo pagrindai pagal ES teisę	98
Pagrindiniai faktai	98
3.3.1. Tikras profesinis reikalavimas	99
3.3.2. Religinės institucijos	104
3.3.3. Išimtys dėl amžiaus	105
4 PASIRINKTOS APSAUGOS SRITYS	111
Pagrindinis faktas	115
4.1. Užimtumas	116
4.2. Galimybė naudotis gerovės sistema ir socialine apsauga	124
4.3. Teisė į mokslą	132
4.4. Galimybės naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą	135

4.5. Teisė kreiptis į teismą	142
4.6. „Asmeninė sritis“. Privatus ir šeimos gyvenimas, įvaikinimas, namai ir santuoka	144
4.7. Dalyvavimas politikoje. Saviraiškos, susirinkimų ir asociacijos laisvė ir laisvi rinkimai	151
4.8. Baudžiamosios teisės klausimai	154
5 DRAUDŽIAMI DISKRIMINACIJOS PAGRINDAI	157
Pagrindiniai faktai	163
5.1. Lytis	164
5.2. Lytinė tapatybė	174
Pagrindiniai faktai	174
5.3. Seksualinė orientacija	178
5.4. Negalia	184
5.5. Amžius	192
5.6. Rasė, etninė priklausomybė, odos spalva ir priklausymas tautinei mažumai	198
5.7. Pilietybė ar tautinė kilmė	204
Pagrindiniai faktai	204
5.8. Religija ar tikėjimas	212
5.9. Socialinė kilmė, gimimas ir turtinė padėtis	219
5.10. Kalba	221
5.11. Politinės ar kitokios pažiūros	225
5.12. „Kiti pagrindai“	227
6 PROCEDŪRINIAI KLAUSIMAI NEDISKRIMINAVIMO TEISĖJE	231
Pagrindiniai faktai	232
6.1. Prievolės įrodyti perkėlimas	234
6.2. Aplinkybės, kurios nėra svarbios nustatant diskriminaciją	241
6.3. Statistinių ir kitų duomenų vaidmuo	244
6.4. ES nediskriminavimo teisės įgyvendinimas	250
Pagrindiniai faktai	250
TEISMŲ PRAKTIKA	255
RODYKLĖ	277
TEISINIŲ DOKUMENTŲ SĄRAŠAS	297
PASTABOS DĖL NUORODŲ	299

Santrumpos

CEDAW	Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims
EKKRN	Europos Komisija kovai su rasizmu ir netolerancija
ES	Europos Sąjunga
ES chartija	Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija
ES sutartis	Europos Sąjungos sutartis
ESCh	Europos socialinė chartija
ESTK	Europos socialinių teisių komitetas
ET	Europos Taryba
EŽTK	Europos žmogaus teisių konvencija (visas pavadinimas – Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija)
EŽTT	Europos Žmogaus Teisių Teismas
JT	Jungtinės Tautos
NTK	Neįgaliųjų teisių konvencija
SESV	Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo
TESKTP	Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas
TKRDP	Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo
TO	tarpyvyriausybė organizacija
TPPTP	Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas
TŠP	trečiosios šalies pilietis
TTT	Tarptautinis Teisingumo Teismas
VTK	Vaiko teisių konvencija
VŽTD	Visuotinė žmogaus teisių deklaracija
ŽTK	Žmogaus teisių komitetas

Kaip naudotis šiuo vadovu

Šiame vadove apžvelgiami pagrindiniai Europos nediskriminavimo teisės aspektai, visų pirma nurodant diskriminacijos uždraudimą, nustatytą Europos Tarybos Europos žmogaus teisių konvencijoje, kaip ją aiškina Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT), ir Europos Sąjungos teisėje, kaip ją aiškina Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT).

Vadove pripažįstama, kad nediskriminavimo principas yra labai svarbus, nes jis daro įtaką naudojimuisi visomis kitomis žmogaus teisėmis. Nediskriminavimo teisės tikslas – užtikrinti visiems asmenims vienodą ir sąžiningą perspektyvą naudotis visuomenės turimomis galimybėmis.

Šis vadovas parengtas siekiant padėti praktikuojantiems teisininkams, kurie nesispecializuoja nediskriminavimo teisės srityje, susipažinti su pagrindiniais šios srities klausimais. Jis skirtas advokatams, teisėjams, prokurorams, socialiniams darbuotojams ir asmenims, dirbantiems su nacionalinėmis valdžios institucijomis, nevyriausybinėmis organizacijomis (NVO) ir kitomis įstaigomis, kurios sprendžia su diskriminacija susijusius teisinius klausimus. Vadovas taip pat gali būti naudingas teisinių tyrimų ar viešojo advokatavimo tikslais. Jis parengtas taip, kad praktikuojantys teisininkai prireikus galėtų tiesiogiai ieškoti informacijos konkrečiuose skirsniuose / pagal konkrečias temas; skaityti visą vadovą nebūtina.

Tai yra informacijos apie Europos nediskriminavimo teisę šaltinis, kuriame paaiškinta, kaip kiekvienas klausimas yra reglamentuojamas pagal ES teisę ir EŽTK. Atitinkamais atvejais taip pat pateiktos nuorodos į Europos socialinę chartiją (ESCh), kitas Europos Tarybos (ET) priemones ir su nediskriminavimu susijusias tarptautines sutartis, sudarytas globojant Jungtinių Tautų (JT) organizacijai.

EŽTK teisė daugiausia aiškinama remiantis atrinktais EŽTT praktikos pavyzdžiais. Iš ES teisės kylanti teisė pateikiama kaip teisėkūros procedūra priimamos priemonės (direktyvos dėl nediskriminavimo), atitinkamos ES sutarčių nuostatos, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (ES chartija) ir ESTT praktika.

Šiame vadove aprašytoje arba cituojamoje teismų praktikoje pateikta tiek EŽTT, tiek ESTT svarbios praktikos pavyzdžių. Į šį vadovą, kiek tik įmanoma dėl jo ribotos taikymo srities ir įvadinio pobūdžio, įtraukti teisiniai pokyčiai iki 2017 m. balandžio mėn., taip pat, kai įmanoma, stengtasi įtraukti ir vėlesnius pokyčius. Pirmenybė teikiama vėlesnei praktikai, nors, kai tai būtina, minimos ir senesnės pagrindinės

bylos. Siekiant išvengti painiavos, vadove minint Teisingumo Teismą vartojama santrumpa ESTT net iki 2009 m. gruodžio mėn. priimtų sprendimų atveju. Kadangi daugelis bylų yra susijusios su keliais skirtingais vadove nagrinėjamaisiais aspektais, skirsnio, kuriame konkrečiai byla aptariama, pasirinkimas yra subjektyvus.

Kiekvienas skyrius skirtas konkrečiai temai, o jame pateiktos kryžminės nuorodos į kitas temas. Skyrius padeda geriau suprasti taikomos teisinės sistemos ir atitinkamos teismų praktikos visumą. Kiekvieno skyriaus pradžioje pateikiama lentelė, kurioje nurodomi jame aptariami klausimai. Joje taip pat nurodomos pagal dvi skirtingas Europos sistemas taikytinos teisinės nuostatos bei išvardijami atitinkamos ESTT ir EŽTT praktikos pavyzdžiai. Skyriuje pateikiamos kiekvienos sistemos teisinės nuostatos, susijusios su aptariama tema. Taip skaitytojams bus aišku, kiek abi teisės sistemos sutampa ir kiek jos skiriasi. Specialistai iš Europos Sąjungai (ES) nepriklausančių valstybių, kurios yra ET valstybės narės, taigi ir EŽTK šalys, su savo šalimi susijusią informaciją gali rasti skirsnuose, kuriuose aptariama ET teisė. ES valstybių narių specialistai turės remtis abiem skirsniais, nes toms valstybėms abi teisės sistemos yra privalomos.

Be to, kiekvieno skirsnio pradžioje pateikiami pagrindiniai faktai.

Vadovo pradžioje pateikiamas glaustas pagal ET ir ES teisę nustatytų dviejų teisės sistemų nagrinėjimas. 1 skyriuje paaiškinamos su Europos nediskriminavimo teise susijusios aplinkybės ir pagrindinė informacija bei apibrėžiamos abiejų sistemų asmeninė ir materialinė taikymo sritys.

2 skyriuje nurodoma, kada skirtingas požiūris laikomas diskriminaciniu. Didžiausias dėmesys skiriamas diskriminacijos kategorijoms (pvz., tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija, priekabiavimas arba nurodymas diskriminuoti, nusikaltimas dėl neapykantos ir neapykantą kurstanti kalba). 3 skyriuje kalbama apie galimas priežastis, pateisinančias nevienodą požiūrį.

4 skyriuje nediskriminavimo principas pateikiamas atsižvelgiant į įvairias gyvenimo sritis, įskaitant, be kita ko, užimtumo sritį, teisę į gerovę ir socialinę apsaugą, švietimo sritį, privatų ir šeimos gyvenimą.

5 skyriuje analizuojami diskriminavimo pagrindai, kaip antai lytis, lytinė tapatybė, seksualinė orientacija, negalia, amžius, rasė, etninė kilmė, tautinė kilmė ir religija ar tikėjimas.

6 skyriuje nagrinėjami procedūriniai nediskriminavimo teisės klausimai. Ypatingas dėmesys skiriamas prievolės įrodyti perkėlimui. Taip pat nagrinėjami kiti su įrodymu susiję klausimai, pvz., statistikos ir kitų duomenų vaidmuo.

Elektroninėje vadovo versijoje pateikiami saitai į teismų praktiką ir ES teisės aktus. Saitais į ES teisės šaltinius skaitytojas nukreipiamas į ES teisės portalo EUR-Lex apžvalginius puslapius, iš kurių galima atidaryti bylą arba teisės aktą bet kuria ES kalba. EŽTT ir ESTK praktika susietos saitų su HUDOC duomenų baze, kurioje informacija pateikiama anglų ir prancūzų kalbomis. Kai kurių bylų atvejais pateikiamas vertimas į kitas kalbas.

1

Įvadas į Europos nediskriminavimo teisę. Aplinkybės, raida ir pagrindiniai principai

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartijos 20 straipsnis (lygybė prieš įstatymą) ir 21 straipsnis (nediskriminavimas) ES sutarties 2 straipsnis, 3 straipsnio 3 dalis ir 9 straipsnis SESV 10 straipsnis Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB) Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB) Direktyva, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB) Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54/EB) ESTT sprendimas <i>Kamberaj prieš IPES</i> [DK], C-571/10, 2012 m. ESTT sprendimas <i>Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL prieš Conseil des ministres</i> [DK], C-236/09, 2011 m.	Lygybė ir nediskriminavimas	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas), Protokolo Nr. 12 1 straipsnis (bendras diskriminacijos draudimas) ESCh E straipsnis, Protokolas, kuriuo nustatoma kolektyvinių skundų sistema Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija Konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija) Konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis Konvencija dėl teisės susipažinti su oficialiais dokumentais Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų protokolas Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija EŽTT sprendimas <i>Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją</i> [DK], Nr. 60367/08 ir 961/11, 2017 m. EŽTT sprendimas <i>Pichkur prieš Ukrainą</i>, Nr. 10441/06, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>Savez crkava „Riječ života“ ir kiti prieš Kroatiją</i>, Nr. 7798/08, 2010 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
SESV 18 straipsnis Direktyva dėl teisės į šeimos susijungimą (2003/86/EB) Direktyva dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso (2003/109/EB)	Ne-diskriminavimas dėl pilietybės ir imigracijos statuso	

Šiame įvadiniamе skyriuje bendrais bruožais aptariamos Europos nediskriminavimo teisės ištakos. Iš pat pradžių svarbu pabrėžti, kad nacionalinių teisėjų ir prokurorų reikalaujama taikyti garantijas, numatytas Europos žmogaus teisių konvencijoje (EŽTK) ir ES nediskriminavimo direktyvose, nepriklausomai nuo to, ar bylos šalis jomis remiasi. Taip yra dėl kiekvienoje atitinkamoje sistemoje nustatytų teisinių principų, pavyzdžiui, tiesioginio Sąjungos teisės veikimo ES valstybėse narėse ir tiesioginio EŽTK taikymo¹, o tai reiškia, kad šio reikalavimo privaloma laikytis visose ES ir Europos Tarybos (ET) valstybėse narėse.

1.1. Su Europos nediskriminavimo teise susijusios aplinkybės ir pagrindinė informacija

Pagrindiniai faktai

- Apsauga nuo diskriminacijos Europoje numatyta tiek ES, tiek Europos Tarybos teisėje.
- Abi sistemos veikia atskirai, tačiau savo teisine praktika gali daryti viena kitai įtaką.

Sąvoka „Europos nediskriminavimo teisė“ suteikia pagrindą numanyti, kad Europos mastu yra viena bendra su nediskriminavimu susijusių taisyklių sistema. Tačiau ji sudaryta iš įvairių šaltinių. Šiame vadove daugiausia remiamasi ET (daugiausia dėmesio skiriant EŽTK) ir ES teise. Šių dviejų sistemų ištakos, struktūra ir tikslai skiriasi.

1 Žr. 2010 m. sausio 19 d. ESTT sprendimą *Seda Küçükdeveci prieš Swedex GmbH & Co. KG* [DK], C-555/07.

Nors abi sistemos veikia atskirai, jos turi daug tarpusavio sąsajų. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT) nurodo EŽTK² ir Europos socialinę chartiją (ESCh)³ kaip ES teisės aiškinimo gaires. Abu teisės aktai taip pat minimi ES sutartyje: Europos Sąjungos sutarties (ES sutartis) 6 straipsnio 3 dalyje EŽTK aiškiai pripažįstama kaip pagrindinių teisių plėtojimo ES įkvėpimo šaltinis; pagal ES chartijos 52 straipsnio 3 dalį atitinkamų joje nustatytų teisių reikšmė ir taikymo sritis turi būti tokios pačios, kaip ir teisių, nustatytų EŽTK⁴ (nors ES teisėje gali būti numatyta didesnė apsauga). Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 151 straipsnyje ir ES chartijos preambulėje minima Europos socialinė chartija. Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT) ir Europos socialinių teisių komitetas (ESTK) savo praktikoje remiasi ES teisės aktais ir ESTT praktika⁵.

ES teisė ir EŽTK yra glaudžiai susijusios. Visos ES valstybės narės yra prisijungusios prie EŽTK, o ESTT, nustatydamas žmogaus teisių apsaugos pagal ES teisę apimtį, ieško įkvėpimo EŽTK. ES pagrindinių teisių chartijoje taip pat minimos įvairios EŽTK įtvirtintos teisės (tačiau jomis neapsiribojama). Taigi ES teisė apskritai yra suderinama su EŽTK. Tačiau jei asmuo nori pateikti skundą dėl ES ir jos negebėjimo užtikrinti žmogaus teises, jis neturi teisės kelti bylą prieš pačią ES Europos Žmogaus Teisių Teisme. Jis turi pateikti skundą nacionaliniams teismams, kurie tada gali perduoti bylą ESTT pagal prejudicinio sprendimo procedūrą, arba netiesiogiai pateikti skundą dėl ES EŽTT tuo metu, kai keliama byla prieš valstybę narę.

Lisabonos sutartyje yra nuostata, pagal kurią ES įpareigojama prisijungti prie EŽTK kaip atskira jos šalis, o EŽTK Protokolu Nr. 14 konvencija yra iš dalies keičiama, kad tai galėtų įvykti. Kol kas neaišku, kada tai įvyks ir kokie ateityje bus ESTT ir EŽTT santykiai.

- 2 Pavyzdžiui, žr. 2013 m. spalio 24 d. ESTT sprendimą *Kone Oyj ir kiti prieš Europos Komisiją*, C-510/11 P, 20–22 punktus.
- 3 Pavyzdžiui, žr. 2010 m. birželio 10 d. ESTT sprendimą sujungtose bylose *Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS) prieš Tiziana Bruno ir Massimo Pettini ir Daniela Lotti ir Clara Matteucci*, C-395/08 ir C-396/08, 31–32 punktus.
- 4 Taip pat žr. ES pagrindinių teisių chartijos 53 straipsnį ir preambulę.
- 5 Pavyzdžiui, žr. 2016 m. gegužės 24 d. EŽTT sprendimą *Biao prieš Daniją* [DK], Nr. 38590/10.

1.1.1. Europos Taryba. Nediskriminavimo teisės raida

Pagrindinis faktas

- Nediskriminavimo principas yra įtvirtintas keliose Europos Tarybos sutartyse.

Europos Taryba yra tarpvyriausybė organizacija, iš pradžių po Antrojo pasaulinio karo suburta siekiant puoselėti, be kita ko, teisinę valstybę, demokratiją, žmogaus teises ir socialinę plėtrą (žr. Europos Tarybos statuto preambulę ir 1 straipsnį). Siekdamas paraginti EŽTT padėti siekti šių tikslų, 1950 m. ET valstybės narės priėmė Žmogaus teisių ir pagrindinių teisių konvenciją. EŽTK buvo pirmoji iš šiuolaikinių žmogaus teisių sutarčių, parengtų remiantis Jungtinių Tautų visuotine žmogaus teisių deklaracija. Konvencija jos šalims nustatoma teisiškai privaloma prievolė išvardytas žmogaus teises užtikrinti kiekvienam jų jurisdikcijoje esančiam asmeniui (ne tik piliečiams). EŽTK įgyvendinimą tikrina EŽTT, kuris nagrinėja valstybėms narėms iškeltas bylas. Europos Taryba šiuo metu turi 47 nares ir bet kuri valstybė, norinti įstoti į organizaciją, privalo prisijungti prie EŽTK.

Diskriminacijos draudimas nustatytas EŽTK 14 straipsnyje, kuriuo užtikrinamas vienodas požiūris naudojantis kitomis konvencijoje numatytomis teisėmis. EŽTK Protokolu Nr. 12 (2000 m.), kurį dar ne visos ES valstybės narės ratifikavo⁶, diskriminacijos draudimo taikymo sritis išplečiama ir užtikrinamas vienodas požiūris naudojantis bet kokia teise, įskaitant pagal nacionalinę teisę nustatytas teises.

Kita pagrindinė ET žmogaus teisių sutartis – Europos socialinė chartija (ESCh) (pataisyta)⁷. Kitaip nei 1961 m. chartijoje⁸, joje yra E straipsnis – aiški nuostata, kuria draudžiama diskriminacija. Jis suformuluotas labai panašiai kaip EŽTK 14 straipsnis. Jame numatoma apsauga nuo diskriminacijos, užtikrinama horizontaliąja nuostata, apimančia tokius diskriminacijos pagrindus, kaip antai rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai ar kitokie įsitikinimai, nacionalinė ar socialinė kilmė, sveikatos būklė, priklausymas nacionalinei mažumai, gimimo ar kitokia padėtis. ESTK atsakingas už ESCh laikymosi stebėseną. Komitetas

6 Dėl to, kiek ES valstybių narių ratifikavo Protokolą Nr. 12, žr. [Chart of signatures and ratifications of Treaty 177](#) (Sutartį Nr. 177 pasirašiusių ir ratifikavusių šalių sąrašas).

7 Europos Taryba, Europos socialinė chartija (pataisyta), CETS Nr. 163, 1996 m. gegužės 3 d.

8 Europos Taryba, Europos socialinė chartija, CETS Nr. 35, 1961 m. spalio 18 d.

pabrėžė, kad „E straipsnio įtraukimas atskiru straipsniu į pataisytą Chartiją rodo, kad jos rengėjai teikė daugiau svarbos nediskriminavimo principui, susijusiam su įvairių joje nustatytų materialinių teisių užtikrinimu“⁹. Taigi pataisytoje ESCh diskriminacija bet kurių joje nustatytų teisių atžvilgiu bet kokiais šiame straipsnyje išvardytais pagrindais (kaip ir EŽTK 14 straipsnyje, pagrindų sąrašas yra nebaigtinis) nėra leidžiama.

ESCh papildomame protokole numatyta kolektyvinių skundų sistema. Pagal jį nevyriausybinės organizacijos (NVO), turinčios dalyvio statusą Europos Taryboje, turi teisę teikti kolektyvinius skundus prieš jį ratifikavusias valstybes dėl ESCh nesilaikymo.

Nediskriminavimo principas yra vienas iš pagrindinių principų daugelyje kitų Europos Tarybos priemonių, net jei joms šiame vadove nėra skiriamas pagrindinis dėmesys¹⁰. Pavyzdžiui, apsauga nuo diskriminacijos taip pat numatyta Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje¹¹, Konvencijoje dėl veikslių prieš prekybą žmonėmis¹² ir Konvencijoje dėl teisės susipažinti su oficialiais dokumentais¹³. Užtikrinti apsaugą nuo diskriminacijos taip pat raginama Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų protokole¹⁴. Be to, Konvencijoje dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija) smerkiama visų formų moterų diskriminacija¹⁵. Stambulo konvencijos preambulėje pripažįstama, kad smurtas prieš moteris yra istoriškai susiklosčiusių vyrų ir moterų nelygių galios santykių, kurie lėmė vyrų dominavimą moterų atžvilgiu bei moterų diskriminavimą ir užkirta kelią visavertei moterų

9 2003 m. lapkričio 4 d. ESTK sprendimas *International Association Autism-Europe prieš Prancūziją*, skundas Nr. 13/2002.

10 Visų Europos Tarybos sutarčių tekstai pateikti [Europos Tarybos Sutarčių biuro tinklalapyje](#).

11 Europos Taryba, Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (TMPK), CETS Nr. 157, 1995 m. Žr. 4 straipsnį, 6 straipsnio 2 dalį ir 9 straipsnį.

12 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl veikslių prieš prekybą žmonėmis, CETS Nr. 197, 2005 m. Žr. 2 straipsnio 1 dalį.

13 Europos Taryba, Konvencija dėl teisės susipažinti su oficialiais dokumentais, CETS Nr. 205, 2009 m. Žr. 2 straipsnio 1 dalį.

14 Europos Taryba, Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų papildomas protokolai dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo, ETS 189. Žr. 3 straipsnio 1 dalį.

15 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, CETS Nr. 210, 2011 m. Žr. 4 straipsnį.

pažangai, išraiška¹⁶. Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija draudžiama bet kokia asmens diskriminacija dėl jo genetinio fondo¹⁷. Be to, Europos Tarybos žmogaus teisių organas, t. y. Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (EKRRN)¹⁸, vykdo rasizmo, ksenofobijos, antisemitizmo, netolerancijos ir rasinės diskriminacijos problemų stebėseną¹⁹.

Nediskriminavimo principas turėjo lemiamą įtaką nustatant ET standartus ir yra vertinamas kaip pagrindinė teisė, kurią reikia saugoti.

1.1.2. Europos Sąjunga. Nediskriminavimo teisės raida

Pagrindiniai faktai

- ES nediskriminavimo teisę sudaro įvairūs teisės aktai, kuriais skatinama lygybė įvairiose gyvenimo srityse.
- ES institucijos teisiškai privalo laikytis ES pagrindinių teisių chartijos nuostatų, įskaitant diskriminacijos draudimą. ES valstybės narės, veikdamos ES teisės taikymo srityje, taip pat privalo laikytis chartijos.

Pirminėse Europos Bendrijų sutartyse nebuvo jokios nuorodos į žmogaus teises ar jų apsaugą. Tuo metu nemanyta, kad laisvosios prekybos erdvės sukūrimas Europoje gali daryti kokią nors poveikį žmogaus teisėms. Tačiau ESTT pradėjus nagrinėti bylas dėl žmogaus teisių pažeidimų, kuriuos lėmė Bendrijos teisė, ESTT parengė teisėjų kuriamos teisės sąvadą, žinomą kaip Bendrijos teisės „bendrieji principai“. ESTT teigimu, šie bendrieji principai turėtų atspindėti žmogaus teisių apsaugos nuostatų, kurių galima rasti nacionalinėse konstitucijose ir žmogaus

16 Europos Komisija pasiūlė ES pasirašyti Stambulo konvenciją; žr. 2016 m. kovo 4 d. pasiūlymą dėl Tarybos sprendimo dėl Europos Tarybos konvencijos dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo sudarymo Europos Sąjungos vardu, COM(2016) 109 *final*, Briuselis.

17 Europos Taryba, Konvencija dėl žmogaus teisių ir orumo apsaugos biologijos ir medicinos taikymo srityje (Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija), CETS Nr. 164, 1997 m. Žr. 11 straipsnį.

18 Iš 47 nepriklausomų ekspertų sudaryta EKRRN buvo įsteigta 1993 m. per pirmąjį Europos Tarybos valstybių ir vyriausybių vadovų aukščiausiojo lygio susitikimą.

19 Žr. EKRRN tinklalapyje.

teisų sutartyse, visų pirma EŽTK, turinį²⁰. ESTT pareiškė užtikrinsiąs Bendrijos teisės atitiktį šiems principams. Vėliau priėmus pataisytas sutartis, žmogaus orumas, laisvė, demokratija, lygybė, teisinė valstybė ir pagarba žmogaus teisėms tapo Sąjungos pagrindinėmis vertybėmis, įtvirtintomis jos sutartyse ir integruotomis į visas jos politikos sritis bei programas.

ES kovos su diskriminacija teisė iš pradžių apsiribojo nuostata, kuria draudžiama diskriminacija dėl lyties užimtumo srityje. Atitinkamomis priemonėmis buvo siekiama užkirsti kelią tam, kad ES valstybės narės įgytų konkurencinį pranašumą siūlydamos moterims mažesnę darbo užmokestį arba mažiau palankias darbo sąlygas. Kovos su diskriminacija teisės normų sąvadas buvo gerokai išplėtotas, siekiant įtraukti tokias sritis kaip pensijos, nėštumas ir teisės aktų nustatytos socialinės apsaugos sistemos. Vis dėlto iki 2000 m. nediskriminavimo teisė ES buvo taikoma tik užimtumo ir socialinės apsaugos srityse bei apėmė tik diskriminavimo dėl lyties pagrindus. Be to, diskriminacijos dėl pilietybės draudimas yra vienas iš pagrindinių principų, nustatytų Sutartyje dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV 18 ir 45 straipsniai) ir ankstesnėse sutartyse.

1999 m., kai įsigaliojo Amsterdamo sutartis, ES įgijo galimybę imtis veiksmų kovojant su diskriminacija įvairiais pagrindais. Ši kompetencija lėmė tai, kad buvo priimtos naujos lygybės direktyvos ir peržiūrėtos tuo metu galiojusios nuostatos dėl lyčių lygybės. Dabar ES taikomas gana išsamus kovos su diskriminacija teisės normų sąvadas.

Remiantis ES sutarties 2 straipsniu, nediskriminavimo principas yra viena iš pagrindinių Sąjungos vertybių. Pagal SESV 10 straipsnį reikalaujama, kad ES, nustatydamą ir įgyvendindama savo politikos kryptis ir veiksmus, kovotų su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos. 2000 m. buvo priimtos dvi direktyvos: Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB)²¹, kuria uždrausta diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, religijos ar tikėjimo, amžiaus ir negalios

20 Pirmą kartą tai buvo nustatyta tokiose bylose kaip 1969 m. lapkričio 12 d. ESTT byla *Erich Stauder prieš Ulmo miestą*, 29/69; 1970 m. gruodžio 17 d. ESTT byla *Internationale Handelsgesellschaft mbH prieš Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, 11/70; 1974 m. gegužės 14 d. ESTT byla *J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung prieš Europos Bendrijų Komisiją*, 4/73; o nediskriminavimo principo atžvilgiu – 1978 m. birželio 5 d. ESTT byla *Gabrielle Defrenne prieš Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena*, 149/77.

21 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, OL L 303, 2000 12 2, p. 16–22.

užimtumo srityje, ir Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB)²², kuria nustatytas draudimas diskriminuoti dėl rasės ar etninės kilmės užimtumo srityje, taip pat naudojimosi socialinės gerovės sistema ir socialine apsauga bei naudojimosi prekėmis ir paslaugomis srityse. Taip nediskriminavimo teisės taikymo sritis ES buvo gerokai išplėsta. ES pripažino, kad, siekiant suteikti asmenims galimybę išnaudoti visą potencialą darbo rinkoje, taip pat svarbu užtikrinti jiems vienodas galimybes tokiose srityse kaip sveikatos apsauga, švietimas ir aprūpinimas būstu. 2004 m. Direktyva, įgyvendinančia vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB)²³, diskriminacijos dėl lyties taikymo sritis buvo išplėsta, įtraukiant į ją prekių ir paslaugų sritį. Tačiau apsauga lyties pagrindu ne visada sutampa su apsaugos pagal Rasinės lygybės direktyvą taikymo sritimi. Vadinamąja Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54/EB)²⁴ vienodas požiūris užtikrinamas tik dėl socialinio draudimo, o ne dėl platesnės socialinės gerovės sistemos, pvz., socialinės apsaugos ir sveikatos priežiūros bei švietimo prieinamumo.

Nors seksualinė orientacija, religiniai įsitikinimai, negalia ir amžius yra vieninteliai draudžiami diskriminacijos užimtumo srityje pagrindai, ES institucijose šiuo metu svarstomas pasiūlymas išplėsti apsaugą, įtraukiant kitas sritis, pvz., galimybes naudotis prekėmis ir paslaugomis (vadinamoji horizontalioji direktyva)²⁵.

Pripažindama, kad jos politika galėtų daryti poveikį žmogus teisėms, ir stengdamasi užtikrinti, kad piliečiai jaustųsi „artimesni“ Europos Sąjungai, 2000 m. ES ir jos valstybės narės paskelbė ES pagrindinių teisių chartiją. Chartijoje pateikiamas žmogaus teisių sąrašas, parengtas atsižvelgiant į teises, nustatytas valstybių narių konstitucijose, EŽTK ir visuotinėse žmogaus teisių sutartyse, pvz., JT vaiko teisių konvencijoje. ES chartijos antraštinėje dalyje „Lygybė“

22 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, OL L 180, 2000 7 19, p. 22–26.

23 2004 m. gruodžio 13 d. Tarybos direktyva 2004/113/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, OL L 373, 2004 12 21, p. 37–43.

24 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija), OL L 204, 2006 7 26, p. 23–36.

25 Pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, kuria įgyvendinamas vienodo požiūrio į asmenis, nepaisant jų religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos, principas, COM(2008) 426 galutinis.

(20–26 straipsniai) pabrėžiama vienodo požiūrio principo svarba ES teisinėje sistemoje.

2000 m. priimta ES pagrindinių teisių chartija²⁶ buvo tik neįpareigojanti „deklaracija“. Vis dėlto 2009 m., kai įsigaliojo Lisabonos sutartis, chartijos statusas buvo pakeistas siekiant padaryti ją teisiškai privalomu dokumentu, turinčiu tokią pačią teisinę vertę kaip ir ES sutartys. Todėl ES institucijos privalo laikytis chartijos. ES valstybės narės taip pat privalo jos laikytis, bet tik tuo atveju, kai įgyvendina ES teisę (ES chartijos 51 straipsnis). ES chartijos 21 straipsnyje nustatytas diskriminacijos įvairiais pagrindais draudimas. Tai reiškia, kad asmenys gali pateikti skundą dėl ES teisės akto ar nacionalinės teisės akto, kuriuo įgyvendinama ES teisė, jeigu jie mano, kad chartijos nebuvo laikytasi. Nacionaliniai teismai, pasinaudodami prejudicinio sprendimo priėmimo procedūra, pagal SESV 267 straipsnį gali prašyti ESTT pateikti rekomendacijų dėl teisingo ES teisės aiškinimo.

ES įsteigus naujas įstaigas, pavyzdžiui, Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrą (FRA)²⁷ arba Europos lyčių lygybės institutą (EIGE)²⁸, buvo prisidėta prie šių pokyčių skatinant pagrindines teises ir lygybę. Be to, Europos lygybės įstaigų tinklas „Equinet“²⁹, subūręs 46 organizacijas iš 34 Europos šalių, skatina lygybę Europoje, remdamas nacionalinių lygybės įstaigų veiklą ir sudarydamas jai sąlygas. Pagal ES vienodo požiūrio teisės aktus reikalaujama, kad valstybės narės įsteigtų lygybės įstaigą, kuri teiktų nepriklausomą pagalbą nuo diskriminacijos nukentėjusiems asmenims. Dauguma valstybių narių įgyvendino šį reikalavimą arba paskirdamos esamą instituciją, arba įsteigdamos naują įstaigą, kuri vykdytų naujaisiais teisės aktais nustatytas užduotis. Tačiau nėra jokių valstybėms narėms skirtų konkrečių gairių dėl to, kaip šios įstaigos turėtų veikti. Kol kas pagal Europos kovos su diskriminacija teisę reikalaujama įsteigti lygybės įstaigas tik rasės, etninės kilmės ir lyties srityse. Daugelyje šalių yra įstaigų, kurios taip pat sprendžia klausimus, susijusius su diskriminacija kitais pagrindais.

26 Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, OL C 202, 2016 6 7, p. 389–405.

27 Žr. [FRA svetainę](#).

28 Žr. [EIGE svetainę](#).

29 Žr. [tinklo „Equinet“ svetainę](#).

1.1.3. Europos nediskriminavimo teisė ir JT žmogaus teisių sutartys

Pagrindiniai faktai

- Europos žmogaus teisių teisei įtakos turi JT žmogaus teisių sutartys.
- Europos Sąjunga yra ratifikavusi Neįgaliųjų teisių konvenciją (NTK), kurios nuostatos yra sudėtinė Sąjungos teisinės sistemos dalis.

Žinoma, žmogaus teisių apsaugos mechanizmai taikomi ne tik Europoje. Be kitų regioninių mechanizmų Šiaurės ir Pietų Amerikos šalyse, Afrikoje ir Artimuosiuose Rytuose, Jungtinės Tautos (JT) sukūrė išsamų tarptautinės žmogaus teisių teisės normų sąvadą. Visos ES valstybės narės yra pasirašiusios toliau išvardytas JT žmogaus teisių sutartis, kuriose visose draudžiama diskriminacija. Tai Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (TPPTP)³⁰, Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (TESKTP)³¹, Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (TKRDP)³², Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW)³³, Konvencija prieš kankinimą³⁴ ir Vaiko teisių konvencija (VTK)³⁵. Visose šiose žmogaus teisių sutartyse pripažįstama apsauga nuo diskriminacijos užtikrinant, saugant ir skatinant teises. ES teisės aktuose, įskaitant lygybės direktyvas, nurodomi įvairūs tarptautiniai susitarimai, įskaitant Jungtinių Tautų konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims, Jungtinių Tautų pilietinių ir politinių teisių paktą, Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą ir Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos

30 Jungtinių Tautų (JT) Generalinė Asamblėja (GA) (1966 m.), Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (TPPTP), 1966 m. gruodžio 16 d., Jungtinių Tautų sutarčių rinkinys (UNTS), 999 tomas, p. 171.

31 JT GA (1966 m.), Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (TESKTP), 1966 m. gruodžio 16 d., UNTS, 993 tomas, p. 3.

32 JT GA (1966 m.), Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (TKRDP), 1966 m. gruodžio 16 d., UNTS, 660 tomas, p. 195.

33 JT GA (1966 m.), Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW), 1979 m. gruodžio 18 d., UNTS, 1249 tomas, p. 13.

34 JT GA (1984 m.), Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, 1984 m. gruodžio 10 d., UNTS, 1465 tomas, p. 85.

35 JT GA (1989 m.), Vaiko teisių konvencija (VTK), 1989 m. lapkričio 20 d., UNTS, 1577 tomas, p. 3. Be to, dauguma valstybių narių taip pat yra pasirašiusios Tarptautinę konvenciją dėl asmenų apsaugos nuo priverstinio dingimo (2006 m. gruodžio 20 d. JT dok. Nr. A/61/488); tačiau nė viena valstybė narė dar nėra pasirašiusi Tarptautinės darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos konvencijos (2003 m. liepos 1 d. JT dok. Nr. A/RES/45/158).

panaikinimo³⁶. Nuorodų į JT sutartis taip pat galima rasti EŽTT praktikoje. EŽTT pabrėžė, kad EŽTK negali būti aiškinama be jokio konteksto – jos aiškinimas turi būti derinamas su bendraisiais tarptautinės teisės principais. Turėtų būti atsižvelgiama į visas atitinkamas tarptautinės teisės normas, taikytinas šalių tarpusavio santykiams, visų pirma normas, susijusias su tarptautine žmogaus teisių apsauga³⁷.

Tradiciskai žmogaus teisių sutarčių narėmis gali tapti tik valstybės. Kadangi valstybės daugiau bendradarbiauja per tarptautines organizacijas, kurioms paveda daug įgaliojimų ir pareigų, būtina užtikrinti, kad šios organizacijos taip pat įsipareigotų vykdyti savo valstybių narių priimtus įsipareigojimus žmogaus teisių srityje. 2006 m. Neįgaliųjų teisių konvencija (NTK)³⁸ yra pirmoji JT lygmens žmogaus teisių sutartis, prie kurios gali prisijungti regioninės integracijos organizacijos ir kurią 2010 m. gruodžio mėn. ratifikavo ES³⁹. 2015 m. Neįgaliųjų teisių komitetas atliko pirmąją peržiūrą, kuria siekta nustatyti, kaip ES įvykdė įsipareigojimus⁴⁰. Baigiamosiose pastabose komitetas išreiškė susirūpinimą dėl to, kad ES direktyvomis, t. y. Rasinės lygybės direktyva (2000/43), Direktyva, įgyvendinančia vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113), ir Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54), nėra aiškiai uždrausta diskriminacija dėl negalios ir neįgaliesiems nėra sudarytos tinkamos sąlygos socialinės apsaugos, sveikatos priežiūros, reabilitacijos, švietimo, prekių tiekimo ir paslaugų, pvz., aprūpinimo būstu, transporto ir draudimo, teikimo srityse⁴¹. Komitetas rekomendavo ES išplėsti apsaugą nuo diskriminacijos ir įtraukti neįgaliuosius, priimant siūlomą horizontaliąją direktyvą dėl vienodo požiūrio⁴².

NTK pateiktas išsamus neįgaliųjų teisių sąrašas, kuriuo siekiama užtikrinti lygias galimybes naudotis savo teisėmis ir nustatyti valstybei įvairius įpareigojimus imtis pozityvių priemonių. Kaip nustatyta SESV 216 straipsnio 2 dalyje, ES sudaryti

36 Pavyzdžiui, žr. Direktyvos 2000/78/EB 4 konstatuojamąją dalį, Direktyvos 2000/43/EB 3 konstatuojamąją dalį.

37 2012 m. spalio 4 d. EŽTT sprendimas *Harroudj prieš Prancūziją*, Nr. 43631/09, 42 punktą. Pavyzdžiui, žr. 2017 m. sausio 24 d. EŽTT sprendimą *Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją* [DK], Nr. 60367/08 ir 961/11, kuriame nurodoma CEDAW, 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimą *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK], Nr. 43577/98 ir 43579/98, kuriame nurodoma TKRDP.

38 2006 m. gruodžio 13 d. JT dok. Nr. A/61/611. NTK ratifikavo visos valstybės narės, išskyrus Airiją.

39 Europos Sąjungai NTK įsigaliojo 2011 m. sausio 22 d.

40 JT Neįgaliųjų teisių komitetas (2015 m.), *Concluding observations on the initial report of the European Union, CRPD/C/EU/CO/1*, 2015 m. spalio 2 d.

41 Ten pat, 18 punktą.

42 Ten pat, 19 punktą.

tarptautiniai susitarimai yra privalomi Sąjungai bei valstybėms narėms ir yra sudėtinė Sąjungos teisės dalis. ES yra NTK šalis, todėl taikydamos ES teisę ES institucijos ir valstybės narės turi laikytis konvencijos. Be to, pavienės valstybės narės yra atskirai prisijungusios prie NTK, kuria joms tiesiogiai nustatomi įpareigojimai. NTK tapo atskaitos tašku aiškinant ir ES, ir EŽTT teisę, susijusią su diskriminacija dėl negalios⁴³. 2013 m. ESTT šią apibrėžtį taikė atsižvelgdamas į Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencijoje vartojamą negalios sąvoką. ESTT nurodė, kad „Direktyva 2000/78 turi būti aiškinama kuo labiau atsižvelgiant į Konvenciją“⁴⁴.

2017 m. gegužės 11 d. ES Taryba priėmė du sprendimus dėl Stambulo konvencijos pasirašymo, susijusius su teisiniu bendradarbiavimu baudžiamosiose bylose, prieglobsčiu ir *negražinimu*. Už teisingumą, vartotojų reikalus ir lyčių lygybę atsakinga ES Komisijos narė Věra Jourová 2017 m. birželio 13 d. Europos Sąjungos vardu pasirašė Stambulo konvenciją. Sprendimas dėl pasirašymo yra pirmasis žingsnis ES prisijungimo prie konvencijos procese. Kai konvencija oficialiai pasirašoma, siekiant prie jos prisijungti, būtina priimti sprendimus dėl konvencijos sudarymo. Šiems sprendimams turės pritarti Parlamentas.

1.2. Kas gauna apsaugą pagal Europos nediskriminavimo teisę?

Pagrindiniai faktai

- Pagal EŽTK saugomi visi 47 valstybių, kurios yra jos šalys, jurisdikcijoje esantys asmenys.
- Pagal ES antrinę teisę apsauga yra šiek tiek ribota.

43 2013 m. liepos 4 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Italijos Respubliką*, C-312/11; 2014 m. kovo 18 d. ESTT sprendimas *Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School* [DK], C-363/12; 2014 m. gegužės 22 d. ESTT sprendimas *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern*, C-356/12; 2016 m. gruodžio 1 d. ESTT sprendimas *Mohamed Daoudi prieš Bootes Plus SL ir kitus*, C-395/15; 2017 m. kovo 9 d. ESTT sprendimas *Petya Milkova prieš Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, C-406/15.

44 2013 m. balandžio 11 d. ESTT sprendimas *HK Danmark, veikianti Jette Ring vardu, prieš Dansk almennyttigt Boligselskab ir HK Danmark, veikianti Lone Skouboe Werge vardu, prieš Dansk Arbejdsgiverforening, veikiančią Pro Display A/S vardu*, sujungtos bylos C-335/11 ir C-337/11.

Reikėtų išankstinio patikslinimo apsaugos pagal ES teisę ir EŽTK gavėjų klausimu. **Pagal EŽTK** apsauga užtikrinama visiems valstybės narės jurisdikcijoje esantiems asmenims, neatsižvelgiant į tai, ar jie yra piliečiai, ar ne, ir net už nacionalinės teritorijos ribų tose teritorijose, kurias valstybė faktiškai kontroliuoja (pvz., okupuotos teritorijos)⁴⁵. Vis dėlto, kaip aptariama [5.7 skirsnyje](#), EŽTT praktika rodo, kad valstybė gali laikyti, jog piliečių ir nuolatinių gyventojų užsieniečių padėtis skiriasi (ir todėl tam tikromis aplinkybėmis juos vertinti skirtingai).

Pagal ES teisę SESV 18 straipsniu draudžiama „bet kokia diskriminacija dėl pilietybės“, kad visi valstybių piliečiai ir ES piliečiai būtų vertinami vienodai Sutarčių taikymo srityje. 18 straipsniu siekta užtikrinti, kad būtų laikomasi vienodo požiūrio principo, siekiant sudaryti sąlygas laisvam asmenų judėjimui. Taip yra todėl, kad laisvas darbuotojų judėjimas (45 straipsnis) yra viena iš svarbiausių asmenims Europos Sąjungoje suteikiamų teisių. 18 straipsnis taikytinas tais atvejais, kai nėra kitų konkrečių nediskriminavimo teisių, ir juo užtikrinamas vienodas požiūris į visus gyventojus, jeigu tokia padėtis reglamentuojama ES teise.

Nors ES chartijos 20 ir 21 straipsniai yra platesni, pagal ES antrinę teisę apsaugos taikymo sritis asmenų atžvilgiu yra ribota. Pagal nediskriminavimo direktyvas⁴⁶ trečiųjų šalių piliečiai (TŠP) – valstybės, kuri nėra ES narė, piliečiai – nėra saugomi nuo nepalankaus požiūrio dėl pilietybės. Ir Rasinės lygybės direktyvoje, ir Užimtumo lygybės direktyvoje nurodoma, kad jomis nesukuriama TŠP teisė į vienodą požiūrį, susijusį su atvykimo į šalį ir apsigyvenimo joje sąlygomis⁴⁷ ir su galimybėmis įsidarbinti bei verstis profesine veikla⁴⁸. Jose taip pat nurodoma, kad jos neapima „su trečiųjų šalių piliečių [...] teisiniu statusu susijusių sąlygų taikymo“⁴⁹. Tačiau, išskyrus tas išimtis, tiesioginės ar netiesioginės diskriminacijos dėl rasės ar etninės kilmės draudimas tose srityse, kuriose direktyvos taikomos, taip pat taikomas TŠP. Lyčių lygybės direktyvoje (nauja redakcija) ir Direktyvoje, įgyvendinančioje vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, TŠP

45 2011 m. liepos 7 d. EŽTT sprendimas *Al-Skeini ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 55721/07, 138 punktas; 1996 m. gruodžio 18 d. EŽTT sprendimas *Loizidou prieš Turkiją*, Nr. 15318/89, 52 punktas; 2016 m. vasario 23 d. EŽTT sprendimas *Mozer prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją* [DK], Nr. 11138/10, 101 punktas.

46 Žr. Direktyvos 2000/43/EB ir Direktyvos 2000/78/EB 3 straipsnių 2 dalis.

47 Direktyvos 2000/43/EB ir Direktyvos 2000/78/EB 3 straipsnių 2 dalys.

48 Direktyvos 2000/43/EB 13 konstatuojamoji dalis ir Direktyvos 2000/78/EB 12 konstatuojamoji dalis.

49 Direktyvos 2000/43/EB ir Direktyvos 2000/78/EB 3 straipsnių 2 dalys.

apsauga taip pat numatyta. Be to, trečiųjų šalių piliečiai turi teisę į vienodą požiūrį iš esmės tose pačiose srityse, kurioms taikomos nediskriminavimo direktyvos, jeigu jie laikomi „ilgalaikiais gyventojais“, o tam būtinas penkerių metų teisėto gyvenimo šalyje laikotarpis⁵⁰. Jie taip pat gali remtis apsauga, susijusia su lyčių lygybės nuostatomis. Be to, pagal Direktyvą dėl teisės į šeimos susijungimą leidžiama, kad, esant tam tikroms sąlygoms, prie valstybėje narėje gyvenančių TŠP prisijungtų jų šeimos nariai⁵¹. Jie gali būti saugomi tam tikrose srityse (pavyzdžiui, užimtumo srityje) pagal susitarimus su trečiosiomis šalimis arba kitas ES teisės priemones, pvz., Direktyvą 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra teisėti ilgalaikiai gyventojai.

Pagal ES teisę šios taisyklės netrukdo valstybėms narėms nustatyti palankesnes sąlygas savo pačių nacionalinėje teisėje. Šiuo atžvilgiu EŽTK valstybėms narėms nustatyti įpareigojimai dėl TŠP, kurie kai kuriais atvejais viršija ES teisėje nustatytus reikalavimus.

1.3. EŽTK taikymo sritis: 14 straipsnis ir Protokolas Nr. 12

Pagrindiniai faktai

- EŽTK 14 straipsniu draudžiama tik su naudojimusi kita šia konvencija užtikrinama teise susijusi diskriminacija.
- Pagal Protokolą Nr. 12 diskriminacijos draudimas tapo atskira teise.

14 straipsniu užtikrinama lygybė, susijusi su „naudojimusi [...] teisėmis ir laisvėmis“, nustatytomis EŽTK. Todėl EŽTT nėra kompetentingas nagrinėti skundus dėl diskriminacijos, jeigu jie nepatenka į vienos iš EŽTK saugomų teisių taikymo sritį.

Tariamą 14 straipsnio pažeidimą EŽTT visada nagrinėja kartu su kokia nors materialine teise. Pareiškėjas dažnai tvirtina, kad pažeista kokia nors materialinė teisė ir kad ji pažeista kartu su 14 straipsniu. Tai reiškia, kad jo teisių pažeidimas

50 Direktyvos 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso (OL L 16, 2004 1 23, p. 44) 11 straipsnio 1 dalis.

51 Direktyva 2003/86/EB dėl teisės į šeimos susijungimą, OL L 251, 2003 10 3, p. 12.

ne tik neatitiko materialinės teisės standartų, bet ir buvo diskriminacinis, nes asmenys, kurių padėtis panaši, neatsidūrė tokioje pačioje nepalankioje padėtyje. Kaip pažymėta 4 skyriuje, nustatęs materialinės teisės pažeidimą, EŽTT nenagrinėja skundo dėl diskriminacijos, jeigu mano, kad dėl to reikės nagrinėti iš esmės tą patį skundą.

Šiame skirsnyje pirmiausia trumpai išdėstomos EŽTK užtikrinamos teisės, o toliau paaiškinama, kaip EŽTT aiškino EŽTK taikymo sritį 14 straipsnio taikymo tikslais.

1.3.1. EŽTK numatytos teisės

14 straipsnis visiškai priklauso nuo diskriminacijos, pagrįstos viena iš EŽTK užtikrinamų materialinių teisių, taigi šioje konvencijoje numatytas teisės būtina suprasti. EŽTK pateikiamas teisių, kurios daugiausia apibūdinamos kaip „pilietinės ir politinės“, sąrašas, tačiau ja taip pat saugomos tam tikros teisės, kurias galima būtų laikyti „ekonominėmis ir socialinėmis“ teisėmis.

EŽTK numatytos materialinės teisės apima daug sričių: pavyzdžiui, teisę į gyvybę, teisę į privatų ir šeimos gyvenimą ir minties, sąžinės ir religijos laisvę.

Jeigu diskriminacijos klausimas yra susijęs su viena iš sričių, kurias apima kuri nors iš EŽTK nustatytų teisių, EŽTT skundus nagrinėja įtardamas, kad pažeistas 14 straipsnis.

Šis ES teisės ir EŽTK skirtumas yra reikšmingas, nes EŽTK apsauga nuo diskriminacijos užtikrinama tais klausimais, kurie ES nediskriminavimo teise nėra reglamentuojami. Nors pagal ES pagrindinių teisių chartiją ES įpareigojama nepažeisti žmogaus teisių taikydama tam tikras priemones (įskaitant diskriminacijos draudimą), valstybėms narėms chartija taikoma tik tais atvejais, kai jos taiko ES teisę.

Priėmus nediskriminavimo direktyvas ir į apsaugos taikymo sritį įtraukus galimybę naudotis prekėmis bei paslaugomis ir socialinės gerovės sistema, pagal EŽTK ir direktyvas teikiamos apsaugos taikymo srities skirtumas sumažėjo. Vis dėlto galima nustatyti konkrečias sritis, kuriose pagal EŽTK užtikrinama apsauga gerokai pralenkia pagal ES teisę teikiamą apsaugą. Jos nagrinėjamos toliau.

1.3.2. EŽTK nustatytų teisių taikymo sritis

Taikydamas 14 straipsnį, EŽTT plačiai aiškina EŽTK nustatytų teisių taikymo sritį:

- pirma, EŽTT išaiškino galintis nagrinėti ieškinius pagal 14 straipsnį kartu su materialine teise, net jei pati materialinė teisė nebuvo pažeista⁵²;
- antra, jis laikėsi nuomonės, kad skundas dėl diskriminacijos gali patekti į konkrečios teisės taikymo sritį, net jei nagrinėjamas klausimas nėra susijęs su konkrečia EŽTK suteikta teise. Tokiais atvejais pakako, kad bylos faktai yra plačiai susiję su EŽTK ginamais klausimais⁵³.

Pavyzdys. Byloje *Zarb Adami prieš Malta*⁵⁴ ieškovas skundėsi dėl diskriminacijos dėl lyties, kurią lemia tai, kad eiti prisiekusiojo teisme pareigas šaukiamų vyrų skaičius yra neproporcingai didelis. EŽTT nustatė, kad bylos faktai pateko į šios teisės taikymo sritį, nors „įprastos pilietinės pareigos“ į 4 straipsnyje nustatyto „priverčiamojo ar privalomo darbo“ draudimo taikymo sritį ir nepatenka (kitai variant, kad pagal EŽTK nesuteikiama teisė neatlikti prisiekusiojo teisme pareigų). Tai, kas yra „įprastos pilietinės pareigos“, gali tapti „nenormalu“, jei taikoma diskriminuojančiu būdu.

Pavyzdys. Byloje *Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją*⁵⁵ du vyrai, atliekantys įkalinimo iki gyvos galvos bausmę Rusijoje, skundėsi dėl diskriminacinio požiūrio į juos, palyginti su kitais nuteistaisiais, kurie pagal nacionalinę teisę negali būti nuteisti iki gyvos galvos, t. y. visų amžiaus grupių moterimis ir vyrais, kurie nusikaltimo įvykdymo metu buvo jaunesni nei 18 metų arba nuteisimo dieną buvo vyresni nei 65 metų. Jie tvirtino, kad buvo pažeistas 14 straipsnis kartu su 5 straipsniu. EŽTT nustatė, kad pagal konvencijos 5 straipsnį nedraudžiama skirti laisvės atėmimo iki gyvos galvos, jei tokia bausmė numatyta nacionalinėje teisėje. Vis dėlto 14 straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas taikomas ne tik naudojimuisi teisėmis ir laisvėmis, kurias pagal konvenciją ir jos protokolus užtikrina valstybės. Jis taip pat taikomas valstybės savanoriškai užtikrinamoms papildomoms teisėms, kurios

52 Žr., pavyzdžiui, 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimą *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK], Nr. 31871/96.

53 Žr., pavyzdžiui, 2017 m. sausio 17 d. EŽTT sprendimą *A. H. ir kt. prieš Rusiją*, Nr. 6033/13 ir 15 kitų pareiškimų, 380f punktą.

54 2006 m. birželio 20 d. EŽTT sprendimas *Zarb Adami prieš Malta*, Nr. 17209/02.

55 2017 m. sausio 24 d. EŽTT sprendimas *Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją* [DK], Nr. 60367/08 ir 961/11, 58 punktas.

patenka į bendrą konvencijos taikymo sritį. EŽTT nustatė, kad skirtingas požiūris į ieškovus ir nepilnamečius pažeidėjus buvo pateisinamas dėl pastarųjų protinės ir emocinės nebrandos ir jų pajėgumo reabilituotis bei pasikeisti, o skirtingas požiūris į vyresnius nei 65 metų pažeidėjus buvo pateisinamas tuo, kad jų atveju teisė į paleidimą lygtinai po 25 metų būtų iliuzinė. Dėl skirtingo požiūrio dėl lyties Teismas, remdamasis esamomis tarptautinėmis priemonėmis dėl moterų padėties ir poreikių bei vyriausybės pateiktais statistiniais duomenimis, padarė išvadą, kad esama viešojo intereso, pateisinančio nacionalinės teisės nuostatą, kad moterims negali būti skiriama įkalinimo iki gyvos galvos bausmė. Be to, buvo sunku kritikuoti Rusijos teisės aktų leidėją dėl to, kad tam tikros pažeidėjų grupės buvo atleistos nuo laisvės atėmimo iki gyvos galvos, atsižvelgiant į visuomenės raidą šioje srityje. Įvertinus visus aspektus, tokia išimtis reiškia socialinę pažangą sprendžiant penologijos klausimus. Nesant bendro sutarimo dėl įkalinimo iki gyvos galvos bausmės skyrimo, Rusijos valdžios institucijos neperžengė savo diskrecijos ribų. Taigi konvencija nebuvo pažeista.

Pavyzdys. Byla *A. H. ir kt. prieš Rusiją*⁵⁶ susijusi su tariamai diskriminaciniu draudimu JAV piliečiams įvaikinti vaikus iš Rusijos. EŽTT pakartojė, kad įvaikinimo teisė nėra užtikrinama EŽTK. Tačiau jeigu valstybė viršijo savo įsipareigojimus pagal 8 straipsnį ir sukūrė tokią teisę savo nacionalinėje teisėje, taikydama tą teisę ji negalėjo imtis diskriminacinių priemonių, kaip apibrėžta 14 straipsnyje. Ieškovo teisė kreiptis dėl įvaikinimo ir teisė į tai, kad jų prašymai būtų nagrinėjami teisingai, patenka į bendrą privataus gyvenimo sritį pagal 8 straipsnį⁵⁷.

Pavyzdys. Byloje *Pichkur prieš Ukrainą*⁵⁸ buvo nutrauktas ieškovo pensijos mokėjimas dėl to, kad jis nuolat gyveno užsienyje. Jis skundėsi, kad pensijos mokėjimo nutraukimas dėl jo gyvenamosios vietos yra diskriminacinis. EŽTT pabrėžė, kad jeigu valstybėje galioja teisės aktai, kuriuose numatytas teisėtai deramas socialinės išmokos mokėjimas, turi būti laikoma, kad tais teisės aktais sukuriamas turtinis interesas, patenkantis į Protokolo Nr. 11 straipsnio taikymo sritį, asmenims, kurie atitinka jo reikalavimus. Taigi, nors minėta nuostata neapima teisės gauti socialinio draudimo išmoką, jeigu valstybė nusprendė sukurti socialinių išmokų schemą, ji turėjo tai daryti laikydamosi 14 straipsnio.

56 2017 m. sausio 17 d. EŽTT sprendimas *A. H. ir kt. prieš Rusiją*, Nr. 6033/13 ir 15 kitų pareiškimų.

57 Ten pat, 385 punktas.

58 2013 m. lapkričio 7 d. EŽTT sprendimas *Pichkur prieš Ukrainą*, Nr. 10441/06.

14 straipsnio taikymo tikslais EŽTT daugelyje kitų bylų taip pat nustatė, kad bet kokiai valstybės išmokai, kuri tampa mokėtina, bus taikomas Protokolo Nr. 1 1 straipsnis⁵⁹ (nes ji laikoma nuosavybe)⁶⁰ arba 8 straipsnis (nes ji daro poveikį šeimai ar privačiam gyvenimui)⁶¹.

1.3.3. EŽTK Protokolas Nr. 12

Pagal Protokolą Nr. 12 diskriminacija draudžiama „naudojantis bet kokia įstatymais nustatyta teise“ ir bet kokiai „valdžios institucijai“, taigi jo taikymo sritis yra didesnė negu 14 straipsnio, kuris susijęs tik su teisėmis, užtikrinamomis konvencija. Pirmoje EŽTT pagal Protokolą Nr. 12 nagrinėtoje byloje *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną*⁶² (aptarta 5.6 skirsnyje) Teismas patvirtino, kad Protokolo Nr. 12 1 straipsniu nustatytas bendras diskriminacijos draudimas. Vėliau Teismas patvirtino, kad 14 straipsnyje ir Protokolo Nr. 12 1 straipsnyje draudžiamos diskriminacijos sąvokos turi būti aiškinamos vienodai⁶³.

Protokolo Nr. 12 aiškinamojoje ataskaitoje pateiktame šių sąvokų reikšmės komentare nustatyta, kad Protokolo Nr. 12 1 straipsnis susijęs su diskriminacija:

- i) naudojantis kokia nors teise, konkrečiai nustatyta asmeniui pagal nacionalinės teisės aktus;
- ii) naudojantis teise, kurią galima numanyti esant, remiantis aiškiu valdžios institucijos įpareigojimu pagal nacionalinės teisės aktus, t. y. kai valdžios institucijai pagal nacionalinės teisės aktus taikomas įpareigojimas elgtis konkrečiu būdu;
- iii) valdžios institucijai naudojantis veiksmų laisve (pavyzdžiui, skiriant tam tikras subsidijas);

59 Paaiškinimą dėl EŽTK Protokolo Nr. 1 1 straipsnio taikymo srities galima rasti čia: A. Grgić, Z. Mataga, M. Longar ir A. Vilfan (2007), „[The right to property under the ECHR](#)“, *Human Rights Handbook*, Nr. 10.

60 Pavyzdžiui, 2006 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimas *Stec ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 65731/01 ir 65900/01 (pensijų ir invalidumo išmokos); 2009 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Andrejeva prieš Latviją* [DK], Nr. 55707/00 (pensijų išmokos); 2003 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimas *Koua Poirrez prieš Prancūziją*, Nr. 40892/98 (invalidumo išmoka); 1996 m. rugsėjo 16 d. EŽTT sprendimas *Gaygusuz prieš Austriją*, Nr. 17371/90 (bedarbio pašalpa).

61 Pavyzdžiui, 2009 m. kovo 31 d. EŽTT sprendimas *Weller prieš Vengriją*, Nr. 44399/05 (socialinės apsaugos išmoka šeimoms su vaikais paremti).

62 2009 m. gruodžio 22 d. EŽTT sprendimas *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną* [DK], Nr. 27996/06 ir 34836/06.

63 Taip pat palyginti su 2016 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimu *Pilav prieš Bosniją ir Hercegoviną*, Nr. 41939/07.

- iv) dėl bet kokio kito valdžios institucijos veiksmo ar neveikimo (pavyzdžiui, teisės saugos pareigūnų elgesio malšinant riaušes)⁶⁴.

Pavyzdys. Byloje *Savez crkava „Riječ života“ ir kiti prieš Kroatiją*⁶⁵ ieškovai (trys reformatų bažnyčios) skundėsi, kad joms, kitaip nei kitoms religinėms bendruomenėms, atsisakyta suteikti tam tikras privilegijas, pavyzdžiui, teisę mokytis religijos mokyklose ir vaikų darželiuose arba teisę gauti oficialių valstybės pripažinimą religinėms santuokoms, nes nacionalinės valdžios institucijos atsisakė su jomis sudaryti susitarimą, kuriuo būtų reglamentuojamas jų teisinis statusas. Taigi bažnyčių ieškovių skundas šiuo atžvilgiu nebuvo susijęs su „teise, konkrečiai nustatyta asmeniui pagal nacionalinės teisės aktus“, nes tokias privilegijas suteikia valstybė, naudodamasi savo veiksmų laisve. EŽTT padarė išvadą, kad kriterijai, pagal kuriuos suteikiamas privilegijuotas statusas, nebuvo vienodai taikomi visoms religinėms bendruomenėms. Teismas nustatė, kad šis skirtingas požiūris neturi objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo ir pažeidžia EŽTK 14 straipsnį kartu su 9 straipsniu. Remdamasis Protokolo Nr. 12 aiškinamąja ataskaita, Teismas nusprendė, kad ieškovų skundas patenka į aiškinamojoje ataskaitoje nurodytą trečią kategoriją, nes jis susijęs su tariama diskriminacija „valdžios institucijai naudojantis veiksmų laisve“. Tačiau nagrinėti skundą pagal Protokolą nebuvo būtina, nes EŽTT jau buvo nustatęs 14 straipsnio pažeidimą.

Protokolo Nr. 12 aiškinamojoje ataskaitoje taip pat teigiama, kad, nors tuo Protokolu asmenys iš esmės saugomi nuo valstybės vykdomos diskriminacijos, jis taip pat bus taikomas tiems privačių asmenų tarpusavio santykiams, kuriuos paprastai turėtų reglamentuoti valstybė. Tai gali būti, „pavyzdžiui, savavališkas atsisakymas leisti dirbti, patekti į restoranus arba naudotis paslaugomis, kurias privatūs asmenys gali teikti visuomenei, tokiomis kaip medicinine priežiūra arba komunalinėmis paslaugomis, pvz., vandeniu ir elektra“⁶⁶. Apskritai Protokolu Nr. 12 bus draudžiama diskriminacija ne vien asmeniniame kontekste, kai asmenys vykdo savo funkcijas ir gali nuspręsti, kaip siūlyti viešai prieinamas prekes ir paslaugas.

64 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolo Nr. 12 (ETS Nr. 177) aiškinamosios ataskaitos (*Explanatory Report*) 22 punktą.

65 2010 m. gruodžio 9 d. EŽTT sprendimas *Savez crkava „Riječ života“ ir kiti prieš Kroatiją*, Nr. 7798/08.

66 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Protokolo Nr. 12 (ETS Nr. 177) aiškinamosios ataskaitos (*Explanatory Report*) 28 punktą.

1.4. ES nediskriminavimo teisės taikymo sritis

Pagrindiniai faktai

- ES nediskriminavimo teisėje diskriminacijos draudimas yra atskira nuostata, tačiau ji taikoma tik konkrečiose srityse.
- ES chartijos 20 straipsnyje patvirtinama, kad visi yra lygūs prieš įstatymą, o 21 straipsnyje draudžiama bet kokia diskriminacija įvairiais pagrindais, kurių sąrašas yra nebaigtinis.
- Nediskriminavimo principas gali būti taikomas tik tais atvejais, kai klausimas patenka į ES teisės taikymo sritį.
- Apsaugos pagal ES nediskriminavimo direktyvas taikymo sritis yra įvairi:
 - o apsaugos nuo diskriminacijos dėl rasės ir etninės kilmės taikymo sritis yra plačiausia ir apima galimybę įsidarbinti, galimybę naudotis socialinės gerovės sistemomis ir galimybę naudotis prekėmis ir paslaugomis;
 - o diskriminacija dėl lyties draudžiama galimybės įsidarbinti, galimybės naudotis socialinės apsaugos sistema (kuri yra labiau ribota, palyginti su platesne socialinės gerovės sistema) ir galimybės naudotis prekėmis ir paslaugomis srityse;
 - o diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, negalios, religijos arba tikėjimo ir amžiaus yra draudžiama tik galimybės įsidarbinti srityje.

Kitaip nei EŽTK 14 straipsnyje, ES pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas yra atskira teisė, taikoma tais atvejais, kai nereikia taikyti jokios kitos Chartijos nuostatos. Draudžiama „bet kokia diskriminacija, ypač dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, tautinės ar socialinės kilmės, genetinių bruožų, kalbos, religijos ar tikėjimo, politinių ar kitokių pažiūrų, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo, negalios, amžiaus, seksualinės orientacijos“. ES chartijos 20 straipsnyje nustatyta, kad prieš įstatymą visi yra lygūs.

Reikėtų pažymėti, kad ES chartijoje „lygybė prieš įstatymą“ pagal 20 straipsnį atskiriama nuo nediskriminavimo pagal 21 straipsnį⁶⁷. Chartijos 20 straipsnis atitinka principą, kuris yra įtrauktas į visas Europos konstitucijas ir kurį kaip

67 Žr., pavyzdžiui, FRA (2012), *FRA Opinion on proposed EU regulation on property consequences of registered partnerships*, 2012 m. gegužės 31 d. FRA nuomonė, 1/2012, kurioje nagrinėjamas Chartijos 21 straipsnio 2.1 skirsnis „Diskriminacija“ ir Chartijos 20 straipsnio 2.2 skirsnis „Lygybė prieš įstatymą“.

vieną iš pagrindinių Bendrijos teisės principų taip pat pripažįsta Teisingumo Teismas⁶⁸. Pagal šį principą reikalaujama, kad rengdamos ir įgyvendindamos ES teisę valstybės ir ES institucijos laikytųsi formalios lygybės reikalavimų (panašius atvejus vertintų panašiai). 21 straipsniu nediskriminavimas įtraukiamas į materialinių normų sistemą. Kartu pateikiamas nebaigtinis draudžiamų pagrindų sąrašas.

ESTT teigimu, Chartijos 20 straipsnyje numatytas vienodo požiūrio principas yra bendrasis ES teisės principas, o Chartijos 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas diskriminacijos draudimas yra konkreti šio principo išraiška⁶⁹.

Pavyzdys. *Glatzel* byloje⁷⁰ ESTT turėjo nustatyti, ar nagrinėjamas ES teisės aktas (griežtesni reikalavimai dėl regos aštrumo, taikomi sunkiasvorių krovinių transporto priemonių vairuotojams, bet ne kitiems vairuotojams) yra suderinamas su ES chartijos 20 straipsniu, 21 straipsnio 1 dalimi ir 26 straipsniu.

Dėl atitikties ES chartijos 21 straipsnio 1 daliai ESTT konstatavo, kad skirtingą požiūrį į regėjimo sutrikimų turintį asmenį gali pateisinti susirūpinimas, pvz., dėl kelių eismo saugos, kuris atitinka viešojo intereso tikslą, yra būtinas ir nėra neproporcingas. Be to, Teismas priminė, kad ES chartijos 20 straipsniu, be kita ko, siekiama užtikrinti, kad vertinant panašias situacijas nebūtų taikomas skirtingas požiūris. Kadangi dviejų vairuotojų grupių situacijos nėra panašios, taikant skirtingą požiūrį į konkrečias situacijas vienos ar kitos grupės vairuotojų teisė į Chartijos 20 straipsnyje įtvirtintą „lygybę prieš įstatymą“ nėra pažeidžiama.

Be šių straipsnių, ES chartijos III antraštinėje dalyje dar yra kitų nuostatų, susijusių su lygybe. 22 straipsnyje nustatyta pareiga gerbti kultūrų, religijų ir kalbų įvairovę. 23 straipsnis susijęs su lyčių lygybe. Pagal 24 straipsnį vaikai turi teisę į jų gerovei užtikrinti būtiną apsaugą ir globą. 25 straipsnyje tvirtinama, kad ES pripažįsta ir gerbia pagyvenusių žmonių teisę gyventi oriai ir nepriklausomai

68 1977 m. spalio 19 d. ESTT sprendimas *Albert Ruckdeschel & Co. ir Hansa-Lagerhaus Ströh & Co. prieš Hauptzollamt Hamburg-St. Annen*; *Diamalt AG prieš Hauptzollamt Itzehoe*, sujungtos bylos 117-76 ir 16-77; 1984 m. lapkričio 13 d. ESTT sprendimas *Firma A. Racke prieš Hauptzollamt Mainz*, 283/83; 2000 m. balandžio 13 d. ESTT sprendimas *Kjell Karlsson ir kiti*, C-292/97.

69 2014 m. gegužės 22 d. ESTT sprendimas *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern*, C-356/12, 43 punktą.

70 2014 m. gegužės 22 d. ESTT sprendimas *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern*, C-356/12.

bei dalyvauti visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime. Kaip teigiama 26 straipsnyje, ES pripažįsta ir gerbia neįgalių asmenų teisę naudotis priemonėmis, užtikrinančiomis jų nepriklausomumą, socialinį bei profesinį integravimą ir dalyvavimą bendruomenės gyvenime. Visi ES antrinės teisės aktai, įskaitant lygybės direktyvas, turi atitikti Chartiją.

Pavyzdys. Byloje *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL ir kiti prieš Conseil des ministres*⁷¹ (aptariama 5.1 skirsnyje) ESTT nustatė, kad išimtis, numatyta Direktyvoje, įgyvendinančioje vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, pagal kurią leidžiami vyrų ir moterų draudimo įmokų ir išmokų skirtumai, yra negaliojanti. Teismas rėmėsi Pagrindinių teisių chartijos 21 ir 23 straipsniais.

Tačiau nediskriminavimo principas gali būti taikomas tik tais atvejais, kai klausimas patenka į ES teisės taikymo sritį.

Pavyzdys. *Bartsch* byloje⁷² ESTT paaiškino, kad nediskriminavimo principo taikymas nėra privalomas, kai galintis diskriminuoti elgesys neturi jokio ryšio su Bendrijos teise. Šiuo atveju darbuotojas mirė 2004 m. gegužės 5 d., t. y. dar nepasibaigus Direktyvos 2000/78/EB įgyvendinimo terminui (2006 m. gruodžio 31 d.), palikdamas našlę, kuri buvo 21 metais jaunesnė. Pagal darbdavio taikomą pensijų sistemą maitintojo netekęs sutuoktinis neturi teisės į pensiją, kai jis yra daugiau kaip 15 metų jaunesnis už mirusį darbuotoją. ESTT nusprendė, kad byla nepatenka į Sąjungos teisės taikymo sritį, nes, viena vertus, profesinių pensijų sistemos gairių negalima laikyti Direktyvos 2000/78/EB įgyvendinimo priemone ir tuo metu direktyvos įgyvendinimo terminas dar nebuvo pasibaigęs.

Lygybės direktyvos skiriasi pagal saugomas grupes ir sritis, kuriose diskriminacija draudžiama.

71 2011 m. kovo 1 d. ESTT sprendimas *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL ir kiti prieš Conseil des ministres* [DK], C-236/09.

72 2008 m. rugsėjo 23 d. ESTT sprendimas *Birgit Bartsch prieš Bosch und Siemens Hausgeräte (BSH) Altersfürsorge GmbH* [DK], C-427/06.

Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB) nustatytas diskriminacijos dėl rasės ar etninės kilmės draudimas taikomas įsidarbinimui, profesiniam mokymui, narystei darbdavių ir darbuotojų organizacijose, socialinei apsaugai, įskaitant socialinį draudimą ir sveikatos priežiūrą, socialinėms lengvatoms, mokslui ir galimybėms naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą. Direktyva taikoma visiems ES esantiems fiziniams asmenims. Tačiau yra du jos taikymo sritys apribojimai. Pirma, ji taikoma tik toms prekėms ir paslaugoms, kurios yra visuomenei prieinamos. Antra, ji netaikoma skirtingam požiūriui dėl pilietybės ir nedaro poveikio nuostatoms, kuriomis reglamentuojamas trečiųjų šalių piliečių atvykimas į valstybių narių teritoriją ir apsigyvenimas bei įsidarbinimas jose.

Pavyzdys. Byloje *Servet Kamberaj prieš IPES ir kitus*⁷³ trečiosios šalies piliečio paraiška gauti būsto paramą buvo atmesta dėl to, kad buvo išnaudotas trečiųjų šalių piliečiams skirtas biudžetas. ESTT nusprendė, kad skirtingas požiūris buvo taikomas dėl skundo pateikėjo turimo trečiosios šalies piliečio statuso, todėl jis nepatenka į Rasinės lygybės direktyvos taikymo sritį.

Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB) draudžiama diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, religijos ar tikėjimo, amžiaus ir negalios užimtumo, profesinės veiklos ir susijusiose srityse, tokiose kaip profesinis mokymas ir narystė darbdavių ir darbuotojų organizacijose. Kaip ir Rasinės lygybės direktyva, Užimtumo lygybės direktyva taikoma ES esantiems asmenims ir viešajam bei privačiajam sektoriams, tačiau ji neapima diskriminacijos dėl pilietybės. Joje taip pat numatyta keletas konkrečių jos nuostatų taikymo išimčių⁷⁴.

Direktyvoje, įgyvendinančioje vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), numatoma apsauga nuo diskriminacijos dėl lyties, susijusios su galimybe naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimu bei paslaugų teikimu. Ji taikoma visiems asmenims ir visoms organizacijoms (ir viešojo, ir privačiojo sektorių), tiekiantiems prekes ir teikiantiems paslaugas, kurios yra prieinamos visuomenei ir (arba) kurios tiekiamos arba teikiamos kitoje nei privataus ir šeimos gyvenimo srityje. Ji netaikoma žiniasklaidos turiniui,

73 2012 m. balandžio 24 d. ESTT sprendimas *Servet Kamberaj prieš Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) ir kitus* [DK], C-571/10.

74 Žr. 2 ir 3 skyrius.

reklamai ir švietimui. Ji taip pat netaikoma užimtumo ir savarankiško darbo srityse.

Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54/EB) užtikrinamas vienodas požiūris dėl lyties darbo užmokesčio klausimų srityje (4 straipsnis), profesinėse socialinės apsaugos sistemose (5 straipsnis), taip pat įsidarbinant, profesinio mokymo ir paaugstinimo bei darbo sąlygų srityse (14 straipsnis).

Kitais teisės aktais skatinama lyčių lygybė valstybinės socialinės apsaugos srityje (Direktyva 79/7/EEB)⁷⁵, vienodas požiūris į savarankiškai dirbančius vyrus ir moteris (Direktyva 2010/41/ES)⁷⁶, susijęs su nėštumu (Direktyva 92/85/EEB)⁷⁷ ir vaiko priežiūros atostogomis (Direktyva 2010/18/ES)⁷⁸.

75 1978 m. gruodžio 19 d. Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje, OL L 6, 1979 1 10, p. 24–25.

76 2010 m. liepos 7 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/41/ES dėl vienodo požiūrio į savarankiškai dirbančius vyrus ir moteris principo taikymo, kuria panaikinama Tarybos direktyva 86/613/EEB, OL L 180, 2010 7 15, p. 1–6.

77 1992 m. spalio 19 d. Tarybos direktyva 92/85/EEB dėl priemonių, skirtų skatinti, kad būtų užtikrinta geresnė nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų sauga ir sveikata, nustatymo, OL L 348, 1992 11 28, p. 1–7.

78 2010 m. kovo 8 d. Tarybos direktyva 2010/18/ES, įgyvendinanti patikslintą BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP ir ETUC sudarytą Bendrąjį susitarimą dėl vaiko priežiūros atostogų, ir panaikinanti Direktyvą 96/34/EB, OL L 68, 2010 3 18, p. 13–20.

2

Diskriminacijos kategorijos

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 2 straipsnio 2 dalies a punktas Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 2 straipsnio 2 dalies a punktas Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 2 straipsnio 1 dalies a punktas Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), 4 straipsnio 1 dalies a punktas ESTT sprendimas <i>Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern</i>, C-356/12, 2014 m. ESTT sprendimas <i>Hay prieš Crédit agricole mutuel</i>, C-267/12, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen</i> [DK], C-267/06, 2008 m. ESTT sprendimas <i>Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law</i> [DK], C-303/06, 2008 m. ESTT sprendimas <i>Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions</i>, C-423/04, 2006 m.	Tiesioginė diskriminacija	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) ESCh E straipsnis (nediskriminavimas) EŽTT sprendimas <i>Guberina prieš Kroatiją</i>, Nr. 23682/13, 2016 m. ESTK sprendimas <i>CGIL prieš Italiją</i>, skundas Nr. 91/2013, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Burden prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 13378/05, 2008 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
ESTT sprendimas <i>Allonby prieš Accrington ir Rossendale College</i>, C-256/01, 2004 m. ESTT sprendimas <i>P prieš S ir Cornwall County Council</i>, C-13/94, 1996 m.		
Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 2 straipsnio 2 dalies b punktas Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 2 straipsnio 2 dalies b punktas Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 2 straipsnio 1 dalies b punktas Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), 4 straipsnio 1 dalies b punktas ESTT sprendimas „<i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria</i>“ AD prieš Komisija za zashhita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 2015 m. ESTT sprendimas <i>Elbal Moreno prieš INSS ir TGSS</i>, C-385/11, 2012 m. ESTT sprendimas <i>Odar prieš Baxter Deutschland GmbH</i>, C-152/11, 2012 m.	Netiesioginė diskriminacija	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) ESCh E straipsnis (nediskriminavimas) ESTK sprendimas <i>AEH prieš Prancūziją</i>, skundas Nr. 81/2012, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką</i> [DK], Nr. 57325/00, 2007 m.
ESTT sprendimas <i>Parris prieš Trinity College Dublin ir kitus</i>, C-443/15, 2016 m.	Daugialypė ir tarpsektorinė diskriminacija	EŽTT sprendimas <i>Carvalho Pinto de Sousa Morais prieš Portugaliją</i>, Nr. 17484/15, 2017 m. EŽTT sprendimas <i>S. A. S. prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 43835/11, 2014 m. EŽTT sprendimas <i>B. S. prieš Ispaniją</i>, Nr. 47159/08, 2012 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 2 straipsnio 3 ir 4 dalys Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 2 straipsnio 3 ir 4 dalys Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), 4 straipsnio 3 ir 4 dalys Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 2 straipsnio 2 dalies a ir b punktai	Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti	EŽTK 2 straipsnis (teisė į gyvybę), 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 9 straipsnis (religijos laisvė), 11 straipsnis (susirinkimų ir asociacijos laisvė), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) ESCh E straipsnis (nediskriminavimas), 26 straipsnis (teisė į orumą darbe) EŽTT sprendimas <i>Đordević prieš Kroatiją</i>, Nr. 41526/10, 2012 m. EŽTT sprendimas <i>Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją</i> [DK], Nr. 43370/04, 18454/06 ir 8252/05, 2012 m.
Pagrindinių teisių chartijos 23 straipsnis (vyrų ir moterų), 24 straipsnis (vaikai), 25 straipsnis (pagyvenę žmonės), 26 straipsnis (neįgalieji) Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 5 straipsnis Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 7 straipsnis Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 3 straipsnis Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), 6 straipsnis Europos Parlamento rezoliucija dėl kovos prieš rasizmą, ksenofobiją ir neapykantos nusikaltimus stiprinimo (2013/2543(RSP)) 2014 m. liepos 17 d. ESTT sprendimas <i>Leone ir Leone prieš Garde des Sceaux, ministre de la Justice ir kitus</i>, C-173/13 2000 m. liepos 6 d. ESTT sprendimas <i>Abrahamsson ir Anderson prieš Fogelqvist</i>, C-407/98	Konkrečios priemonės	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas), Protokolo Nr. 12 1 straipsnis (bendras diskriminacijos draudimas) ESCh E straipsnis (nediskriminavimas) EŽTT sprendimas <i>Çam prieš Turkiją</i>, Nr. 51500/08, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Horváth ir Kiss prieš Vengriją</i>, Nr. 11146/11, 2013 m. ESTK sprendimas <i>The Central Association of Carers in Finland prieš Suomiją</i>, skundas Nr. 71/2011, 2012 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
ESTT sprendimas <i>Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen</i>, C-409/95, 1997 m. ESTT sprendimas <i>Kalanke prieš Freie Hansestadt Bremen</i>, C-450/93, 1995 m.		
Europos Parlamento rezoliucija dėl kovos prieš rasizmą, ksenofobiją ir neapykantos nusikaltimus stiprinimo (2013/2543(RSP)) Tarybos pamatinis sprendimas dėl rasizmo ir ksenofobijos (2008/913/TVR) Aukų teisių direktyva (2012/29/ES)	Neapykantos nusikaltimas / neapykantą kurstanti kalba	EŽTT sprendimas <i>Škorjanec prieš Kroatiją</i>, Nr. 25536/14, 2017 m. EŽTT sprendimas <i>Halime Kılıç prieš Turkiją</i>, Nr. 63034/11, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Identoba ir kiti prieš Gruziją</i>, Nr. 73235/12, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>M'Bala M'Bala prieš Prancūziją</i>, Nr. 25239/13, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Delfi AS prieš Estiją</i> [DK], Nr. 64569/09, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Perinçek prieš Šveicariją</i> [DK], Nr. 27510/08, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Virabyan prieš Armėniją</i>, Nr. 40094/05, 2012 m.

Pagrindinis faktas

- Sąvoka „diskriminacija“ apibūdina atvejį, kai asmuo dėl vieno ar kelių draudžiamų diskriminacijos pagrindų kokių nors būdu atsiduria nepalankioje padėtyje.

Nediskriminavimo teisės tikslas – užtikrinti visiems asmenims vienodą ir sąžiningą perspektyvą naudotis visuomenėje esančiomis galimybėmis. Kasdien priimame sprendimus įvairiais klausimais, pvz., su kuo bendrauti, kur apsipirkti ir kur dirbti. Kai kuriems dalykams ir asmenims teikiame pirmenybę. Nors reikšti subjektyvius prioritetus yra įprasta ir normalu, kartais galime vykdyti funkcijas, dėl kurių įgyjame valdžios ar galios priimti sprendimus, galinčius daryti tiesioginį poveikį kitų žmonių gyvenimui. Galime būti valstybės tarnautojai, krautuvaininkai, darbdaviai, nuomojamos nuosavybės savininkai ar gydytojai, sprendžiantys, kaip naudotis viešaisiais įgaliojimais ar kaip

siūlyti privačias prekes ir paslaugas. Šiomis neasmeninėmis aplinkybėmis nediskriminavimo teisė dvejopai veikia mūsų pasirinkimą.

Pirma, joje nustatyta, kad panašioje padėtyje esantys asmenys turėtų būti vertinami panašiai ir neturėtų būti vertinami mažiau palankiai vien dėl jiems būdingos konkrečios „ginamos“ savybės („tiesioginė“ diskriminacija). Antra, kai kuriais atvejais tariamai neutralia taisykle grindžiamas požiūris taip pat gali būti prilyginamas diskriminacijai, jei dėl savo konkrečios savybės asmuo ar asmenų grupė atsiduria nepalankioje padėtyje („netiesioginė“ diskriminacija).

Šiame skyriuje išsamiau aptariama tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos reikšmė, kai kurios konkrečios jos apraiškos, kaip antai daugialypė diskriminacija, priekabiavimas ar nurodymas diskriminuoti, nusikaltimas dėl neapykantos ir neapykantą kurstanti kalba, ir tai, kaip jos praktiškai veikia taikant teismo praktiką. Toliau nagrinėjama, kaip tikrinamas pagrindimas.

Pagal nediskriminavimo principą draudžiami atvejai, kai su tokioje pačioje padėtyje esančiais asmenimis ar asmenų grupėmis elgiamasi skirtingai, o su skirtingoje padėtyje esančiais asmenimis ar asmenų grupėmis elgiamasi vienodai.

2.1. Tiesioginė diskriminacija

Pagrindiniai faktai

- Tiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl „draudžiamo diskriminacijos pagrindo“ asmeniui taikomos mažiau palankios sąlygos.
- Mažiau palankus požiūris nustatomas tariamą auką palyginant su kitu panašioje padėtyje esančiu asmeniu, kuris ginamos savybės neturi.
- Europos ir nacionaliniai teismai pripažino diskriminacijos dėl ryšių sąvoką, kai prastesnės sąlygos asmeniui taikomos dėl jo ryšių su kitu asmeniu, turinčiu „ginamą savybę“.

EŽTK ir ES teisėje tiesioginė diskriminacija apibrėžiama panašiai. **Pagal ES teisę** Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „tiesioginė diskriminacija yra tada, kai vienam asmeniui taikomos prastesnės sąlygos, nei

panašioje situacijoje yra, buvo ar galėjo būti taikomos kitam asmeniui dėl rasės ar etninės priklausomybės⁷⁹. **Pagal EŽTK** EŽTT taiko formuluotę, kad turi būti „panašiose ar atitinkamai panašiose padėtyse esančių asmenų vertinimo skirtumas“, „pagrįstas nustatoma savybe“⁸⁰.

Tiesioginė diskriminacija yra tada, kai:

- asmeniui taikomos nepalankios sąlygos,
- palyginti su sąlygomis, kurios buvo ar galėjo būti taikomos kitiems panašioje padėtyje esantiems asmenims,
- ir to priežastis yra konkreti jo savybė, patenkanti į „draudžiamo diskriminacijos pagrindo“ taikymo sritį.

Procedūriniu požiūriu **pagal EŽTK** ieškovas turi sugebėti įrodyti, jog skundžiama priemonė jam turėjo „tiesioginį poveikį“, kad galėtų pateikti pareiškimą (nukentėjusiojo statusas)⁸¹.

Pagal ES teisę, kitaip nei pagal EŽTK, tiesioginė diskriminacija gali būti nustatyta, net jei nėra skundo pateikėjo, kurio tapatybę galima nustatyti, tvirtinančio, kad jis nukentėjo nuo tokios diskriminacijos. *Feryn* byloje⁸² ESTT nustatė, kad aplinkybė, jog darbdavys viešai pareiškė neįdar-

binsiąs tam tikros etninės kilmės ar rasės darbuotojų, yra tiesioginė diskriminacija įdarbinant, kaip apibrėžta Rasinės lygybės direktyvoje 2000/43/EB, nes tokie pareiškimai gali rimtai sulaukyti kandidatus nuo paraiškų pateikimo ir sutrukdyti jiems patekti į darbo rinką.

2.1.1. Mažiau palankus požiūris

Tiesioginės diskriminacijos esmė yra asmeniui taikomas mažiau palankus požiūris. Ją nustatyti gali būti visai paprasta, palyginti su netiesiogine diskriminacija, kurios atveju dažnai reikia statistinių duomenų (žr. toliau). Štai pavyzdžiai, paimti iš

79 Taip pat Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies a punktas, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies a punktas ir Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio a punktas.

80 2016 m. gegužės 24 d. EŽTT sprendimas *Biao prieš Daniją* [DK], Nr. 38590/10, 89 punktas; taip pat 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 42184/05, 61 punktas; 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 175 punktas; 2008 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Burden prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 13378/05, 60 punktas.

81 EŽTT (2017 m.), *Praktinis priimtumo kriterijų vadovas*.

82 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07. Taip pat žr. 2013 m. balandžio 25 d. ESTT sprendimą *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, C-81/12.

šiam vadove minimų bylų: atsisakymas leisti įeiti į restoraną ar parduotuvę, mažesnės pensijos ar užmokesčio gavimas, žodinio užgauliojimo ar smurto patyrimas, atsisakymas kontrolės poste suteikti leidimą atvykti, didesnio ar mažesnio pensinio amžiaus taikymas, draudimas verstis konkrečia profesija, negalėjimas pasinaudoti teisėmis į palikimą, pašalinimas iš bendrojo lavinimo mokymo įstaigų sistemos, išsiuntimas iš šalies, neleidimas nešioti religinių simbolių, atsisakymas mokėti socialinės apsaugos išmokas ar jų panaikinimas. Taigi pirmasis tiesioginės diskriminacijos požymis yra požiūrio skirtumo įrodymas. Tiesioginė diskriminacija taip pat gali atsirasti dėl to, kad dviem asmenims, esantiems skirtingoje padėtyje, taikomas vienodas požiūris. EŽTT konstatavo, kad „teisė nebūti diskriminuojamam naudojantis EŽTK užtikrinamomis teisėmis taip pat pažeidžiama, kai valstybės [...] netaiko skirtingų sąlygų asmenims, kurių padėtis labai skiriasi“⁸³.

2.1.2. Palyginimo objektas

Mažiau palankų požiūrį galima nustatyti lyginant su panašioje padėtyje esančiu asmeniu. Skundas dėl nedidelio užmokesčio nelaikytinas ieškiniu dėl diskriminacijos, nebent gali būti įrodyta, kad užmokestis yra mažesnis už kito asmens, kurį tas pats darbdavys įdarbino panašiai užduočiai atlikti. Taigi, norint nustatyti, ar asmeniui buvo taikytas mažiau palankus požiūris, reikia tinkamo „palyginimo objekto“, t. y. iš esmės panašioje padėtyje esančio asmens, o pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų asmenų būtų „draudžiamas diskriminacijos pagrindas“. Palyginimo objekto įrodymas nebūtinai turi būti ginčytinas, o diskriminacijos faktas gali būti nustatytas aiškiai šio klausimo neaptarus. Toliau pateikiami keli bylų pavyzdžiai, kuriuose sprendimą priimanti įstaiga aiškiai išskėlė palyginimo objekto įrodymo klausimą.

Pagal ES teisę keliose bylose ESTT išsamiai nagrinėjo, ar dvi grupės galėtų būti laikomos panašiomis.

Pavyzdys. Byloje *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern*⁸⁴ ieškovui buvo atsisakyta išduoti vairuotojo pažymėjimą vairuoti sunkiasvorių krovininių transporto priemonės dėl nepakankamo jo vienos akies regos aštrumo.

83 2000 m. balandžio 6 d. EŽTT sprendimas *Thlimmenos prieš Graikiją* [DK], Nr. 34369/97, 44 punktas. Taip pat 2002 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 2346/02, 88 punktas.

84 2014 m. gegužės 22 d. ESTT sprendimas *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern*, C-356/12.

Priešingai nei kitų kategorijų vairuotojai, jis neturėjo galimybės gauti vairuotojo pažymėjimą vadinamaisiais išskirtiniais atvejais po papildomų tyrimų, kuriais patvirtinamas jo gebėjimas vairuoti.

ESTT nustatė, kad abiejų kategorijų vairuotojų padėtis nėra panaši. Visų pirma šios dvi kategorijos skiriasi pagal vairuojamų transporto priemonių gabaritus, vežamų keleivių skaičių ir su tuo susijusią atsakomybę vairuojant tas transporto priemones. Atsižvelgiant į atitinkamų transporto priemonių savybes, skirtingų sąlygų taikymas išduodant skirtingų kategorijų vairuotojų pažymėjimus buvo pateisinamas. Todėl skirtingas požiūris buvo pateisinamas ir juo nebuvo pažeista ES pagrindinių teisių chartijos 20 straipsnyje įtvirtinta teisė į „lygybę prieš įstatymą“.

Pavyzdys. Byloje *P prieš S ir Cornwall County Council*⁸⁵ skundo pateikėjai buvo keičiama lytis iš vyriškosios į moteriškąją, kai jos darbdavys ją atleido iš darbo. ESTT nustatė, kad atleidimas iš darbo yra nepalankus požiūris. Dėl atitinkamo palyginimo objekto ESTT nurodė, kad „tuo atveju, kai asmuo atleidžiamas iš darbo dėl to, kad ketina keisti ar jau pakeitė lytį, su asmeniu elgiamasi nepalankiai, palyginti su tos lyties asmenimis, kuriems jis buvo laikomas priklausančiu prieš keičiant lytį“. Kalbant apie motyvus, nors nebuvo galima įrodyti, kad su skundo pateikėja buvo elgiamasi skirtingai dėl to, kad ji buvo vyras ar moteris, buvo galima įrodyti, kad skirtingas požiūris buvo susijęs su jos lyties sąvoka.

Pavyzdys. Byla *Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*⁸⁶ susijusi su santuokos atveju suteikiamomis lengvatomis tos pačios lyties partneriams. Ginčo nagrinėjimo metu Prancūzijoje tos pačios lyties asmenų santuoka nebuvo įmanoma, bet tiek skirtingų lyčių, tiek tos paties lyties poros galėjo registruoti civilinę partnerystę. Ieškovas dirbo banke, kuris darbuotojams jų santuokos proga teikė specialias lengvatas. Ieškovas kreipėsi dėl šių lengvatų jau sudaręs tos pačios lyties asmenų civilinę partnerystę, tačiau bankas atsisakė jas suteikti. ESTT turėjo nustatyti, ar toks skirtingas požiūris prilygsta diskriminacijai dėl seksualinės orientacijos. ESTT patvirtino, kad asmenų padėtis nebūtinai turi būti tapati, o turi būti tik panaši ir kad šis panašumas turi būti vertinamas atsižvelgiant į atitinkamą išmoką, o ne bendrai ir abstrakčiai. ESTT nustatė, kad tos pačios lyties asmenys, kurie negali sudaryti santuokos ir todėl sudaro

85 1996 m. balandžio 30 d. ESTT sprendimas *P prieš S ir Cornwall County Council*, C-13/94.

86 2013 m. gruodžio 12 d. ESTT sprendimas *Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, C-267/12.

civilinę partnerystę, yra panašioje padėtyje kaip ir susituokusios poros. ESTT paaiškino, kad skirtingas požiūris, pagrįstas darbuotojų santuokine būkle ir aiškiai neįvardyta jų seksualine orientacija, tebėra tiesioginė diskriminacija dėl seksualinės orientacijos. Homoseksualūs darbuotojai negalėjo tuoktis, todėl jie atitiko prašomos lengvatos suteikimo sąlygą.

Pagal ES teisę įrodant panašumą su darbo užmokesčiu susijusiose bylose reikia nustatyti, ar darbuotojos moters atliekamas darbas yra „vienodas“ arba „vienodos vertės“ kaip ir darbas, kurį atlieka darbuotojas vyras, ir ar darbuotojų vyrų ir moterų atlyginimai skiriasi. Šiuo atžvilgiu ESTT nepripažino įmonių palyginimo.

Pavyzdys. Byloje *Allonby prieš Accrington ir Rossendale College*⁸⁷ dėstytoja skundėsi dėl skirtingų apmokėjimo už darbą sąlygų pagal skirtingas įdarbinimo sutartis. Koledžas, kuriame skundo pateikėja dirbo dėstytoja, nepratęsė jos darbo sutarties. Tada ji pradėjo dirbti įmonėje, kuri rengė dėstytojus mokslo įstaigoms. Įmonė paskyrė skundo pateikėją dirbti koledže, kuriame ji dirbo anksčiau, ir jai buvo pavestos tokios pačios pareigos kaip ir anksčiau, bet įmonė jai mokėjo mažiau, negu anksčiau jai mokėjo koledžas. Ji tvirtino esanti diskriminuojama dėl lyties ir teigė, kad koledže dirbantiems vyrams dėstytojams mokama daugiau. Kadangi darbo užmokesčio skirtumas negalėjo būti priskirtas „vienam šaltiniui“ (tam pačiam darbdaviui), ESTT nustatė, kad koledžo samdomos moterys dėstytojos nebuvo panašioje padėtyje kaip ir skundo pateikėja, kurią pasamdė išorės įmonė.

Aiški tinkamo „palyginimo objekto“ nustatymo išimtis, bent jau užimtumo srityje, susijusi su atvejais, kai diskriminavimas patiriamas dėl asmens nėštumo. Daugiametėje ESTT praktikoje jau nusistovėjo nuostata, kad atvejai, kai moteris patiria žalą dėl nėštumo, yra klasifikuojami kaip tiesioginė diskriminacija dėl asmens lyties, taigi palyginimo objekto nustatyti nereikia⁸⁸. Ta pati nuostata

87 2004 m. sausio 13 d. ESTT sprendimas *Debra Allonby prieš Accrington & Rossendale College ir kitus*, C-256/01.

88 1990 m. lapkričio 8 d. ESTT sprendimas *Elisabeth Johanna Pacifica Dekker prieš Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus*, C-177/88. Taip pat 1994 m. liepos 14 d. ESTT sprendimas *Carole Louise Webb prieš EMO Air Cargo (UK) Ltd.*, C-32/93.

taikoma ir tais atvejais, kai diskriminacija yra susijusi su motinystės atostogomis⁸⁹ arba apvaisinimu *in vitro*⁹⁰.

Remdamasis EŽTK, EŽTT pabrėžė, kad dvi asmenų grupės gali būti laikomos esančiomis tokioje pačioje padėtyje dėl vieno konkretaus skundo, o ne dėl kito. Pavyzdžiui, gali būti laikoma, kad susituokusių ir nesutuokusių porų padėtis apmokestinimo, socialinės apsaugos ir socialinės politikos srityse nėra panaši. Tačiau dėl galimybės bendrauti telefonu vieno iš partnerių kardomojo kalinimo laikotarpiu nustatyta, kad susituokę ir kaip šeima gyvenantys nesutuokę partneriai, priešingai, yra panašioje padėtyje⁹¹. Taigi panašumas turėtų būti vertinamas atsižvelgiant į tikslą, kurio siekiama ginčijama priemone, o ne abstrakčiai.

Pavyzdys. Byloje *Varnas prieš Lietuvą*⁹² ieškovas, kardomąjį kalinimą atliekantis kalnys, skundėsi, kad jam nebuvo leista susitikti su žmona, nors nuteistiems kaliniams tokie pasimatymai leidžiami. EŽTT paaiškino, kad reikalavimas dėl „vienodos padėties“ nereiškia, jog grupės, su kuriomis lyginama, turi būti tapачios. Tai, kad ieškovo padėtis nebuvo visiškai tapati nuteistų kalinių padėčiai, netrukdė taikyti EŽTK 14 straipsnį. Ieškovas turėjo įrodyti, kad jis atsidūrė palyginti panašioje padėtyje kaip ir tie, kuriems sudaromos kitokios sąlygos. EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Burden prieš Jungtinę Karalystę*⁹³ dvi seserys kartu gyveno 31 metus. Jos kartu valdė turtą ir kiekviena iš jų savo testamente paliko savąją turto dalį kitai. Ieškovės skundėsi, kad, kitaip nei susituokusių ar civilinę partnerystę sudariusių porų atveju, vienai iš jų mirus, kitai tektų mokėti paveldimo turto mokestį. EŽTT nustatė, kad ieškovės kaip seserys negali savęs lyginti su kartu gyvenančiomis poromis, kurios yra susituokusios ar sudariusios civilinę partnerystę. Santuoka ir civilinė partnerystė yra ypatingi

89 2005 m. rugsėjo 8 d. ESTT sprendimas *North Western Health Board prieš Margaret McKenna*, C-191/03, 50 punktas.

90 2008 m. vasario 26 d. ESTT sprendimas *Sabine Mayr prieš Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG* [DK], C-506/06.

91 2008 m. gegužės 22 d. EŽTT sprendimas *Petrov prieš Bulgariją*, Nr. 15197/02, 55 punktas.

92 2013 m. liepos 9 d. EŽTT sprendimas *Varnas prieš Lietuvą*, Nr. 42615/06; dėl išsamesnės informacijos žr. 5.12 skirsnį.

93 2008 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Burden prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 13378/05.

santykiai, užmezgami laisvai ir sąmoningai, siekiant nustatyti sutartines teises ir pareigas. O ieškovių santykiai buvo grindžiami kraujo giminyse, taigi buvo iš esmės kitokie.

Pavyzdys. Byloje *Carson prieš Jungtinę Karalystę*⁹⁴ ieškovai skundėsi, kad valstybė užsienyje gyvenančių į pensiją išėjusių asmenų pensijų išmokoms netaikė tokio pat priedo kaip asmenų, kurie išėję į pensiją gyvena Jungtinėje Karalystėje, pensijoms. EŽTT padarė išvadą, kad ieškovai, kurie negyvena Jungtinėje Karalystėje ar valstybėje, su kuria Jungtinė Karalystė yra sudariusi dvišalį socialinės apsaugos susitarimą, nėra panašioje padėtyje kaip asmenys, kurie išėję į pensiją gyvena Jungtinėje Karalystėje. Nors visos šios įvairios grupės, mokėdamos socialinio draudimo įmokas, prisidėjo prie valdžios sektoriaus pajamų, tai yra ne pensijų fondas, o veikiau bendrosios viešosios pajamos, skirtos įvairiems viešųjų išlaidų aspektams finansuoti. Be to, vyriausybės prievolė taikyti priedus pagrįsta tuo, kad Jungtinėje Karalystėje išaugo pragyvenimo išlaidos. Taigi ieškovų padėtis nėra panaši į šių kitų grupių padėtį, todėl jie nebuvo diskriminuojami.

Nuorodų į palyginimo objektą taip pat galima rasti **pagal ESCh ESTK** praktikoje.

Pavyzdys. Byloje *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) prieš Italiją*⁹⁵ ESTK nagrinėjo skundą dėl gydytojų, kurie nepateikė atsisakymo teikti aborto paslaugas dėl įsitikinimų, diskriminacijos⁹⁶. Jie skundėsi, kad yra nepalankioje padėtyje darbe dėl darbo krūvio, užduočių paskirstymo, karjeros galimybių ir sveikatos apsaugos bei saugos. Komitetas patvirtino, kad atsisakymo nepateikusių ir jį pateikusių gydytojų padėtis panaši, nes jie turi panašią profesinę kvalifikaciją ir dirba toje pačioje kompetencijos srityje. Todėl skirtingas požiūris yra diskriminacija.

ESTK nurodė, kad skirtingų grupių teisinis statusas nacionalinėje teisėje nėra svarbus vertinant, ar šių grupių padėtis yra panaši. Pavyzdžiui, byloje *Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją*⁹⁷ (byla išsamiai aptariama [5.12 skirsnyje](#))

94 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 42184/05.

95 2015 m. spalio 12 d. ESTK sprendimas *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) prieš Italiją*, skundas Nr. 91/2013.

96 Ten pat, 215 ir kiti punktai.

97 2016 m. liepos 5 d. ESTK sprendimas *Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją*, skundas Nr. 102/2013.

dėl galimybės dalyvauti socialinės apsaugos sistemoje ESTK palygino nuolatinių teisėjų ir tarėjų padėtį. Komitetas laikėsi nuomonės, kad bylos aplinkybėse buvo svarbios tik pavestos pareigos, hierarchinė valdžios sistema ir abiejų teisėjų grupių atliekamos užduotys. Kadangi šie aspektai buvo panašūs, ESTK nustatė, kad funkcinio požiūriu tarėjai yra lygiaverčiai nuolatiniams teisėjams. Be to, Komitetas nusprendė, kad reikia lyginti tik skirtingas grupes tam tikroje valstybėje narėje. Byloje *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) prieš Norvegiją*⁹⁸ (byla išsamiai aptariama [5.5 skirsnyje](#)), susijusioje su Norvegijos jūrininkų pensiniu amžiumi, skundo pateikėjas tvirtino, kad nacionalinės teisės nuostata yra diskriminuojanti dėl amžiaus, palyginti tiek su jūrininkais, įdarbintais laivuose kitose šalyse (kuriose jūrininkų pensinis amžius yra didesnis nei Norvegijoje), tiek su kitų profesijų asmenimis Norvegijoje. ESTK nusprendė, kad reikia nagrinėti tik padėtį Norvegijoje. Be to, ESTK pripažino, kad šio skundo nagrinėjimo tikslais vyresnio amžiaus pilotai ir naftos sektoriaus darbuotojai yra panašios darbuotojų kategorijos. Komitetas nustatė, kad jų padėtis yra pakankamai panaši, visų pirma dėl profesinių sunkumų ir fizinio krūvio.

2.1.3. Priežastinis ryšys

5 skyriuje nagrinėjami Europos nediskriminavimo teisėje nustatyti įvairūs draudžiami diskriminacijos pagrindai, kaip antai lytis, lytinė tapatybė, seksualinė orientacija, negalia, amžius, rasė, etninė kilmė, tautinė kilmė ir religija ar tikėjimas. Šiame skirsnyje dėmesys sutelkiamas į priežastinio ryšio tarp mažiau palankaus požiūrio ir draudžiamo diskriminacijos pagrindo būtinybę. Šiam reikalavimui patenkinti reikėtų užduoti šį klausimą: ar asmuo būtų buvęs vertinamas mažiau palankiai, jeigu būtų buvęs kitos lyties, kitos rasės, kitokio amžiaus ar jo padėtis pagal bet kurį iš kitų draudžiamų diskriminacijos pagrindų būtų buvusi priešinga? Jeigu atsakymas teigiamas, mažiau palankų požiūrį aiškiai lemia aptariami diskriminacijos pagrindai.

Taikoma taisyklė ar praktika nebūtinai turi būti aiškiai susijusi su draudžiamu diskriminacijos pagrindu, jeigu ji yra susijusi su kitu veiksmu, neatsiejamu nuo draudžiamo diskriminacijos pagrindo. Iš esmės nagrinėjant, ar būta tiesioginės diskriminacijos, vertinama, ar mažiau palankus požiūris susijęs su draudžiamu diskriminacijos pagrindu, kurio negalima atsieti nuo konkretaus veiksmo, dėl kurio teikiamas skundas.

98 2013 m. liepos 2 d. ESTK sprendimas *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) prieš Norvegiją*, skundas Nr. 74/2011.

Pavyzdys. Byloje *Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen*⁹⁹ mirus skundo pateikėjo registruotam tos pačios lyties partneriui skundo pateikėjas norėjo pasinaudoti teise iš įmonės, kuri tvarkė jo mirusio partnerio profesinės pensijos sistemą, gauti našlių pensiją. Įmonė atsisakė mokėti skundo pateikėjui, remdamasi tuo, kad našlių pensijos mokamos tik sutuoktiniams, o jis su mirusiuoju nebuvo susituokęs. ESTT sutiko, kad atsisakymas mokėti pensiją prilygo nepalankiam požiūriui ir tas požiūris buvo mažiau palankus, palyginti su susituokusiomis poromis kaip palyginimo objektu. ESTT nustatė, kad Vokietijoje partnerystės institutu partneriams nustatyta daugelis tokių pat teisių ir pareigų kaip ir sutuoktiniams, visų pirma kalbant apie valstybines pensijų sistemas. Teismas pripažino, kad šios bylos nagrinėjimo tikslais gyvenimo partnerių padėtis yra panaši į sutuoktinių padėtį. Toliau ESTT pareiškė, kad tai prilygtų diskriminacijai dėl seksualinės orientacijos. Taigi tai, kad jie negalėjo susituokti, buvo neatsiejama nuo jų seksualinės orientacijos.

Pavyzdys. Byloje *Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions*¹⁰⁰ skundo pateikėja, kuriai buvo atlikta vyriškosios lyties keitimo į moteriškąją operacija, sulaukusi 60 metų, t. y. Jungtinėje Karalystėje nustatyto moterų pensinio amžiaus, norėjo pateikti prašymą skirti jai senatvės pensiją. Tuo metu naujoji S. M. Richards lytis negalėjo būti pripažinta pensijų teisės aktų taikymo tikslais¹⁰¹. Vyriausybė atsisakė skirti pensiją, tvirtindama, kad skundo pateikėjai nebuvo taikytas nepalankus požiūris, palyginti su asmenimis, kurių padėtis panaši. Vyriausybės teigimu, pensijų teisės aktų taikymo tikslais skundo pateikėja turi būti laikoma vyru. ESTT pažymėjo, kad dėl to, jog nėra atitinkamų nacionalinės teisės aktų, skundo pateikėja negali atitikti pensijų teisės aktų sąlygų. ESTT nustatė, kad asmeniui, kuriam buvo atliktas vyriškosios lyties keitimas į moteriškąją, pagal nacionalinius teisės aktus negali būti atsisakyta skirti pensiją, kurią jis būtų turėjęs teisę gauti, jeigu pagal nacionalinius teisės aktus būtų laikomas moterimi.

99 2008 m. balandžio 1 d. ESTT sprendimas *Tadao Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [DK], C-267/06.

100 2006 m. balandžio 27 d. ESTT sprendimas *Sarah Margaret Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions*, C-423/04.

101 Prieš priimant 2004 m. Lyčių pripažinimo įstatymą (LPI), kuris įsigaliojo 2005 m. balandžio 4 d., turėjo būti atsižvelgiama į asmens lytį, kurios jis gimė, siekiant nustatyti to asmens lytį, kad būtų galima nuspręsti, kada tas asmuo sulaukė pensinio amžiaus pensijų teisės aktų tikslais.

2.1.4. Diskriminacija dėl ryšių

ESTT plačiai aiškina „draudžiamo diskriminacijos pagrindo“ aprėptį. Ji gali apimti „diskriminaciją dėl ryšių“, kai pats nuo diskriminacijos nukentėjęs asmuo nėra ginamą savybę turintis asmuo. Ji taip pat gali būti susijusi su abstrakčiai aiškinamu konkrečiu pagrindu. Todėl praktikuojantys teisininkai privalo atlikti išsamią mažiau palankaus požiūrio pagrindimo analizę, ieškodami įrodymų, kad tokio požiūrio priežastis tiesiogiai ar netiesiogiai yra draudžiamas diskriminacijos pagrindas.

Pavyzdys. Byloje *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law*¹⁰² motina tvirtino, kad jos darbe požiūris į ją nepalankus, nes jos sūnus neįgalus. Dėl sūnaus negalios ji kartais vėluodavo į darbą ir prašydavo planuoti atostogas pagal sūnaus poreikius. Skundo pateikėjos prašymai buvo atmesti ir jai buvo pagrasinta atleidimu, taip pat būta užgaulių pastabų dėl jos vaiko būklės. ESTT sutiko, kad panašias pareigas einantys ir vaikų turintys jos kolegos yra palyginimo objektas, ir nustatė, kad jiems paprašius buvo nustatomas lankstus darbo grafikas. Teismas taip pat sutiko, kad toks elgesys prilygsta diskriminacijai ir priekabiavimui dėl vaiko negalios.

EŽTT taip pat patvirtino, kad 14 straipsnis taikomas diskriminacijai dėl ryšių.

Pavyzdys. Byloje *Guberina prieš Kroatiją*¹⁰³ (byla aptariama 5.4 skirsnyje) EŽTT pabrėžė, kad 14 straipsnis taip pat taikomas atvejams, kai su asmeniu elgiamasi mažiau palankiai dėl kito asmens saugomos savybės. Teismas nustatė, kad diskriminacinis požiūris į ieškovą dėl jo vaiko negalios yra tam tikros formos diskriminacija dėl negalios.

Pavyzdys. Byloje *Weller prieš Vengriją*¹⁰⁴ Rumunijos pilietė neturėjo teisės gauti pagimdžius mokamą motinystės išmoką, nes nebuvo Vengrijos pilietė. Jos vyras vengras taip pat neturėjo teisės gauti išmoką, nes ji mokama tik motinoms. EŽTT nustatė, kad jis buvo diskriminuotas dėl tėvystės (o ne lyties), nes įtėviai vyrai ar globėjai vyrai turėjo teisę reikalauti išmokos, o biologiniai tėvai tokios teisės neturėjo. Skundą taip pat pateikė vaikai, kurie teigė esantys diskriminuojami dėl atsisakymo mokėti išmoką jų tėvui, ir EŽTT su tuo sutiko. Taigi vaikai buvo diskriminuojami dėl jų tėvo, kaip biologinio tėvo, statuso.

102 2008 m. liepos 17 d. ESTT sprendimas *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law* [DK], C-303/06.

103 2016 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *Guberina prieš Kroatiją*, Nr. 23682/13.

104 2009 m. kovo 31 d. EŽTT sprendimas *Weller prieš Vengriją*, Nr. 44399/05.

Diskriminacijos dėl ryšių sąvoką taip pat galima rasti nacionalinių teismų praktikoje.

Pavyzdys. Pirmoji byla dėl diskriminacijos dėl ryšių seksualinės orientacijos pagrindu¹⁰⁵ Lenkijoje susijusi su darbuotoju, kuris dirbo parduotuvės apsaugininku. Jis dalyvavo eitynėse už lygybę, kurių ištraukos buvo parodytos per televiziją. Po transliacijos skundo pateikėjui buvo pranešta apie jo atleidimą iš darbo, o jo darbdavys pareiškė „negalįs įsivaizduoti, kad jo įmonėje dirbtų homoseksualas“. Lenkijos teismai nusprendė, kad diskriminacija gali atsirasti, neatsižvelgiant į tai, ar nukentėjęs turi tam tikrą saugomą savybę. Todėl skundo pateikėjo seksualinė orientacija nebuvo svarbi. Toliau teismai nustatė, kad skundo pateikėjas buvo diskriminuojamas dėl jo dalyvavimo eitynėse, susijusiose su lesbiečių, gėjų, biseksualių ir translyčių asmenų (LGBT) bendruomene. Jie patvirtino diskriminacijos dėl ryšių faktą ir priteisė skundo pateikėjui kompensaciją.

2.2. Netiesioginė diskriminacija

Pagrindiniai faktai

- Netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralios taisyklės asmuo ar tas pačias savybes turinčių asmenų grupė atsiduria nepalankioje padėtyje.
- Turi būti įrodyta, kad dėl sprendimo grupė yra nepalankioje padėtyje, palyginti su lyginamąja grupe.

Tiek ES, tiek ET teisėje pripažįstama, kad skirtingo požiūrio į panašioje padėtyje esančius asmenis draudimo gali nepakakti, kad būtų pasiekta faktinė lygybė. Kai kuriais atvejais dėl vienodo požiūrio į asmenis, kurių padėtis skiriasi, tam tikri asmenys gali atsidurti tam tikru konkrečiu atžvilgiu nepalankioje padėtyje. Šiuo atveju skiriasi ne požiūris, o veikiau to požiūrio poveikis, kurį skirtingų savybių turintys asmenys jaus skirtingai. Į netiesioginės diskriminacijos sąvoką įtraukta mintis, kad skirtingos situacijos turėtų būti vertinamos skirtingai.

¹⁰⁵ 2015 m. lapkričio 18 d. Varšuvos apylinkės teismo (Lenkija) (antrosios instancijos teismas) sprendimas, *V Ca 3611/14*. Taip pat žr. 2013 m. gruodžio 10 d. *Tribunal du travail de Leuven* (Liuvono darbo bylų teismas) sprendimą *Jan V. H. prieš BVBA*, Nr. 12/1064/A.

Pagal ES teisę Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punkte nustatyta, kad „netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti į tam tikru atžvilgiu prastesnę padėtį nei kiti asmenys“¹⁰⁶.

Pagal EŽTK kai kuriuose iš naujausių sprendimų EŽTT, remdamasis šia netiesioginės diskriminacijos apibrėžtimi, pareiškė, kad „nevienodas požiūris gali pasireikšti kaip bendrosios politikos ar priemonės, kuria, nors ji suformuluota neutraliai, yra diskriminuojama kokia nors grupė, neproporcingai žalingas poveikis“¹⁰⁷.

Pagal ESCh ESTK nustatė, kad netiesioginė diskriminacija gali atsirasti dėl to, kad „deramai ir teigiamai neatsižvelgiama į visus svarbius panašioje padėtyje esančių asmenų skirtumus arba nesiimama tinkamų priemonių siekiant užtikrinti, kad teisės ir kolektyviniai pranašumai, kuriais visi gali naudotis, iš tikrųjų būtų visiems prieinami“¹⁰⁸.

Netiesioginės diskriminacijos elementai yra tokie:

- neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika,
- daranti grupei, nustatyta remiantis „draudžiamu diskriminacijos pagrindu“, gerokai didesnę neigiamą poveikį,
- palyginti su kitais panašioje padėtyje esančiais asmenimis.

Vis dėlto derėtų pažymėti, kad abiejų rūšių diskriminacija lemia skirtingą požiūrį panašiose situacijose. Pavyzdžiui, moteris galėtų negauti darbo dėl to, kad darbdavys nenori įdarbinti moterų (tiesioginė diskriminacija), arba dėl to, kad reikalavimai šioms pareigoms suformuluoti taip, kad dauguma moterų negalėtų jų atitikti (netiesioginė diskriminacija). Kai kuriais atvejais šis padalijimas yra labiau

106 Taip pat Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punktas; Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies b punktas; Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio b punktas.

107 2016 m. gegužės 24 d. EŽTT sprendimas *Biao prieš Daniją* [DK], Nr. 38590/10, 103 punktas; 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 184 punktas.

108 2015 m. spalio 12 d. ESTK sprendimas *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) prieš Italiją*, skundas Nr. 91/2013, 237 punktas; 2009 m. rugsėjo 9 d. ESTK sprendimas dėl skundo esmės *Confédération française démocratique du travail (CFDT) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 50/2008, 39 ir 41 punktai; 2003 m. lapkričio 4 d. ESTK sprendimas *International Association Autism-Europe prieš Prancūziją*, skundas Nr. 13/2002, 52 punktas.

teorinis ir gali būti sudėtinga nustatyti, ar situacija yra tiesioginė, ar netiesioginė diskriminacija¹⁰⁹.

2.2.1. Neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika

Pirmasis pripažintas netiesioginės diskriminacijos reikalavimas yra aiškiai neutrali taisyklė, kriterijus ar praktika. Kitaip tariant, turi būti kokios nors formos reikalavimas, kuris būtų taikomas kiekvienam. Toliau kaip pavyzdys pateikiamos kelios bylos. Dėl papildomų pavyzdžių žr. **6 skyrių**, kuriame aptariami įrodymų klausimai ir statistinių duomenų vaidmuo.

Pavyzdys. Byloje *Isabel Elbal Moreno prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social, Tesorería General de la Seguridad Social*¹¹⁰ skundo pateikėja 18 metų dirbo ne visą darbo dieną, t. y. keturias valandas per savaitę. Pagal atitinkamą nuostatą tam, kad ne visą darbo dieną dirbantis darbuotojas gautų pensiją, kuri ir taip buvo neproporcingai mažesnė, jis turėjo mokėti įnašus ilgesnį laikotarpį. Kaip paaiškino prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas, dirbdama pagal darbo keturias valandas per savaitę sutartį skundo pateikėja turėtų dirbti 100 metų, kad įvykdytų minimalaus 15 metų įmokų mokėjimo stažo reikalavimą ir įgytų teisę gauti 112,93 euro per mėnesį senatvės pensiją. ESTT nustatė, kad atitinkamomis nuostatomis ne visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams, kurie ne visą darbo dieną dirbo ilgai, sudaromos nepalankios sąlygos. Šiais teisės aktais praktiškai iš šių darbuotojų atimama bet kokia galimybė gauti senatvės pensiją. Atsižvelgiant į tai, kad Ispanijoje ne mažiau kaip 80 proc. ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų yra moterys, šios taisyklės neigiamas poveikis moterims, palyginti su vyrais, yra neproporcingai didelis. Taigi tai yra netiesioginė diskriminacija.

Pavyzdys. Byloje *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*¹¹¹ buvo atlikta daugybė testų mokinių protiniams gebėjimams įvertinti, siekiant nustatyti, ar jie turėtų mokytis mokyklose, skirtose vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Visiems mokiniams, kurių atžvilgiu buvo svarstomas klausimas dėl mokymosi specialiosiose mokyklose, buvo taikomas tas

109 Žr., pavyzdžiui, 2008 m. balandžio 1 d. ESTT sprendimą *Tadao Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [DK], C-267/06, kuriame generalinis advokatas Ruiz-Jarabo Colomer ir ESTT šiuo klausimu padarė skirtingas išvadas.

110 2012 m. lapkričio 22 d. ESTT sprendimas *Isabel Elbal Moreno prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) ir Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS)*, C-385/11.

111 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00.

pats testas. EŽTT nuomone, esama pavojaus, kad testai buvo šališki ir kad jų rezultatai buvo išanalizuoti neatsižvelgiant į juos atlikusių romų vaikų ypatumus ir individualias savybes. Visų pirma nebuvo atsižvelgta į romų vaikų bazinį parengimo lygį (pvz., ikimokyklinio ugdymo stoką), kai kurių vaikų negebėjimą kalbėti čekiškai ir testų atlikimo sąlygų nežinojimą. Todėl romų tautybės vaikai iš esmės buvo labiau linkę blogai atlikti testus, o tai reiškia, kad 50–90 proc. romų vaikų buvo mokomi ne pagal bendrąją švietimo sistemą. EŽTT nustatė, kad tai – netiesioginės diskriminacijos atvejis.

Pavyzdys. Byloje *European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją*¹¹² (aptariama 4.4 skirsnyje) ESTK laikėsi nuomonės, kad ribotos lėšos valstybės socialiniame biudžete, skirtos autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų ir suaugusiųjų švietimui, netiesiogiai lėmė tai, jog neįgalieji atsidūrė nepalankioje padėtyje. Komitetas paaiškino, kad socialinei apsaugai skirtas ribotas viešasis finansavimas taip pat galėtų daryti poveikį kiekvienam asmeniui, kuriam ši apsauga turėtų būti taikoma. Tačiau asmenys su negalia, palyginti su kitais asmenimis, dažniau priklauso nuo bendruomeninės globos, finansuojamos valstybės biudžeto lėšomis, kad galėtų gyventi savarankiškai ir oriai. Taigi dėl biudžeto apribojimų socialinės politikos srityje neįgalieji veikiausiai atsiduria nepalankioje padėtyje, o tai netiesiogiai lemia nevienodą požiūrį dėl negalios. Todėl ESTK nustatė, kad ribotas valstybės socialinis biudžetas yra netiesioginė neįgaliųjų diskriminacija.

Pavyzdys. Jungtinės Karalystės apeliaciniame darbo teisme nagrinėtoje byloje¹¹³ skundo pateikėja, traukinio mašinistė ir vieniša motina, auginanti tris jaunesnius nei penkerių metų vaikus, pateikė prašymą dėl lankstaus darbo grafiko. Jos prašymas buvo atmestas dėl to, kad būtų nesąžininga leisti jai dirbti tik šeimai palankiomis pamainomis, nes tada kitiems mašinistams nebūtų leista pasirinkti tas pamainas. Teismai sutarė, kad dėl reikalaujamo darbo pamainomis modelio dažniausiai moterys atsiduria nepalankioje padėtyje, nes daugiau moterų nei vyrų turi priežiūros pareigų ir jos negalėtų dirbti tomis valandomis. Byla buvo grąžinta, kad būtų persvarstytas objektyvus pateisinimo klausimas.

112 2013 m. rugsėjo 11 d. ESTK sprendimas *European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 81/2012.

113 2016 m. liepos 28 d. Jungtinės Karalystės apeliacinio darbo teismo sprendimas *XC Trains Ltd prieš CD & Ors*, Nr. UKEAT/0331/15/LA.

2.2.2. Gerokai labiau neigiamas poveikis saugomajai grupei

Antrasis pripažintas reikalavimas yra tas, kad dėl akivaizdžiai neutralios nuostatos, kriterijaus ar praktikos „saugomosios grupės“ padėtis tampa ypač nepalanki. Šiuo atžvilgiu netiesioginė diskriminacija nuo tiesioginės diskriminacijos skiriasi tuo, kad dėmesys sutelkiamas ne į skirtingą požiūrį, o į skirtingą poveikį.

Pavyzdys. Byloje *Odar prieš Baxter Deutschland GmbH*¹¹⁴ ESTT svarstė socialiniame plane numatytą formulę, kurią taikant vyresni kaip 54 metų darbuotojai gauna mažesnę išeitinę kompensaciją negu jaunesni darbuotojai. Dr. Odar, kuris turi sunkią negalią, pagal socialinį planą gavo kompensaciją, kuri buvo apskaičiuota remiantis anksčiausia data, nuo kurios jis pradėtų gauti pensiją. Jeigu ši kompensacija būtų buvusi apskaičiuota pagal įprastą formulę, atsižvelgiant į darbo stažą, jis būtų gavęs dvigubai didesnę sumą. Teismas nustatė, kad tai yra ne tiesioginė diskriminacija dėl amžiaus (toks skirtingas požiūris gali būti pateisinamas pagal Direktyvos 2000/78/EB 6 straipsnio 1 dalį), o netiesioginė diskriminacija dėl negalios. ESTT laikėsi nuomonės, kad taikant skirtingą požiūrį neatsižvelgiama į riziką, kurią sunkią negalią turintys asmenys ilgainiui patiria, visų pirma ieškodami naujo darbo, taip pat į tai, kad artėjant pensiniam amžiui ši rizika dažniausiai didėja. Dėl to, kad sunkią negalią turinčiam darbuotojui mokama mažesnė išeitinė išmoka negu negalios neturinčiam darbuotojui, specialia formule pažeidžiami sunkią negalią turinčių darbuotojų teisėti interesai ir ji viršija tai, kas būtina socialinės politikos tikslams pasiekti.

Svarstydami statistinius įrodymus, kad saugomajai grupei daromas neproporcingas neigiamas poveikis, palyginti su kitais panašioje padėtyje esančiais asmenimis, ESTT ir EŽTT ieško įrodymų, kad ta „saugomoji grupė“ sudaro ypač didelę tų asmenų, kuriems daromas neigiamas poveikis, dalį. Pavyzdžiui, byloje *Di Trizio prieš Šveicariją*¹¹⁵ EŽTT rėmėsi statistiniais duomenimis, rodančiais, kad 97 proc. asmenų, nukentėjusių dėl taikyto invalidumo išmokų apskaičiavimo metodo, buvo moterys, pageidavusios sumažinti savo darbo valandų skaičių po vaiko gimimo. Tai išsamiai aptariama [6 skyriuje](#), susijusiame su įrodymų klausimais.

¹¹⁴ 2012 m. gruodžio 6 d. ESTT sprendimas *Johann Odar prieš Baxter Deutschland GmbH*, C-152/11.

¹¹⁵ 2016 m. vasario 2 d. EŽTT sprendimas *Di Trizio prieš Šveicariją*, Nr. 7186/09.

Šiame skirsnyje minimos frazės, kurias ESTT pavartojo generalinio advokato P. Léger išvadoje *Nolte* byloje kalbėdamas apie diskriminaciją dėl lyties:

„Kad priemonė būtų laikoma diskriminacine, ja turi būti daromas poveikis „daug didesniai skaičiui moterų negu vyrų“ [*Rinner- Kühn*¹¹⁶] arba „daug mažesnei daliai vyrų negu moterų“ [*Nimz*¹¹⁷, *Kowalska*¹¹⁸], arba „daug daugiau moterų negu vyrų“ [*De Weerd*¹¹⁹]“¹²⁰.

Pavyzdys. Vokietijos teismuose nagrinėtoje byloje¹²¹ moteris pateikė prašymą dalyvauti pilotų mokyme bendrovėje „Lufthansa“. Nors ji išlaikė visus testus, ji nebuvo priimta, nes jos ūgis nesiekia pilotams nustatytos 1,65 m ribos. Ji skundėsi dėl netiesioginės diskriminacijos ir tvirtino, kad, kadangi 44,3 proc. visų moterų ir tik 2,8 proc. vyrų ūgis yra žemesnis nei 1,65 m, šis reikalavimas yra ypač nepalankus moterims. Byla baigta draugiškai susitarus. Bendrovė „Lufthansa“ sutiko sumokėti kompensaciją už nevienodą požiūrį.

2.2.3. Palyginimo objektas

Kaip ir tiesioginės diskriminacijos atveju, teismas vis dėlto turi rasti palyginimo objektą, kad galėtų nustatyti, ar konkrečios taisyklės, kriterijaus ar praktikos poveikis yra gerokai labiau neigiamas negu kitų panašioje padėtyje esančių asmenų patiriamas poveikis. Ir tariamos tiesioginės, ir netiesioginės diskriminacijos atvejais teismai lygina, pavyzdžiui, vyrus su moterimis, homoseksualias poras su heteroseksualiomis poromis, neįgaliuosius su negalios neturinčiais asmenimis.

116 1989 m. liepos 13 d. ESTT sprendimas *Ingrid Rinner-Kühn prieš FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG*, C-171/88.

117 1991 m. vasario 7 d. ESTT sprendimas *Helga Nimz prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-184/89.

118 1990 m. birželio 27 d. ESTT sprendimas *Maria Kowalska prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-33/89.

119 1994 m. vasario 24 d. ESTT sprendimas *M. A. De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kitus*, C-343/92.

120 1995 m. gegužės 31 d. generalinio advokato P. Léger išvados 57–58 punktai. 1995 m. gruodžio 14 d. ESTT sprendimas *Inge Nolte prieš Landesversicherungsanstalt Hannover*, C-317/93. Dėl panašaus požiūrio, priimto pagal EŽTK, pavyzdžio žr. 2007 m. lapkričio 13 d. Sprendimą byloje *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], 57325/00 (aptariama 6.2 ir 6.3 skirsniuose).

121 2016 m. vasario 18 d. Vokietijos Federalinio darbo teismo sprendimas, 8 AZR 638/14.

Tačiau nustatant netiesioginės diskriminacijos faktą reikia įrodyti, kad yra dvi grupės: viena grupė, kuri dėl ginčijamos priemonės yra palankioje padėtyje, ir kita grupė, kuri dėl minėtos priemonės atsiduria nepalankioje padėtyje. Paprastai nepalankioje padėtyje esančią grupę sudaro ne tik asmenys, turintys saugomų savybių. Pavyzdžiui, dauguma visą darbo dieną dirbančių darbuotojų, kurie dėl tam tikros taisyklės yra nepalankioje padėtyje, yra moterys, tačiau vyrams ta taisyklė taip pat gali daryti neigiamą poveikį. Kita vertus, ne visi konkrečią savybę turintys asmenys yra nepalankioje padėtyje. Pavyzdžiui, tuo atveju, kai puikus kalbos mokėjimas yra viena iš įdarbinimo sąlygų, nepalankiausia ji bus kandidatams užsieniečiams, bet tarp tų užsienio kandidatų gali būti asmenų, kurie šį reikalavimą galės atitikti. Bylose, kuriose formaliai neutralūs kriterijus iš tikrųjų turėjo neigiamą poveikį visai grupei, ESTT padarė išvadą, kad būta tiesioginės diskriminacijos¹²².

Nagrinėdamas toliau pateiktą bylą ESTT turėjo galimybę išaiškinti įvairius aspektus, susijusius su diskriminacijos sąvoka, tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos skirtumu ir tinkamu palyginimo objektu.

Pavyzdys. Byloje „*CHEZ Razpredelenie Bulgaria*“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia¹²³ ieškovė turėjo parduotuvę miesto rajone, kuriame daugiausia gyvena romų kilmės asmenys. Ji skundėsi, kad dėl tokios praktikos, kai elektros skaitikliai įrengiami aukštai ant elektros perdavimo stulpų, kuri kituose rajonuose nėra taikoma, ji negali kontroliuoti savo elektros vartojimo. Nacionaliniuose teismuose ieškovė teigė, kad yra diskriminuojama dėl etninės kilmės, nors pati nėra romų kilmės.

ESTT nusprendė, kad sąvoka „diskriminacija dėl etninės kilmės“ taikoma bet kuriam asmeniui, kuris, nors ir nėra atitinkamos rasės ar etninės kilmės, vis dėlto patyrė diskriminacinės priemonės poveikį taip pat, kaip ir tos etninės kilmės asmenys. Todėl reikėjo įrodyti, kad diskriminacinė priemonė yra susijusi su rasine arba etnine kilme. Dėl palyginimo objekto ESTT nusprendė,

122 Žr. 2008 m. balandžio 1 d. Sprendimą *Tadao Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [DK], C-267/06, išsamiai aptariamą 2.1.3 skirsnyje, ir 2013 m. gruodžio 12 d. ESTT sprendimą *Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, C-267/12, nagrinėjamą 2.1.2 ir 4.1 skirsniuose.

123 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia* [DK], C-83/14.

kad visi galutiniai tos pačios skirstymo įmonės miesto teritorijoje tiekiamos elektros energijos vartotojai, neatsižvelgiant į miesto rajoną, kuriame jie gyvena, turi būti laikomi esančiais panašioje padėtyje.

Antras svarbus aspektas susijęs su klausimu, ar nagrinėjama praktika patenka į tiesioginės ar į netiesioginės diskriminacijos kategoriją. Jeigu skundžiamos praktikos taikymo motyvas susijęs su daugumos rajono gyventojų etnine kilme, ji yra tiesioginė diskriminacija. Jei nacionaliniai teismai priėtų prie išvados, kad ši praktika buvo grindžiama tik objektyviais veiksniais, nesusijusiais su rase ar etnine kilme (pavyzdžiui, dėl didelio neteisėto poveikio elektros skaitikliams atvejų skaičiaus), tokia praktika galėtų būti laikoma netiesiogine diskriminacija, jei priemonė būtų nepalanki tik tiems rajonams, kuriuose dauguma gyventojų yra romai. Tokią priemonę būtų galima objektyviai pateisinti, jeigu nebūtų jokių kitų tinkamų ir mažiau ribojamų priemonių užsibrėžtiems tikslams pasiekti (užtikrinti elektros energijos perdavimo saugumą ir tinkamą suvartotos elektros energijos kiekio registravimą). Nesant tokios priemonės, praktika nebūtų neproporcinga tik tuo atveju, jei būtų pažeista rajono gyventojų teisė naudotis elektra sąlygomis, kurios nėra įžeidžiamojo ar stigmatizuojamojo pobūdžio ir kurioms esant jie gali nuolat kontroliuoti savo elektros vartojimą.

2.3. Daugialypė ir tarpsektorinė diskriminacija

Pagrindiniai faktai

- Šalinant diskriminaciją tik vieno pagrindo požiūriu nėra tinkamai kovojama su įvairiomis nevienodo požiūrio apraiškomis.
- Daugialypės diskriminacijos sąvoka vartojama apibūdinti atvejams, kai diskriminuojama dėl keleto atskirai veikiančių priežasčių.
- Tarpsektorinės diskriminacijos sąvoka vartojama apibūdinti situacijai, kai vienu metu keletas priežasčių veikia ir sąveikauja taip, kad jos yra neatsiejamos ir dėl jų atsiranda konkrečių rūšių diskriminacija.

Skirtingos kilmės ir išsilavinimo asmenys dažnai patiria daugialypę diskriminaciją, nes kiekvienas asmuo yra tam tikro amžiaus, lyties, etninės kilmės, seksualinės orientacijos, turi tam tikrą įsitikinimų sistemą ar išpažįsta tam tikrą religiją,

kiekvienam asmeniui būdinga tam tikra sveikatos būklė arba jis gali įgyti negalią. Nė viena grupė, kuriai būdinga konkreti diskriminacijos priežastis, nėra vienaarūšė. Kiekvienam asmeniui būdingos unikalios savybės, kurios daro poveikį jo santykiams su kitais žmonėmis ir gali būti susijusios su kai kurių asmenų dominavimu kitų atžvilgiu.

Vis labiau pripažįstama, kad sprendžiant diskriminacijos problemą tik vienos priežasties požiūriu nepavyksta užfiksuoti ir tinkamai kovoti su įvairiomis nevienodo požiūrio apraiškomis, su kuriomis žmonės gali susidurti kasdieniame gyvenime.

Nėra nusistovėjusios bendros terminologijos: sąvokos „daugialypė diskriminacija“, „kumuliacinė diskriminacija“, „sudėtinė diskriminacija“, „mišri diskriminacija“ ir „tarpsektorinė diskriminacija“ dažnai vartojamos kaip lygiavertės, nors jų reikšmės šiek tiek skiriasi.

Sąvoka „daugialypė diskriminacija“ dažniausiai vartojama kalbant apie diskriminaciją dėl keleto atskirai veikiančių priežasčių, o sąvoka „tarpsektorinė diskriminacija“ reiškia situaciją, kai vienu metu keletas priežasčių veikia ir sąveikauja taip, kad jos yra neatsiejamos¹²⁴ ir dėl jų atsiranda konkrečių rūšių diskriminacija.

Pagal EŽTT teisę ir EŽTK 14 straipsnyje, ir papildomame Protokole Nr. 12 draudžiama diskriminacija daugeliu pagrindų, tad teoriškai galima pareikšti ieškinį dėl diskriminacijos daugiau nei vienu pagrindu. Be to, nebaigtinis diskriminacijos pagrindų sąrašas suteikia EŽTT galimybę jį išplėsti ir jį įtraukti aiškiai nenurodytus pagrindus. Tačiau Teismas nevartoja daugialypės ar tarpsektorinės diskriminacijos sąvokų.

Pavyzdys. Byloje *N. B. prieš Slovakiją*¹²⁵ dėl priverstinės romų tautybės moters sterilizacijos valstybinėje ligoninėje ieškovė aiškiai skundėsi, kad buvo diskriminuojama daugiau nei vienu pagrindu (dėl rasės ir (arba) etninės kilmės ir lyties). EŽTT aiškiai nenurodė diskriminacijos ar daugialypės diskriminacijos.

¹²⁴ Europos Komisija (2007 m.), tyrimas „Kova su daugialype diskriminacija. Praktika, politika ir įstatymai“.

¹²⁵ 2012 m. birželio 12 d. EŽTT sprendimas *N. B. prieš Slovakiją*, Nr. 29518/10. Taip pat žr. 2011 m. lapkričio 8 d. EŽTT sprendimą *V. C. prieš Slovakiją*, Nr. 18968/07.

Tačiau teismas pareiškė, kad „moterų sterilizavimo be jų sutikimo, apie kurį pranešama iš anksto, praktika paveikė pažeidžiamus asmenis iš įvairių etninių grupių“¹²⁶. EŽTT nustatė EŽTK 3 ir 8 straipsnių pažeidimus.

Naujesnėse bylose EŽTT, regis, nebyliai pripažįsta tarpsektorinės diskriminacijos reiškinį, be to, tai padaryti jį ne kartą ragino įvairios į bylą įstojusios trečiosios šalys. EŽTT aiškiai atsižvelgia į daugialypį požiūrį, tačiau vis dar nevartoja sąvokų „daugialypė ar tarpsektorinė diskriminacija“.

Pavyzdys. Byloje *B. S. prieš Ispaniją*¹²⁷ iš Nigerijos kilusi ir teisėtai Ispanijoje gyvenanti sekso darbuotoja tvirtino, kad Ispanijos policininkai su ja blogai elgėsi fiziškai ir žodžiu dėl jos rasės, lyties ir profesijos. Ji tvirtino, kad, kitaip nei kitų iš Europos kilusių sekso darbuotojų atveju, ji ne kartą buvo tikrinama policijos ir tapo rasistinių bei seksistinių įžeidimų auka. Šioje byloje į ją įstojusios trečiosios šalys, t. y. labdaros organizacija „The AIRE Centre“ ir Barselonos universiteto Europos socialinių tyrimų skyrius, prašė, kad EŽTT pripažintų tarpsektorinę diskriminaciją, kurią nagrinėjant reikia vadovautis daugialypiu požiūriu. Teismas nustatė 3 straipsnio pažeidimą, tačiau šį kartą dar atskirai išnagrinėjo, ar taip pat nebuvo ištirtas galimas tariamo rasistinio požiūrio ir smurtinių policijos veiksmų priešastinis ryšys. Todėl EŽTT nustatė 14 straipsnio pažeidimą, nes nacionaliniai teismai neatsižvelgė į ypatingą ieškovės pažeidžiamumą, kuris būdingas jos, kaip moters iš Afrikos, dirbančios prostitute, padėčiai. Taigi Teismas laikėsi aiškaus tarpsektorinio požiūrio, bet nevartojo sąvokos „tarpsektoriškumas“.

Pavyzdys. Byla *S. A. S. prieš Prancūziją*¹²⁸ susijusi su draudimu dengti veidą viešose vietose. Šioje byloje į bylą įstojusios trečiosios šalys (organizacija „Amnesty International“ ir nevyriausybinė organizacija, 19 straipsnis) taip pat atkreipė dėmesį į moterų musulmonų tarpsektorinės diskriminacijos riziką, kuri gali pasireikšti visų pirma stereotipinio požiūrio į moterų pogrupį pavidalu. EŽTT pripažino, kad draudimas turėjo konkretų neigiamą poveikį dėl religinių priežasčių viešose vietose dėvėti visą veidą dengiantį šydą pagedaujančių moterų musulmonų padėčiai, bet nusprendė, kad ši priemonė yra objektyviai ir pagrįstai pateisinama.

126 2012 m. birželio 12 d. EŽTT sprendimas *N. B. prieš Slovakiją*, Nr. 29518/10, 121 punktas.

127 2012 m. liepos 24 d. EŽTT sprendimas *B. S. prieš Ispaniją*, Nr. 47159/08.

128 2014 m. liepos 1 d. EŽTT sprendimas *S. A. S. prieš Prancūziją* [DK], Nr. 43835/11 (taip pat aptariama 5.8 skirsnyje).

Pavyzdys. Byloje *Carvalho Pinto de Sousa Morais prieš Portugaliją*¹²⁹ ieškovė pareiškė civilinį ieškinį ligoninei dėl medikų aplaidumo atliekant jai ginekologinę operaciją. Administracinis teismas priėmė jai palankų sprendimą ir priteisė jai kompensaciją. Nagrinėdamas apeliacinį skundą, Aukščiausiasis administracinis teismas patvirtino pirmosios instancijos teismo sprendimą, bet sumažino kompensacijos sumą. Ieškovė skundėsi, kad Aukščiausiojo administracinio teismo sprendimas yra diskriminacinis dėl jos lyties ir amžiaus. Aukščiausiasis administracinis teismas rėmėsi tuo, kad ieškovei jau buvo 50 metų ir ji turėjo du vaikus tuo metu, kai jai buvo atliekama operacija. Teismas laikėsi nuomonės, kad šiame amžiuje seksualumas nėra toks svarbus kaip jaunesniame amžiuje ir kad jo svarba su amžiumi mažėja. Aukščiausiasis administracinis teismas taip pat pareiškė, kad, atsižvelgiant į jos vaikų amžių, „tikriausiai jai tereikėjo rūpintis savo vyru“. EŽTT pažymėjo, kad kalbama ne apie patį amžių ar lytį, o veikiau apie prielaidą, kad 50 metų moteriai ir dviejų vaikų motinai seksualumas nėra toks svarbus kaip jaunesnio amžiaus asmeniui. Ta prielaida atspindi tradicinę moters seksualumo sampratą, kuri iš esmės yra siejama su vaikų gimdymo tikslais, todėl joje neatsižvelgiama į jo fizinę ir psichologinę svarbą moterų savirealizacijai. Be to, kad ši prielaida yra subjektyvi, konkrečios ieškovės atveju ja neatsižvelgiama į kitus moters seksualumo aspektus. Kitaip tariant, Aukščiausiasis administracinis teismas padarė bendrą prielaidą, nepabandęs įvertinti jos pagrįstumo konkrečiu atveju. Aukščiausiojo administracinio teismo sprendimo formuluotės negalima laikyti nevykusiu posakiu. Ieškovės amžius ir lytis, atrodo, buvo lemiami veiksniai priimant galutinį sprendimą, dėl kurių buvo taikomas skirtingas požiūris tais pagrindais. Todėl EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su jos 8 straipsniu.

Pagal **ES teisę** vienintelę nuorodą į daugialypę diskriminaciją šiuo metu¹³⁰ galima rasti Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) ir Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) konstatuojamosiose dalyse, kuriose tik užsimenama, kad „moterys dažnai tampa daugiariopos diskriminacijos aukomis“.

ES chartijos 21 straipsnyje, kaip ir EŽTK 14 straipsnyje, pateikiamas nebaigtinis diskriminacijos pagrindų sąrašas. Tačiau pagal **ES antrinę teisę** diskriminacijos pagrindų išplėtimas neįmanomas, nes lygybės direktyvose nurodyti pagrindai yra išvardyti išsamiai. ESTT ne kartą pabrėžė, kad neturi įgaliojimų išplėsti

¹²⁹ 2017 m. liepos 25 d. EŽTT sprendimas *Carvalho Pinto de Sousa Morais prieš Portugaliją*, Nr. 17484/15.

¹³⁰ 2017 m. balandžio mėn.

tuos pagrindus¹³¹, ir iki šiol nesirėmė ES chartijos 20 arba 21 straipsniu, kad šią padėtį pakeistų. Tai reiškia, kad nebūtų įmanoma sukurti naujų pagrindų, kurie atspindėtų konkrečią tam tikrų grupių, pavyzdžiui, juodaodžių moterų, patiriamą diskriminaciją.

Kita galimybė – sujungti esamo sąrašo pagrindus, nelaikant jų nauju pogrupiu. Tačiau šis požiūris ribotas, nes skiriasi kiekvienos direktyvos taikymo sritis. Sunku nustatyti, ar atvira 20 ir 21 straipsnių taikymo sritis suteiktų galimybę juos aiškinti plačiau, nes ESTT tokiais atvejais jais dar nesirėmė.

Pavyzdys. Byloje *Parris prieš Trinity College ir kitus*¹³² ESTT turėjo išnagrinėti daugialypės diskriminacijos galimybę, nes prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas konkrečiai iškėlė šį klausimą. Dr. Parris paprašė, kad, jam mirus, pensijos plane numatyta našlio pensija būtų mokama jo registruotam tos pačios lyties partneriui. Jo prašymas buvo atmestas remiantis tuo, kad jie įregistravo partnerystę tik tada, kai jam sukako 60 metų, todėl jie neatitinka pensijų sistemoje nustatytų reikalavimų. Tačiau Jungtinėje Karalystėje civilinė partnerystė įteisinta 2009 m., kai dr. Parris buvo perkopęs 60 metų, o Airijoje ji pripažįstama tik nuo 2011 m. Tai reiškia, kad joks homoseksualus asmuo, gimęs iki 1951 m. sausio 1 d., pagal šią sistemą negalėtų prašyti, kad jo registruotam partneriui ar sutuoktiniui būtų mokama našlio išmoka.

Tačiau ESTT nusprendė, kad jeigu dėl priemonės negali atsirasti diskriminacija kokiais nors pagrindais, draudžiamais Direktyvoje 2000/78/EB, kai šie pagrindai vertinami atskirai, negalima laikyti to diskriminacija kartu dėl kelių priežasčių, šiuo atveju – seksualinės orientacijos ir amžiaus.

Taigi pagal **ES teisę**, nors diskriminacija iš tikrųjų gali būti grindžiama keliais draudžiamais pagrindais, ESTT nusprendė, kad negali būti jokios naujos diskriminacijos kategorijos, kurią sudarytų kelių iš tų pagrindų derinys.

131 2006 m. liepos 11 d. ESTT sprendimas *Sonia Chacón Navas prieš Euresť Colectividades SA* [DK], C-13/05, 56 punktas; 2008 m. liepos 17 d. Sprendimas *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law* [DK], C-303/06, 46 punktas; 2011 m. liepos 7 d. Sprendimas *Ministerul Justiției și Libertățiiilor Cetățenești prieš Ștefan Agafitei ir kitus*, C-310/10; 2017 m. kovo 9 d. Sprendimas *Petya Milkova prieš Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, C-406/15.

132 2016 m. lapkričio 24 d. ESTT sprendimas *David L. Parris prieš Trinity College Dublin ir kitus*, C-443/15.

Tarptautinėje teisėje CEDAW komitetas oficialiai pripažįsta, kad tarpsektoriškumas yra svarbi sąvoka siekiant suprasti valstybių, kurios yra Konvencijos šalys, įsipareigojimo panaikinti diskriminaciją aprėptį. Komitetas pareiškė, kad: „Valstybės, kurios yra Konvencijos šalys, turi teisiškai pripažinti ir uždrausti tokių susikertančių formų diskriminaciją ir jų sudėtinį neigiamą poveikį atitinkamoms moterims“¹³³.

2.4. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti

2.4.1. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal ES nediskriminavimo direktyvas

Pagrindinis faktas

- Priekabiavimas yra ES teisėje atskirai vertinama tiesioginės diskriminacijos apraiška.

Siekiant visapusiškesnės apsaugos, ES nediskriminavimo teisės aktuose nustatytas priekabiavimo ir nurodymo diskriminuoti draudimas.

Priekabiavimas ES nediskriminavimo direktyvose pateikiamas kaip konkreti diskriminacijos rūšis. Anksčiau jis vertintas kaip konkreti tiesioginės diskriminacijos apraiška. Jo išskyrimas į atskirą kategoriją pagal direktyvas labiau pagrįstas šios ypač kenksmingos diskriminacinio požiūrio formos išskyrimo svarba, o ne koncepcinės mąstysenos pokyčiu.

ES teisėje laikomasi lankstaus objektyvaus (subjektyvaus) požiūrio. Pirma, siekiant nustatyti, ar priekabiavimo būta, remiamasi tuo, kaip nukentėjęsysis jį suvokia. Antra, net jei nukentėjęsysis iš

Pagal nediskriminavimo direktyvas priekabiavimas laikomas diskriminacija, kai:

- dėl draudžiamo diskriminacijos pagrindo nepageidaujamu elgesiu
- siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas
- ir (arba) siekiama sukurti arba sukuriama bauginanti, priešiška, žeminanti ar įžeidžianti aplinka.¹³⁴

¹³³ JT CEDAW (2010), *General Recommendation 28 on the Core Obligations of States Parties under Art. 2*, CEDAW/C/GC/28, 2010 m. gruodžio 16 d., 18 punktas.

tiesų nejaucia priekabiavimo poveikio, vis vien gali būti padaryta išvada, jog priekabiavimo būta, jei skundo pateikėjas yra aptariamo elgesio taikiny.

Kaip nurodė Europos Komisija aiškinamajame memorandume, pridėdamame prie Komisijos pasiūlymo dėl Užimtumo lygybės direktyvos ir Rasinės lygybės direktyvos, priekabiavimas gali būti įvairių formų „nuo sakytinių žodžių ir gestų iki rašytinių žodžių, vaizdų ar kitos medžiagos gamybos, rodymo ir platinimo“, jei jis sunkaus pobūdžio¹³⁵.

Byloje *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law*¹³⁶ ESTT nurodė, kad priekabiavimo draudimas taikomas ne tik asmeniui, turinčiam tam tikrų savybių, todėl, pavyzdžiui, neįgalų vaiką auginanti motina taip pat yra saugoma. Priekabiavimo sąvokos aiškinimą galima rasti Europos Sąjungos tarnautojų teismo (TT)¹³⁷, atsakingo už ginčų, susijusių su Europos Sąjungos viešąja tarnyba, sprendimą pirmojoje instancijoje, praktikoje. Kaip paaiškino TT, tam, kad elgesys būtų laikomas priekabiavimu, įprasto jautrumo ir tokioje pačioje padėtyje esantis adekvatus stebėtojas jį turėtų suvokti kaip perteklinį ir kritikuotiną¹³⁸. Be to, remdamasis priekabiavimo sąvokos apibrėžtimi, pateikta Užimtumo lygybės direktyvoje (2000/78/EB), TT pabrėžė, kad sąlyga, jog priekabiavimu „siekiama įžeisti arba įžeidžiamas asmens orumas“, reiškia, kad priekabiautojas nebūtinai turi ketinti diskredituoti auką arba sąmoningai pabloginti jos darbo sąlygas. Pakanka to, kad toks smerktinas elgesys, jeigu jis buvo sąmoningas, objektyviai sukėlė tokius padarinius¹³⁹. TT nusprendė, kad vadovo atliktas tarnautojo darbo rezultatų vertinimas, net jei jis yra kritiškas, savaime negali būti laikomas priekabiavimu. Darbuotojui skirtos neigiamos pastabos nemenkina jo asmenybės ir nepažeidžia jo orumo bei neliečiamumo, jei jos suformuluotos apgalvotai ir nėra

134 Žr. Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 3 dalį, Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 3 dalį, Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio c punktą, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies c punktą.

135 1999 m. pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, COM(99) 566 galutinis – CNS 99/0253, ir pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, nustatančios vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, COM(99) 565 galutinis – CNS 99/0225.

136 2008 m. liepos 17 d. ESTT sprendimas *S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law* [DK], C-303/06.

137 ES teisėkūros institucija, atsižvelgdama į išaugusį bylų skaičių Bendrajame Teisme ir pernelyg ilgą jų nagrinėjimo procesą, 2015 m. nutarė laipsniškai padidinti Bendrojo Teismo teisėjų skaičių iki 56 ir perduoti jam 2016 m. rugsėjo 1 d. išformuoto Tarnautojų teismo jurisdikciją.

138 2012 m. gegužės 16 d. Europos Sąjungos tarnautojų teismo (TT) sprendimas *Carina Skareby prieš Europos Komisiją*, F-42/10, 65 punktas.

139 2008 m. gruodžio 9 d. TT sprendimas *Q prieš Europos Bendrijų Komisiją*, F-52/05, 135 punktas.

grindžiamos neteisingsiais ir su objektyviais faktais nesusijusiais tvirtinimais¹⁴⁰. Teismas taip pat nusprendė, kad atsisakymas išleisti kasmečių atostogų siekiant užtikrinti tinkamą tarnybos veikimą savaime negali būti laikomas psichologinio priekabiavimo apraiška¹⁴¹.

Kaip konkreti diskriminacijos rūšis lyčių lygybės direktyvose išskiriamas seksualinis priekabiavimas, kai nepageidaujamas „žodinis, nežodinis ar fizinis“ elgesys yra „seksualinio“ pobūdžio¹⁴². FRA atlikta ES masto apklausa apie smurtą prieš moteris dėl lyties rodo, kad 75 proc. profesiją turinčių moterų arba aukštas pareigas einančių moterų yra patyrusios seksualinį priekabiavimą¹⁴³, o viena iš 10 moterų yra patyrusi persekiojimą ar seksualinį priekabiavimą naudojant naujas technologijas¹⁴⁴.

Pagal priekabiavimo apibrėžtį jam įrodyti palyginimo objekto nereikia. Taip iš esmės yra dėl to, kad priekabiavimas dėl savo formos (žodinis, nežodinis ar fizinis užgauliojimas) ir galimo poveikio (žmogaus orumo įžeidimas) pats savaime yra neleistas.

Fakto klausimai, susiję su tuo, ar elgesys prilygsta priekabiavimui, paprastai išsprendžiami šalies lygmeniu prieš perduodant bylą spręsti ESTT. Taigi toliau pateikti pavyzdžiai paimti iš nacionalinių teismų praktikos.

Pavyzdys. Prancūzijos kasacinio teismo nagrinėtoje byloje¹⁴⁵ darbuotojas skundėsi, kad jo vadovas nuolat jį kritikuoja, vartoja netinkamą kalbą ir perkėlė jį į mažesnę biurą. Nepaisant vidaus taikinamojo tarpininkavimo procedūros, darbuotojas pareiškė civilinį ieškinį įmonei dėl to, kad ši neužtikrino savo darbuotojų saugos darbe. Kasacinis teismas patikslino, kad darbdavys yra atsakingas už priekabiavimo veiksmus darbo vietoje, jei jis nesiėmė tinkamų priemonių tam, kad užkirstų kelią bet kokiam moraliniam priekabiavimui ir jį sustabdytų po to, kai apie jį buvo oficialiai pranešta.

140 2014 m. rugsėjo 17 d. TT sprendimas *CQ prieš Europos Parlamentą*, F-12/13, 87 punktas.

141 Ten pat, 110 punktas.

142 Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio d punktas, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies d punktas.

143 FRA (2014 m.), *Violence against women: an EU-wide survey. Main results report*, Liuksemburgas, Europos Sąjungos leidinių biuras (Leidinių biuras), p. 96.

144 Ten pat, p. 104.

145 2016 m. birželio 1 d. Prancūzijos kasacinio teismo socialinių bylų kolegijos sprendimas *M. Jean-François X... prieš M. Serge Y... ir kt.*, Nr. 14-19.702.

Kadangi šiuo atveju darbdavys nesiėmė pakankamų prevencinių priemonių, pvz., nepateikė atitinkamos informacijos ir nesurengė atitinkamo mokymo, Prancūzijos teismas padarė išvadą, kad darbdavys yra atsakingas.

Pavyzdys. Vengrijos lygių galimybių institucijos nagrinėtoje byloje¹⁴⁶ buvo pateiktas skundas dėl mokytojų, romų moksleiviams pareiškusių, kad apie jų blogą elgesį mokykloje pranešta „Vengrijos gvardijai“ – nacionalistinei organizacijai, garsėjančiai prieš romus rengiamais itin smurtiniais veiksmais. Nustatyta, kad mokytojai galėjo pritarti rasistiniams gvardijos požiūriams ir sukūrė baimės bei bauginimo aplinką, o tai prilygo priekabiavimui.

Be to, visose nediskriminavimo direktyvose nustatyta, kad „nurodymas diskriminuoti“ laikomas „diskriminacija“¹⁴⁷. Tačiau nė vienoje iš direktyvų nepateikta apibrėžtis, ką ši sąvoka reiškia. Kad būtų nors kiek naudinga kovojant su diskriminacine praktika, ji neturėtų būti apribota tik privalomojo pobūdžio nurodymais, o turėtų apimti ir atvejus, kai dėl vieno iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų su asmenimis akivaizdžiai elgiamasi arba skatinama elgtis mažiau palankiai. Ši sritis teismų praktikoje gali būti išplėtota. Nurodymo diskriminuoti pavyzdys būtų atvejis, kai nuomojamo buto savininkas nurodo nekilnojamojo turto agentui neišnuomoti jo buto homoseksualioms poroms.

Priekabiavimo ir nurodymo diskriminuoti veiksmai ne tik yra diskriminacija, bet ir gali patekti į nacionalinės baudžiamosios teisės taikymo sritį, ypač kai jie yra susiję su rase ar etnine kilme¹⁴⁸.

2.4.2. Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti pagal EŽTK ir ESCh

Nors **EŽTK** nėra konkrečių nuostatų, kuriomis priekabiavimas ar nurodymas diskriminuoti būtų draudžiami, joje numatytos konkrečios teisės, susijusios su ta pačia sritimi. Tačiau priekabiavimas gali patekti į teisės į privatų ir šeimos gyvenimą, kuri ginama pagal EŽTK 8 straipsnį, taikymo sritį arba į teisės nepatirti nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo, kuri ginama pagal 3 straipsnį,

146 2009 m. gruodžio 20 d. Vengrijos lygių galimybių institucijos sprendimas Nr. 654/2009.

147 Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 4 dalis, Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 4 straipsnio 1 dalis, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 2 dalies b punktas ir Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio 4 dalis.

148 Žr. 2.6 ir 2.7 skirsnius.

taikymo sritį. Nurodymas diskriminuoti, atsižvelgiant į aplinkybes, gali patekti į kitų EŽTK straipsnių taikymo sritį, kaip antai į religijos ar taikingų susirinkimų laisvės pagal 9 ar 11 straipsnį taikymo sritį. Jeigu šiuose veiksmuose pasireiškia diskriminacinis motyvas, EŽTT tariamus atitinkamų straipsnių pažeidimus nagrinėja atskirai arba kartu su 14 straipsniu, pagal kurį draudžiama diskriminacija.

Pavyzdys. Byloje *Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją*¹⁴⁹ Varšuvos meras padarė homofobinio pobūdžio viešus pareiškimus, kad jis neduos leidimo surengti eitynių, kuriomis siekiama didinti informuotumą apie diskriminaciją dėl seksualinės orientacijos. Sprendimą priimanti atitinkama administracinė įstaiga atsisakė suteikti leidimą rengti eitynes dėl kitų priežasčių, kaip antai būtinybės išvengti susirėmimų tarp demonstrantų. EŽTT nustatė, kad mero pareiškimai galėjo padaryti poveikį atitinkamų institucijų sprendimui ir kad sprendimas buvo pagrįstas seksualinės orientacijos pagrindu, taigi buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 11 straipsniu (teisė į taikingų susirinkimų laisvę).

Pavyzdys. Byloje *Đorđević prieš Kroatiją*¹⁵⁰ ieškovai, psichinę ir fizinę negalią turintis vyras ir jo motina, skundėsi dėl to, kad valdžios institucijos neapsaugojo jų nuo kaimynystėje gyvenančių vaikų priekabiavimo ir smurto. EŽTT pažymėjo, kad dauguma iš kaltinamų atsakovų yra jaunesni kaip 14 metų vaikai, kurie pagal nacionalinę teisę negali būti patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Vis dėlto valdžios institucijoms buvo žinoma apie šiurkštų priekabiavimą prie asmens, turinčio fizinę ir psichinę negalią, tad jos privalėjo imtis pagrįstų priemonių, kad būtų užkirstas kelias tolesniam užgauliojimui. Tokiu atveju, kai priekabiavimo ir smurto incidentai tęsėsi ilgą laiką, pavienių veiksmų reaguojant į konkrečius incidentus (tokių kaip skubus policijos pareigūnų atvykimas, vaikų apklausa ir policijos pranešimai) nepakako. Valdžios institucijos turėjo imtis bendrojo pobūdžio veiksmų šiai problemai spręsti. Todėl Teismas padarė išvadą, kad neįgalus asmens atžvilgiu buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis. Dėl motinos skundo EŽTT pabrėžė, kad nuolatinis priekabiavimas prie jos neįgalus sūnaus, kuriuo ji rūpinasi, ir asmeniškai su ja susiję incidentai neigiamai paveikė jos privatų ir šeimos gyvenimą. Tinkamai nespęsdamos smurto veiksmų problemos ar nesiimdamos atitinkamų priemonių, kad užkirstų kelią tolesniam priekabiavimui prie jos sūnaus, valdžios institucijos neapsaugojo jos teisės į privatų ir šeimos gyvenimą ir taip pažeidė EŽTK 8 straipsnį.

149 2007 m. gegužės 3 d. EŽTT sprendimas *Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją*, Nr. 1543/06.

150 2012 m. liepos 24 m. EŽTT sprendimas *Đorđević prieš Kroatiją*, Nr. 41526/10.

Pavyzdys. Byloje *Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją*¹⁵¹ EŽTT nagrinėjo skundą dėl priekabiavimo, susijusio su Protokolo Nr. 12 straipsnyje nustatyta teise į mokslą. Ieškovai, vaikai ir tėvai iš Padniestrėje gyvenančios moldavų bendruomenės, skundėsi dėl priverstinio mokyklų uždarymo ir priekabiavimo prie moksleivių, norinčių mokytis savo nacionaline kalba. Priekabiavimo incidentai apėmė mokytojų sulaikymą, naudojant lotyniškus rašmenis parengtos medžiagos sunaikinimą, taip pat pasikartojančius vandalizmo ir bauginimo incidentus, įskaitant tėvų gąsdinimą darbo praradimu. Šiuos veiksmus EŽTT įvertino kaip ieškinį pateikusių moksleivių teisės į mokslą pažeidimą, be to, Teismas taip pat nustatė, kad minėtomis priemonėmis buvo pažeista ieškinį pateikusių tėvų teisė užtikrinti vaikų ugdymą ir mokymą pagal savo filosofinius įsitikinimus. Neatrodo, kad šia priemone būtų siekiama kokio nors objektyvaus tikslo. Tiesą sakant, šioms mokykloms taikyta vadinamosios Padniestrės Moldovos Respublikos kalbos politika, kaip paaikškėjo, siekta priverstinio moldavų bendruomenės kalbos ir kultūros rusifikavimo. Todėl Rusija pažeidė Protokolo Nr. 12 straipsnį.

ESCh 26 straipsnio 2 dalyje nustatyta teisė į žmogaus orumo apsaugą nuo priekabiavimo, kuriuo sukuriama priešiška darbo aplinka, susijusi su konkrečia asmens savybe. Turi būti įmanoma patraukti darbdavius atsakomybėn, kai yra priekabaujama darbe arba patalpose, už kurias jie atsakingi, net jei ieškovas ar nukentėjęsysis yra ne jų įdarbintas asmuo, o trečiasis asmuo, pvz., nepriklausomas rangovas, savarankiškai dirbantis asmuo, lankytojas, klientas ir pan.¹⁵²

2.5. Specialiosios ar konkrečios priemonės

Pagrindiniai faktai

- Kad visiems būtų užtikrintos vienodos galimybės naudotis teisėmis, vyriausybėms, darbdaviams ir paslaugų teikėjams gali reikėti imtis specialiųjų arba konkrečių priemonių, siekiant pritaikyti savo taisykles ir praktiką prie skirtingų savybių turinčių asmenų.
- Sąvokas „specialiosios priemonės“ ir „konkrečios priemonės“ galima aiškinti kaip priemones, pagal kurias, be kita ko, yra atitaisoma nepalanki padėtis, kurioje anksčiau buvo atsidūrę ginamą savybę turintys asmenys. Jeigu tokios priemonės proporcingos, jos gali būti laikomos pateisinančiomis diskriminaciją.

151 2012 m. spalio 19 d. EŽTT sprendimas *Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją* [DK], Nr. 43370/04, 18454/06 ir 8252/05.

152 ESTK išvados (2014 m.), Suomija; ESTK išvados (2003 m.), Švedija.

Siekiant užtikrinti tikrąją lygybę, vien susilaikyti nuo diskriminacinio požiūrio taikymo kartais nepakanka. Todėl kai kuriais atvejais vyriausybės, darbdaviai ir paslaugų teikėjai savo taisykles ir praktiką turi pakoreguoti taip, kad jos atspindėtų tokius skirtumus, t. y. jie turi imtis priemonių, kad taikoma praktika ir priemonės būtų tinkamos. Jungtinėse Tautose tai vadinama „specialiosiomis priemonėmis“, o ES teisėje minimos „konkrečios priemonės“ arba „pozityvioji diskriminacija“. EŽTT kalba apie „pozityvias pareigas“. Imdamosi specialiųjų priemonių, vyriausybės gali užtikrinti „tikrąją lygybę“, t. y. lygias galimybes naudotis visuomeninėmis privilegijomis, o ne vien „formalią lygybę“. Jeigu vyriausybės, darbdaviai ir paslaugų teikėjai nepaiso specialiųjų priemonių tikslingumo, didėja rizika, kad jų taisyklės ir praktika galės prilygti netiesioginei diskriminacijai.

Pavyzdys. Jungtinės Karalystės teismo byloje¹⁵³ dvi moterys, keleivių salono įgulos narės, iškėlė ieškinį savo darbdaviui po to, kai šis nepasiūlė sąlygų, kurias jos laiko tinkamomis tam, kad grįžusios po motinystės atostogų į darbą toliau galėtų maitinti savo vaikus krūtimi. Jos turėjo dirbti ilgesnėmis nei aštuonių valandų pamainomis, o tai buvo nepriimtina dėl medicininių priežasčių (per ilgai nenutraukiant pieno didėja mastito rizika). Darbo teismas nustatė, kad oro transporto bendrovė netiesiogiai diskriminavo ieškoves dėl jų lyties. Teismas pabrėžė, kad oro transporto bendrovė turėjo sutrumpinti krūtimi maitinančių motinų darbo laiką, rasti joms alternatyvias pareigas arba leisti joms laikinai nedirbti, mokant joms visą darbo užmokestį. Atsisakymo negalima objektyviai pateisinti, nes nėra jokių įtikinamų įrodymų, jog sukurdamas dviem darbuotojoms specialias sąlygas darbdavys patirtų pernelyg didelių sunkumų.

Pirmiau pateiktame pavyzdyje aprašytas atvejis, kai nepalankioje padėtyje esantis asmuo tvirtina, kad darbdavys tinkamai neatsižvelgė į jo poreikius. Atsakovas nesiima veiksmų ir nenumato pozityvių priemonių. Priešingai, kai prievolė imtis veiksmų įvykdoma, sąvoka „specialiosios priemonės“ apima ir atvejį, kai, remiantis draudžiamais asmenų diskriminacijos pagrindais, taikomas skirtingas požiūris, kuris tiems asmenims yra palankus. Todėl sąvoką „specialiosios priemonės“ galima suprasti dviem skirtingais aspektais. Žvelgiant naudos gavėjo aspektu, palankesnis požiūris taikomas remiantis ginama savybe, lyginant su panašioje padėtyje esančiu asmeniu. Nukentėjusiojo aspektu mažiau palankus požiūris taikomas remiantis tuo, kad jis neturi ginamos savybės. Iš būdingų

153 2016 m. rugsėjo 29 d. Bristolio darbo teismo (Jungtinė Karalystė) sprendimas *McFarlane ir dar vienas asmuo prieš easyjet oro transporto bendrovę*, ET/1401496/15 ir ET/3401933/15.

pavyzdžių galima paminėti pareigų rezervavimą moterims vyrų dominuojamose darbo vietose ar etninėms mažumoms valstybės tarnyboje, pvz., policijoje, kad būtų geriau atspindėta visuomenės sudėtis. Dar vienas pavyzdys – sumažinti naudojimosi viešuoju transportu mokesčiai, taikomi pagyvenusiems asmenims jų sumažėjusiam darbingumui kompensuoti.

Taigi specialiosios priemonės suteikia galimybę neapsiriboti individualiu požiūriu ir atsižvelgti į kolektyvinius diskriminacijos aspektus.

Tam apibūdinti vartojamos įvairios sąvokos – „pozityvios priemonės“, „pozityvioji“ ar „atvirkštinė“ diskriminacija, „preferencinės sąlygos“, „laikinosios specialiosios priemonės“ ar „pozityvūs veiksmai“¹⁵⁴. Tai atspindi jų pripažintą funkciją kaip trumpalaikių ir išimtinių priemonių, kuriomis siekiama kovoti su išankstine nuostata prieš asmenis, kurie paprastai patirtų diskriminaciją, palankiai elgiantis su palankių sąlygų neturinčių grupių atstovais.

Teismai linkę skirtingą požiūrį šiomis aplinkybėmis vertinti ne kaip atskirą pačios diskriminacijos formą, o kaip diskriminacijos uždraudimo išimtį. Kitaip tariant, teismai pripažįsta, kad taikytas skirtingas požiūris, bet jis gali būti pateisinamas siekiant ištaisyti anksčiau buvusią nepalankią padėtį, kaip antai nepakankamą atstovavimą konkrečioms grupėms darbo vietoje.

154 Pavyzdžiui, TKRDP 1.4 ir 2.2 straipsniai, CEDAW 4 straipsnis, NTK 5.4 straipsnis, JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto (ESKTK) (2009 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 20. Nediskriminavimas ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių srityje“, 2009 m. liepos 2 d., E/C.12/GC/20; JT Vaiko teisių komiteto (VTK) (2009 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 11. Vietiniai vaikai ir jų teisės pagal [Vaiko teisių] konvenciją“, 2009 m. vasario 12 d., CRC/C/GC/11; JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto (RDPK) (2009 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 32. Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo nustatytų specialiųjų priemonių reikšmė ir taikymo sritis“, JT dok. Nr. CERD/C/GC/32, 2009 m. rugsėjo 24 d.; JT RDPK (2004 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 30 dėl ne piliečių diskriminacijos“, CERD/C/64/Misc.11/rev.3; JT RDPK (1994 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 14. Rasinės diskriminacijos apibrėžtis“, JT dok. Nr. A/48/18 (114); JT ESKTK (1999 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 13. Teisė į išsilavinimą“, JT dok. Nr. E/C.12/1999/10, 1999 m. gruodžio 8 d.; JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto (2004 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 25. Konvencijos 4 straipsnio 1 dalis (laikinosios specialiosios priemonės)“, JT dok. Nr. A/59/38(SUPP), 2004 m. kovo 18 d.; JT Žmogaus teisių komiteto (1989 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 18. Nediskriminavimas“, JT dok. Nr. A/45/40 (Vol.I.) (SUPP), 1989 m. lapkričio 10 d.; JT RDPK (2005 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 30 dėl ne piliečių diskriminacijos“, JT dok. Nr. HRI/GEN/1/Rev.7/Add.1, 2005 m. gegužės 4 d.

Pavyzdys. Vokietijos teismo byla¹⁵⁵ susijusi su darbo skelbimu, prasidedančiu šiuo šūkiu: „Į valdžią ateina moterys!“ Į pareigas nesėkmingai pretendavęs kandidatas vyras pasiskundė buvęs diskriminuotas dėl lyties. Tačiau darbo teismas skundą atmetė. Jis pritarė įmonės atsakovės pateiktiems argumentams. Teismas nustatė, kad skirtingas elgesys buvo pateisinamas, nes įmonė (prekiautoja automobiliais) neturėjo darbuotojų moterų, tad šia priemone siekė suteikti klientams galimybę bendrauti su abiejų lyčių darbuotojais.

Pagal tarptautinę teisę leistinumą imtis palankių priemonių nepalankioje padėtyje esančių grupių naudai taip pat patvirtina kelių stebėsenos įstaigų, atsakingų už JT žmogaus teisių sutarčių aiškinimą, paskelbtos rekomendacijos. Kalbant konkrečiau, tokios priemonės turėtų atitikti taisytiną padėtį, būti teisėtos ir būtinos demokratinėje visuomenėje. Be to, tokiomis priemonėmis turėtų būti paisoma teisingumo ir proporcingumo principo, jos turėtų būti laikino pobūdžio¹⁵⁶ ir jų trukmė ar taikymo sritis neturi viršyti to, kas būtina tikslams, dėl kurių šių priemonių imtasi, pasiekti.

JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto teigimu, kad tokios priemonės būtų leidžiamos, vienintelis jų tikslas turėtų būti pašalinti esamą nelygybę ir išvengti jos ateityje¹⁵⁷. Valstybės, kurios yra Konvencijos šalys, turėtų šviesti visuomenę ir didinti jos informuotumą apie specialiųjų priemonių, skirtų rasinės diskriminacijos, ypač diskriminacijos, kurią lemia istoriniai veiksniai, aukų padėčiai ištaisyti, svarbą¹⁵⁸. Šiuo atžvilgiu Komitetas pastebėjo, kad norint įveikti struktūrinę diskriminaciją, nuo kurios kenčia Afrikos kilmės asmenys, reikia skubiai priimti specialiąsias priemones.

JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas (RDPK) pabrėžė, kad vienodas požiūris į asmenis ar grupes, kurių padėtis objektyviai skiriasi, iš esmės yra diskriminacija. Be to, Komitetas pareiškė, jog svarbu, kad tokios priemonės būtų pagrįstos realistiniu dabartinės asmenų ir bendruomenių padėties vertinimu,

¹⁵⁵ 2016 m. vasario 10 d. Kelno darbo teismo (Vokietija) sprendimas [Az. 9 Ca 4843/15](#).

¹⁵⁶ JT RDPK (2009 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 32. Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo nustatytų specialiųjų priemonių reikšmė ir taikymo sritis“, JT dok. Nr. CERD/C/GC/32, 2009 m. rugsėjo 24 d., 16 punktas.

¹⁵⁷ Ten pat, 21–26 punktai.

¹⁵⁸ JT RDPK (2011 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 34. Afrikos kilmės asmenų rasinė diskriminacija“, JT dok. Nr. CERD/C/GC/34, 2011 m. spalio 3 d.

įskaitant tikslus ir išskaidytus duomenis, ir iš anksto surengtomis konsultacijomis su paveiktomis bendruomenėmis¹⁵⁹.

JT Žmogaus teisių komitetas pažymėjo, kad dėl lygybės principo valstybės, kurios yra Konvencijos šalys, kartais turi imtis priemonių, kad būtų sušvelnintos arba pašalintos sąlygos, sukeliančios arba padedančios įtvirtinti diskriminaciją. Jei „tam tikros gyventojų dalies bendrosios sąlygos užkerta kelią arba trukdo naudotis žmogaus teisėmis, valstybė turėtų imtis konkrečių veikslių toms sąlygoms ištaisyti. Tokiu veiksniu gali būti tam tikram laikui atitinkamai gyventojų daliai konkrečiais klausimais taikomos preferencinės sąlygos, palyginti su likusia gyventojų dalimi. Tačiau tol, kol tokie veiksmai reikalingi siekiant ištaisyti faktinę diskriminaciją, tai yra teisėtos diferenciacijos pagal Paktą atvejais“¹⁶⁰.

JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas smulkiau paaiškino, kad tokios „laikinosios specialiosios priemonės“ galėtų apimti „preferencines sąlygas, tikslinį įdarbinimą, samdymą ir paaukštinimą, kiekybinius tikslus, susijusius su konkrečiais terminais, ir kvotų sistemas“¹⁶¹. Kaip matyti iš toliau aptariamose ESTT praktikose, tokių priemonių proporcingumas vertinamas griežtai.

Pagal ES teisę ES nediskriminavimo direktyvose aiškiai numatoma pozityviosios diskriminacijos galimybė, teigiant, kad „[s]iekiant praktiškai užtikrinti visapusišką lygybę, vienodo požiūrio principas nėra vienai valstybei narei nedraudžia toliau taikyti arba imtis konkrečių priemonių, skirtų užkirsti kelią patirti su [draudžiamu diskriminacijos pagrindu] susijusius nuostolius arba juos kompensuoti“¹⁶². ES pagrindinių teisių chartijoje taip pat patvirtinama, kad tam tikroms grupėms, t. y. vyrams ir moterims (23 straipsnis), vaikams (24 straipsnis), pagyvenusiems žmonėms (25 straipsnis) ir neįgaliesiems (26 straipsnis), būtina specialioji apsauga.

159 JT RDPK (2009 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 32. Tarptautinėje konvencijoje dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo nustatytų specialiųjų priemonių reikšmė ir taikymo sritis“, JT dok. Nr. CERD/C/GC/32, 2009 m. rugsėjo 24 d., 21–26 punktai.

160 JT Žmogaus teisių komiteto (1989 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 18. Nediskriminavimas“, JT dok. Nr. HRI/GEN/1/Rev.1, 1989 m. lapkričio 10 d.

161 JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto (CEDAW) (2004 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 25. Konvencijos 4 straipsnio 1 dalis (laikinosios specialiosios priemonės)“, JT dok. Nr. A/59/38 (SUPP), 2004 m. kovo 18 d., 22 punktas.

162 Rasinės lygybės direktyvos 5 straipsnis, Užimtumo lygybės direktyvos 7 straipsnis ir Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 6 straipsnis, taip pat šiek tiek skirtinga formuluote Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 3 straipsnis.

Pagal ES teisę konkrečios priemonės pagal nediskriminavimo direktyvas ir ESTT praktikoje taikomos kaip skirtingo požiūrio pateisinimas, taip pat kaip išimtis dėl „tikro profesinio reikalavimo“, kaip aptariama toliau 3.3.1 skirsnyje.

Pagrindinės ESTT bylos, susijusios su specialiosiomis priemonėmis, t. y. *Kalanke* byla¹⁶³, *Marschall* byla¹⁶⁴ ir *Abrahamsson* byla¹⁶⁵, buvo lyčių lygybės srityje. Šiomis bylomis buvo nustatytos ribos, taikomos specialiosioms priemonėms, kurių galima imtis ankstesniems nuostoliams kompensuoti, kuriuos metams bėgant patyrė (šiose konkrečiose bylose) darbuotojos moterys.

Pavyzdys. Byloje *Kalanke prieš Freie Hansestadt Bremen* ESTT laikėsi griežto požiūrio į preferencinių sąlygų taikymą siekiant pašalinti nepakankamą atstovavimą moterims einant konkrečias pareigas. Ši byla buvo susijusi su regioniniu lygmeniu priimtais teisės aktais, pagal kuriuos pirmenybė savaimė teikiama prašymą užimti pareigas teikiančioms ar paaukštinimo prašančioms kandidatėms moterims. Jeigu kandidatai vyrai ir moterys buvo vienodai kvalifikuoti ir jeigu manyta, kad tame sektoriuje darbuotojoms moterims atstovaujama nepakankamai, kandidatėms moterims turėjo būti teikiama pirmenybė. Atstovavimas laikytas nepakankamu tais atvejais, kai darbuotojos moterys nesudarė bent pusės atitinkamas pareigas einančio personalo. Šioje byloje į pareigas nesėkmingai pretendavęs kandidatas vyras, E. Kalanke, nacionaliniams teismams pasiskundė buvęs diskriminuotas dėl lyties. Nacionaliniai teismai perdavė bylą nagrinėti ESTT ir klausė, ar šie teisės aktai dera su 1976 m. Vienodo požiūrio direktyvos 2 straipsnio 4 dalimi (Lyčių lygybės direktyvos 3 straipsnio dėl „pozityviosios diskriminacijos“ pirtake), kurioje nustatyta: „Ši direktyva nepažeidžia priemonių, skatinančių vienodas vyrų ir moterų galimybes, ypač panaikinant nelygybę, kuri daro poveikį moterų galimybėms.“¹⁶⁶

163 1995 m. spalio 17 d. ESTT sprendimas *Eckhard Kalanke prieš Freie Hansestadt Bremen*, C-450/93.

164 1997 m. lapkričio 11 d. ESTT sprendimas *Hellmut Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen*, C-409/95.

165 2000 m. liepos 6 d. ESTT sprendimas *Katarina Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist*, C-407/98.

166 Vienodo požiūrio direktyva 76/207/EEB, OL L 39, 1976 2 14, p. 40.

ESTT konstatavo, kad 2 straipsnio 4 dalies tikslas – leisti taikyti priemones, kurios „išoriškai atrodo diskriminuojančios, tačiau skirtos faktinei nelygybei, kuri pasitaiko socialiniame gyvenime, panaikinti arba sumažinti“¹⁶⁷. Pripažinta, kad šiais teisės aktais siekta teisėto tikslo panaikinti nelygybę darbo vietoje. Atitinkamai priemonės, kuriomis moterims teikiamas konkretus pranašumas darbo vietoje, įskaitant paaukštinimą, iš esmės būtų priimtinos, jeigu jos nustatytos siekiant pagerinti jų gebėjimą konkuruoti darbo rinkoje nepatiriant tokios diskriminacijos. Tačiau taip pat konstatuota, kad bet kokia teisės į vienodą požiūrį išimtis turi būti vertinama griežtai. Nustatyta, kad tais atvejais, kai aptariamais teisės aktais garantavo „moterims absoliučią ir besąlygišką pirmenybę skyrimo į pareigas ar paaukštinimo atveju“, tai iš esmės būtų neproporcinga siekiamam tikslui panaikinti nelygybę, susijusią su teise į vienodą požiūrį. Taigi preferencinis požiūris šiuo atveju nebuvo pateisinamas.

Vis dėlto iš vėliau nagrinėtų bylų matyti, kad tais atvejais, kai pagal teisės aktus nereikalaujama automatiškai teikti besąlygiškos pirmenybės, konkrečios priemonės gali būti priimtinos.

Pavyzdys. Byla *Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen*¹⁶⁸ susijusi su teisės aktais, panašiais į *Kalanke* bylos dalyką. Tačiau aptariamuose teisės aktuose nustatyta, kad moterims, kurių profesinis pasirėngimas toks pat kaip vyrų, turėtų būti teikiama pirmenybė, „nebent tam tikros priežastys, susijusios su kandidato vyro asmenybe, nusvertų jo naudai“. H. Marschall, kurį buvo atsisakyta skirti į tam tikras pareigas, nes į jas buvo pasirinkta kandidatė moteris, ginčijo šių teisės aktų teisėtumą nacionaliniuose teismuose, o jie perdavė bylą nagrinėti ESTT ir vėlgi klausė, ar šie teisės aktai dera su Vienodo požiūrio direktyva. ESTT nustatė, kad tokio pobūdžio teisės aktai nėra neproporcingi teisėtam tikslui pašalinti nelygybę, jeigu „kiekvienam atskiru atveju jie užtikrina kandidatams vyrams, kurių profesinis pasirėngimas yra toks pat kaip moterų, kad jie vertinami objektyviai atsižvelgiant į visus kriterijus, susijusius su kandidatų asmenybe, ir nesuteikia pirmenybės moterims, jeigu vienas ar keli kriterijai nusveria kandidato vyro naudai“.

167 Ši formuluoatė diskriminacijos direktyvų preambulėse buvo gerokai pritaikyta: Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 21 konstatuojamojoje dalyje, Užimtumo lygybės direktyvos 26 konstatuojamojoje dalyje ir Rasinės lygybės direktyvos 17 konstatuojamojoje dalyje.

168 1997 m. lapkričio 11 d. ESTT sprendimas *Hellmut Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen*, C-409/95.

Taigi teisės aktuose numčius diskreciją buvo užtikrinta, kad pirmenybė nebūtų absoliuti, tad siekiant tikslo pašalinti nelygybę darbo vietoje teisės aktai buvo proporcingi.

Pavyzdys. Byla *Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist*¹⁶⁹ susijusi su Švedijos teisės aktu, kurių poveikis buvo tarp teisės aktų užtikrinamos besąlygiškos pirmenybės *Kalanke* byloje ir *Marschall* byloje nustatytos diskrecijos, pagrįstumu. Teisės aktuose nustatyta, kad nepakankamai atstovaujamos lyties kandidatui, turinčiam pakankamą kvalifikaciją atlikti pareigas, turėtų būti teikiama pirmenybė, nebent „skirtumas tarp kandidatų kvalifikacijos būtų toks didelis, kad dėl tokios pirmenybės taikymo būtų pažeistas objektyvumo skiriant į pareigas reikalavimas“. ESTT nustatė, kad šiuo teisės aktu pirmenybė iš esmės buvo automatiškai suteikiama nepakankamai atstovaujamos lyties kandidatams. To, kad pagal šią nuostatą tokia pirmenybė netaikyta tik esant dideliame kvalifikacijos skirtumui, nepakako, kad teisės aktai netaptų neproporcingi jų poveikiui.

Pavyzdys. Byloje *Maurice Leone ir Blandine Leone prieš Garde des Sceaux, ministre de la Justice ir Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*¹⁷⁰ ieškovui buvo atsisakyta suteikti teisę anksti išeiti į pensiją. Atitinkamose nacionalinės teisės nuostatose ši teisė numatyta tris vaikus turintiems valstybės tarnautojams, kurie dėl kiekvieno iš jų pertraukė karjerą. Ieškovas buvo trijų vaikų tėvas, bet jis niekada nebuvo pertraukęs karjeros. Jis skundėsi, kad tai – netiesioginė diskriminacija dėl lyties, nes biologinės motinos automatiškai buvo laikomos atitinkančiomis reikalavimus. ESTT nustatė, kad tokia priemonė kaip ankstesnis išėjimas į pensiją tik apsiribojama ankstesniu profesinės veiklos nutraukimu, bet nekompensuojama už nepalankias sąlygas, su kuriomis moterys tarnautojos gali susidurti per savo profesinę karjerą. Todėl ši priemonė negali padėti praktiškai užtikrinti visišką vyrų ir moterų lygybę profesiniame gyvenime. Galiausiai teismas nusprendė, kad ginčijamos nuostatos lemia netiesioginę diskriminaciją, nebent ji būtų pateisinama objektyviais kriterijais, neturinčiais nieko bendra su diskriminacija dėl lyties, ir būtų tinkama ir būtina įgyvendinti tą tikslą.

169 2000 m. liepos 6 d. ESTT sprendimas *Katarina Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist*, C-407/98.

170 2014 m. liepos 17 d. ESTT sprendimas *Maurice Leone ir Blandine Leone prieš Garde des Sceaux, ministre de la Justice ir Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*, C-173/13.

Šios bylos rodo, jog ESTT požiūris į tai, ar leisti, kad konkrečios priemonės būtų viršesnės už teisingumo principą, paprastai yra atsargus. ESTT leidžia nacionalinės teisės aktams patekti į 2 straipsnio 4 dalyje nustatytos leidžiančios nukrypti nuostatos taikymo sritį tik ribotomis aplinkybėmis, kai konkrečios priemonės nėra besąlygiškos ir absoliučios.

Nagrinėdami klausimą, susijusį su konkrečiomis priemonėmis pagal ES nediskriminavimo direktyvas, praktikuojantys teisininkai ypatingą dėmesį turi skirti „veiksmams“, kurių imtasi siekiant konkrečios grupės asmenims suteikti palankesnes sąlygas. Kaip matyti iš aptartos ESTT praktikos, aiškiai laikomasi požiūrio, kad konkrečios priemonės taikytinos kraštutiniu atveju. Praktikuojantys teisininkai ir teismo pareigūnai, jei jiems tenka nagrinėti su konkrečiomis priemonėmis susijusią bylą, turi užtikrinti, kad dėl tinkamumo aptariamoms pareigoms būtų objektyviai ir teisingai įvertinti visi atitinkamo darbdavio vertinami kandidatai, įskaitant tuos, kuriems nuostata dėl specialiųjų priemonių netaikoma. Specialiąsias priemones galima panaudoti tik tuo atveju, jeigu atlikus tokį objektyvų vertinimą vienodai sugebančiais atlikti esamą funkciją pripažinti keli kandidatai, tarp kurių yra ir tikslinės grupės asmenų. Tik tokiomis aplinkybėmis tikslinės grupės, kuri atrenkama dėl ankstesnės diskriminacijos darbo vietoje istorijos, narys gali būti pasirinktas pirmiau už tai tikslinei grupei nepriklausantį asmenį.

Be to, vienas pozityvus veiksmas aiškiai atskirtas nuo kitų. Užimtumo lygybės direktyvos 5 straipsnyje nustatyta konkreiti bendrosios specialiųjų priemonių taisyklės nuostata, susijusi su neįgaliaisiais, kuria darbdaviai įpareigojami sudaryti „tinkamas sąlygas“, kad turintiems fizinę ar psichinę negalią asmenims būtų užtikrintos lygios galimybės įsidarbinti. Tai apibrėžiama kaip „tinkamos priemonės, kurių prireikus imamasi konkrečiu atveju, kad neįgaliajam būtų sudarytos sąlygos įsidarbinti, dirbti, kilti tarnyboje arba mokytis, nebent dėl tokių priemonių darbdavys būtų apsunkintas neproporcinga našta“. Tai, be kita ko, galėtų būti tokios priemonės, kaip antai lifto, rampos arba neįgaliųjų tualetų įrengimas darbo vietoje, kad joje galėtų dirbti neįgaliojo vežimėlyje sėdintis asmuo¹⁷¹.

Todėl tam tikras priemonės, skirtas lygybei skatinti, reikėtų skirti nuo „pozityvių veiksmų“, nes jais joks kitas asmuo nediskriminuojamas (pvz., leidimas maitinti krūtimi darbo vietoje), taigi nėra priežasties jas taikyti laikinai arba kraštutiniu atveju.

171 Dėl išsamesnės informacijos, susijusios su tinkamomis sąlygomis, žr. 5.4 skirsnį.

Pavyzdys. Byloje *Europos Komisija prieš Italijos Respubliką*¹⁷² ESTT pabrėžė, kad prievolė prireikus imtis veiksmingų ir tinkamų priemonių, visų pirma atvejais, nustatytais Užimtumo lygybės direktyvos 5 straipsnyje, taikoma visiems darbdaviams. Pagal Italijos teisę reikalavimas imtis tinkamų priemonių taikomas ne visų kategorijų darbdaviams, todėl ESTT nusprendė, kad Italija neįvykdė savo pareigos tinkamai ir visiškai perkelti direktyvos 5 straipsnį.

Pagal EŽTK valstybei gali būti taikomos pozityvios pareigos. Atitinkamoje EŽTK praktikoje, susijusioje su pozityviais veiksmais, daugiausiai dėmesio skiriama klausimui, ar tam tikrais atvejais valstybė privalo, o ne tik gali imtis pozityvių veiksmų.

Pavyzdys. Byloje *Çam prieš Turkiją*¹⁷³, susijusioje su muzikos akademijos atsisakymu priimti studentę dėl jos regos negalios, EŽTT nustatė, kad valstybė nesiėmė teigiamų veiksmų užtikrinti, kad studentai su negalia galėtų nediskriminuojami mokytis. EŽTT pažymėjo, kad diskriminacija dėl negalios taip pat apėmė atsisakymą sudaryti tinkamas sąlygas (pavyzdžiui, pritaikyti mokymo metodus, kad jie būtų prieinami akliems studentams)¹⁷⁴.

Pavyzdys. Byloje *Horváth ir Kiss prieš Vengriją*¹⁷⁵, susijusioje su romų vaikų nukreipimu mokytis specialiosiose mokyklose, EŽTT pabrėžė, kad valstybė turi pozityvių pareigų užbaigti rasinės segregacijos specialiosiose mokyklose istoriją¹⁷⁶. EŽTT taip pat pažymėjo, kad valstybė turi konkrečių pozityvių pareigų vengti tariamai neutraliuose testuose paslėptos ankstesnės diskriminacijos ar diskriminacinės praktikos tęstinumo¹⁷⁷.

172 2013 m. liepos 4 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Italijos Respubliką*, C-312/11.

173 2016 m. vasario 23 d. EŽTT sprendimas *Çam prieš Turkiją*, Nr. 51500/08 (aptariama 4.3 skirsnyje).

174 Ten pat, 67 punktą.

175 2013 m. sausio 29 d. EŽTT sprendimas *Horváth ir Kiss prieš Vengriją*, Nr. 11146/11 (žr. 4.3 skirsnį). Taip pat žr. 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimą *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* [DK], Nr. 15766/03.

176 2013 m. sausio 29 d. EŽTT sprendimas *Horváth ir Kiss prieš Vengriją*, Nr. 11146/11, 127 punktą.

177 Ten pat, 116 punktą.

Pavyzdys. Byloje *Kurić ir kiti prieš Slovėniją*¹⁷⁸ ieškovai buvo valstybių, įėjusių į buvusiosios Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos sudėtį, piliečiai. Pagal vieną iš įstatymų, priimtų Slovėnijai paskelbus nepriklausomybę, ieškovams buvo suteiktas šešių mėnesių terminas prašymui suteikti Slovėnijos pilietybę pateikti. Kadangi pasibaigus šešių mėnesių terminui jie šito nebuvo padarę, jie buvo išbraukti iš registro, taigi liko be pilietybės, o tai reiškia, kad gyveno Slovėnijoje neteisėtai. EŽTT nustatė, kad užsitęsęs atsisakymas spręsti klausimą dėl jų statuso, susijusio su gyvenamąja vieta, yra jų teisės į privatų ir (arba) šeimos gyvenimą pažeidimas ir kad jie buvo diskriminuojami, nes buvo nepalankioje padėtyje, palyginti su kitais užsieniečiais Slovėnijoje. Konstatuodamas tai, Teismas pabrėžė, kad „pagal 14 straipsnį susitariančiosioms šalims nedraudžiama skirtingai vertinti grupes, siekiant ištaisyti jų „faktinę nelygybę“. Iš tikrųjų tam tikromis aplinkybėmis, jei nebandoma ištaisyti nelygybę taikant skirtingą požiūrį, be objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo tas straipsnis gali būti pažeistas“¹⁷⁹.

ESCh E straipsnyje draudžiama bet kokia diskriminacija, įskaitant netiesioginę diskriminaciją. ESTK nuomone, „netiesioginė diskriminacija gali atsirasti dėl to, kad deramai ir teigiamai neatsižvelgiama į visus svarbius skirtumus arba nesiimama tinkamų priemonių siekiant užtikrinti, kad teisės ir kolektyviniai pranašumai, kuriais visi gali naudotis, iš tikrųjų būtų visiems prieinami“¹⁸⁰. Į daugelį ESCh nuostatų įtraukta susitariančiųjų šalių pareiga imtis pozityvių priemonių. Pavyzdžiui, ESCh 23 straipsnyje numatoma pagyvenusių žmonių teisė į socialinę apsaugą. Pagal šią nuostatą valstybės turėtų priimti visas tinkamas priemones, skirtas visų pirma tam, kad:

- i) pagyvenę žmonės galėtų kuo ilgiau išlikti visateisiai visuomenės nariai;
- ii) pagyvenę žmonės galėtų laisvai pasirinkti gyvenimo būdą ir savarankiškai gyventi jiems pažįstamoje aplinkoje tiek ilgai, kiek jie pageidauja ir gali;

178 2012 m. birželio 26 d. EŽTT sprendimas *Kurić ir kt. prieš Slovėniją* [DK], Nr. 26828/06.

179 Ten pat, 388 punktas.

180 2015 m. spalio 12 d. ESTK sprendimas *Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) prieš Italiją*, skundas Nr. 91/2013, 237 punktas; 2003 m. lapkričio 4 d. ESTK sprendimas *International Association Autism-Europe prieš Prancūziją*, skundas Nr. 13/2002, 52 punktas.

- iii) įstaigose gyvenantiems pagyvenusiems asmenims būtų užtikrinta tinkama parama, kartu gerbiant jų privatumą, ir kad jie galėtų dalyvauti priimant sprendimus, susijusius su gyvenimo sąlygomis institucijose.

Sąvoka „visateisiai nariai“ reiškia, kad pagyvenę žmonės negali būti atskirti dėl jų amžiaus. ESTK išaiškino šį straipsnį taip, kad pagal jį reikalaujama priimti teisės aktus, kuriais pagyvenusiems žmonėms būtų užtikrinta apsauga nuo diskriminacijos. Pagal ESCh 15 straipsnio 2 dalį reikalaujama, kad valstybės, kurios yra chartijos šalys, skatintų lygias ir veiksmingas neįgalųjų užimtumo galimybes atviroje darbo rinkoje¹⁸¹. Tuo tikslu teisės aktais turi būti uždrausta diskriminacija dėl negalios¹⁸², kad būtų sukurtos tikrai lygios galimybės atviroje darbo rinkoje¹⁸³, uždraustas atleidimas iš darbo dėl negalios ir asmenims, kurie, kaip nustatyta, buvo neteisėtai diskriminuojami, suteikta veiksminga teisių gynimo priemonė¹⁸⁴. Be to, kalbant apie darbo sąlygas, darbdaviai turi būti įpareigoti imtis priemonių pagal reikalavimą sukurti priimtinas sąlygas, kad neįgaliesiems, visų pirma asmenims, kurie tapo neįgalūs dėl nelaimingo atsitikimo darbe ar profesinės ligos tuo metu, kai dirbo, būtų užtikrinta veiksminga galimybė įsidarbinti ir jie būtų išlaikyti darbo rinkoje¹⁸⁵.

Pavyzdys. Byla *The Central Association of Carers in Finland prieš Suomiją*¹⁸⁶ susijusi su Suomijos pagyvenusių žmonių ilgalaikės globos paslaugų sistemos pertvarka. Buvusias globos įstaigas pakeitė pagyvenusiems asmenims aptarnauti skirti būstai. Pagrindinis šių dviejų rūšių globos paslaugų skirtumas – kainų sistema. Ilgalaikės institucinės globos mokesčiai buvo nustatyti įstatymu, pagal kurį paslaugas galėjo gauti mažas pajamas gaunantys asmenys. Tačiau nebuvo nuostatų, kuriomis būtų reglamentuojami asmenims aptarnauti skirtų būstų ar asmenims aptarnauti skirtų būstų, kuriuose visą parą teikiama pagalba, mokesčiai, visų pirma nebuvo nustatytos viršutinės mokesčių ribos. Todėl asmenims, kuriems tokių paslaugų reikia, buvo taikomi gerokai didesni mokesčiai nei globos įstaigose esantiems asmenims. Skundą pateikusi asociacija tvirtino, kad dėl

181 ESTK išvados XX-1 (2012 m.), Čekijos Respublika.

182 ESTK išvados (2003 m.), Slovėnija.

183 ESTK išvados (2012 m.), Rusijos Federacija.

184 ESTK išvados XIX-1 (2008 m.), Čekijos Respublika.

185 ESTK išvados (2007 m.), *Statement of Interpretation on Article 15(2)* (liet. 15 straipsnio 2 dalies aiškinimo pareiškimas).

186 2012 m. gruodžio 4 d. ESTK sprendimas *The Central Association of Carers in Finland prieš Suomiją*, skundas Nr. 71/2011.

nepakankamo reglamentavimo ir kainų sistemos kilo neaiškumų ir pagyvenę žmonės negalėjo naudotis paslaugomis, kurių jiems reikia dėl jų būklės. Komitetas nusprendė, kad buvo pažeistas ESCh 23 straipsnis. Savo išvadoje sprendžiamaisiais ESTK laikė šiuos argumentus:

- i) dėl nepakankamo mokesčių reglamentavimo ir to, kad šių paslaugų paklausa viršijo pasiūlą, pagyvenusiems asmenims, kuriems reikia globos, kilo teisinių neaiškumų dėl mokesčių politikos įvairumo ir sudėtingumo. Komitetas pabrėžė, kad „[n]ors savivaldybės gali pakoreguoti mokesčius, nėra jokių veiksmingų apsaugos priemonių, kuriomis būtų užtikrinta, kad kiekvienam pagyvenusiam asmeniui, kuriam dėl jo būklės reikia paslaugų, būtų užtikrinta veiksminga galimybė jomis naudotis“;
- ii) dėl susidariusios padėties atsirado kliūtis teisei „teikti informaciją apie paslaugas ir priemones, kuriomis gali naudotis vyresnio amžiaus asmenys, bei jų galimybes jomis naudotis“, kaip užtikrinama ESCh 23 straipsnio b punkte.

2.6. Nusikaltimai dėl neapykantos

Pagrindinis faktas

- Nusikaltimai, įvykdyti dėl išankstinių nuostatų, vadinami nusikaltimais dėl neapykantos arba nusikaltimais dėl šališkumo, daro neigiamą poveikį ne tik asmenims, prieš kuriuos jie nukreipti, bet ir jų bendruomenėms bei visai visuomenei.

Tokie nusikaltimai kaip grasinimai, fiziniai išpuoliai, turtinė žala ar net žmogžudystės, įvykdyti dėl nepakantumo tam tikroms visuomenės grupėms, apibūdinami kaip nusikaltimai dėl neapykantos arba nusikaltimai dėl šališkumo. Taigi nusikaltimas dėl neapykantos gali būti bet koks nusikaltimas, nukreiptas prieš asmenį dėl jo menamų savybių. Esminis elementas, skiriantis nusikaltimus dėl neapykantos nuo kitų nusikaltimų, yra šališkumo motyvas.

Dar vienas nusikaltimams dėl neapykantos būdingas ypatumas yra tas, kad nusikaltimo poveikis apima ne tik faktines aukas. Jis paveikia visą grupę, su kuria ta auka save sieja, ir gali lemti socialinį aukos grupės ir plačiosios visuomenės susiskaidymą. Todėl jis kelia ypatingą pavojų visuomenei. Dėl šios priežasties nusikaltimai dėl neapykantos neturėtų būti vertinami kaip įprasti nusikaltimai. Siekiant tinkamai kovoti su nusikaltimais dėl neapykantos, reikia

atskleisti už smurto veiksmų slypinčius šališkumo motyvus. Todėl nusikaltimai dėl neapykantos teisinėje sistemoje turėtų būti pripažinti ypatingos kategorijos nusikaltimais. Turėtų būti rengiami specialūs mokymai, leidžiami vadovai, teikiama informacija ir kitos tinkamos priemonės, kad būtų gerinami juos nagrinėjančių asmenų (policijos pareigūnų, prokurorų, teisėjų) gebėjimai tirti ir vertinti neapykantos nusikaltimus.

ES teisėje iš esmės nustatyta, kad kovojant su nusikaltimais dėl neapykantos reikia konkrečių baudžiamosios teisės priemonių¹⁸⁷. Nors nediskriminavimo direktyvomis valstybės narės neįpareigojamos taikyti baudžiamąją teisę kovojant su diskriminacijos veiksmais, Europos Vadovų Tarybos pamatiniu sprendimu visos ES valstybės narės įpareigojamos numatyti baudžiamąsias sankcijas už smurto ar neapykantos, nukreiptos prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal rasę, odos spalvą, religiją, kilmę arba tautinę ar etninę kilmę, ar tokiai grupei priklausantį asmenį, kurstymą, taip pat rasistinės ar ksenofobinės medžiagos platinimą ir pritarimą genocido nusikaltimams, nusikaltimams žmoniškumui ir karo nusikaltimams, nukreiptiems prieš tokią asmenų grupę, atsisakymą šiuos nusikaltimus pripažinti ar didelį jų menkinimą¹⁸⁸. Valstybės narės taip pat privalo vertinti rasistinį ar ksenofobinį ketinimą kaip sunkinančiąją aplinkybę.

Vienintelė ES teisinė priemonė, kuria šiuo metu saugomos nusikaltimų dėl neapykantos aukos iš lesbiečių, gėjų, biseksualių, transseksualių ir interseksualių asmenų (LGBTI) bendruomenės, yra ES direktyva dėl aukų teisių¹⁸⁹. Ji apima tokius pagrindus kaip seksualinė orientacija, lytinė tapatybė ir lytinė raiška, taikomus pripažįstant aukų teises, padedant užtikrinti, kad nusikaltimų aukos gautų atitinkamą informaciją, paramą ir apsaugą ir galėtų dalyvauti baudžiamajame procese. Be to, valstybės yra įpareigosios atlikti nuo nusikaltimo dėl šališkumo arba diskriminacijos motyvų nukentėjusių aukų asmeninį vertinimą, siekiant nustatyti, kokie yra jų specialieji apsaugos poreikiai (direktyvos 22 straipsnis).

187 2013 m. kovo 14 d. Europos Parlamento rezoliucija dėl kovos prieš rasizmą, ksenofobiją ir neapykantos nusikaltimus stiprinimo (2013/2543(RSP)). Taip pat žr. FRA (2012 m.), *Making hate crime visible in the European Union: acknowledging victims' rights*, Liuksemburgas, Leidinių biuras, p. 15.

188 2008 m. lapkričio 28 d. Tarybos pamatinis sprendimas 2008/913/TVR dėl kovos su tam tikromis rasizmo ir ksenofobijos formomis bei apraiškomis baudžiamosios teisės priemonėmis (*Pamatinis sprendimas dėl rasizmo ir ksenofobijos*), OL L 328, 2008 12 6, p. 55.

189 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR.

Derėtų pabrėžti, kad auka nebūtinai turi priklausyti grupei, į kurią nukreiptas priešškumas. Taikant diskriminacijos dėl ryšių sąvoką, apsauga taip pat teikiama asmenims, kurie tik menamai turi konkrečią savybę arba yra kitaip susiję su grupe, turinčia konkrečių savybių.

Pagal EŽTK diskriminacijos draudimas reiškia pareigą kovoti su nusikaltimais dėl rasizmo, ksenofobijos, religinės netolerancijos arba asmens negalios, seksualinės orientacijos ar lytinės tapatybės motyvų. Be to, valstybės turi pozityvią pareigą saugoti asmenis nuo smurto, ypač kai joms buvo praneša apie mirtinos ar sunkios žalos kūnui riziką. Daugelyje bylų¹⁹⁰ EŽTT yra pareiškęs, kad vienodai vertinant smurtą ir žiaurumą, atsirandančius dėl diskriminacinio požiūrio, ir smurtą, kurio atveju tokių potekscių nėra, ignoruojamas ypatingas veiksmų, kuriais ypač pažeidžiamos pagrindinės teisės, pobūdis. Jis taip pat pabrėžė, kad, nors tinkamų atgrasymo priemonių pasirinkimas iš esmės priklauso valstybės diskrecijai, norint veiksmingai atgrasyti nuo sunkių veikų, reikia veiksmingų baudžiamosios teisės nuostatų. EŽTT taip pat yra nurodęs, kad valstybės privalo iširti, ar už smurto veiksmo slypi koks nors galimas diskriminacinis motyvas, ir kad už nusikaltimo slypinčio šališkumo motyvo nepaisymas yra EŽTK 14 straipsnio pažeidimas¹⁹¹. Pagal šį požiūrį EŽTK teikiama apsauga taikoma ir pažeidžiamų grupių nariams, kurie yra neapykantos nusikaltimų aukos, neatsižvelgiant į tai, ar piktnaudžiauja valstybės tarnautojai, ar trečiosios šalys¹⁹². Kitaip tariant, smurtas dėl diskriminacinių motyvų yra sunkus žmogaus teisių pažeidimas. Tai turėtų atsispindėti tame, kaip atliekami tyrimai ir kaip aukoms teikiama parama bei apsauga.

Pavyzdys. Byloje *Identoba ir kiti prieš Gruziją*¹⁹³, susijusioje su homofobiniu išpuoliu prieš taikingo LGBTI asociacijų susibūrimo dalyvius, EŽTT patvirtino, kad „nusikaltimas dėl neapykantos“, įvykdytas prieš asmenis dėl seksualinės orientacijos, yra EŽTK 3 straipsnio, skaitomo kartu su 14 straipsniu, pažeidimas. EŽTT pabrėžė, kad, atsižvelgiant į įvairius pranešimus apie lesbiečių, gėjų, biseksualių ir transseksualių asmenų padėtį Gruzijoje,

190 Žr. 2016 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimą *M. C. ir A. C. prieš Rumuniją*, Nr. 12060/12, 113 punktas.

191 Pavyzdžiui, žr. 2014 m. kovo 11 d. EŽTT sprendimą *Abdu prieš Bulgariją*, Nr. 26827/08 (aptariama 6.3 skirsnyje).

192 Pavyzdžiui, žr. 2016 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimą *R. B. prieš Vengriją*, Nr. 64602/12, 39 punktas.

193 2015 m. gegužės 12 d. EŽTT sprendimas *Identoba ir kiti prieš Gruziją*, Nr. 73235/12 (taip pat žr. 4.7 skirsnį).

Gruzijos valdžios institucijos žinojo arba turėjo žinoti apie riziką, susijusią su demonstracija. Kadangi policijos apsauga nebuvo laiku ir tinkamai suteikta, valdžios institucijos neįvykdė savo pareigos suteikti tinkamą apsaugą.

Pavyzdys. Byloje *M. C. ir A. C. prieš Rumuniją*¹⁹⁴ ieškovus, grįžtančius namo po metinių gėjų eitynių, užpuolė grupė asmenų. Ieškovai buvo įžeidinėjami vartojant homofobiškus žodžius, kumščiuojami ir spardomi. EŽTT nustatė, kad tirdamos homofobinį išpuolį valdžios institucijos neatsižvelgė į galimus diskriminacinius motyvus, ir nusprendė, kad buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis (procedūrinis aspektas), skaitomas kartu su 14 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Virabyan prieš Armėniją*¹⁹⁵ ieškovas, opozicinės partijos narys, buvo suimtas per demonstraciją prieš vyriausybę. Vėliau jis buvo nuvežtas į policijos nuovadą, kurioje patyrė sunkių sužalojimų. Jis skundėsi, kad sulaukymo vietoje su juo buvo blogai elgiamasi dėl jo politinių įsitikinimų. EŽTT nusprendė, kad valstybė neišnagrinėjo galimo priežastinio ryšio tarp tariamų politinių motyvų ir ieškovo patirto smurto. Todėl Teismas nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 3 straipsniu jo procedūriniu aspektu.

Pavyzdys. Byloje *Nachova ir kiti prieš Bulgariją*¹⁹⁶ du romų vyrai buvo nušauti, kai bėgo nuo karo policijos, norėjusios juos sulaukyti už savavališką pašalinimą. Vieno iš aukų kaimynas teigė, kad iš karto po šūvių aukas nužudęs pareigūnas jam sušuko „prakeikti čigonai“. EŽTT nustatė, kad valstybė pažeidė aukų teisę į gyvybę (EŽTK 2 straipsnis) ne tik iš esmės, bet ir procedūriniu požiūriu, nes tinkamai neišnagrinėjo mirties atvejų. Nustatyta, kad neatlikus tyrimo taip pat buvo pažeistas 2 straipsnis kartu su teise nebūti diskriminuojamam, nes valstybė privalėjo konkrečiai iširti galimus diskriminacinius motyvus.

Pavyzdys. Byla *Škorjanec prieš Kroatiją*¹⁹⁷ susijusi su smurto veiksmais dėl rasinių motyvų. EŽTT patikslino, kad valdžios institucijų pareiga iširti galimus rasistinius motyvus taikoma ne tik smurto veiksams dėl aukos faktinio ar menamo asmens statuso ar savybių, bet ir smurto veiksams dėl aukos faktinio ar menamo ryšio su kitu asmeniu, kuris faktiškai ar menamai turi konkretų statusą ar saugomą savybę. EŽTT pažymėjo, kad baudžiamojo persekiojimo institucijos rėmėsi tuo, jog pati ieškovė nėra romų kilmės,

194 2016 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimas *M. C. ir A. C. prieš Rumuniją*, Nr. 12060/12.

195 2012 m. spalio 2 d. EŽTT sprendimas *Virabyan prieš Armėniją*, Nr. 40094/05.

196 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimas *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK], Nr. 43577/98 ir 43579/98.

197 2017 m. kovo 28 d. EŽTT sprendimas *Škorjanec prieš Kroatiją*, Nr. 25536/14.

ir atsisakė išsiaiškinti, ar užpuolikai ją laiko romė. Valdžios institucijos neatsižvelgė į ryšį tarp išpuolio rasistinio motyvo ir ieškovės santykių su jos partneriu, kuris yra romų kilmės, ir tokio ryšio nenustatė. Todėl EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis jo procedūrinio aspektu kartu su 14 straipsniu.

Keliose bylose EŽTT smurtą dėl lyties laikė tam tikros formos moterų diskriminacija¹⁹⁸.

Pavyzdys. Byloje *Eremia prieš Moldovos Respubliką*¹⁹⁹ pirmoji ieškovė nukentėjo dėl šeiminio smurto, kurį vykdė jos vyras, policijos pareigūnas. Dvi jų dukterys – antroji ir trečioji ieškovės – nuolat matė smurtą, kuris turėjo neigiamą įtaką jų psichologinei gerovei. EŽTT nuomone, tai, kad valdžios institucijos neapsaugojo ieškovių, rodo, jog jos neįvertino smurto prieš moteris sunkumo. Nepakankamas valdžios institucijų dėmesys smurto prieš moteris problemai Moldovos Respublikoje prilygo diskriminaciniam požiūriui dėl lyties, kuriuo pažeidžiamas EŽTK 14 straipsnis kartu su 3 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *M. G. prieš Turkiją*²⁰⁰ ieškovę santuokos laikotarpiu jos vyras mušė, o per skyrybas grasino. Ji skundėsi dėl to, kad valdžios institucijos negina nuo tokio šeiminio smurto, ir dėl sisteminio bei nuolatinio smurto prieš moteris Turkijoje. EŽTT nustatė, kad, nors pareiškėja 2007 m. išsiskyrė, iki naujo įstatymo įsigaliojimo 2012 m. jai nebuvo suteikta veiksminga apsauga nuo buvusio vyro, nepaisant daugybės prašymų, pateiktų nacionaliniams teismams. Todėl EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 3 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Halime Kılıç prieš Turkiją*²⁰¹ pareiškėjos dukra buvo gavusi apsaugos nuo savo smurtaujančio vyro orderį. Tačiau valdžios institucijos nesiėmė veiksmingų priemonių jai apsaugoti ir ji patyrė mirtinų sužalojimų. EŽTT nustatė, kad tai, jog nacionalinės valdžios institucijos nenubaudė jos vyro už apsaugos orderio reikalavimų nesilaikymą, apsaugos orderis neteko veiksmingumo, tad vyras toliau nebaudžiamas prieš ją smurtavo. Todėl EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 2 straipsniu.

198 Taip pat žr. 2009 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimą *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02 (aptariama 6.3 skirsnyje).

199 2013 m. gegužės 28 d. EŽTK sprendimas *Eremia prieš Moldovos Respubliką*, Nr. 3564/11.

200 2016 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *M. G. prieš Turkiją*, Nr. 646/10.

201 2016 m. birželio 28 d. EŽTT sprendimas *Halime Kılıç prieš Turkiją*, Nr. 63034/11.

Be pareigos atlikti tyrimą, valstybės dar privalo užkirsti kelią privačių asmenų dėl neapykantos vykdomam smurtui, apie kurį valdžios institucijos žino arba turi žinoti²⁰², arba įsikišti, kad apsaugotų su privačių asmenų veiksmais susijusių nusikaltimų aukas.

Pavyzdys. Byloje *97 Jehovos liudytojų Gldanio religinės bendrijos nariai ir keturi kiti pareiškėjai prieš Gruziją*²⁰³ Jehovos liudytojų grupę užpuolė ultraortodoksų grupė. Policija, nors jai buvo pranešta, neįsikišo, kad užkirstų kelią smurtui. Policijai pareiškus, kad atsakovų tapatybės nustatyti neįmanoma, tolesnis tyrimas buvo nutrauktas. EŽTT nustatė, kad dėl to, jog policija neįsikišo ir neapsaugojo aukų nuo rasizmo paskatinto smurto bei vėliau neatliko tinkamo tyrimo, buvo pažeistas EŽTK 3 straipsnis (teisė nepatirti nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio ar baudimo) ir 9 straipsnis (teisė į religijos laisvę) kartu su 14 straipsniu, nes tai buvo pagrįsta religija.

Pagal ET teisę Konvencijoje dėl smurto prieš moteris ir smurto artimoje aplinkoje prevencijos ir kovos su juo (Stambulo konvencija) smerkiama visų formų moterų diskriminacija²⁰⁴.

2.7. Neapykantą kurstanti kalba

Pagrindinis faktas

- Neapykantą kurstanti kalba – tai neapykantos, grindžiamos vienu iš saugomų pagrindų, propagavimas.

Neapykantą kurstančios kalbos sąvoka apima bet kokią viešą raišką, kuria skleidžiama, kurstoma, skatinama arba pateisinama neapykanta, diskriminacija ar priešiškas konkrečios grupės atžvilgiu. Tai pavojinga, nes prisideda prie didėjančios netolerancijos tam tikroms grupėms atmosferos. Žodiniai išpuoliai gali virsti fiziniais išpuoliais.

202 2012 m. liepos 24 m. EŽTT sprendimas *Dorđević prieš Kroatiją*, Nr. 41526/10, 138 ir 149 punktai (aptariama 2.4.2 skirsnyje).

203 2007 m. gegužės 3 d. EŽTT sprendimas *97 Jehovos liudytojų Gldanio religinės bendrijos nariai ir keturi kiti pareiškėjai prieš Gruziją*, Nr. 71156/01.

204 Europos Taryba, Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo, CETS Nr. 210, 2011 m. Žr. 1.1.1 skirsnį.

Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija teigimu²⁰⁵, neapykantą kurstanti kalba turi būti suprantama kaip bet kokios formos žeminimo, neapykantos ar šmeižimo asmens ar asmenų grupės atžvilgiu propagavimas, skatinimas ar kurstymas, taip pat bet koks priekabiavimas, įžeidimas, neigiamų stereotipų skatinimas, stigmatizavimas ar grasinimai tokio asmens ar tokios asmenų grupės atžvilgiu bei tokio pobūdžio raiškos pateisinimas.

Neapykantą kurstanti kalba taip pat gali būti viešas nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų neigimas, menkinimas ar pateisinimas arba asmenų, nuteistų už tokius nusikaltimus, šlovinimas²⁰⁶.

Nusikaltimu dėl neapykantos ir neapykantą kurstančia kalba siekiama to paties tikslo – pažeminti konkrečiai grupei priklausančio asmens orumą ir sumenkinti jo vertę. Tačiau neapykantą kurstanti kalba, kitaip nei nusikaltimas dėl neapykantos, ne visada turi būti laikoma nusikalstama veika.

Pagal EŽTK EŽTT praktika, susijusi su neapykantą kurstančia kalba, įskaitant neapykantą kurstančią kalbą internete, plėtojama derinant skirtingas teises – diskriminacijos draudimą, teisę į privatų gyvenimą ir saviraiškos laisvę. Toliau pateiktuose pavyzdžiuose EŽTT patvirtino, kad taikant nediskriminavimo principą gali būti ribojama galimybė naudotis kitomis teisėmis.

Pavyzdys. Byloje *M'Bala M'Bala prieš Prancūziją*²⁰⁷ ieškovas buvo komikas, nuteistas už nihilistinių ir antisemitinių pažiūrų skleidimą per savo gyvus pasirodymus. Jis tvirtino, kad šiuo apkaltinamuoju nuosprendžiu buvo pažeista jo saviraiškos laisvė. EŽTT nustatė, kad neapykantos ir antisemitizmo reiškimui ir holokausto neigimo rėmimui negali būti taikoma EŽTK 10 straipsnyje numatyta apsauga. Teismas taip pat nustatė, kad ieškovas „siekė nukreipti 10 straipsnį nuo jo tikrojo tikslo, naudodamasis savo teise į žodžio laisvę tikslais, kurie yra nesuderinami su konvencijos raide ir dvasia ir kurie, jei būtų pripažinti, prisidėtų prie konvencijoje nustatytų teisių ir laisvių naikinimo“. Jo skundas buvo pripažintas nepriimtiniu.

205 Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija (EKRRN) „Bendrosios politikos rekomendacija Nr. 15 dėl kovos su neapykantą kurstančia kalba“, 2015 m. gruodžio 8 d.

206 Ten pat.

207 2015 m. spalio 20 d. EŽTT sprendimas *M'Bala M'Bala prieš Prancūziją*, Nr. 25239/13.

Pavyzdys. Byloje *Vejdeland ir kiti prieš Švediją*²⁰⁸ ieškovai buvo nuteisti už homofobinio turinio informacinių lapelių platinimą mokykloje. EŽTT nusprendė, kad demokratinėje visuomenėje būtina įsikišti į naudojamą saviraiškos teisę dėl kitų asmenų reputacijos ir teisių apsaugos, tad savaime toks įsikišimas nėra EŽTK 10 straipsnio pažeidimas.

Pavyzdys. Byloje *Karahmed prieš Bulgariją*²⁰⁹ ieškovas dalyvavo nuolatinėse penktadienio maldose Sofijos mečetėje. Tą pačią dieną apie 150 dešinėsios pakraipos partijos rėmėjų atėjo protestuoti dėl triukšmo, sklindančio iš garsiakalbių mečetėje kviečiant maldai. Jie įžeidinėjo maldininkus ir mėtė į juos kiaušinius bei akmenis. Tarp keleto demonstrantų ir maldininkų įsiplieskė muštynės, kai pirmieji ant mečetės stogo įrengė garsiakalbius maldų garsui užgožti, o maldininkai bandė juos nuimti. Nacionalinių valdžios institucijų negebėjimas tinkamai suderinti priemones, kuriomis siekta užtikrinti veiksmingą ir taikingą naudojamą demonstrantų teisėmis ir pareiškėjo bei kitų maldininkų teisėmis kartu melstis, ir vėlesnis jų negebėjimas tinkamai reaguoti į tuos įvykius ir visų pirma į neapykantą skatinančias kalbas reiškia, kad valstybė nevykdė savo pozityvių pareigų, nustatytų EŽTK 9 straipsnyje (religijos laisvė).

Kai trečiosios šalies vartotojų komentarai yra pateikti kaip neapykantą skatinančios kalbos ir tiesioginiai grasinimai asmenų fiziniam neliečiamumui, valstybės narės gali turėti teisę patraukti internetinius naujienų portalus atsakomybėn, jei šie nesiima priemonių tam, kad būtų nedelsiant pašalinti akivaizdžiai neteisėto turinio komentarai, net jei tariamas nukentėjusysis ar trečiosios šalys apie tai nepranešė.

Pavyzdys. Byloje *Delfi AS prieš Estiją*²¹⁰ įmonė ieškovė valdė vieną iš didžiausių internetinių naujienų portalų Estijoje. Portale paskelbus straipsnį, susijusį su keltų įmone, sulaukta daug anonimiškų trečiųjų šalių komentarų, kuriuose buvo asmeninių grasinimų ir įžeidimų, nukreiptų prieš keltus valdančios įmonės savininką. Po kelių savaičių portalas komentarus ištrynė ir padarė tai tik pareikalavus ieškovui, tačiau atsisakė atlyginti žalą. Keltų įmonės savininkas iškėlė bylą dėl šmeižto įmonei ieškovei, iš kurios galiausiai buvo priteista 320 eurų žalai atlyginti. EŽTT nustatė, kad įmonės pareiškėjos

208 2012 m. vasario 9 d. EŽTT sprendimas *Vejdeland ir kiti prieš Švediją*, Nr. 1813/07.

209 2015 m. vasario 24 d. EŽTT sprendimas *Karahmed prieš Bulgariją*, Nr. 30587/13.

210 2015 m. birželio 16 d. EŽTT sprendimas *Delfi AS prieš Estiją* [DK], Nr. 64569/09.

įpareigojimas užkirsti kelią neteisėto turinio komentarams ar juos pašalinti ir 320 eurų žalos atlyginimo priteisimas jai nėra neproporcingas jos saviraiškos laisvės suvaržymas. Dėl komentarų turinio Teismas nustatė, kad neapykantos raiška ir atviri grasinimai yra akivaizdžiai neteisėti ir prilygsta neapykantą kurstančiai kalbai, todėl jų tolesnės lingvistinės ar teisinės analizės nereikia²¹¹.

EŽTT nusprendė, kad didesnių naujienų portalų pareiga imtis veiksmingų priemonių siekiant apriboti neapykantą ir smurtą kurstančių kalbų sklaidą galėtų būti prilyginta „privačiai cenzūrai“. Iš tiesų potencialios neapykantą kurstančios kalbos aukos galimybė nuolat stebėti internetą yra mažesnė nei didelio komercinio internetinio naujienų portalų galimybė užkirsti kelią neteisėtiems komentarams arba juos pašalinti.

EŽTT dažnai prašoma suderinti konkuruojančias teises. Toliau pateikti pavyzdžiai – tai bylos, kuriose nuomonių raiška buvo laikoma svarbesne nei būtinybė nubausti už neapykantą kurstančias kalbas.

Pavyzdys. Byloje *Perinçek prieš Šveicariją*²¹² ieškovas, Turkijos akademikas, buvo nuteistas už viešą Osmanų imperijos vykdyto armėnų tautos genocido neigimą. Atsižvelgdamas visų pirma į aplinkybes, kuriomis buvo padaryti pareiškimai, į tai, kad jie nepakenkė armėnų bendruomenės narių orumui tiek, kad būtų prašoma apkaltinamojo nuosprendžio, ir tai, kad pagal tarptautinę teisę Šveicarija nėra įpareigota kriminalizuoti tokius pareiškimus, EŽTT nustatė, kad ieškovo pareiškimai yra susiję su viešojo intereso klausimu ir nėra neapykantos ar netolerancijos kurstymas. EŽTT padarė išvadą, kad demokratinėje visuomenėje nebuvo būtina ieškovui taikyti baudžiamąją sankciją, kad būtų apsaugotos su šia byla susijusių armėnų bendruomenės narių teisės.

Pavyzdys. Byloje *Sousa Goucha prieš Portugaliją*²¹³ iš ieškovo, gerai žinomo homoseksualaus televizijos laidų vedėjo, buvo pasijuokta per tiesiogiai transliuotą humoristinę TV laidą, kurioje jis buvo minimas kaip moteris.

211 Palyginti su 2016 m. vasario 2 d. EŽTT sprendimu *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete ir Index.hu Zrt prieš Vengriją*, Nr. 22947/13, kuriame Teismas pastebėjo, kad vulgarių posakių vartojimas savaime nėra lemiamas veiksnys ir kad būtina atsižvelgti į bendravimo tam tikruose interneto portaluose stiliaus ypatumus. Komentaruose vartojami posakiai, nors ir siejami su prastu kalbos stiliumi, yra paplitę daugelyje interneto portalų, todėl poveikis, kurį galima buvo jiems priskirti, buvo mažesnis.

212 2015 m. spalio 15 d. EŽTT sprendimas *Perinçek prieš Šveicariją* [DK], Nr. 27510/08.

213 2016 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *Sousa Goucha prieš Portugaliją*, Nr. 70434/12.

EŽTT nemanė, kad pokštas, kuriame gėjai vyrai lyginami su moterimis, yra homofobinė neapykantą kurstanti kalba. Todėl valdžios institucijų sprendimas nevykdyti baudžiamojo persekiojimo nepažeidžia Konvencijos 14 straipsnio, skaitomo kartu su 8 straipsniu.

Pagal tarptautinę teisę TPPTP 20 straipsnyje nustatyta, kad bet kokia karo propaganda ir kiekvienas tautinės, rasinės ar religinės neapykantos kurstymo atvejis, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, draudžiami įstatymu.

Šiuo atžvilgiu Žmogaus teisių komitetas pažymėjo, kad 20 straipsnio 1 dalyje nustatytas draudimas taikomas visų formų propagandai, kuria grasinama arba dėl kurios įvykdoma Jungtinių Tautų Chartijai prieštaraujanti agresija arba pažeidžiama taika. 2 dalis nukreipta prieš bet kokią tautinės, rasinės ar religinės neapykantos kurstymą, kai yra skatinama diskriminacija, nesantaika ar smurtas, neatsižvelgiant į tai, ar tokia propaganda ar kurstymu siekiama tikslų, kurie yra atitinkamos valstybės vidaus ar išorės tikslai²¹⁴.

Genocido kurstymas pagal tarptautinę teisę yra nusikaltimas, už kurį turi būti baudžiama net tuo atveju, jei atitinkama veika atitinkamu metu ir atitinkamoje vietoje nebuvo neteisėta pagal vietos teisę. Garsiuoju sprendimu byloje prieš Julijų Streicherį Tarptautinis Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas (TKNT) nustatė, kad „savo kalbomis ir straipsniais savaitėmis ir mėnesiais jis nuodijo vokiečių protus antisemitizmo virusu ir kurstė vokiečius vykdyti aktyvų persekiojimą“²¹⁵. TKNT padarė išvadą, kad jis kaltas dėl nusikaltimų žmoniškumui.

JT konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį 3 straipsnyje numatyta, kad genocidas, susitarimas vykdyti genocidą, tiesioginis ir viešas kurstymas vykdyti genocidą, pasikėsinimas vykdyti genocidą ir bendrininkavimas vykdant genocidą yra baustina veika.

2003 m. JT tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai (TBTR) nuteisė tris buvusius žiniasklaidos priemonių vadovus už tai, kad jie buvo pagrindiniai veikėjai žiniasklaidos kampanijoje, surengtoje siekiant pakurstyti etninius hutus

²¹⁴ Žmogaus teisių komiteto Bendroji pastaba Nr. 11.

²¹⁵ Tarptautinio karo nusikaltimų tribunolo 1946 m. spalio 1 d. sprendimas Didžiausiu Vokietijos karo nusikaltėlių teismo proceso byloje. Tarptautinio karo nusikaltimų tribunolo, kurio būstinė yra Niurnberge (Vokietija), bylos 22 dalis, p. 501.

1994 m. Ruandoje žudyti tutsius²¹⁶. Jie buvo nuteisti už genocidą, tiesioginį ir viešą kurstymą vykdyti genocidą, susitarimą vykdyti genocidą ir eksterminaciją bei persekiojimą kaip nusikaltimus žmoniškumui. Kolegija pažymėjo, kad „nusikaltimą kurstanti kalba yra diskriminacinio pobūdžio agresija, kuria žlugdomas puolamai grupei priklausančių asmenų orumas. Ja sukuriamas žemesnis statusas ne tik pačių grupės narių, bet ir kitų asmenų, kurie juos suvokia ir vertina kaip kažką menkesnį už žmogų, akyse. Pačiu asmens žeminimu dėl jo etninės tapatybės ar priklausymo kitai grupei ir kitais jo padariniais gali būti padaryta neatitaisoma žala“²¹⁷.

216 JT tarptautinio baudžiamojo tribunolo Ruandai sprendimas *Prokuroras prieš Ferdinandą Nahimana, Jeaną-Bosco Barayagwizą ir Hassaną Ngeze*, byla Nr. ICTR-99-52-T.

217 Ten pat.

3

Mažiau palankių sąlygų taikymo pateisinimas pagal Europos nediskriminavimo teisę

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Objektyvus pateisinimas: Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 2 straipsnio 2 dalies b punktas, Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 2 straipsnio 2 dalies b punktas, Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), 2 straipsnio b punktas ir Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 2 straipsnio 1 dalies b punktas. Konkretūs pateisinimo pagrindai: tikras profesinis reikalavimas: Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 14 straipsnio 2 dalis, Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 4 straipsnis, Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 4 straipsnio 1 dalis, religinės institucijos: Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 4 straipsnio 2 dalis, amžius: Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 6 straipsnis, viešojo saugumo apsauga: Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 2 straipsnio 5 dalis. ESTT sprendimas <i>Kleinsteuber prieš Mars GmbH</i>, C-354/16, 2017 m. ESTT sprendimas <i>Bougnaoui ir ADDH prieš Micropole SA</i> [DK], C-188/15, 2017 m. ESTT sprendimas <i>Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo</i>, C-416/13, 2014 m.	Mažiau palankių sąlygų taikymo pateisinimas pagal Europos nediskriminavimo teisę	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas)

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
ESTT sprendimas <i>Kreil prieš Bundesrepublik Deutschland</i>, C-285/98, 2000 m. ESTT sprendimas <i>Mahlburg prieš Land Mecklenburg-Vorpommern</i>, C-207/98, 2000 m. ESTT sprendimas <i>Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i>, 222/84, 1986 m.		

Tam tikromis aplinkybėmis teismai pripažįsta, kad nors skirtingas požiūris buvo taikytas, tai yra priimtina. ES teisėje požiūris į pateisinimą, nepaisant tam tikrų skirtumų, iš esmės yra panašus į EŽTT požiūrį.

Pagal EŽTK EŽTT taiko bendrai apibrėžtą pateisinimą ir tiesioginės, ir netiesioginės diskriminacijos atvejais. O **ES teisėje** numatytos tik tiesioginės diskriminacijos atvejais taikomos konkrečios ribotos išimtys, o netiesioginės diskriminacijos atveju nagrinėjamas tik bendrojo pobūdžio pateisinimas. Kitaip tariant, pagal nediskriminavimo direktyvas tariamos tiesioginės diskriminacijos atvejais skirtingą požiūrį įmanoma pateisinti tik tuo atveju, kai juo siekiama konkrečių tose direktyvose aiškiai nustatytų tikslų.

Pažymėtina, kad pateisinimo testas remiantis EŽTK nustatytais objektyviais pagrindais ir pateisinimo testas pagal nediskriminavimo direktyvose nustatytas išimtis yra labai panašūs. Atliekant abu testus vertinamas siekiamų tikslų teisėtumas ir tiems tikslams pasiekti naudojamų priemonių proporcingumas.

3.1. Objektyvaus pateisinimo taikymas pagal EŽTK

Pagrindiniai faktai

- Pagal EŽTK skirtingas požiūris tariamos tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos atvejais gali būti objektyviai pateisinamas.
- Skirtingas požiūris gali būti pateisinamas, jeigu juo siekiama teisėto tikslo ir tam tikslui pasiekti naudojamos priemonės yra tinkamos ir būtinos.

Pagal EŽTK objektyviai gali būti pateisinama ir tiesioginė, ir netiesioginė diskriminacija. EŽTT teigimu:

„skirtingas asmenų, kurių padėtis atitinkamai panaši, vertinimas <...> yra diskriminuojantis, jeigu nėra objektyviai ir pagrįstai pateisintas; kitaip tariant, jei juo nesiekiami teisėto tikslo ar jei taikomos priemonės ir tikslas, kurį siekiama įgyvendinti, nėra pagrįstai proporcingi“²¹⁸.

Todėl pateisinamas skirtingas požiūris nėra diskriminacija.

Kaip matoma iš EŽTT praktikos, skirtingo požiūrio taikymą bylose, susijusiose su asmens orumu, kaip antai esant diskriminacijai dėl rasės ar etninės priklausomybės, namų, privataus ir šeiminio gyvenimo, sudėtingiau pateisinti nei skirtingo požiūrio taikymą bylose, susijusiose su platesniais socialinės politikos aspektais, ypač turinčiais poveikį biudžetui. Šiuo atžvilgiu EŽTT vartoja sąvoką „diskrecija“, reiškiančią valstybės veiksmų laisvę nustatant, ar skirtingas požiūris yra pateisinamas. Jeigu ši diskrecija laikoma „siaura“, EŽTT bylą nagrinėja kruopščiau.

Skirtingam požiūriui pateisinti turi būti įrodyta:

- kad atitinkama taisyklė ar praktika siekiama teisėto tikslo;
- kad priemonės, pasirinktos tam tikslui pasiekti (tai yra priemonė, dėl kurios atsirado skirtingas požiūris), yra proporcingos ir būtinos tam tikslui pasiekti.

Kad būtų nustatyta, ar skirtingas požiūris proporcingas, teismas turi gauti pagrįstų įrodymų, kad:

- tam tikslui pasiekti nėra jokių kitų priemonių, dėl kurių teisei į vienodą požiūrį būtų prieštaraujama mažiau. Kitaip tariant, kad nepalanki padėtis, kurioje atsiduriama, yra mažiausias įmanomas žalos lygis, kurio reikia siekiamam tikslui pasiekti;
- siektinas tikslas yra pakankamai svarbus tokio lygio prieštaravimui pateisinti.

218 2008 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Burden prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 13378/05, 60 punktas; 2016 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *Guberina prieš Kroatiją*, Nr. 23682/13, 69 punktas.

3.2. Objektivaus pateisinimo taikymas pagal ES teisę

Pagrindinis faktas

- Pagal ES teisę galima objektyviai pateisinti netiesioginę diskriminaciją.

Pagal ES teisę ES nediskriminavimo direktyvose panaši galimo objektyvaus pateisinimo formuluotė vartojama dėl netiesioginės diskriminacijos. Rasinės lygybės direktyvoje nustatyta:

„netiesioginė diskriminacija yra tada, kai dėl akivaizdžiai neutralių sąlygų, kriterijų ar praktikos tam tikros rasės ar etninės priklausomybės asmenys gali patekti į tam tikru atžvilgiu prastesnę padėtį nei kiti asmenys, nebent tas sąlygas, kriterijus ar taikomą praktiką objektyviai pateisina teisėtas tikslas, o šio tikslo siekiama atitinkamomis ir būtinomis priemonėmis“²¹⁹.

Pavyzdžiui, byloje, susijusioje su elektros skaitiklių įrengimu nepasiekiamame aukštyje²²⁰, ESTT nurodė, kad tokiai praktikai pateisinti prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turėtų patikrinti, ar yra kitų tinkamų ir ne tokių ribojamų priemonių nustatytiems tikslams pasiekti (elektros energijos perdavimo saugumas ir deramas suvartojamos elektros energijos kiekio registravimas). Jei tokių priemonių nebūtų, tokia praktika nebūtų neproporcinga tik tuo atveju, jei būtų pažeista rajono gyventojų teisė naudotis elektra sąlygomis, kurios neturi įžeidžiamojo ar stigmatizuojamojo poveikio ir kurioms esant jie gali nuolatos kontroliuoti savo elektros vartojimą.

Užimtumo srityje ESTT nėra linkęs pritarti skirtingo požiūrio, pagrįsto valdymo sumetimais, susijusiais su darbdavių ekonominiais interesais, taikymui, o yra labiau linkęs sutikti su skirtingo požiūrio, pagrįsto platesniais poveikių biudžetui turinčiais socialinės ir užimtumo politikos tikslais, taikymu. Su pastarosiomis aplinkybėmis susijusiose bylose ESTT valstybėms suteikia „diskreciją“. Pavyzdžiui,

219 Rasinės lygybės direktyvos 2 straipsnio b punktas, Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 2 dalies b punktas, Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 2 straipsnio b punktas ir Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 2 straipsnio 1 dalies b punktas.

220 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas *CHEZ Razpredelenie Bulgaria AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia* [DK], C-83/14 (išsamiau aptariama 2.2.3 skirsnyje).

ESTT laikėsi nuomonės, kad aukštojo mokslo skatinimas²²¹ ar nepalankių sąlygų dėl karjeros pertraukų vaikų priežiūros tikslais kompensavimas²²² yra teisėti tikslai, kurie gali pateisinti netiesioginę diskriminaciją. Tačiau ESTT pabrėžė, kad tikslas apriboti viešąsias išlaidas negali būti pateisinimas²²³.

ESTT laikėsi panašaus požiūrio pagal nediskriminavimo principą, užtikrinamą ES pagrindinių teisių chartijoje. ESTT nurodė, kad skirtingas vertinimas yra pateisinamas, jeigu jis pagrįstas objektyviu ir protingu kriterijumi, t. y. jeigu jis susijęs su nagrinėjamu teisės aktu siekiamu teisėtu tikslu ir jei šis skirtumas yra proporcingas tokiu vertinimu siekiamam tikslui²²⁴.

Pavyzdys. Išsamų objektyvaus pateisinimo sąvokos paaiškinimą ESTT pateikė byloje *Bilka - Kaufhaus GmbH prieš Weber Von Hartz*²²⁵. Šioje byloje ne visą darbo dieną dirbantys darbuotojai, kurie nebuvo įtraukti į universalinės parduotuvės „Bilka“ profesinių pensijų sistemą, skundėsi, kad taip netiesiogiai diskriminuojamos moterys, nes jos sudarė ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų daugumą. ESTT nustatė, kad tai prilygtų netiesioginei diskriminacijai, nebent teisės naudotis sistema skirtumą būtų galima pateisinti. Kad tai būtų pateisinta, reiktų įrodyti, kad „<...> priemonės, kurias pasirinko „Bilka“, atitinka tikrąjį įmonės poreikį, yra tinkamos siekiamiems tikslams pasiekti ir tam yra būtinos“.

Parduotuvė „Bilka“ įrodinėjo, kad požiūrio skirtumu siekta atgrasyti dirbti ne visą darbo dieną ir skatinti dirbti visą darbo dieną, nes ne visą darbo dieną dirbantys darbuotojai paprastai nenorėjo dirbti vakarais ar šeštadieniais, taigi buvo sunku nuolat tinkamai aprūpinti parduotuvę personalu. ESTT nustatė, kad tai galėtų būti teisėtas tikslas. Tačiau nebuvo atsakyta į klausimą, ar ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų neįtraukimas į pensijų sistemą buvo proporcingas šiam tikslui siekti. Reikalavimas, kad priemonės, kurių imamasi, būtų „būtinos“, reiškia, kad būtina įrodyti, jog nėra jokių pagrįstų

221 2016 m. gruodžio 14 d. ESTT sprendimas *Maria do Céu Bragança Linares Verruga ir kiti prieš Ministre de l'Enseignement supérieur et de la recherche*, C-238/15.

222 2014 m. liepos 17 d. ESTT sprendimas *Maurice Leone ir Blandine Leone prieš Garde des Sceaux, ministre de la Justice and Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*, C-173/13.

223 2003 m. spalio 23 d. ESTT sprendimas *Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Mein ir Silvia Becker prieš Land Hessen*, sujungtos bylos C-4/02 ir C-5/02.

224 2014 m. gegužės 22 d. ESTT sprendimas *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern*, C-356/12.

225 1986 m. gegužės 13 d. ESTT sprendimas *Bilka - Kaufhaus GmbH prieš Karin Weber Von Hartz*, 170/84.

alternatyvių priemonių, kurias taikant vienodo požiūrio principui būtų mažiau prieštaraujama. Nustatyti taikytiną teisę pagal bylos faktus buvo patikėta nacionaliniam teismui.

3.3. Konkretūs pateisinimo pagrindai pagal ES teisę

Pagrindiniai faktai

- ES teisėje numatytos konkrečios tiesioginės diskriminacijos išimtys, pritaikytos prie apsaugos srities sąlygų.
- Konkrečios išimtys, be kita ko, yra:
 - o tikri profesiniai reikalavimai,
 - o su religinėmis institucijomis susijusios išimtys,
 - o su diskriminacija dėl amžiaus susijusios išimtys.

Kaip jau aptarta, nediskriminavimo direktyvose nustatyti konkretūs pateisinimo pagrindai, suteikiantys galimybę tam tikromis ribotomis aplinkybėmis pateisinti skirtingo požiūrio taikymą. „Tikru profesiniu reikalavimu“ pagrįsta išimtis numatyta visose direktyvose²²⁶ (išskyrus Direktyvą, įgyvendinančią vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, nes ji nesusijusi su užimtumu). Šis reikalavimas suteikia darbdaviams galimybę taikyti asmenims skirtingą požiūrį remiantis draudžiamu diskriminacijos pagrindu, jeigu šis pagrindas yra neatsiejamai susijęs su gebėjimu atlikti konkretų darbą ar tam darbui atlikti reikiama kvalifikacija²²⁷. Kitas dvi išimtis galima rasti tik Užimtumo lygybės direktyvoje (2000/78/EB)²²⁸: pirma, leistinumas darbdaviams, kurie yra tikėjimu pagrįstos organizacijos, diskriminuoti dėl religijos ar tikėjimo²²⁹; antra, leistinumas

226 Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 14 straipsnio 2 dalis, Rasinės lygybės direktyvos 4 straipsnis, Užimtumo lygybės direktyvos 4 straipsnio 1 dalis.

227 Ten pat.

228 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, OL L 303, 2000 12 2, p. 16–22.

229 Užimtumo lygybės direktyvos 4 straipsnio 2 dalis.

tam tikromis aplinkybėmis diskriminuoti dėl amžiaus²³⁰. Griežtas ESTT skirtingam požiūriui taikomų išimčių aiškinimas rodo, kad visos išimtys aiškinamos siaurai, nes Teismas ypač pabrėžia visų teisių, kurios asmenims nustatomos pagal ES teisę, svarbą²³¹.

Be to, Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 5 dalyje nustatyta išimtis, taikoma diskriminacijos draudimui dėl priešasčių, susijusių su viešojo saugumo apsauga. Ši nuostata įtraukta siekiant užkirsti kelią vienodo požiūrio principo ir būtinybės užtikrinti viešąją tvarką, saugumą ir sveikatą, nusikalstamų veikų prevenciją ir asmeninių teisių ir laisvių apsaugą prieštaravimui ir jį išspręsti. Visi šie aspektai būtini tam, kad demokratinė visuomenė veiktų. 2 straipsnio 5 dalis, kaip diskriminacijos draudimo principo taikymo išimtis, turi būti griežtai aiškinama. ESTT nurodė, pavyzdžiui, kad priemonės, kuriomis siekiama išvengti oro eismo įvykių stebint pilotų profesinį tinkamumą ir fizinius gebėjimus, siekiant užtikrinti, kad dėl žmogaus klaidų nekiltų eismo įvykių, yra numatytos direktyvos 2 straipsnio 5 dalyje. Tačiau Teismas nustatė, kad nuostata, kuria pilotams draudžiama tęsti darbą po 60 metų, yra neproporcinga²³². Teismas taip pat nurodė, kad nuostata, kurioje numatyta 68 metų amžiaus riba, iki kurios pagal sutartį su ligonų kasomis dirbantis stomatologas gali verstis profesija, gali būti laikoma suderinama su direktyvos 2 straipsnio 5 dalimi, jeigu ja siekiama užkirsti kelią rizikai, kad kils didelis pavojus socialinės apsaugos sistemos finansinei pusiausvyrai, siekiant užtikrinti aukštą sveikatos apsaugos lygį²³³.

3.3.1. Tikras profesinis reikalavimas

Pagal nediskriminavimo direktyvas tiek, kiek jos susijusios su užimtumo sritimi:

„Valstybės narės gali numatyti, kad skirtingas požiūris remiantis savybe, susijusia su [draudžiamu diskriminacijos pagrindu], nebūtų laikomas diskriminacija, jei dėl konkrečių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba dėl jų

230 Užimtumo lygybės direktyvos 6 straipsnis.

231 Žr., pavyzdžiui, 1986 m. gegužės 15 d. ESTT sprendimą *Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 222/84, 36 punktas.

232 2011 m. rugsėjo 13 d. ESTT sprendimas *Reinhard Prigge ir kiti prieš Deutsche Lufthansa AG* [DK], C-447/09 (aptariama 3.3.3. skirsnyje).

233 2010 m. sausio 12 d. ESTT sprendimas *Domnica Petersen prieš Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe* [DK], C-341/08, 60–64 punktai.

vykdymo sąlygų tokia savybė yra įprastas ir lemiamas profesinis reikalavimas, šis tikslas yra teisėtas, o reikalavimas proporcingas²³⁴.

Šis pateisinimas suteikia darbdaviams galimybę skirti asmenis remiantis saugoma savybe, jeigu ši savybė yra tiesiogiai susijusi su tinkamumu ar kompetencija atlikti konkrečias pareigas.

Pavyzdys. Byloje *Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo*²³⁵ (aptariama 5.5 skirsnyje) ginčas susijęs su 30 metų amžiaus riba, taikoma priimant pareigūnus į tarnybą vietos policijoje. ESTT patvirtino, kad konkrečių fizinių pajėgumų turėjimas gali būti laikomas „esminiu ir lemiamu profesiniu reikalavimu“, kaip jis suprantamas pagal Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 4 straipsnio 1 dalį. Be to, Teismas pažymėjo, kad „konkrečių fizinių pajėgumų turėjimas yra su amžiumi susijusi savybė“²³⁶. Tačiau šioje byloje ESTT padarė išvadą, kad su amžiaus riba susijęs reikalavimas yra neproporcingas²³⁷.

Nuostata, leidžianti nukrypti dėl tikro profesinio reikalavimo, taikoma tam tikroms profesijoms: byloje *Komisija prieš Vokietiją* ESTT, remdamasis Komisijos tyrimu dėl leidžiančios nukrypti nuostatos taikymo srities diskriminacijos dėl lyties atžvilgiu, nurodė konkrečias profesijas, kurioms išimtis galėtų būti taikoma²³⁸. Išskirtos menininkų profesijos, kurioms gali reikėti konkrečių įgimtų asmeninių savybių, kaip antai gali reikėti konkrečios dainininkės atlikimo stiliaus reikalavimams patenkinti, jauno aktorius konkrečiam vaidmeniui atlikti, tinkamo asmens šokti ar vyrų arba moterų konkrečių rūšių madoms demonstruoti. Tačiau tai nebuvo

234 Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 14 straipsnio 2 dalis, Rasinės lygybės direktyvos 4 straipsnis, Užimtumo lygybės direktyvos 4 straipsnio 1 dalis.

235 2014 m. lapkričio 13 d. ESTT sprendimas *Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo*, C-416/13.

236 Ten pat, 37 punktą.

237 Dėl ESTT motyvų žr. 5.5 skirsnj. Palyginti su 2010 m. sausio 12 d. ESTT sprendimu *Colin Wolf prieš Stadt Frankfurt am Main* [DK], C-229/08, 40 punktą, kuriame ESTT patvirtino, kad pirmosios grandies pareigūnai gali būti priimami į tarnybą sulaukę ne daugiau kaip 30 metų amžiaus. ESTT pareiškė, kad šiuo atveju fizinis tinkamumas yra su amžiumi susijusi savybė ir tikras bei lemiamas profesinis reikalavimas. Taip yra todėl, kad pirmosios grandies pareigūno pareigoms atlikti reikia išskirtinai didelio fizinio pajėgumo. Taip pat palyginti su 2016 m. lapkričio 15 d. ESTT sprendimu *Gorka Salaberria Sorondo prieš Academia Vasca de Policía y Emergencias* [DK], C-258/15 (aptariama 5.5 skirsnyje), kuriame ESTT nustatė, kad 35 metų amžiaus riba, taikoma priimant į tarnybą policijos pareigūnus, nėra diskriminacinis požūris.

238 1985 m. gegužės 21 d. ESTT sprendimas *Europos Bendrijų Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką*, 248/83.

bandymas nustatyti išsamų sąrašą. Kiti pavyzdžiai galėtų būti kinų etninės kilmės asmens įdarbinimas kinų restorane autentiškumui išlaikyti ar moterų įdarbinimas tik moterims skirtuose sveikatingumo klubuose.

Pavyzdys. Byloje *Komisija prieš Prancūziją*²³⁹ ESTT nustatė, kad tam tikromis aplinkybėmis vyrų kalėjimuose numatyti darbo vietas visų pirma kandidatams vyrams, o moterų kalėjimuose – kandidatėms moterims nėra neteisėta. Tačiau ši išimtis galėtų būti taikoma tik pareigybėms, susijusioms su veikla, kurią vykdant yra svarbu būti konkrečios lyties atstovu. Šiuo atveju Prancūzijos institucijos norėjo išsaugoti tam tikrą procentinę pareigybių dalį kandidatams vyrams, nes, be kitų pareigų, kurias galėtų vykdyti tik vyrai, galėtų atsirasti būtinybė panaudoti jėgą galimiems tvarkos drumstėjams sulaukyti. Nors ESTT iš esmės sutiko su argumentais, Prancūzijos institucijos nesugebėjo įvykdyti reikalavimo užtikrinti skaidrumą dėl konkrečios veiklos, kurią gali vykdyti tik kandidatai vyrai; apibendrintų pareiškimų dėl lyties tinkamumo nepakanka.

Pavyzdys. Byloje *Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*²⁴⁰ policijos pareigūnė, dirbusi Šiaurės Airijoje, pasiskundė, kad jos sutarties galiojimas nebuvo pratęstas. Policijos viršininkas tai pateisino tuo, kad pareigūnės nebuvo mokytos naudoti šaunamuosius ginklus, kadangi „didelių vidaus neramumų atveju dėl policininkų nešiojamų šaunamųjų ginklų galėtų kilti didesnė jų nužudymo rizika, o tai galėtų prieštarauti viešojo saugumo reikalavimams“. ESTT nustatė, kad nors į grėsmę saugumui reikėtų atsižvelgti, ši grėsmė buvo vienoda ir vyrams, ir moterims, t. y. moterims rizika nebuvo didesnė. Skirtingo požiūrio negalima pateisinti visuomenėje vyraujančia nuostata, kad moteris reikia apsaugoti, nebent tai pateisinama moterims būdingais biologiniais veiksniais, kaip antai jos vaiko apsauga nėštumo metu.

Pavyzdys. Byloje *Mahlburg prieš Land Mecklenburg-Vorpommern*²⁴¹ skundo pateikėja, kuri buvo nėščia, nebuvo priimta į nuolatinę slaugytojos, daug laiko dirbančios operacinėje, darbo vietą. Tai buvo pateisinama, kadangi operacinėje naudojamos kenksmingos medžiagos galėjo pakenkti vaikui.

239 1988 m. birželio 30 d. ESTT sprendimas *Europos Bendrijų Komisija prieš Prancūzijos Respubliką*, 318/86.

240 1986 m. gegužės 15 d. ESTT sprendimas *Marguerite Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary*, 222/84.

241 2000 m. vasario 3 d. ESTT sprendimas *Mahlburg prieš Land Mecklenburg-Vorpommern*, C-207/98.

Tačiau ESTT nustatė, kad neleisti skundo pateikėjai užimti pareigų buvo neproporcinga, nes darbo vieta buvo nuolatinė, o dirbti operacinėje ji negalėjo tik laikinai. Nors apribojimai nėščią moterų darbo sąlygoms laikyti priimtinais, jie turėjo būti griežtai apriboti pareigomis, kurias eidama ji būtų patyrusi žalą, ir dėl to nebuvo galima bendrai uždrausti dirbti.

Pavyzdys. Byloje *Asma Bougnaoui ir ADDH prieš Micropole SA*²⁴² (aptariama 5.8 skirsnyje) ESTT nustatė, kad musulmoniškos skaros ryšėjimas darbe galėtų būti laikomas tikru ir lemiamu profesiniu reikalavimu. ESTT laikėsi nuomonės, kad Užimtumo lygybės direktyvoje nustatytas reikalavimas pateisinti diskriminacinės taisyklės taikymą įvykdomas tik tuo atveju, jei jį objektyviai lemia konkrečios profesinės veiklos pobūdis ar vykdymo sąlygos. Taigi išimtis neapima subjektyvių įsitikinimų, kaip antai darbdavio siekio atsizvelgti į konkretų kliento, nenorinčio, kad jį aptarnautų musulmonišką skarą ryšinti darbuotoja, pageidavimą.

Pavyzdys. Austrijoje nagrinėtoje byloje²⁴³ vyras ginekologas skundėsi dėl sutarties su privalomojo sveikatos draudimo fondu skyrimo tvarkos. Per atranką moterys kandidatės automatiškai gavo 10 proc. daugiau balų. Ieškovas tvirtino, kad nors jis surinko daugiausiai balų visose kategorijose, dėl moterims gydytojoms suteikto pranašumo jis atsidūrė trečioje sąrašo vietoje. Austrijos Aukščiausiasis Teismas nusprendė, kad šios bylos aplinkybėmis lytis buvo tikras profesinis reikalavimas, nes buvo nepakankamai moterų ginekologų (tik 23 proc. ginekologų buvo moterys), o kai kurios pacientės pageidavo lankytis pas gydytoją moterį.

Užimtumo lygybės direktyvos preambulės 18 dalyje tikru profesiniu reikalavimu pagrįsta išimtis konkrečiau išreikšta tam tikrų viešųjų tarnybų, susijusių su sauga ir saugumu, atžvilgiu. Tai nėra atskira išimtis; ją reikėtų vertinti kaip vienos iš tikrų profesiniu reikalavimu pagrįstos išimties padarinių išraišką konkrečioje srityje:

„Šioje direktyvoje nereikalaujama, kad visų pirma ginkluotosios pajėgos ir policija, įkalnimo ar avarinės tarnybos įdarbintų ar paliktų darbo vietoje asmenis, kurie neturi reikiamos kvalifikacijos vykdyti tokios srities funkcijas,

242 2017 m. kovo 14 d. ESTT sprendimas *Asma Bougnaoui ir Association de défense des droits de l'homme (ADDH) prieš Micropole SA* [DKC], C-188/15.

243 2014 m. gruodžio 9 d. Austrijos Konstitucinio Teismo sprendimas, V 54/2014-20.

kurias jie gali būti paprašyti vykdyti siekiant teisėto tikslo išsaugoti minėtų tarnybų veiklos pajėgumą²⁴⁴.

Paprastai šia nuostata galėtų būti remiamasi nepriimant asmens eiti pareigų, kurios, kaip manoma, iš tam tikro amžiaus asmenų arba negalią turinčių asmenų reikalautų per daug fizinių pastangų. Šiuo atžvilgiu direktyvos 3 straipsnio 4 dalyje valstybėms narėms leidžiama aiškiai netaikyti jos nuostatų ginkluotosioms pajėgoms. Nors Lyčių lygybės direktyvoje (nauja redakcija) šios nuostatos nėra, įvertinti, kaip ji galėtų veikti, galima išnagrinėjus dvi su diskriminacija dėl lyties ir ginkluotosiomis pajėgomis susijusias bylas. Šios bylos nagrinėtos pagal Vienodo požiūrio direktyvos 2 straipsnio 2 dalį, kurioje numatytą „tikru profesiniu reikalavimu“ pagrįstą gynybą dabar galima rasti Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 14 straipsnio 2 dalyje.

Pavyzdys. Byloje *Sirdar prieš The Army Board ir Secretary of State for Defence*²⁴⁵ skundo pateikėja dirbo vyriausiąja virėja komandosų dalinyje. Sumažinus karines išlaidas ir nustačius komandosų daliniams „sąveikos“ principą, ji buvo atleista. Pagal „sąveikos“ principą buvo būtina, kad, stokoiant žmonių, kiekvienas asmuo sugebėtų atlikti kovinę funkciją. ESTT sutiko, kad, siekiant užtikrinti kovos veiksmingumą, sudaryti komandosų dalinius tik iš vyrų buvo pateisinama, taigi moterys į sąveikos principo taikymo sritį nepateko. Taip buvo todėl, kad komandosai sudarė nedideles specializuotas pajėgas, kurios paprastai patenka į pirmąją visų puolimų bangą. ESTT nustatė, kad siekiant tikslo užtikrinti kovos veiksmingumą ši taisyklė buvo būtina.

Pavyzdys. Byloje *Kreil prieš Bundesrepublik Deutschland*²⁴⁶ skundo pateikėja bandė gauti inžinieriaus elektriko darbą ginkluotosiose pajėgose. Tačiau ją atsisakyta priimti į šias pareigas, nes moterims buvo draudžiama eiti bet kokias su ginklų naudojimu susijusias karines pareigas. Moterys galėjo būti priimanamos tik į ginkluotųjų pajėgų medicinos ir muzikos tarnybas. ESTT nustatė, kad ši išimtis buvo pernelyg plati, nes taikyta beveik visoms karinėms pareigybėms vien dėl to, kad užimant tas pareigybes moterims kada nors galėjo reikėti panaudoti ginklą. Bet koks pateisinimas turėtų būti glaudžiau susijęs su įprastinėmis konkrečių pareigybių funkcijomis. Vyriausybės pateikto pateisinimo įtikimumu taip pat abejota ir dėl to,

244 Užimtumo lygybės direktyva 2000/78/EB, OL L 303, 2000 12 2, p. 17.

245 1999 m. spalio 26 d. ESTT sprendimas *Angela Maria Sirdar prieš The Army Board ir Secretary of State for Defence*, C-273/97.

246 2000 m. sausio 11 d. ESTT sprendimas *Tanja Kreil prieš Bundesrepublik Deutschland*, C-285/98.

kad eidamos tas pareigas, kurias galėjo užimti, moterys vis vien privalėjo išklausti pagrindinį ginklų naudojimo kursą savigynos ar kitų asmenų gynybos tikslais. Taigi priemonė nebuvo proporcinga ja siekiamam tikslui. Be to, moterys ir vyrai neturėtų būti skiriami remiantis tuo, kad moterims reikia didesnės apsaugos, nebent tas skirtumas būtų susijęs su moterų aplinkybėmis būdingais veiksniais, kaip antai apsaugos būtinybe nėštumo metu.

Ilgainiui pateisinti diskriminaciją dėl lyties remiantis konkrečių saugumo ar avarinių tarnybų efektyvumu ar veiksmingumu gali būti gerokai sunkiau, nes lyčių vaidmenys ir socialinis požiūris kinta. Valstybės narės privalo periodiškai persvarstyti ribojamąsias priemones atsižvelgdamos į šią aplinkybę²⁴⁷.

3.3.2. Religinės institucijos

Lygių užimtumo galimybių direktyvoje aiškiai leidžiama organizacijoms, kurių veikla grindžiama religija ar tikėjimu, nustatyti savo darbuotojams tam tikras sąlygas. Direktyvos 4 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad ši direktyva nepažeidžia „bažnytinių ir kitų valstybinių arba privačių organizacijų, kurių veiklą reguliuojančios normos remiasi religija ar įsitikinimais, teisės <...> reikalauti, kad jiems dirbantys asmenys sąžiningai ir ištikimai laikytųsi minėtų organizacijų veiklos normų“. Be to, su religinėmis institucijomis susiję darbdaviai gali pateikti į „tikru profesiniu reikalavimu“ pagrįstos gynybos priemonės, pagal kurią, taikant atitinkamos organizacijos religines dogmas, leidžiamas skirtingas požiūris, taikymo sritį.

Taigi 4 straipsnio 1 ir 2 dalyse organizacijoms, kaip antai bažnyčioms, leidžiama atsisakyti, pvz., įdarbinti moteris kunigėmis, pastorėmis ar dvasininkėmis, jeigu tai prieštarauja jų religinėms veiklos normoms. Nors ESTT dar neteko aiškinti šios nuostatos, nacionaliniu lygmeniu ji taikoma. Toliau pateiktos dvi bylos, susijusios su šios gynybos priemonės taikymu siekiant pagrįsti skirtingą požiūrį dėl religijos ar tikėjimo.

Pavyzdys. Vokietijos teismuose nagrinėtoje byloje²⁴⁸ katalikiškos asociacijos valdomo vaikų priežiūros centro darbuotojas buvo atleistas iš darbo dėl pasitraukimo iš katalikų bažnyčios. Federalinis darbo teismas nustatė, kad

247 Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 31 straipsnio 3 dalis.

248 2013 m. balandžio 25 d. Vokietijos Federalinio darbo teismo sprendimas, 2 AZR 579/12.

skundo pateikėjas pažeidė savo lojalumo pareigą. Nors pats jo darbas nebuvo religinio pobūdžio, jo religija ir tikėjimas buvo teisėtas ir pagrįstas tikras profesinis reikalavimas.

Pavyzdys. *Amicus* byloje²⁴⁹ Jungtinės Karalystės teismų paprašyta priimti sprendimą dėl nacionalinių reglamentų, kuriais į nacionalinę teisę perkeliama religijos srities darbdaviams taikoma tikru profesiniu reikalavimu pagrįsta gynybos priemonė, suderinamumo su Užimtumo lygybės direktyva. Pabrėžta, kad bet kokia vienodo požiūrio principo išimtis turėtų būti aiškinama siaurai. Nacionalinių reglamentų formuluotė suteikia galimybę taikyti skirtingą požiūrį, jeigu asmuo įdarbinamas „organizuotos religijos tikslais“, ir buvo pabrėžta, kad tokia formuluotė būtų daug labiau varžanti nei „religinės organizacijos tikslais“. Taigi teismas sutiko su vyriausybės pateiktais duomenimis, kad ši išimtis taikytina tik labai nedaugeliui pareigų, susijusių su religijos propagavimu ar atstovavimu jai, pvz., dvasininkams. Tokia formuluotė neleistų religinėms organizacijoms, pvz., religinių bendruomenių mokykloms ar slaugos namams, teigti, kad mokytojo pareigos (švietimo tikslams) arba slaugytojos pareigos (sveikatos priežiūros tikslams) yra „organizuotos religijos tikslo“ dalis.

3.3.3. Išimtis dėl amžiaus

Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB)²⁵⁰ 6 straipsnyje pateikiami du atskiri skirtingo požiūrio dėl amžiaus pateisinimai.

6 straipsnio 1 dalyje leidžiama diskriminacija dėl amžiaus, jeigu ji pagrindžiama „teisėtos užimtumo politikos, darbo rinkos ir profesinio mokymo tikslais“ ir atitinka proporcingumo kriterijų. Pateikiami keli pavyzdžiai, kada skirtingas požiūris gali būti pagrįstas: 6 straipsnio 1 dalies b punkte leidžiamas „minimalaus amžiaus, profesinės patirties ar darbo stažo nustatymas siekiant įsidarbinti“. Tačiau šis sąrašas nėra baigtinis ir konkrečiais atvejais gali būti papildytas.

ESTT ne kartą yra nusprendęs, kad valstybės narės turi didelę diskreciją pasirinkdamos ne tik tai, kaip bus siekiama nustatyto tikslo socialinės ir užimtumo politikos srityje, bet ir tai, kaip bus apibrėžtos šiam tikslui pasiekti tinkamos

249 2004 m. balandžio 26 d. Jungtinės Karalystės aukštojo teismo sprendimas *Amicus MSF skyrius, R. (prašymu) prieš Prekybos ir pramonės valstybės sekretorių*, [2004] EWHC 860 (Admin.).

250 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, OL L 303, 2000 12 2, p. 16–22.

priemonės²⁵¹. ESTT pripažino skirtingus tikslus, kuriais gali remtis valstybė atsakovė, tačiau pabrėžė, kad teisėti tikslai socialinės ir užimtumo politikos srityje turi būti „bendrojo pobūdžio“²⁵². Pavyzdžiui, Teismas pripažino, kad „[tikslas] nustatyti subalansuotą amžiaus struktūrą, siekiant palengvinti išėjimo į pensiją planavimą, užtikrinti tarnautojų paaukštinimą, ypač jaunesniųjų, ir išvengti ginčų, kurie gali kilti dėl išėjimo į pensiją“, yra teisėtas politikos tikslas²⁵³. Su aukštojo mokslo įstaigų dėstytojų privalomu išėjimu į pensiją susijusioje byloje Teismas nurodė, kad teisėti tikslai, be kita ko, gali būti kokybiško mokymo teikimas ir kuo geresnis profesoriams skirtų darbo vietų paskirstymas tarp kartų²⁵⁴. Byloje *Abercrombie & Fitch Italia Srl*²⁵⁵ ESTT svarstė, ar nenustatytos apimties darbo sutarčių sudarymas su jaunesniais nei 25 metų amžiaus asmenimis ir nuostata dėl automatinio darbo sutarties nutraukimo, kai darbuotojui sukanka 25 metai, buvo neteisėta diskriminacija dėl amžiaus. Teismas nusprendė, kad ši nuostata nedraudžiama, nes ja siekiama teisėto tikslo užimtumo ir darbo rinkos politikos srityje, o tam tikslui pasiekti nustatytos priemonės yra tinkamos ir būtinos. Byloje *Kleinstauber prieš Mars GmbH*²⁵⁶ ESTT nustatė, kad ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų įgytų teisių į išankstinę senatvės pensiją skaičiavimo tvarka nėra diskriminacija. ESTT taip pat pažymėjo, kad paskata likti įmonėje iki teisės aktais nustatyto pensinio amžiaus negali būti sukurta nesuteikiant darbuotojui tokio pasirinkimo pranašumo, palyginti su darbuotoju, kuris iš įmonės išeina anksti. Teismas nusprendė, kad tokie tikslai, kaip antai svarstomų interesų suderinimas atsižvelgiant į rūpimus klausimus, susijusius su užimtumo politika ir socialine apsauga, siekiant užtikrinti profesinės pensijos mokėjimą, gali būti laikomi bendro intereso tikslais.

6 straipsnio 2 dalyje leidžiama diskriminacija dėl amžiaus suteikiant teisę naudotis profesinės socialinės apsaugos sistemomis ir pagal jas gauti išmokas, nereikalaujant tenkinti proporcingumo kriterijaus. ESTT pabrėžė, kad 6 straipsnio

251 2014 m. birželio 19 d. ESTT sprendimas *Thomas Specht ir kiti prieš Land Berlin ir Bundesrepublik Deutschland*, sujungtos bylos C-501/12–C-506/12, C-540/12 ir C-541/12, 46 punktas.

252 2009 m. kovo 5 d. ESTT sprendimas *The Queen The Incorporated Trustees of the National Council for Ageing (Age Concern England) prašymu prieš Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform*, C-388/07, 46 punktas.

253 2011 m. liepos 21 d. ESTT sprendimas *Gerhard Fuchs ir Peter Köhler prieš Land Hessen*, C-159/10 ir C-160/10, 60 punktas.

254 2010 m. lapkričio 18 d. ESTT sprendimas *Vasil Ivanov Georgiev prieš Tehniceski universitet – Sofia, filial Plovdiv*, sujungtos bylos C-250/09 ir C-268/09, 52 punktas.

255 2017 m. liepos 19 d. ESTT sprendimas *Abercrombie & Fitch Italia Srl prieš Antonino Bordonaro*, C-143/16.

256 2017 m. liepos 13 d. ESTT sprendimas *Ute Kleinstauber prieš Mars GmbH*, C-354/16.

2 dalyje numatyta išimtis turi būti aiškinama siaurai²⁵⁷, ir padarė išvadą, kad su amžiumi susietas pensijų įmokų didėjimas nepatenka į šios nuostatos taikymo sritį²⁵⁸.

Pavyzdys. Byloje *David Hütter prieš Technische Universität Gra*²⁵⁹ ESTT buvo paprašyta išnagrinėti nuorodą į Austrijos įstatymą, kad darbo patirtis, įgyta iki 18 metų amžiaus, negali būti įskaityta nustatant darbo užmokestį. D. Hütteris ir jo kolegė buvo Graco technologijos universiteto praktikantai, kuriems baigus praktiką buvo pasiūlyta trijų mėnesių sutartis. Remiantis nagrinėjamoju teisės aktu D. Hütteriui, kuriam buvo šiek tiek daugiau kaip 18 metų, darbo užmokestis nustatytas atsižvelgiant į jo įgytą 6,5 mėnesio darbo patirtį, o jo kolegei, kuri buvo 22 mėnesiais vyresnė, darbo užmokestis nustatytas atsižvelgiant į jos įgytą 28,5 mėnesio darbo patirtį. Dėl to, nors jie abu turėjo panašią patirtį, atsirado mėnesinio darbo užmokesčio skirtumas. ESTT pripažino, kad pagrindiniai teisės akto tikslai gali būti laikomi teisėtais: 1) siekiant, kad nebūtų sudaromos palankesnės sąlygos bendrąjį vidurinį išsilavinimą įgijusiems asmenims, palyginti su profesinį išsilavinimą įgijusiais asmenimis, ir 2) kad nebūtų didinamos išlaidos profesiniam mokymui ir taip būtų sudarytos palankesnės sąlygos jauniems asmenims, įgijusiems tokios rūšies išsilavinimą, integruotis į darbo rinką. Tačiau ESTT nusprendė, kad nebuvo tinkamo objektyvaus pateisinimo, nes buvo padarytas neproporcingas poveikis jaunesniems darbuotojams, ypač tais atvejais, kai patirtis buvo vienoda, bet ieškovo amžius, kaip ir šioje byloje, turėjo įtakos atlyginimo dydžiui.

Pavyzdys. Byla *Franz Lesar prieš Telekom Austria AG*²⁶⁰ taip pat susijusi su Austrijos įstatymu, pagal kurį nustatant pareigūno teises į senatvės pensiją ir apskaičiuojant jos dydį neatsižvelgiama į jo mokymosi ir darbo laikotarpius iki tarnybos pradžios, įgytus, iki jam suėjo 18 metų. ESTT pažymėjo, kad pareigūnų pensijų sistema yra tokia sistema, pagal kurią profesinio sektoriaus dalyviams mokamos išmokos, skirtos teisinės socialinės apsaugos sistemos išmokoms pakeisti, ir kuria siekiama užtikrinti „amžiaus, kurio sulaukus suteikiama arba įgyjama teisė gauti senatvės <...> pensiją, nustatym[ą]“, kaip tai suprantama pagal Direktyvos 2000/78 6 straipsnio 2 dalį. Todėl ESTT

257 2013 m. rugsėjo 26 d. ESTT sprendimas *HK Danmark, veikianti Glennie Kristensen vardu, prieš Experian A/S*, C-476/11, 46 punktus.

258 Ten pat, 54 punktus.

259 2009 m. birželio 18 d. ESTT sprendimas *David Hütter prieš Technische Universität Graz*, C-88/08.

260 2016 m. birželio 16 d. ESTT sprendimas *Franz Lesar prieš Beim Vorstand der Telekom Austria AG eingerichtetes Personalamt*, C-159/15.

padarė išvadą, kad toks skirtingas požiūris, kuris yra tiesiogiai grindžiamas amžiaus kriterijumi, gali būti pateisinamas, jeigu juo siekiama užtikrinti, kad pareigūnų pensijų sistemoje būtų nustatytas vienodas dalyvavimo šioje sistemoje amžius ir teisių į senatvės išmokas, mokamas pagal šią sistemą, įgijimo amžius.

Priėmus sprendimą *Hütter* byloje, Austrijos teisė buvo iš dalies pakeista. Tačiau pereinamojo laikotarpio priemonės ir toliau buvo nepalankios tiems asmenims, kurie buvo nepalankioje padėtyje pagal ankstesnę sistemą, ir taip buvo įtvirtinta diskriminacija dėl amžiaus²⁶¹. Austrijos vyriausybė pareiškė, kad priimti naująjį įstatymą „paskatino biudžetiniai sumetimai“. ESTT laikėsi nuomonės, kad su biudžetu susiję sumetimai gali daryti įtaką valstybės narės pasirinktoms priemonėms, bet vien tokie veiksniai negali būti teisėtas tikslas, kaip tai suprantama pagal Užimtumo lygybės direktyvos 6 straipsnio 1 dalį²⁶².

6 straipsnio 1 dalyje išdėstyti teisėti tikslai turi būti susiję su užimtumo politika, darbo rinka ir profesiniu mokymu. Todėl skirtingas požiūris gali būti pateisinamas tik ribotais teisėtais tikslais.

Pavyzdys. Byloje *Hörnfeldt prieš Posten Meddelande AB*²⁶³ ESTT nagrinėjo nacionalinę priemonę, kuria darbdaviui suteikiama galimybė nutraukti darbo sutartį su darbuotoju remiantis vieninteliu motyvu, kad šis sulaukė 67 metų amžiaus, ir kuria neatsižvelgiama į senatvės pensijos, kurią gaus suinteresuotasis asmuo, dydį. ESTT nusprendė, kad tokią priemonę galima objektyviai ir tinkamai pateisinti teisėtu tikslu, susijusiu su užimtumo ir darbo rinkos politika, jeigu ji yra tinkama ir būtina priemonė tam tikslui pasiekti. ESTT pažymėjo, kad ši tvarka grindžiama politinių, ekonominių, socialinių,

261 Pagal naująjį įstatymą atsižvelgiama į mokymosi ir darbo laikotarpius, įgytus iki sueinant 18 metų, bet kartu tik tarnautojams, kurie patyrė šią diskriminaciją, nustatomas trejais metais ilgesnis laikotarpis, būtinas tam, kad jie galėtų būti perkelti į aukštesnę pakopą. Žr. 2014 m. lapkričio 11 d. ESTT sprendimą *Leopold Schmitzer prieš Bundesministerin für Inneres* [DK], C-530/13, 9–15 punktai. Taip pat žr. 2015 m. sausio 28 d. ESTT sprendimą *ÖBB Personenverkehr AG prieš Gotthard Starjakob*, C-417/13, ir 2015 m. sausio 21 d. ESTT sprendimą *Georg Felber prieš Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur*, C-529/13.

262 2014 m. lapkričio 11 d. ESTT sprendimas *Leopold Schmitzer prieš Bundesministerin für Inneres* [DK], C-530/13, 41 punktas.

263 2012 m. liepos 5 d. ESTT sprendimas *Torsten Hörnfeldt prieš Posten Meddelande AB*, C-141/11.

demografinių ir (arba) biudžeto motyvų pusiausvyra ir priklauso nuo to, ar būtų nuspręsta pailginti darbuotojų aktyvaus gyvenimo trukmę, ar, priešingai, nustatyti jų priešlaikinį išleidimą į pensiją.

Pavyzdys. Byloje *Reinhard Prigge ir kiti prieš Deutsche Lufthansa AG*²⁶⁴ ESTT išnagrinėjo privalomą 60 metų pensinį amžių, taikomą bendrovės „Lufthansa“ įdarbintiems pilotams. Kolektyvinėje sutartyje yra nuostata, pagal kurią darbo sutartys savaime nutrūksta darbuotojams sulaukus 60 metų amžiaus. Kolektyvinėje sutartyje nustatytos amžiaus ribos buvo žemesnės nei nacionaliniuose teisės aktuose nustatytos ribos. ESTT pažymėjo, kad direktyvoje nustatyti principai taikomi ne tik įstatymų ar kitų teisės aktų nuostatoms, bet ir kolektyvinėms sutartims. Dėl 6 straipsnyje numatytų nediskriminavimo dėl amžiaus principo išimčių ESTT nusprendė, kad oro transporto eismo saugumas nėra teisėtas tikslas, kaip jis suprantamas pagal šį straipsnį.

ESTT padarė išvadą, kad eismo saugumo sumetimais yra teisėtas tikslas pagal Užimtumo lygybės direktyvos 2 straipsnio 5 dalį ir 4 straipsnio 1 dalį. Tačiau bylos aplinkybėmis savaiminis darbo sutarties nutrūkimas sulaukus 60 metų amžiaus buvo neproporcingas reikalavimas. ESTT paminėjo, kad pagal nacionalinės ir tarptautinės teisės aktus tą veiklą vykdyti tam tikromis sąlygomis leidžiama iki 65 metų. Be to, ESTT pažymėjo, kad nebuvo jokių akivaizdžių priežasčių, kodėl pilotai, sulaukę 60 metų, laikomi fiziškai nebeįsijungiantys vykdyti profesinę veiklą²⁶⁵.

Pavyzdys. Byloje *Europos Komisija prieš Vengriją*²⁶⁶ ESTT išnagrinėjo įstatymo, kuriame numatytas privalomas teisėjų, prokurorų ir notarų profesinės veiklos nutraukimas sulaukus 62 metų, proporcingumą. Vyriausybė gynė ginčijamas nacionalines priemones remdamasi tuo, kad jomis siekiama dviejų tikslų:

264 2011 m. rugsėjo 13 d. ESTT sprendimas *Reinhard Prigge ir kiti prieš Deutsche Lufthansa AG* [DK], C-447/09.

265 Palyginti su 2010 m. spalio 12 d. ESTT sprendimu *Gisela Rosenblatt prieš Oellerking Gebäudereinigungsges.mBH* [DK], C-45/09, kuriuo ESTT nustatė, kad kolektyvinės sutartys, kuriose numatoma, kad darbo santykiai savaime nutrūksta, kai darbuotojas įgyja teisę gauti senatvės pensiją arba sulaukia nustatyto amžiaus (pvz., 65 metų), gali būti pateisinama diskriminacija dėl amžiaus. ESTT atsižvelgė į tai, kad į pensiją išeinantys darbuotojai turi teisę gauti finansinę kompensaciją pensijos pavidalu ir kad privalomas išėjimas į pensiją grindžiamas sutartimi, kurioje numatomos gana lanksčios galimybės taikyti tvarką, suteikiančią socialiniams partneriams galimybę atsižvelgti į bendrą padėtį darbo rinkoje ir konkrečias atitinkamos profesinės veiklos ypatybes. ESTT taip pat pažymėjo, kad pagal Vokietijos teisę darbuotojai nėra automatiškai verčiami pasitraukti iš darbo rinkos, nes pagal ją draudžiama dėl amžiaus atsisakyti įdarbinti asmenis, kurie ketina dirbti ilgiau nei nustatyta pensinio amžiaus riba.

266 2012 m. lapkričio 6 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Vengriją*, C-286/12.

pirma, suvienodinti amžiaus ribą, kurią pasiekus privaloma nutraukti veiklą viešajame sektoriuje, antra, sukurti „labiau subalansuotą amžiaus struktūrą“ ir taip palengvinti jaunų teisininkų įsidarbinimą teisėjais, prokurorais arba notarais bei užtikrinti jiems greitesnę karjerą. ESTT nustatė, kad tie tikslai yra teisėti. Tačiau ESTT padarė išvadą, kad pensinio amžiaus ribos sumažinimas nėra tinkama ir būtina priemonė tiems tikslams pasiekti. Tokia išvada buvo padaryta dėl to, kad pensinio amžiaus riba buvo sumažinta nuo 70 iki 62 metų staigiai, vos per vienerius metus. ESTT konstatavo, kad nagrinėjamos nuostatomis amžiaus riba buvo sumažinta „staigiai ir iš esmės“ ir nenumatant pereinamojo laikotarpio priemonių. Tai reiškia, kad atitinkami asmenys negalėjo pasiruošti. Be to, ESTT nusprendė, kad įstatymų daliniai pakeitimai negalėjo padėti sukurti subalansuotą amžiaus struktūrą vidutiniu ir ilguoju laikotarpiais. ESTT paaikšino, kad nors 2012 m. personalo atnaujinimas įgis labai didelį pagreitį, nes aštuonios amžiaus grupės bus pakeistos tik viena, šis kaitos ritmas sulėtės 2013 m., nes tik viena amžiaus grupė turės būti pakeista²⁶⁷.

ESTT nuomone, nustatyti kriterijai, taikomi tariamai netiesioginei diskriminacijai objektyviai pateisinti, yra labai panašūs į kriterijus, taikomus tiesioginei diskriminacijai dėl amžiaus pateisinti, tačiau, kaip ESTT pabrėžė, nėra vienodi. Pagal Užimtumo lygybės direktyvos 6 straipsnio 1 dalį valstybės, pateikdamos pateisinimą, turi labai gerai pagrįsti nurodyto tikslo teisėtumą²⁶⁸.

Derėtų pažymėti, kad ESTT požiūris taip pat atitinka EŽTT požiūrį, kuriuo vadovaujantis byloje *Andrle prieš Čekijos Respubliką*²⁶⁹ buvo nagrinėjamas skirtingo pensinio amžiaus klausimas atsižvelgiant į EŽTK (4.2 ir 5.1 skirsniai). Šia prasme su amžiumi susijusios išimtys atitinka Teismų požiūrius į užimtumo ir socialine politika grindžiamus pateisinimus.

267 Naujas įstatymas, priimtas Vengrijos parlamente 2013 m. kovo 11 d., pagal kurį teisėjų, prokurorų ir notarų išėjimo į pensiją amžiaus riba buvo sumažinta iki 65 metų per 10 metų laikotarpį.

268 2009 m. kovo 5 d. ESTT sprendimas *The Queen The Incorporated Trustees of the National Council for Ageing (Age Concern England) prašymu prieš Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform*, C-388/07, 65 punktas.

269 2011 m. vasario 17 d. EŽTT sprendimas *Andrle prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 6268/08.

4

Pasirinktos apsaugos sritys

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
SESV 157 straipsnis Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 3 straipsnio 1 dalies a punktas Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 3 straipsnio 1 dalies a punktas Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 1 straipsnis ir 14 straipsnio 1 dalies a punktas Tarybos direktyvos (2003/109/EB) 11 straipsnio 1 dalies a punktas ESTT sprendimas <i>de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën</i>, C-548/15, 2016 m. ESTT sprendimas <i>C.</i>, C-122/15, 2016 m. ESTT sprendimas <i>Hay prieš Crédit agricole mutuel</i>, C-267/12, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării</i>, C-81/12, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Riežniece prieš Zemkopības ministrija ir Lauku atbalsta dienests</i>, C-7/12, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg</i> [DK], C-147/08, 2011 m. ESTT sprendimas <i>Schnorbus prieš Land Hessen</i>, C-79/99, 2000 m. ESTT sprendimas <i>Meyers prieš Adjudication Officer</i>, C-116/94, 1995 m.	Užimtumas	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>I. B. prieš Graikiją</i>, Nr. 552/10, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>Danilenkov ir kiti prieš Rusiją</i>, Nr. 67336/01, 2009 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
SESV 18 straipsnis Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB) Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54/EB) Tarybos direktyvos (2003/109/EB) 11 straipsnio 1 dalies d punktas ESTT sprendimas <i>Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen prieš García-Nieto</i>, C-299/14, 2016 m. ESTT sprendimas <i>X.</i>, C-318/13, 2014 m. ESTT sprendimas <i>Giersch prieš État du Grand-Duché de Luxembourg</i>, C-20/12, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Cristini prieš SNCF</i>, 32/75, 1975 m.	Gerovė ir socialinė apsauga	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas), Protokolo Nr. 1 1 straipsnis (nuosavybės apsauga) EŽTT sprendimas <i>Gouri prieš Prancūziją</i>, Nr. 41069/11, 2017 m. EŽTT sprendimas <i>Bah prieš Jungtinę Karalystę</i>, Nr. 56328/07, 2011 m. EŽTT sprendimas <i>Stummer prieš Austriją</i> [DK], Nr. 37452/02, 2011 m. EŽTT sprendimas <i>Andrle prieš Čekijos Respubliką</i>, Nr. 6268/08, 2011 m.
SESV 18 straipsnis Reglamento (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje 12 straipsnis Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 3 straipsnio 1 dalies g punktas Tarybos direktyvos (2003/109/EB) 11 straipsnio 1 dalies b punktas ESTT sprendimas <i>Ben Alaya prieš Bundesrepublik Deutschland</i>, C-491/13, 2014 m. ESTT sprendimas <i>Prinz prieš Region Hannover ir Seeberger prieš Studentenwerk Heidelberg</i>, sujungtos bylos C-523/11 ir C-585/11, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Europos Bendrijų Komisija prieš Austrijos Respubliką</i>, C-147/03, 2005 m. ESTT sprendimas <i>Casagrande prieš Landeshauptstadt München</i>, 9/74, 1974 m.	Teisė į mokslą	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas), Protokolo Nr. 1 2 straipsnis (teisė į mokslą) EŽTT sprendimas <i>Çam prieš Turkiją</i>, Nr. 51500/08, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Ponomaryovi prieš Bulgariją</i>, Nr. 5335/05, 2011 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB) Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, preambulės 13 dalis Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 57 straipsnis Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 3 straipsnio 1 dalies h punktas Pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnis ir 34 straipsnio 3 dalis Tarybos direktyvos (2003/109/EB) 11 straipsnio 1 dalies f punktas ESTT sprendimas „CHEZ Razpredelenie Bulgaria“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 2015 m. ESTT sprendimas Kamberaj prieš IPES [DK], C-571/10, 2012 m.	Galimybės naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą	EŽTK 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas), Protokolo Nr. 1 1 straipsnis (nuosavybės apsauga) ESCh E straipsnis (nediskriminavimas), 13 straipsnio 4 dalis ir 31 straipsnio 1 dalis EŽTT sprendimas <i>Moldovan ir kiti prieš Rumuniją</i> (Nr. 2), Nr. 41138/98 ir 64320/01, 2005 m. EŽTT sprendimas <i>Vrountou prieš Kiprą</i>, Nr. 33631/06, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Hunde prieš Nyderlandus</i>, Nr. 17931/16, 2016 m. ESTK sprendimas <i>CEC prieš Nyderlandus</i>, skundas Nr. 90/2013, 2014 m. ESTK sprendimas <i>FEANTSA prieš Nyderlandus</i>, skundas Nr. 86/2012, 2014 m.
Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnis	Teisė kreiptis į teismą	EŽTK 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) EŽTT sprendimas <i>Paraskeva Todorova prieš Bulgariją</i>, Nr. 37193/07, 2010 m. EŽTT sprendimas <i>Anakomba Yula prieš Belgiją</i>, Nr. 45413/07, 2009 m. EŽTT sprendimas <i>Moldovan ir kiti prieš Rumuniją</i> (Nr. 2), Nr. 41138/98 ir 64320/01, 2005 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnis ESTT sprendimas <i>Runevič-Vardyn ir Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją</i>, C-391/09, 2011 m. ESTT sprendimas <i>Roca Álvarez prieš Sesa Start España ETT SA</i>, C-104/09, 2010 m.	Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 12 straipsnis (teisė į santuoką) ir 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>Kacper Nowakowski prieš Lenkiją</i>, Nr. 32407/13, 2017 m. EŽTT sprendimas <i>A. H. ir kiti prieš Rusiją</i>, Nr. 6033/13 ir 15 kitų pareiškimų, 2017 m. EŽTT sprendimas <i>Pajić prieš Kroatiją</i>, Nr. 68453/13, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Vallianatos ir kiti prieš Graikiją</i> [DK], Nr. 29381/09 ir 32684/09, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>X ir kiti prieš Austriją</i> [DK], Nr. 19010/07, 2013 m.
Pagrindinių teisių chartijos 12 straipsnis	Dalyvavimas politikoje	EŽTK 10 straipsnis (saviraiškos laisvė), 11 straipsnis (susirinkimų ir asociacijos laisvė), Protokolo Nr. 13 straipsnis (teisė į laisvus rinkimus) EŽTT sprendimas <i>Pilav prieš Bosniją ir Hercegoviną</i>, Nr. 41939/07, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Partei Die Friesen prieš Vokietiją</i>, Nr. 65480/10, 2016 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnis SESV 18 ir 21 straipsniai ESTT sprendimas <i>Petruhhin prieš Latvijas Republikas Generālprokuratūra</i> [DK], C-182/15, 2016 m. ESTT sprendimas <i>Byla dėl Europos arešto orderio, išduoto dėl João Pedro Lopes Da Silva Jorge, vykdymo</i> [DK], C-42/11, 2012 m.	Baudžiamosios teisės klausimai	EŽTK 2 straipsnis (teisė į gyvybę), 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 5 straipsnis (teisė į laisvę ir saugumą), 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), 7 straipsnis (nėra bausmės be įstatymo) ir Protokolo Nr. 7 4 straipsnis (teisė nebūti dukart teisiama ar nubaustam už tą patį nusikaltimą) EŽTT sprendimas <i>Martzaklis ir kiti prieš Graikiją</i>, Nr. 20378/13, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Stasi prieš Prancūziją</i>, Nr. 25001/07, 2011 m. EŽTT sprendimas <i>D. G. prieš Airiją</i>, Nr. 39474/98, 2002 m. EŽTT sprendimas <i>Bouamar prieš Belgiją</i>, Nr. 9106/80, 1988 m.

Pagrindinis faktas

- Palyginti su ES nediskriminavimo direktyvomis, EŽTK taikymo sritis ir pagal joje nustatytas materialines teises, ir pagal jų aiškinimo pobūdį taikant 14 straipsnį yra gerokai platesnė.

Nors tiesioginė ir netiesioginė diskriminacija pagal Europos nediskriminavimo teisę yra draudžiama, taip yra tik tam tikromis aplinkybėmis.

Pagal EŽTK 14 straipsnį lygybė užtikrinama naudojantis visomis EŽTK užtikrinamomis materialinėmis teisėmis, o EŽTK Protokolas Nr. 12 apima bet kokias nacionaliniu lygmeniu užtikrinamas teises, net jei jos nepatenka į kurias nors EŽTK nustatytos teisės taikymo sritį. ES nediskriminavimo direktyvose nustatytas diskriminacijos draudimas taikomas trijose srityse: užimtumo, gerovės sistemos bei prekių ir paslaugų. Kaip aptariama [1 skyriuje](#), šiuo metu visoms trimis sritims taikoma tik Rasinės lygybės direktyva. Nors svarstomas teisės aktas, kuriuo Užimtumo lygybės direktyvos taikymo sritis bus išplėsta, įtraukiant visas tris sritis, ši direktyva šiuo metu taikoma tik užimtumo srityje. Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) ir

Direktyva, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, taikomos užimtumo srčiai ir galimybei naudotis prekėmis ir paslaugomis, bet ne galimybei naudotis gerovės sistema.

Šiame skyriuje aprašoma Europos nediskriminavimo teisės taikymo sritis. Visų pirma jame bus nagrinėjamos pagrindinės apsaugos sritys, kurias apima nediskriminavimo direktyvos.

4.1. Užimtumas

Pagal ES teisę apsauga nuo diskriminacijos užimtumo srityje apima visus daugiamus diskriminacijos pagrindus, nustatytus pagal nediskriminavimo direktyvas. Ji taikoma galimybei įsidarbinti, darbo sąlygoms, įskaitant atleidimą iš darbo ir darbo užmokestį, profesinio orientavimo ir mokymo prienamumui, taip pat darbuotojų ir darbdavių organizacijoms.

ESTT nediskriminavimo direktyvose vartojamą sąvoką „galimybė įsidarbinti“ aiškina plačiai. Ji taikoma įsidarbinti siekiančiam asmeniui²⁷⁰, kiek tai susiję, be kita ko, su atrankos kriterijais²⁷¹ ir priėmimo į tą darbą²⁷² sąlygomis²⁷³.

Pavyzdys. Byloje *Meyers prieš Adjudication Officer*²⁷⁴ ESTT nusprendė, kad galimybė įsidarbinti apima „ne tik sąlygų gavimą prieš atsirandant darbo santykiams“, bet ir visus tuos įtakos turinčius veiksmus, kuriuos reikia apsvarstyti prieš asmeniui priimant sprendimą, ar priimti darbo pasiūlymą, ar jo nepriimti. Todėl konkrečios valstybės išmokos (mokėtinos atsižvelgiant į pajamų lygį) skyrimas galėjo patekti į šią sritį, nes tai, ar jis turėtų teisę gauti šią išmoką, būtų darę jam įtaką, kai jis svarstytų, ar užimti pareigas. Taigi tokia aplinkybė turėjo poveikį galimybei įsidarbinti.

270 2012 m. balandžio 19 d. ESTT sprendimas *Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH*, C-415/10.

271 2015 m. vasario 5 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Belgijos Karalystę*, C-317/14.

272 2014 m. lapkričio 13 d. ESTT sprendimas *Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo*, C-416/13.

273 Rasinės lygybės direktyvos 3 straipsnio 1 dalies a punktas, Užimtumo lygybės direktyvos 3 straipsnio 1 dalies a punktas ir Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 1 straipsnis ir 14 straipsnio 1 dalies a punktas.

274 1995 m. liepos 13 d. ESTT sprendimas *Jennifer Meyers prieš Adjudication Officer*, C-116/94.

Pavyzdys. Byloje *Schnorbus prieš Heseno žemę*²⁷⁵ skundo pateikėja, siekdama įgyti reikiamą kvalifikaciją, kad galėtų įsidarbinti teismų sistemoje, pateikė prašymą užimti stažuotojo pareigas. Pagal nacionalinės teisės aktus buvo būtina išlaikyti nacionalinį egzaminą, paskui tam tikrą laikotarpį stažuotis ir išlaikyti antrą egzaminą. Skundo pateikėja išlaikė pirmą egzaminą, bet į stažuotojo pareigas nebuvo priimta remiantis tuo, kad nebuvo laisvų vietų. Taigi jos įdarbinimas buvo atidėtas, kol atsiras naujų laisvų darbo vietų. Skundo pateikėja įrodinėjo patyrusi diskriminaciją, nes pirmenybė buvo teikiama kandidatams vyrams, atlikusiems karo tarnybą. ESTT nustatė, kad nacionalinės teisės aktai, kuriais reglamentuojama priėmimo į stažuotojo pareigas data, pateko į „galimybės įsidarbinti“ taikymo sritį, nes toks stažuotės laikotarpis buvo laikytas „darbu“ ir paimtas atskirai, ir kaip pareigų teismų sistemoje užėmimo proceso dalis.

Pavyzdys. Byloje *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*²⁷⁶, susijusioje su homofobinėmis futbolo klubo finansinio valdytojo pastabomis, ESTT nusprendė, kad Užimtumo lygybės direktyva taikoma pareiškimams, susijusiems su klubo įdarbinimo politika, net jei jokia faktinė įdarbinimo procedūra nebuvo vykdyta ir nebuvo atpažįstamo skundo pateikėjo, kuris tvirtintų, kad nukentėjo dėl diskriminacijos²⁷⁷.

Kas patenka į darbo sąlygų sritį, ESTT vėlgi aiškino gana plačiai. Ilgainiui imta laikyti, kad į šią kategoriją patenka bet kokia iš darbo santykių kilusi sąlyga.

Pavyzdys. Byloje *Meyers prieš Adjudication Officer*²⁷⁸ byloje pareiškėja, vieniša motina, dėl metodo, taikyto apskaičiuojant vienišų tėvų tinkamumą šeimos kreditui gauti, pateikė skundą dėl netiesioginės diskriminacijos dėl lyties. ESTT teko išsiaiškinti, ar šeimos kredito (valstybės išmokos) teikimas buvo tik socialinės apsaugos klausimas, ar tai buvo darbo sąlyga, t. y. svarbus veiksnys sprendžiant šį klausimą. ESTT atsižvelgė į tai, kad aptariamas šeimos kreditas buvo mokamas, kai tenkinamos šios trys sąlygos: pretendento pajamos neviršija nustatytos sumos, pretendentas ar jo partneris dirba ir

275 2000 m. gruodžio 7 d. ESTT sprendimas *Julia Schnorbus prieš Heseno žemę*, C-79/99.

276 2013 m. balandžio 25 d. ESTT sprendimas *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, C-81/12.

277 Taip pat žr. 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimą *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07.

278 1995 m. liepos 13 d. ESTT sprendimas *Jennifer Meyers prieš Adjudication Officer*, C-116/94.

pretendentas ar jo partneris yra atsakingas už vaiką. ESTT nustatė, kad Vienodo požiūrio direktyva (dabar pakeista Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) nebūtų laikoma netaikytina vien dėl to, kad aptariamoji išmoka buvo socialinės apsaugos sistemos dalis. Vietoj to taikytas platesnis požiūris ir vertinta, ar išmokos skyrimas buvo susijęs su darbo santykiais. Šioje byloje tam, kad pasinaudotų šeimos kreditų sistema, pareiškėja turėjo įrodyti, kad ji ar jos partneris dirba apmokamą darbą. Dėl šio reikalavimo įrodyti darbo santykius šeimos kreditų sistema pateko į darbo sąlygų kategoriją.

Taikydamas tokią plačią darbo sutarties ir darbo sąlygų sąvokos apibrėžtį, ESTT galiausiai nustatė, kad vaikų kambarių darbe įrengimas²⁷⁹, darbo laiko sutrumpinimas²⁸⁰, vaiko priežiūros atostogų suteikimo sąlygos²⁸¹ taip pat patenka į jos taikymo sritį.

ESTT taip pat taiko gana įtraukų požiūrį į atleidimo bei užmokesčio klausimus. Atleidimo taikymo sritis apima beveik visus darbo santykių užbaigimo ar nutraukimo atvejus. Nustatyta, kad tai apima, pavyzdžiui, atvejus, kai darbo santykiai užbaigti pagal darbo santykių nutraukimo darbuotojo prašymu tvarką²⁸² arba kai santykiai nutraukti priverstinio išėjimo į pensiją tvarka²⁸³.

Pavyzdys. Byloje *Riežniece prieš Zemkopības ministrija ir Lauku atbalsta dienests*²⁸⁴ ieškovė, tarnautoja, buvo atleista iš darbo grįžusi iš vaiko priežiūros atostogų. Oficiali atleidimo iš darbo priežastis buvo darbo vietos panaikinimas. ESTT nurodė, kad dėl darbuotojų vertinimo metodo, taikomo naikinant darbo vietą, vaiko priežiūros atostogų išėję darbuotojai negali atsidurti mažiau palankioje padėtyje, palyginti su tokių atostogų neišėjusiais darbuotojais. ESTT padarė išvadą, kad būta netiesioginės diskriminacijos, nes vaiko priežiūros atostogas ima daugiau moterų nei vyrų.

279 2002 m. kovo 19 d. ESTT sprendimas *H. Lommers prieš Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij*, C-476/99.

280 2000 m. kovo 30 d. ESTT sprendimas *Jämställhdetsombudsmannen prieš Örebro läns landsting*, C-236/98.

281 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas *Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton*, C-222/14.

282 1982 m. vasario 16 d. ESTT sprendimas *Arthur Burton prieš British Railways Board*, 19/81.

283 2007 m. spalio 16 d. ESTT sprendimas *Félix Palacios de la Villa prieš Cortefiel Servicios SA* [DK], C-411/05.

284 2013 m. birželio 20 d. ESTT sprendimas *Nadežda Riežniece prieš Zemkopības ministrija ir Lauku atbalsta dienests*, C-7/12.

Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 157 straipsnyje užmokesčio sąvoka apibrėžiama kaip „įprastinis bazinis arba minimalus darbo užmokestis arba alga ir bet koks kitas atlygis grynaisiais arba natūra, kurį darbuotojas tiesiogiai arba netiesiogiai gauna iš darbdavio už savo darbą“. Tai apima įvairias išmokas, kurias darbuotojas gauna dėl užmegtų darbo santykių. Šios apibrėžties taikymo sritis svarstyta daugelyje ESTT nagrinėtų bylų ir nustatyta, kad ji apima visas su darbu susijusias išmokas, įskaitant keliones geležinkeliu su nuolaida²⁸⁵, ekspatriacijos išmokas²⁸⁶, kalėdines premijas²⁸⁷ ir profesines pensijas²⁸⁸, atsižvelgiant į tarnybos kariuomenėje laikotarpius²⁸⁹, ir tęstinį darbo užmokesčio mokėjimą ligos atveju²⁹⁰. Nustatant, ar klausimas patenka į sąvokos „užmokestis“ taikymo sritį, iš esmės žiūrima, ar yra kokios nors formos išmoka, kuri kyla iš darbo santykių buvimo.

Pavyzdys. Byloje *Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg*²⁹¹ ieškovas dirbo Hamburgo miesto administracijoje, kol neteko darbingumu. Įregistravęs partnerystę su savo ilgamečiu partneriu, jis paprašė perskaiciuoti jam mokėtiną papildomą senatvės pensiją taikant palankesnę atskaitymą iš užmokesčio pagal kategoriją, skirtą susituokusioms poroms. Kompetentinga administravimo įstaiga atsisakė tai padaryti dėl to, kad ieškovas gyveno ne santuokoje, o registruotoje partnerystėje. ESTT patvirtino, kad papildomos senatvės pensijos, kaip antai ieškovui mokamos išmokos, laikomos užmokesčiu. Todėl jeigu valstybėje narėje registruotoje partnerystėje gyvenančių tos pačios lyties porų teisinė padėtis yra panaši į susituokusių porų padėtį, su santuoka susijusių išmokų nemokėjimas yra tiesioginė diskriminacija. Santuokos ir pačios šeimos apsauga negali būti tinkamas tokios diskriminacijos pateisinimas. ESTT nurodė, kad tos pačios lyties poroms turi būti suteiktos tokios pačios galimybės įsidarbinti ir teisės gauti išmokas, įskaitant teisę į senatvės pensijas, kurias turi susituokusios poros.

285 1982 m. vasario 9 d. ESTT sprendimas *Eileen Garland prieš British Rail Engineering Limited*, 12/81.

286 1972 m. birželio 7 d. ESTT sprendimas *Luisa Sabbatini, née Bertoni, prieš Europos Parlamentą*, 20/71.

287 1999 m. spalio 21 d. ESTT sprendimas *Susanne Lewen prieš Lothar Denda*, C-333/97.

288 1990 m. gegužės 17 d. ESTT sprendimas *Douglas Harvey Barber prieš Guardian Royal Exchange Assurance Group*, C-262/88.

289 2004 m. birželio 8 d. ESTT sprendimas *Österreichischer Gewerkschaftsbund, Gewerkschaft der Privatangestellten prieš Wirtschaftskammer Österreich*, C-220/02.

290 1989 m. liepos 13 d. ESTT sprendimas *Ingrid Rinner-Kühn prieš FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG*, C-171/88.

291 2011 m. gegužės 10 d. ESTT sprendimas *Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg* [DK], C-147/08.

Pavyzdys. C byloje²⁹², susijusioje su papildomu pajamų iš pensijos mokesčiu, ESTT pažymėjo, kad sąvoka „atlyginimas“, kaip ji suprantama pagal Užimtumo lygybės direktyvą (2000/78), turi būti aiškinama plačiai. ESTT pabrėžė, kad sąvoka „atlyginimas“ apima bet kokią išmoką, kurią darbuotojas gauna už savo darbą. Sąvoka „atlyginimas“ taip pat nepriklauso nuo to, ar atlyginimas mokamas pagal darbo sutartį, ar pagal teisės nuostatas, ar savanoriškai. Ji taip pat gali apimti išmokas, mokamas po darbo santykių nutraukimo arba siekiant užtikrinti darbuotojo pajamų šaltinį net tais atvejais, kai jis neatlieka jokios veiklos. Tačiau ESTT nusprendė, kad senatvės pensijos pajamų mokestis nėra susijęs su darbo santykiais ir todėl nepatenka į Užimtumo lygybės direktyvos ir SESV 157 straipsnio taikymo sritį. Jis tiesiogiai kyla tik iš nacionalinės mokesčių teisės, taikomos tam tikros atitinkamose nuostatose dėl mokesčių nurodytos kategorijos asmenims.

Pavyzdys. Byloje *Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*²⁹³ ESTT nusprendė, kad lengvatos, suteikiamos darbuotojams santuokos sudarymo atvejais, yra darbuotojo darbo užmokesčio dalis. Ieškovui, kuris yra homoseksualas, palaikantis santykius su kitu vyru, buvo atsisakyta suteikti lengvatą, motyvuojant tuo, kad jis neatitinka jos skyrimo sąlygos, o tai yra santuokos sudarymas. ESTT nusprendė, kad skirtingas požiūris į susituokusius asmenis ir asmenis, gyvenančius registruotoje partnerystėje, yra diskriminacija dėl seksualinės orientacijos.

„Profesinio orientavimo ir mokymo“ apibrėžčiai ESTT dėmesį skyrė atsižvelgdamas į laisvą asmenų judėjimą²⁹⁴. ESTT patvirtino plačią šios sąvokos apibrėžtį.

Pavyzdys. Byloje *Gravier prieš Lježo miestą*²⁹⁵ studentas, kuris yra Prancūzijos pilietis, norėjo studijuoti komiksų meną Lježo „Académie Royale des Beaux-Arts“. Jam buvo nustatytas registracijos mokestis, o studentams iš priimančiosios valstybės toks mokestis netaikytas. ESTT konstatavo:

292 2016 m. birželio 2 d. ESTT sprendimas *C*, C-122/15.

293 2013 m. gruodžio 12 d. ESTT sprendimas *Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, C-267/12. Žr. 2.1.2 skirsnį.

294 Kaip nustatyta Reglamento (EEB) Nr. 1612/68 dėl laisvo darbuotojų judėjimo Bendrijoje 7 straipsnio 3 dalyje, darbuotojas „gali mokytis profesinėse mokyklose ir perkvalifikavimo centruose“, netaikant jam mažiau palankių sąlygų, palyginti su vietiniais darbuotojais (OL L 257, 1968 10 19, p. 2).

295 1985 m. vasario 13 d. ESTT sprendimas *Françoise Gravier prieš Lježo miestą*, 293/83.

„Kiekviena forma mokymo, kurio metu įgyjama kvalifikacija tam tikrai profesijai ar veiklai vykdyti arba suteikiami specialūs sugebėjimai, reikalingi užsiimant tokia profesija ar vykdant tokią veiklą, yra profesinis mokymas, kad ir koks būtų moksleivių ar studentų amžius ir mokymo lygis, ir net jei į mokymo programą įtrauktas bendrojo lavinimo elementas.“

Pavyzdys. Pirmiau pateikta profesinio mokymo sąvokos apibrėžtis buvo taikyta byloje *Blaizot prieš University of Liège ir kitus*²⁹⁶, kurioje skundo pateikėjas pateikė prašymą studijuoti veterinariją. ESTT nustatė, kad universitetinio laipsnio įgijimas apskritai taip pat patenka į sąvokos „profesinis mokymas“ taikymo sritį, net jei galutiniame kvalifikaciją patvirtinančiame dokumente, išduodamame programai pasibaigus, tam tikrai profesijai ar veiklai vykdyti reikalinga kvalifikacija tiesiogiai nenumatoma. Pakanka to, kad pagal aptariamą programą suteikiamos užsiimant konkrečia profesija ar vykdant konkrečią veiklą arba darbą reikalingos žinios, mokymas ar įgūdžiai. Taigi jeigu konkrečiai veiklai nereikalinga oficiali kvalifikacija arba jeigu universitetinis laipsnis pats savaime nėra oficialus reikalavimas pradėti verstis konkrečia profesija, tai netrukdo programos laikyti „profesiniu mokymu“. Vienintelė išimtis yra „tam tikri studijų kursai, kurie dėl konkretaus pobūdžio skirti asmenims, norintiems pagerinti savo bendrąsias žinias, o ne pasirengti profesijai“.

Pavyzdys. Byloje *J. J. de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën*²⁹⁷ (apariama 5.5 skirsnyje) ESTT nurodė, kad asmens patirtų profesinio mokymo išlaidų apmokestinimas gali turėti įtakos galimybei faktiškai gauti tokį mokymą. Šioje byloje asmens patirtų profesinio mokymo išlaidų apmokestinimas skyrėsi pagal amžių. ESTT nurodė, kad nacionalinis teismas turi nustatyti, ar nacionalinės teisės aktas buvo būtinas tikslui stiprinti jaunimo padėtį darbo rinkoje pasiekti.

Pagal ES teisę diskriminacijos draudimas taip pat taikomas darbuotojų ir darbdavių organizacijų atžvilgiu. Tai ne tik susiję su naryste darbuotojų ar darbdavių organizacijoje ar galimybe įstoti į tokią organizaciją, bet ir apima asmenų dalyvavimą šiose organizacijose. Pagal Europos Komisijos paskelbtas

296 1988 m. vasario 2 d. ESTT sprendimas *Vincent Blaizot prieš University of Liège ir kitus*, 24/86.

297 2016 m. lapkričio 10 d. ESTT sprendimas *J. J. de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën*, C-548/15.

gaires taip siekiama užtikrinti, kad su naryste šiose organizacijose ar su iš tokių organizacijų gaunama nauda nebūtų susijusi jokia diskriminacija²⁹⁸.

Dėl diskriminacijos, susijusios su nėštumu ir motinyste, žr. [5.1 skirsnį](#).

Nacionaliniai teismai taip pat plačiai aiškina diskriminacijos draudimą užimtumo srityje.

Pavyzdys. Buvusiojoje Jugoslavijos Respublikoje Makedonijoje nagrinėtoje byloje²⁹⁹ darbdavys nusprendė nepratęsti darbuotojos sutarties ir nesudaryti su ja naujos sutarties po to, kai sužinojo, kad ji nėščia. Nacionalinis teismas nusprendė, kad tai buvo diskriminacija dėl nėštumo.

Pavyzdys. Lenkijoje nagrinėtoje byloje³⁰⁰ skundo pateikėja buvo Ukrainos pilietė, dirbusi anglų kalbos mokytoja. Lenkijos mokykloje ji dirbo daugiau nei 12 metų pagal konkrečios trukmės terminuotas sutartis, kitaip nei kai kurie kiti mokytojai, dirbę pagal neterminuotas sutartis. Mokyklos direkcija tvirtino, kad terminuotos sutartys buvo siūlytos, be kita ko, dėl ribotos jos leidimų gyventi šalyje galiojimo trukmės. Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad diskriminacijos draudimas apima visus įsidarbinimo etapus, įskaitant darbo sutarties rūšį. Teismas konstatavo, kad šis skirtingas požiūris, jeigu jį lėmė tik Ukrainos pilietybė ir leidimai gyventi šalyje, yra diskriminacija dėl pilietybės.

Nors pačioje **EŽTK** teisė į darbą nenustatyta, buvo išaiškinta, kad 8 straipsnis tam tikromis aplinkybėmis apima užimtumo sritį. Byloje *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą*³⁰¹ nuspręsta, kad vyriausybės nustatytas draudimas buvusiems KGB darbuotojams įsidarbinti valstybės tarnyboje ir tam tikrose privačiojo sektoriaus dalyse pateko į 8 straipsnio ir 14 straipsnio taikymo sritį, nes jis „turėjo daug įtakos jų galimybei plėtoti santykius su išoriniu pasauliu ir sudarė rimtų kliūčių

298 Pasiūlymas dėl Tarybos direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, COM(1999) 566 galutinis, 1999 11 25.

299 2016 m. kovo 3 d. Skopjės II pirminio teismo (Šiaurės Makedonija) sprendimas, I RO Nr. 618/15, šaltinis: *European Equality Law Review (2016 m.)*, 2 tomas, p. 97.

300 2016 m. lapkričio 7 d. Lenkijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas, III PK 11/16; teismas panaikino sprendimą ir perdavė bylą, kad būtų nustatyta, ar terminuotų sutarčių sudarymo priežastys buvo diskriminacinės.

301 2004 m. liepos 27 d. EŽTT sprendimas *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą*, Nr. 55480/00 ir 59330/00 (aptariama [6.4 skirsnyje](#)).

užsidirbti pragyvenimui, o tai akivaizdžiai darė įtaką jų asmeniniam gyvenimui“³⁰². Panašiai byloje *Bigaeva prieš Graikiją* nustatyta, kad 8 straipsnis gali apimti ir darbo sritį, kaip antai teisę įgyti profesiją³⁰³.

Pavyzdys. Byloje *I. B. prieš Graikiją*³⁰⁴ ieškovas buvo atleistas iš darbo po to, kai darbuotojai pasiskundė, kad jis užsikrėtęs ŽIV. EŽTT nustatė, kad su užimtumu ir ŽIV užsikrėtusių asmenų padėtimi susiję klausimai patenka į privataus gyvenimo sritį, ir padarė išvadą, kad ieškovo atleidimu iš darbo buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu. EŽTT padarė išvadą remdamasis tuo, kad Kasacinis teismas tinkamai nepaiškino, kodėl darbdavio interesai išlaikyti darnią darbo aplinką buvo viršesni už ieškovo interesus. Kitaip tariant, Kasacinis teismas nesuderino konkuruojančių ieškovo ir darbdavio interesų taip, kaip reikalaujama konvencijoje.

EŽTT taip pat draudžia diskriminaciją dėl narystės profesinėje sąjungoje. Be to, teisė steigti profesines sąjungas EŽTK užtikrinta kaip savarankiška teisė³⁰⁵.

Pavyzdys. Byloje *Danilenkov ir kiti prieš Rusiją*³⁰⁶ ieškovai dėl narystės profesinėje sąjungoje iš darbdavio sulaukė įžeidinėjimų ir jiems buvo taikytos mažiau palankios sąlygos. Jų nacionaliniuose teismuose pareikšti civiliniai ieškiniai buvo atmesti, nes diskriminacija gali būti nustatyta tik baudžiamojoje byloje. Tačiau prokuroras atsisakė iškelti baudžiamąją bylą, nes pagal įrodinėjimo pareigą valstybė turėjo „pagrįstai neabejotinai“ įrodyti, kad vieno iš įmonės vadovų taikytas diskriminacinis požiūris buvo tyčinis. EŽTT nustatė, kad veiksmingos teisminės profesinių sąjungų asociacijos laisvės apsaugos nacionalinės teisės aktuose nebuvimas prilygo 11 straipsnio kartu su 14 straipsniu pažeidimui.

Pagal ESCh 1 straipsnio 2 dalį reikalaujama, kad nacionaliniais teisės aktais užimtumo srityje būtų draudžiama bet kokia diskriminacija, be kita ko, dėl lyties,

302 Ten pat, 48 punktas.

303 2009 m. gegužės 28 d. EŽTT sprendimas *Bigaeva prieš Graikiją*, Nr. 26713/05.

304 2013 m. spalio 3 d. EŽTT sprendimas *I. B. prieš Graikiją*, Nr. 552/10.

305 Pavyzdžiui, 2008 m. lapkričio 12 d. EŽTT sprendimas *Demir ir Baykara prieš Turkiją* [DK], Nr. 34503/97.

306 2009 m. liepos 30 d. EŽTT sprendimas *Danilenkov ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 67336/01.

rasės, etninės kilmės, religijos, negalios, amžiaus³⁰⁷, seksualinės orientacijos ir politinių įsitikinimų, įskaitant diskriminaciją dėl atsisakymo veikti arba neprieštaravimo dėl vidinių įsitikinimų³⁰⁸. Draudžiama diskriminacija, susijusi apskritai su įdarbinimu ar darbo sąlygomis (visų pirma darbo užmokesčiu, mokymu, pareigų paaugštinimu, perkėlimu ir atleidimu iš darbo ar kitais žalingais veiksmais)³⁰⁹. Turi būti numatytos tinkamos teisinės apsaugos nuo diskriminacijos priemonės, susijusios su darbu ne visą darbo dieną. Visų pirma turi būti nustatytos taisyklės, kuriomis būtų užkirstas kelias nedeklaruojamam viršvalandiniam darbui bei ne visą darbo dieną ir visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams mokamam vienodam darbo užmokesčiui visais jo aspektais³¹⁰.

ESCh 4 straipsnio 3 dalimi užtikrinama teisė į vienodą darbo užmokestį už vienodos vertės darbą be diskriminacijos dėl lyties. Chartijos 20 straipsnis taip pat susijęs su užimtumo ir profesinės veiklos klausimais be diskriminacijos dėl lyties, įskaitant darbo užmokestį. ESCh 27 straipsniu siekiama užtikrinti, kad visi asmenys, kurie turi pareigų šeimai ir kurie dirba arba pageidauja pradėti dirbti, turėtų teisę tai daryti nediskriminuojami ir, kiek tai įmanoma, nepatirdami profesinių ir šeiminių pareigų prieštaravimo.

4.2. Galimybė naudotis gerovės sistema ir socialine apsauga

Pagal ES teisę plataus masto apsauga nuo diskriminacijos naudojantis gerovės sistema ir kitų formų socialine apsauga numatyta tik Rasinės lygybės direktyvoje. Tai, be kita ko, apima galimybę gauti išmokas natūra, kurias „bendrai“ išlaiko valstybė, kaip antai viešoji sveikatos priežiūra, mokslas ir socialinio draudimo sistema.

Tiksli socialinės apsaugos, įskaitant socialinį draudimą ir sveikatos priežiūrą, taikymo sritis neaiški, nes Rasinės lygybės direktyvoje tai nepaaiškinta ir ESTT

307 2013 m. liepos 2 d. ESTK sprendimas dėl esmės *Fellesforbundet for Sjælland (FFFS) prieš Norvegiją*, skundas Nr. 74/2011, 115–117 punktai.

308 2015 m. spalio 12 d. ESTK sprendimas dėl esmės *Confederazione Generale italiana del Lavoro (CGIL) prieš Italiją*, skundas Nr. 91/2013, 238 punktas; ESTK išvados (2006 m.), Albanija; ESTK išvados (2012 m.), Islandija, Moldova ir Turkija.

309 ESTK išvados XVI-1 (2002 m.), Austrija.

310 ESTK išvados XVI-1 (2002 m.), Austrija.

praktikoje dar neišaiškinta. Lyčių socialinės apsaugos direktyvoje (79/7)³¹¹ numatytas vienodas požiūris į moteris ir vyrus tik „įstatymais nustatytų socialinės apsaugos sistemų“, o ne Lyčių lygybės direktyvoje (nauja redakcija) aptariamų „profesinės socialinės apsaugos“ sistemų atžvilgiu. Socialinės apsaugos direktyvos 3 straipsnyje tai apibrėžiama kaip sistemos, kurios suteikia apsaugą ligos, neįgalumo, senatvės, nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų bei nedarbo atvejais, ir dar „socialinę pagalbą tiek, kiek ji skirta papildyti ar pakeisti“ šias sistemas. Materialinė Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) taikymo sritis apibrėžta jos 7 straipsnyje. Ji apima tokius pačius rizikos veiksnius kaip ir Socialinės apsaugos direktyva. Remiantis Lyčių lygybės direktyvos 7 straipsnio 1 dalies b punktu, ji taip pat taikoma profesinėms socialinės apsaugos sistemoms, pagal kurias numatomos kitos socialinės išmokos, mokamos grynaisiais arba natūra, visų pirma maitintojo netekimo išmokos ir šeimos pašalpos, jeigu šios išmokos yra atlygis, kurį darbdavys moka darbuotojui pastarajam įsidarbinus.

Skirti įstatymais nustatytas socialinės apsaugos sistemas ir profesines socialinės apsaugos sistemas svarbu, nes pagal Socialinės apsaugos direktyvą tam tikras išimtis leidžiama taikyti, o pagal Lyčių lygybės direktyvą (nauja redakcija) – neleidžiama.

Pavyzdys. X. byla³¹² susijusi su kriterijais, taikomais skiriant kompensacinę išmoką už nelaimingą atsitikimą darbe, numatytą įstatymu nustatytoje socialinės apsaugos sistemoje, kuri patenka į Socialinės apsaugos direktyvos (79/7/EEB) taikymo sritį. Ieškovas gavo kompensacinę išmoką už nelaimingą atsitikimą darbe. Jam sumokėta suma buvo mažesnė, nei būtų mokama panašioje padėtyje esančiai bendraamžei moteriai. ESTT atmetė vyriausybės pateiktą pateisinimą, kad šis kompensacijos dydžio skirtumas yra pagrįstas, nes vyrų ir moterų tikėtina gyvenimo trukmė skiriasi³¹³. ESTT atkreipė dėmesį į tai, kad pagal lytį atsižvelgiant į bendrus statistinius duomenis negalima daryti išvados, kad apdraustos moters gyvenimo trukmė visada bus ilgesnė nei panašioje padėtyje esančio bendraamžio apdrausto vyro.

„Socialinių lengvatų“ taikymo sritis ESTT praktikoje gerai išplėtotą atsižvelgiant į laisvo asmenų judėjimo teisės aktus ir joms nustatyta ypač plati apibrėžtis.

311 1978 m. gruodžio 19 d. Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje, OL L 6, 1979, p. 24.

312 2014 m. rugsėjo 3 d. ESTT sprendimas X., C-318/13.

313 Ten pat, 37–40 punktai.

Pavyzdys. *Cristini* byloje³¹⁴ skundo pateikėja buvo Italijos pilietė, kartu su vaikais gyvenanti Prancūzijoje; jos velionis vyras pagal ES teisę buvo „pagal darbo sutartį dirbantis darbuotojas“. Prancūzijos geležinkeliai didelėms šeimoms siūlė lengvatinės kelionės pasus, bet atsisakė suteikti tokį pasą A. Cristini dėl jos pilietybės. Įrodinėta, kad pagal ES teisę „socialinės lengvatos“ yra tik tos lengvatos, kurios kyla iš darbo sutarties. ESTT nesutiko ir nustatė, kad ši sąvoka turėtų apimti visas lengvatas, neatsižvelgiant į jokią darbo sutartį, įskaitant pasus, suteikiančius teisę į sumažintas traukinio bilietų kainas³¹⁵.

Pavyzdys. Byloje *Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen prieš Jovanna García-Nieto ir kt.*³¹⁶ Vokietijos įdarbinimo centras atsisakė mokėti Ispanijos piliečiui ir jo sūnui pragyvenimą užtikrinančias išmokas per pirmuosius tris jų gyvenimo Vokietijoje mėnesius. Pagal Vokietijos teisės aktus užsienio piliečiai neturi teisės gauti socialines išmokas per pirmuosius tris gyvenimo Vokietijoje mėnesius. ESTT nustatė, kad ši taisyklė atitinka ES teisės aktus. Pilietybės direktyva 2004/38/EB nustatoma ES piliečių teisė iki trijų mėnesių gyventi kitose ES valstybėse narėse be jokių formalumų, išskyrus prievolę turėti galiojančią asmens tapatybės kortelę arba pasą. Todėl pagal direktyvą valstybė gali atsisakyti suteikti ES piliečiams socialinę paramą per pirmuosius tris jų gyvenimo tos valstybės teritorijoje mėnesius. Per tą laikotarpį jie turėtų turėti pakankamai išteklių pragyventi ir asmeninį sveikatos draudimą. ESTT padarė išvadą, kad tokio atsisakymo atveju nereikia vertinti konkrečios atitinkamo asmens padėties.

Pavyzdys. Byloje *Elodie Giersch ir kiti prieš État du Grand-Duché de Luxembourg*³¹⁷ skundo pateikėjai, Liuksemburge dirbančių pasienio darbuotojų vaikai, negalėjo gauti valstybės finansinės pagalbos aukštojo mokslo studijoms, nes negyveno Liuksemburge. ESTT pažymėjo, kad valstybė narė gali skirti pagalbą studentams, turintiems pakankamai glaudų ryšį su ta valstybe narė. Tačiau vertindamos realų asmens prisirišimo prie tos valstybės narės visuomenės ar darbo rinkos laipsnį, valstybės negali

314 1975 m. rugsėjo 30 d. ESTT sprendimas *Anita Cristini prieš Société nationale des chemins de fer français*, 32/75.

315 Taip pat žr. 2012 m. spalio 4 d. ESTT sprendimą *Europos Komisija prieš Austrijos Respubliką*, C-75/11, susijusį su važiavimo viešuoju transportu lengvatų sistema Austrijoje.

316 2016 m. vasario 25 d. ESTT sprendimas *Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen prieš Jovanna García-Nieto ir kitus*, C-299/14.

317 2013 m. birželio 20 d. ESTT sprendimas *Elodie Giersch ir kiti prieš État du Grand-Duché de Luxembourg*, C-20/12.

remtis tik gyvenamosios vietos sąlyga. Jos taip pat turėtų atsižvelgti į kitus aspektus, pavyzdžiui, į tai, kad vienas iš tėvų, kuris ir toliau išlaiko studentą, yra pasienio darbuotojas, kuris toje valstybėje narėje turi nuolatinę darbo vietą ir jau pakankamai ilgai dirba.

Even byloje „socialines lengvatas“ ESTT apibrėžė kaip lengvatas:

„kurios ar susijusios su darbo sutartimi, ar ne, paprastai suteikiamos tos valstybės darbuotojams dėl objektyvaus jų, kaip darbuotojo, statuso ar paprasčiausiai dėl gyvenamosios vietos tos valstybės teritorijoje, o jų taikymo sritis gali būti išplėsta ir pagal darbo sutartį dirbantiems darbuotojams, kurie yra kitų valstybių narių piliečiai, siekiant palengvinti jų judėjimą Bendrijoje“³¹⁸.

Sąvoka taikoma praktiškai visoms teisėms, jei jos atitinka *Even* byloje vartojamą apibrėžtį: teisė, suteikiama absoliučiai, neskiriama nuo teisių, kurios suteikiamos diskreciniu pagrindu. Be to, ši apibrėžtis netrukdo socialine lengvata laikyti ir teisių, kurios suteikiamos pasibaigus ar nutrūkus darbo santykiams, kaip antai teisę į pensiją³¹⁹. Iš esmės, atsižvelgiant į laisvą judėjimą, socialinė lengvata yra susijusi su bet kokia lengvata, kuri gali padėti darbuotojui migrantui integruotis į priimančiosios valstybės visuomenę. Nustatydami, kad koks nors klausimas yra socialinė lengvata, teismai veikė gana liberaliai, pavyzdžiui:

- „vaiko gimimo paskolos“, kuriai netaikomos palūkanos, mokėjimas. Nors argumentuota, kad pagrindinė paskolos priežastis yra skatinti gimdyti, ESTT laikėsi nuomonės, kad tai yra socialinė lengvata, nes ji vertinta kaip priemonė mažas pajamas gaunančių šeimų finansinei naštai palengvinti³²⁰;
- stipendijos skyrimas pagal kultūros srityje sudarytą susitarimą siekiant remti šalies darbuotojus, kad jie studijuotų užsienyje³²¹;

318 1979 m. gegužės 31 d. ESTT sprendimas *Baudžiamoji byla prieš Gilbert Even ir Office national des pensions pour travailleurs salariés (ONPTS)*, 207/78, 22 punktas.

319 1998 m. rugsėjo 24 d. ESTT sprendimas *Europos Bendrijų Komisija prieš Prancūzijos Respubliką*, C-35/97.

320 1982 m. sausio 14 d. ESTT sprendimas *Francesco Reina ir Letizia Reina prieš Landes Kreditbank Baden-Württemberg*, 65/81.

321 1988 m. rugsėjo 27 d. ESTT sprendimas *Annunziata Matteucci prieš Communauté française of Belgium ir Commissariat général aux relations internationales of the Communauté française of Belgium*, 235/87.

- asmens, kuriam iškelta baudžiamoji byla, teisė į bylos nagrinėjimą jo buveinės valstybės kalba³²²;
- invalidumo išmokų, skirtų su negalia susijusioms papildomoms išlaidoms kompensuoti, mokėjimas³²³.

Nors **EŽTK** nenustatyta jokia teisė į socialinę apsaugą, iš EŽTT praktikos aišku, kad socialinės apsaugos formos, kaip antai išmokų mokėjimas ir pensijos, gali patekti į Protokolo Nr. 1 1 straipsnio³²⁴ ar 8 straipsnio³²⁵ taikymo sritį.

Pavyzdys. Byloje *Andrle prieš Čekijos Respubliką*³²⁶ ieškovas skundėsi, kad, kitaip nei moterų atveju, vaikus auginusių tėvų pensinis amžius nebuvo sumažintas. EŽTT nustatė, kad šį skirtingą požiūrį į vyrus ir moteris objektyviai ir pagrįstai pateisino siekis kompensuoti moterų patiriamą nelygybę (kaip antai apskritai mažesnes algas ir pensijas) ir sunkumus, kylančius dėl lūkesčių, kad jos dirbs visą darbo dieną ir rūpinsis vaikais bei namų ūkiu. Todėl priemonių, kurių imtasi aptariamai nelygybei ištaisyti, laikas ir apimtis nebuvo akivaizdžiai nepagrįsti ir nenustatyta, kad būtų pažeistas Konvencijos 14 straipsnis kartu su Protokolo Nr. 1 1 straipsniu³²⁷.

Pavyzdys. Byloje *Stummer prieš Austriją*³²⁸ ieškovas 28 savo gyvenimo metus buvo praleidęs kalėjime ir kalėdamas ilgus laikotarpius dirbo. Nacionalinėje pensijų sistemoje skaičiuojant jo pensijos teises, į darbą kalėjime nebuvo atsižvelgta. EŽTT nusprendė, kad dirbančių kalinių prisijungimas prie senatvės pensijų sistemos tebėra socialinės ir ekonominės politikos pasirinkimo klausimas, kurio atžvilgiu valstybė turi didelę veiksmų laisvę, ir nenustatė, kad būtų pažeistas Konvencijos Protokolo Nr. 1 14 straipsnis kartu su 1 straipsniu.

322 1985 m. gegužės 11 d. ESTT sprendimas *Baudžiamoji byla prieš Robert Heinrich Maria Mutsch*, 137/84.

323 2011 m. gegužės 5 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką*, C-206/10.

324 Pavyzdžiui, žr. 2016 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimą *Bélané Nagy prieš Vengriją* [DK], Nr. 53080/13, susijusį su teise į invalidumo pensiją.

325 Visų pirma žr. šias bylas: 2009 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Andrejeva prieš Latviją* [DK], Nr. 55707/00, 1996 m. rugsėjo 16 d. EŽTT sprendimas *Gaygusuz prieš Austriją*, Nr. 17371/90, ir 2003 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimas *Koua Poirrez prieš Prancūziją*, Nr. 40892/98 (visos bylos aptariamoms 5.7 skirsnyje).

326 2011 m. vasario 17 d. EŽTT sprendimas *Andrle prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 6268/08.

327 Žr. 2.5 skirsnj apie specialiąsias priemones.

328 2011 m. liepos 7 d. EŽTT sprendimas *Stummer prieš Austriją* [DK], Nr. 37452/02.

Pavyzdys. Byloje *Fábián prieš Vengriją*³²⁹ ieškovas, valstybės tarnyboje dirbantis pensininkas, skundėsi dėl teisės akto dalinio pakeitimo, kuriuo buvo nutrauktas senatvės pensijų mokėjimas asmenims, vis dar dirbantiems tam tikrose viešojo sektoriaus kategorijose, o privačiajame sektoriuje dirbantys pensininkai ir toliau turėjo teisę gauti pensiją. EŽTT laikėsi nuomonės, kad ieškovas neįrodė, jog jis, kaip valstybės tarnyboje dirbantis pensininkas, yra iš esmės panašioje padėtyje kaip ir privačiajame sektoriuje dirbantys pensininkai, kiek tai susiję su jo teise gauti senatvės pensiją. Todėl nebuvo nustatyta, kad būtų pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su Protokolo Nr. 11 straipsniu. EŽTT nustatė, kad priėmus pakeitimą ieškovo pensijos mokėjimas buvo sustabdytas dėl jo darbo valstybės tarnyboje po išėjimo į pensiją. Pensijos mokėjimas sustabdytas būtent dėl to, kad jis, kaip valstybės tarnautojas, iš valstybės kartu gaudavo atlyginimą, kuris buvo nesuderinamas su tuo pačiu metu iš to paties šaltinio mokama senatvės pensija. Ginčijamas draudimas tuo pačiu metu kaupti iš valstybės biudžeto mokamą pensiją ir atlyginimą nustatytas finansinės, socialinės ir užimtumo politikos tikslais kaip teisėkūros priemonių, kuriomis siekta ištaisyti finansiškai netvarias valstybės atsakovės pensijų sistemos savybes, dalis. Tai neužkirto galimybės kaupti pensiją ir darbo užmokestį privačiame sektoriuje dirbantiems asmenims, kurių atlyginimai, priešingai nei valstybės tarnyboje dirbančių asmenų atlyginimai, finansuojami ne iš valstybės, o iš privačių biudžetų, kurių ši tiesiogiai nekontroliuoja.

Nors EŽTK nenumatyta jokia teisė į sveikatos priežiūrą, EŽTT laikėsi nuomonės, kad su sveikatos priežiūra susiję klausimai³³⁰, kaip antai galimybė susipažinti su medicininiais dokumentais³³¹, patenka į 8 straipsnio taikymo sritį (pvz., galimybė susipažinti su medicininiais dokumentais³³²) arba 3 straipsnio taikymo sritį, jeigu galimybės gauti sveikatos priežiūrą stokojama tiek, kad tai prilygtų nežmoniškam ar orumą žeminančiam elgesiui arba kišimuisi į asmens privatų gyvenimą³³³. Taigi skundai, susiję su diskriminacija dėl galimybės gauti sveikatos priežiūros paslaugas, galėtų patekti į 14 straipsnio taikymo sritį.

329 2017 m. rugsėjo 5 d. EŽTT sprendimas *Fábián prieš Vengriją* [DK], Nr. 78117/13.

330 Žr. ET, EŽTT (2015 m.), *Health-related issues in the case-law of the European Court of Human Rights*, teminė ataskaita.

331 2009 m. balandžio 28 d. EŽTT sprendimas *K. H. ir kiti prieš Slovakiją*, Nr. 32881/04.

332 Ten pat.

333 2016 m. balandžio 26 d. EŽTT sprendimas *Murray prieš Nyderlandus* [DK], Nr. 10511/10, 2009 m. sausio 20 d. EŽTT sprendimas *Sławomir Musiał prieš Lenkiją*, Nr. 28300/06.

Pavyzdys. Byloje *Durisotto prieš Italiją*³³⁴ ieškovas skundėsi, kad jo dukrai, skirtingai nei kai kuriems kitiems pacientams, atsisakyta suteikti leidimą eksperimentiniam gydymui. Nacionalinis teismas nustatė, kad atitinkamas klinikinių tyrimų metodas buvo prieinamas tam tikrą laikotarpį, bet ieškovo dukra tuo laikotarpiu nebuvo pradėjusi gydytis. Todėl ieškovo dukters atvejis neatitiko atitinkamame įstatyme nustatyto leidimo suteikimo kriterijaus. EŽTT laikėsi nuomonės, kad nors asmenys, kurių padėtis iš esmės panaši, vertinti skirtingai, tas skirtingas požiūris buvo pateisinamas. Nacionalinio teismo sprendimas buvo tinkamai argumentuotas ir nebuvo savavališkas. Be to, juo siekta teisėto tikslo apsaugoti sveikatą ir jis buvo proporcingas tam tikslui. Taip pat derėtų pažymėti, kad eksperimentinio gydymo terapinė vertė nagrinėjamu laikotarpiu nebuvo moksliskai įrodyta. Todėl EŽTT atmetė šią skundo dalį kaip akivaizdžiai nepagrįstą.

Galimybė gauti kitas socialines išmokas, ypač tais atvejais, kai šios išmokos skirtos šeimos vieneto naudai, taip pat gali patekti į EŽTT 8 straipsnio taikymo sritį. Tačiau valstybių diskrecija šioje srityje yra palyginti plati. EŽTT pabrėžė, kad valstybės dėl tiesioginių žinių apie savo visuomenę ir jos poreikius iš esmės gali geriau nustatyti, kas visuomenei naudinga socialiniu ir ekonominiu požiūriais. Todėl EŽTT dažniausiai gerbia teisėkūros institucijos politinį pasirinkimą, išskyrus atvejus, kai jis yra „akivaizdžiai nepagrįstas“³³⁵.

Pavyzdys. Byloje *Bah prieš Jungtinę Karalystę*³³⁶ ieškovei, Siera Leonės pilietei, buvo suteiktas neriboto galiojimo leidimas gyventi Jungtinėje Karalystėje. Valdžios institucijos leido jos nepilnamečiui sūnui prisijungti prie jos su sąlyga, kad jis nesinaudos viešosiomis lėšomis. Netrukus po jo atvykimo ieškovė privalėjo išsikraustyti iš savo būsto ir rasti naują. Ji paprašė vietos valdžios pagalbos randant būstą, tačiau, atsižvelgiant į imigracijos taisykles ir jos sūnaus imigracijos statusą, buvo atsisakyta suteikti jai pirmumo teisę, kurią ji, kaip asmuo, ne savo noru tapęs benamiu ir turintis nepilnamečių vaiką, paprastai būtų turėjusi. EŽTT nustatė, kad ieškovei taikytą skirtingą požiūrį lėmė jos sūnaus sąlyginis imigracijos statusas, o ne jo tautinė kilmė. Ieškovė, puikiai žinodama apie sąlygą, nurodytą sūnaus leidime atvykti į šalį, pati pasirinko jį atsivežti. Teisės aktais siekta teisėto tikslo teisingai paskirstyti

334 2014 m. gegužės 6 d. EŽTT sprendimas *Durisotto prieš Italiją*, Nr. 62804/13.

335 Pavyzdžiui, žr. 2011 m. liepos 7 d. EŽTT sprendimą *Stummer prieš Austriją* [DK], Nr. 37452/02, 89 punktas.

336 2011 m. rugsėjo 27 d. EŽTT sprendimas *Bah prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 56328/07.

ribotus išteklius tarp skirtingų kategorijų prašytojų. Vietos vadžia padėjo ieškovei rasti nuomojamą būstą privačiame sektoriuje ir per septyniolika mėnesių pasiūlė jai socialinį būstą. Ieškovės atveju skirtingas požiūris buvo pagrįstai ir objektyviai pateisinamas.

Pavyzdys. Byloje *Gouri prieš Prancūziją*³³⁷ ieškovei, Alžyro pilietei, gyvenančiai Alžyre, atsisakyta skirti papildomą neįgalumo išmoką Prancūzijoje, motyvuojant tuo, kad ji neatitiko gyvenamosios vietos Prancūzijoje reikalavimo. Ji skundėsi, kad atsisakymas mokėti užsienyje gyvenančiam asmeniui išmoką, kai ji skiriama Prancūzijoje gyvenančiam asmeniui, yra diskriminacija dėl gyvenamosios vietos. EŽTT nustatė, kad ieškovė gavo našlės pensiją iš valstybės atsakovės, o sustabdytas buvo tik papildomos neįgalumo išmokos mokėjimas. Išmoka buvo mokama siekiant užtikrinti Prancūzijoje gyvenantiems asmenims minimalų pajamų lygį, atsižvelgiant į pragyvenimo išlaidas šalyje, todėl ieškovės padėtis nebuvo panaši į Prancūzijoje gyvenančių asmenų padėtį. Taigi ieškovė nebuvo diskriminuojama.

Su galimybėmis naudotis socialinės apsaugos, gerovės ir sveikatos apsaugos sistemomis susiję keli **ESCh** straipsniai. Tai: 11 straipsnis (teisė į sveikatos apsaugą), 12 straipsnis (teisė į socialinę apsaugą), 13 straipsnis (teisė į socialinę paramą ir medicinos pagalbą) ir 14 straipsnis (teisė naudotis socialinės rūpybos tarnybų paslaugomis).

ESTK nagrinėjo, pavyzdžiui, moterų, kurios turi palyginti nevaržomą galimybę naudotis teisėto aborto paslaugomis, ir moterų, kurios tokios galimybės neturi, diskriminaciją dėl teritorinio ir (arba) socialinio bei ekonominio statuso. Toje pačioje byloje ESTK taip pat nagrinėjo moterų, siekiančių pasinaudoti teisėto nėštumo nutraukimo procedūromis, ir vyrų bei moterų, siekiančių pasinaudoti kitų teisėtų formų medicininėmis procedūromis, kurios nėra atliekamos tuo pačiu ribotu pagrindu, diskriminaciją dėl lyties ir (arba) sveikatos būklės. ESTK pažymėjo, kad dėl to, jog daugelyje Italijos sveikatos priežiūros įstaigų trūksta abortui neprieštaraujančių gydytojų ir kitų sveikatos priežiūros darbuotojų, kai kuriais atvejais moterys yra priverstos persikelti iš vienos šalies ligoninės į kitą arba keliauti į užsienį, o tai yra diskriminacija³³⁸.

337 2017 m. vasario 28 d. EŽTT sprendimas *Gouri prieš Prancūziją*, Nr. 41069/11.

338 2013 m. rugsėjo 10 d. ESTK sprendimas *International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) prieš Italiją*, skundas Nr. 87/2012, 189–194 punktai.

ESTK taip pat nurodė, kad ESCh šalys, vykdydamos savo pozityvias pareigas, atsirandančias dėl teisės į sveikatos apsaugą, privalo nediskriminaciniu pagrindu laiku suteikti tinkamas sveikatos priežiūros paslaugas, įskaitant paslaugas, susijusias su lytine ir reprodukcinė sveikata. Todėl sveikatos priežiūros sistema, kurioje netenkinami konkretūs moterų sveikatos poreikiai, neatitinka nei ESCh 11 straipsnio, nei E straipsnio kartu su 11 straipsniu³³⁹.

4.3. Teisė į mokslą

Pagal ES teisę apsauga nuo diskriminacijos galimybės mokytis srityje iš pradžių buvo sukurta atsižvelgiant į laisvą asmenų judėjimą pagal Reglamento (EEB) Nr. 1612/68 12 straipsnį, visų pirma orientuotą į darbuotojų vaikus. ES pagrindinių teisių chartijos 14 straipsniu užtikrinama teisė į mokslą ir teisė į profesinį ir tęstinį mokymą. ESTT praktika teisės į mokslą srityje visų pirma susijusi su vienodomis galimybėmis patekti į kitos valstybės narės mokslo įstaigas ir vienodomis galimybėmis gauti mokslo finansavimą.

Pavyzdys. Byloje *Komisija prieš Austriją*³⁴⁰ studentai, kurie norėjo studijuoti Austrijos universitete ir turėjo vidurinio mokslo baigimo diplomą, įgytą ne Austrijoje, o kitoje valstybėje narėje, turėjo pateikti tą diplomą ir įrodyti, kad atitinka konkrečias priėmimo į atitinkamas studijas aukštojoje mokykloje ar universitete sąlygas toje valstybėje narėje, kurioje įgijo diplomą. ESTT nustatė, kad Austrijoje išduoto diplomo ir ne Austrijoje išduoto diplomo turėtojams buvo taikomos skirtingos stojimo į aukštojo mokslo įstaigas sąlygos, dėl kurių ne Austrijoje išduoto diplomo turėtojai atsidūrė nepalankioje padėtyje, ir kad tai buvo netiesioginė diskriminacija.

Pavyzdys. Byloje *Casagrande prieš Landeshauptstadt München* ieškovė buvo Vokietijoje dirbančio Italijos piliečio duktė³⁴¹. Vokietijos institucijos mokyklinio amžiaus moksleiviams mokėjo mėnesinę išlaikymo pašalpą, siekdamas palengvinti mokymąsi. ESTT laikėsi nuomonės, kad į mokslo taikymo sritį patenka visos mokymuisi palengvinti skirtos bendrosios priemonės.

339 Ten pat, 66 punktą; 2015 m. spalio 12 d. ESTK sprendimas *Confederazione Generale italiana de Lavoro (CGIL) prieš Italiją*, skundas Nr. 91/2013, 162 ir 190 punktai.

340 2005 m. liepos 7 d. ESTT sprendimas *Europos Bendrijų Komisija prieš Austrijos Respubliką*, C-147/03.

341 1974 m. liepos 3 d. ESTT sprendimas *Donato Casagrande prieš Landeshauptstadt München*, byla 9/74.

Pavyzdys. Bylose *Laurence Prinz prieš Region Hannover* ir *Philipp Seeberger prieš Studentenwerk Heidelberg*³⁴² ESTT padarė išvadą, kad vienintelė gyvenamosios vietos sąlyga, taikoma skiriant paramą studijoms kitoje valstybėje narėje, yra neproporcinga.

Pavyzdys. Byloje *Mohamed Ali Ben Alaya prieš Bundesrepublik Deutschland*³⁴³ Tuniso pilietis keletą kartų kreipėsi į Vokietijos aukštojo mokslo įstaigas dėl matematikos studijų (kartu su parengiamuoju kalbos mokymo kursu) ir buvo priimtas. Tačiau Vokietijos valdžios institucijos atsisakė suteikti jam leidimą gyventi šalyje, argumentuodamos abejonėmis dėl jo motyvacijos studijuoti Vokietijoje, atsižvelgiant į silpną vokiečių kalbos mokėjimą ir ryšio tarp numatytų studijų ir jo profesinių tikslų nebuvimą. ESTT nustatė, kad jei trečiosios šalies pilietybę turintys studentai atitinka priėmimo sąlygas, tokiomis aplinkybėmis jie turi teisę atvykti.

Pagal EŽTK atskira teisė į mokslą nustatyta EŽTK Protokolo Nr. 1 2 straipsnyje³⁴⁴. EŽTT skundus dėl diskriminacijos mokslo srityje atitinkamai laikys patenkančiais į 14 straipsnio taikymo sritį³⁴⁵.

Pavyzdys. Byloje *Horváth ir Kiss prieš Vengriją*³⁴⁶ romų vaikai buvo nukreipti mokytis neįgaliems vaikams skirtose mokyklose. EŽTT padarė išvadą, kad tai buvo diskriminacinis požiūris į palankių sąlygų neturinčios grupės narius. Valstybė nesiėmė tinkamų priemonių, kad romų vaikai galėtų mokytis įprastose mokyklose³⁴⁷.

Pavyzdys. Byloje *Ponomaryovi prieš Bulgariją*³⁴⁸ ieškovai buvo du Rusijos mokiniai, kurie teisėtai gyveno su savo motina Bulgarijoje, bet neturėjo leidimo nuolat gyventi šalyje. Todėl jie turėjo mokėti mokesčius už mokslą vidurinėje mokykloje, kitaip nei Bulgarijos piliečiai ir leidimą nuolat gyventi

342 2013 m. liepos 18 d. ESTT sprendimas *Laurence Prinz prieš Region Hannover* ir *Philipp Seeberger prieš Studentenwerk Heidelberg*, sujungtos bylos C-523/11 ir C-585/11.

343 2014 m. rugsėjo 10 d. ESTT sprendimas *Mohamed Ali Ben Alaya prieš Bundesrepublik Deutschland*, C-491/13.

344 Žr. ET, EŽTT (2017 m.), *Guide on Article 2 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights – Right to education*.

345 Diskriminacija dėl mokslo pagal EŽTK aptariama byloje *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. lapkričio 13 d., 2.2.1 skirsnyje, ir byloje *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* [DK], Nr. 15766/03, 2010 m. kovo 16 d., 6.3 skirsnyje.

346 2013 m. sausio 29 d. EŽTT sprendimas *Horváth ir Kiss prieš Vengriją*, Nr. 11146/11.

347 Taip pat žr. 2013 m. gegužės 30 d. EŽTT sprendimą *Lavida ir kiti prieš Graikiją*, Nr. 7973/10.

348 2011 m. birželio 21 d. EŽTT sprendimas *Ponomaryovi prieš Bulgariją*, Nr. 5335/05.

šalyje turintys užsieniečiai, kurie nuo tokių mokesčių buvo atleisti. EŽTT padarė išvadą, kad toks požiūris į ieškovus buvo diskriminacinis, nes iš jų buvo reikalaujama mokėti mokesčius už mokslą tik dėl jų pilietybės ir imigracijos statuso. Nacionalinės valdžios institucijos nenurodė jokių priežasčių, pateisinančių skirtingą požiūrį, tad EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis kartu su Protokolo Nr. 12 straipsniu.

EŽTT išnagrinėjo diskriminacijos atvejus, susijusius su tinkamų sąlygų neįgaliesiems sudarymu.

Pavyzdys. Byloje *Çam prieš Turkiją*³⁴⁹ EŽTT nustatė, kad muzikos akademijos atsisakymu priimti studentę dėl jos regos negalios, nepaisant to, kad ji išlaikė konkurencinį stojamąjį egzaminą, pažeidžiamas Konvencijos 14 straipsnis kartu su Protokolo Nr. 12 straipsniu. EŽTT pabrėžė, kad 14 straipsnis turi būti aiškinamas atsižvelgiant į Europos socialinę chartiją ir JT neįgaliųjų teisių konvenciją, kiek tai susiję su tinkamomis sąlygomis, kurių neįgalieji turi teisę tikėtis. EŽTT taip pat pabrėžė, kad kompetentingos nacionalinės valdžios institucijos nesistengė nustatyti ieškovės poreikių ir nepaaikšino, kaip ar kodėl jos aklumas galėjo sutrukdyti jai įgyti muzikinį išsilavinimą. Be to, muzikos akademija nebandė pritaikyti savo mokymo metodo, kad mokslas taptų prieinamas akliems studentams.

Pagal ESCh 15 straipsnio 1 dalį neįgaliesiems vaikams ir suaugusiesiems suteikiamos veiksmingos vienodos galimybės gauti išsilavinimą ir profesinį mokymą. Be to, 17 straipsnio abiejose dalyse užtikrinama visų vaikų teisė į mokslą.

Kaip teigia ESTK, visiems vaikams turi būti užtikrintos vienodos galimybės įgyti išsilavinimą. Šiuo atžvilgiu ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas pažeidžiamoms grupėms, kaip antai mažumoms priklausantiems vaikams, prieglobsčio prašantiems vaikams, pabėgėlių vaikams, ligoninėse esantiems vaikams, globojamiems vaikams, nėsčioms paauglėms, motinoms paauglėms, vaikams, iš kurių atimta laisvė, ir t. t. Prireikus turėtų būti imamasi specialių priemonių, kad šiems vaikams būtų užtikrintos vienodos galimybės įgyti išsilavinimą³⁵⁰.

349 2016 m. vasario 23 d. EŽTT sprendimas *Çam prieš Turkiją*, Nr. 51500/08.

350 2008 m. birželio 3 d. ESTK sprendimas dėl bylos esmės *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) prieš Bulgariją*, skundas Nr. 41/2007, 34 punktas.

Kalbant apie mokymą sveikatos klausimais, ESTK pabrėžė, kad nediskriminavimo principas taikomas ne tik tam, kaip mokymas teikiamas, bet ir mokomosios medžiagos turiniui. Taigi tuo požiūriu nediskriminacijos principu siekta dviejų tikslų: vaikai negalėjo būti diskriminuojami dėl galimybės gauti tokį mokymą ir mokymas negalėjo būti naudojamas kaip prieš tam tikras grupes nukreiptų tokių žeminančių stereotipų ir išankstinių nuostatų įtvirtinimo priemonė³⁵¹.

4.4. Galimybės naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą

Pagal ES teisę apsauga nuo diskriminacijos galimybių naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą, srityje taikoma rasės pagrindu pagal Rasinės lygybės direktyvą ir lyties pagrindu pagal Direktyvą, įgyvendinančią vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo. Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, preambulės 13 dalyje diskriminacijos draudimo nuostata suformuluota tiksliau, nustatant, kad ji susijusi su visomis prekėmis ir paslaugomis, „kurios yra prieinamos visuomenei, nesvarbu, ar atitinkamas asmuo priklauso valstybiniam, ar privačiam sektoriui, įskaitant valstybės įstaigas, ir kurios tiekiamos arba teikiamos kitoje nei privataus ir šeimos gyvenimo bei su tuo susijusių sandorių srityje“. Joje aiškiai nustatoma, kad nuostata netaikoma „žiniasklaidos ar reklamos turiniui“ ir „valstybiniam ar privačiam švietimui“, tačiau pastaroji išimtis nesusiaurina Rasinės lygybės direktyvos, kuri aiškiai apima švietimą, taikymo srities. Direktyvoje, įgyvendinančioje vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, taip pat minimas Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 57 straipsnis:

„Pagal šią sutartį „paslaugos“ – tai tokios paslaugos, kurios paprastai yra teikiamos už užmokestį <...>.

„Paslaugas“ sudaro:

a) pramoninio pobūdžio veikla;

351 2009 m. kovo 30 d. ESTK sprendimas *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Kroatiją*, skundas Nr. 45/2007, 48 punktas.

- b) komercinio pobūdžio veikla;
- c) amatininkų veikla;
- d) laisvųjų profesijų veikla.“

Taigi atrodytų, kad ši sritis apima bet kokį kontekstą, kuriame tik prekė būtų tiekiamą ar paslauga būtų teikiama paprastai už užmokestį, jeigu tai nevyksta visiškai asmeniškai ir išskyrus valstybinį švietimą ar privatų mokymą. Pavyzdžiui, byloje „*CHEZ Razpredelenie Bulgaria*“ AD prieš Komisiją za zashchita ot diskriminatsia³⁵² ESTT patvirtino, kad elektros energijos tiekimui taikomas Rasinės lygybės direktyvos (2000/43) 3 straipsnio 1 dalies h punktas³⁵³.

Iš nacionalinių įstaigų praktikos matyti, kad tai apima tokius scenarijus, kaip galimybė patekti į barus³⁵⁴, restoranus ir naktinius klubus³⁵⁵, parduotuves³⁵⁶, draudimo pirkimas³⁵⁷, taip pat „privatų“ pardavėjų, pvz., šunų veisėjų, veiksmams³⁵⁸. Nors sveikatos priežiūros sričiai konkrečiai taikoma Rasinės lygybės direktyva, ji taip pat gali patekti į paslaugų taikymo sritį, ypač kai tai yra privačiai teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos arba kai asmenys turi įsigyti privalomąjį ligos draudimą, kad padengtų sveikatos išlaidas. Šiuo požiūriu ESTT, atsižvelgdamas

352 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas „*CHEZ Razpredelenie Bulgaria*“ AD prieš Komisiją za zashchita ot diskriminatsia [DK], C-83/14.

353 Ten pat, 43 punktas.

354 2008 m. balandžio mėn. Vengrijos lygių galimybių institucijos sprendimas, byla Nr. 72. Santrauką anglų kalba galima rasti per Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklą (2009 m.), „Hungary“ („Vengrija“), *European Anti-Discrimination Law Review* (liet. „Europos nediskriminavimo teisės apžvalga“), Nr. 8, 2009 m. liepos mėn., p. 49.

355 2008 m. spalio 1 d. Švedijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Escape Bar and Restaurant prieš Etninės diskriminacijos bylas nagrinėjantį ombudsmeną*, T-2224-07. Santrauką anglų kalba galima rasti per Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklą (2009 m.), „Sweden“ („Švedija“), *European Anti-Discrimination Law Review* (liet. „Europos nediskriminavimo teisės apžvalga“), Nr. 8, 2009 m. liepos mėn., p. 68.

356 2006 m. sausio 23 d. *Bezirksgericht Döbling* (Austrija) sprendimas, GZ 17 C 1597/05f-17.

357 2008 m. lapkričio 6 d. Nimo apeliacinio teismo (Prancūzija) sprendimas *Lenormand prieš Balenci*, Nr. 08/00907; 2009 m. balandžio 7 d. Prancūzijos kasacinio teismo baudžiamųjų bylų kolegijos sprendimas, Nr. M 08-88.017 ir Nr. 2074. Santrauką anglų kalba galima rasti per Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklą (2009 m.), „France“ („Prancūzija“), *European Anti-Discrimination Law Review* (liet. „Europos nediskriminavimo teisės apžvalga“), Nr. 9, 2009 m. gruodžio mėn., p. 59.

358 2008 m. vasario 11 d. Švedijos apeliacinio teismo sprendimas *Diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu bylas nagrinėjantis ombudsmenas prieš A. S.*, T-3562-06. Santrauką anglų kalba galima rasti per Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklą (2009 m.), „Sweden“ („Švedija“), *European Anti-Discrimination Law Review* (liet. „Europos nediskriminavimo teisės apžvalga“), Nr. 8, 2009 m. liepos mėn., p. 69.

į laisvą paslaugų judėjimą, aiškino, kad paslaugos apima ir sveikatos priežiūrą, kurią už užmokestį teikia pelną gaunanti įstaiga³⁵⁹.

Rasinės lygybės direktyvoje aprūpinimas būstu neapibrėžiamas. Tačiau tai siūloma aiškinti atsižvelgiant į tarptautinę žmogaus teisių teisę, visų pirma teisę į asmens namų gerbimą pagal ES pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnį ir EŽTK 8 straipsnį (atsižvelgiant į tai, kad visos ES valstybės narės yra EŽTK šalys) ir teisę turėti tinkamą būstą, nustatytą Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (kurio šalys yra visos valstybės narės) 11 straipsnyje. JT Ekonominų, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto teigimu, tinkamas būstas turi atitikti keletą reikalavimų. Visų pirma būstas turėtų būti pakankamai kokybiškas, kad užtikrintų apsaugą nuo gaivalinių nelaimių, turėtų atspindėti kultūrinius gyventojų reikalavimus (taigi apimti transporto priemonės, priekabinius namelius, stovyklavietes ir kitas nekapitalines konstrukcijas), turėtų būti prijungtas prie komunalinių ir sanitarijos paslaugų tinklų ir tinkama infrastruktūra susietas su viešosiomis paslaugomis bei darbo galimybėmis. Taip pat turėtų būti užtikrinta tinkama apsauga nuo priverstinio ar bendrojo iškeldinimo ir būstas turėtų būti įperkamas³⁶⁰. Šią būsto sampratą taip pat atspindi požiūris, kurio Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (FRA) laikėsi savo apibendrinamojoje ataskaitoje *The state of Roma and Traveller housing in the European Union – Steps towards equality* (liet. „Romų ir klajojančių asmenų būsto padėtis Europos Sąjungoje. Žingsniai lygybės link“)³⁶¹.

Taikant šį požiūrį, galimybė apsirūpinti būstu apimtų ne tik užtikrinimą, kad valstybiniai ar privatūs nuomotojai ir nekilnojamojo turto agentai, spręsdami, ar išnuomoti nekilnojamojo turto objektus ar juos parduoti konkrečioms asmenims, taikytų vienodą požiūrį. Ji taip pat apimtų teisę į vienodą požiūrį dėl būsto skyrimo (kaip antai prastos kokybės ar atokiai esančio būsto skyrimas konkrečioms etninėms grupėms), priežiūros (kaip antai negebėjimas prižiūrėti konkrečių grupių apgyvendintus nekilnojamojo turto objektus) ir nuomos (kaip antai garantijos

359 1998 m. balandžio 28 d. ESTT sprendimas *Raymond Kohll prieš Union des caisses de maladie*, C-158/96, 2001 m. liepos 12 d. ESTT sprendimas *B. S. M. Geraets-Smits prieš Stichting Ziekenfonds VGZ ir H. T. M. Peerbooms prieš Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen*, C-157/99, ir 2003 m. gegužės 13 d. ESTT sprendimas *V. G. Müller-Fauré prieš Onderlinge Waarborgmaatschappij OZ Zorgverzekeringen UA ir E. E. M. van Riet prieš Onderlinge Waarborgmaatschappij ZAO Zorgverzekeringen*, C-385/99.

360 JT Ekonominų, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto „Bendrasis komentaras Nr. 4. Teisė į tinkamą būstą (11 straipsnio 1 dalis)“, JT dok. Nr. E/1992/23, 1991 m. gruodžio 13 d.

361 FRA (2010 m.), *The state of Roma and Traveller housing in the European Union – Steps towards equality*, apibendrinamoji ataskaita, Viena, FRA.

nuo nepagrįsto iškeldinimo nebuvimas ar didesnių nuomos kainų arba užstatų taikymas konkrečioms grupėms priklausantiems asmenims) būdo. Be to, ES pagrindinių teisių chartijos 34 straipsnio 3 dalyje teigiama: „Siekdama įveikti socialinę atskirtį ir skurdą, Sąjunga pripažįsta ir gerbia teisę į socialinę paramą ir paramą aprūpinant būstu, kad pagal Sąjungos teisės ir nacionalinių teisės aktų nustatytas taisykles bei praktiką būtų užtikrintos tinkamos gyvenimo sąlygos visiems neturintiems pakankamai lėšų.“

Pavyzdys. Byloje *Servet Kamberaj prieš IPES ir kitus*³⁶² Albanijos piliečiui, turinčiam leidimą neapibrėžtą laikotarpį gyventi Italijoje, buvo atsisakyta skirti tam tikrą būsto paramą, nes trečiųjų šalių piliečiams skirtas būsto paramos biudžetas jau buvo išnaudotas. ESTT teigimu, skiriant būsto paramą trečiųjų šalių piliečiams, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, neturi būti vertinami mažiau palankiai nei Sąjungos piliečiams. Tačiau jei ši parama nėra susijusi su Tarybos direktyvos 2003/109/EB 11 straipsnio 1 dalies d punkte minima socialinio saugumo ir socialinės apsaugos sąvoka, tos direktyvos 11 straipsnio 4 dalis netaikoma (galimybė apriboti vienodo požiūrio taikymą teikiant tik esmines išmokas).

Pagal EŽTK aiškindamas 8 straipsnį, EŽTT į jo taikymo sritį įtraukia bylas, susijusias su veikla, galinčia turėti padarinių privačiam gyvenimui, įskaitant ekonominio ir socialinio pobūdžio santykius. EŽTT taip pat taiko platų požiūrį aiškindamas teisę į būsto neliečiamybę pagal 8 straipsnį. EŽTT išaiškino, kad teisė į būsto neliečiamybę plačiai taikoma ir mobiliesiems nameliams, pavyzdžiui, priekabiniams nameliams ar priekaboms, net ir tais atvejais, kai jie statomi neteisėtai³⁶³. Jeigu valstybės suteiktas būstas yra ypač prastos būklės ir dėl to gyventojai ilgą laiką patiria sunkumų, EŽTT taip pat laikosi nuomonės, kad tai gali prilygti nežmoniškam elgesiui.

362 2012 m. balandžio 24 d. ESTT sprendimas *Servet Kamberaj prieš Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) ir kitus* [DK], C-571/10.

363 1996 m. rugsėjo 29 d. EŽTT sprendimas *Buckley prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 20348/92.

Pavyzdys. Byloje *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2)*³⁶⁴ ieškovai buvo išvyti iš savo namų, kurie paskui buvo nugriauti labai traumuojančiomis aplinkybėmis. Jų namų atstatymo procesas buvo ypač lėtas, o laikinai parūpintas būstas – ypač prastos kokybės. EŽTT konstatavo:

„Ieškovų gyvenimo sąlygos per pastaruosius dešimt metų, visų pirma žmonių perpildyta ir antisanitarinė aplinka ir kenksmingas jos poveikis ieškovų sveikatai ir gerovei, taip pat laikotarpio, kuriuo ieškovai turėjo gyventi tokiomis sąlygomis, trukmė ir bendras valdžios institucijų požiūris turėjo sukelti jiems didelių dvasinių kančių; taip buvo žeminamas jų orumas ir buvo sukeliama jų jausmai, verčiantys jaustis pažemintiems ir sumenkintiems“³⁶⁵.

Remdamasis šiuo nustatytu faktu ir kitais veiksniais, EŽTT padarė išvadą, kad ieškovai patyrė orumą žeminantį elgesį, kuris prieštarauja EŽTK 3 straipsniui³⁶⁶.

Pavyzdys. Byloje *Vrountou prieš Kiprą*³⁶⁷ buvo atsisakyta ieškovei išduoti pabėgėlio kortelę, kurią turėdama ji galėtų gauti iš valdžios institucijų įvairias išmokas, įskaitant paramą apsirūpinant būstu. Sprendimas buvo pagrįstas tuo, kad ji yra perkeltosios moters, o ne perkeltos vyro vaikas. EŽTT padarė išvadą, kad šis skirtingas požiūris nėra objektyviai ir pagrįstai pateisinamas ir kad dėl šio nevienodo požiūrio buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su Protokolo Nr. 11 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Hunde prieš Nyderlandus*³⁶⁸ ieškovas, kuris nesėkmingai prašė suteikti jam prieglobstį, skundėsi, kad atsisakymu suteikti jam pastogę ir socialinę paramą buvo sumenkintas jo žmogiškasis orumas, o tai nesuderinama su Konvencijos 3 straipsniu. EŽTT pažymėjo, kad pasibaigus ieškovo atžvilgiu vykdytai prieglobsčio procedūrai jam buvo suteiktas papildomas keturių savaičių laikotarpis, per kurį jis išlaikė teisę į valstybės finansuojamą priežiūrą ir būstą. Pasibaigus šiam laikotarpiui jis turėjo galimybę prašyti leidimo gyventi šalyje, suteikiamo asmenims, kurie ne dėl savo kaltės negali išvykti iš šalies, ir (arba) prašyti, kad būtų

364 2005 m. liepos 12 d. EŽTT sprendimas *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2)*, Nr. 41138/98 ir 64320/01.

365 Ten pat, 110 punktas.

366 Iš EŽTT praktikos matyti, kad diskriminacinis požiūris tam tikromis aplinkybėmis gali prilygti žeminančiam požiūriui. Pavyzdžiui, žr. 1999 m. rugsėjis 27 d. EŽTT sprendimą *Smith ir Grady prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 33985/96 ir 33986/96, 121 punktas.

367 2015 m. spalio 13 d. EŽTT sprendimas *Vrountou prieš Kiprą*, Nr. 33631/06.

368 2016 m. liepos 5 d. EŽTT sprendimas *Hunde prieš Nyderlandus*, Nr. 17931/16.

apgyvendintas centre, kuriame jo laisvė būtų apribota. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad valdžios institucijos, nesiimdamos veiksmų ir likdamos abejingos ieškovo padėčiai, nepažeidė savo pareigos pagal 3 straipsnį, ir atmetė bylą kaip akivaizdžiai nepagrįstą.

Pagal ESCh teisė į tinkamą būstą užtikrinama 31 straipsnio 1 dalyje, o šeimų teisė į tinkamą būstą – 16 straipsnyje. ESTK paaiškino, kad ši nuostata reiškia būstą, kuriame yra visi pagrindiniai patogumai, kaip antai vanduo, šildymas, atliekų šalinimas, sanitarinė įranga ir elektros energija. Jis neturi būti perpildytas ir turi būti apsaugotas. Taip suteikiamos atitinkamos teisės turi būti užtikrintos nediskriminuojant, ypač romų ar klajojančių asmenų³⁶⁹.

Pavyzdys. Skunde prieš Prancūziją *FEANTSA*³⁷⁰ teigė, kad dėl to, kaip įgyvendinami su būstu susiję teisės aktai, susiklostė padėtis, kai buvo pažeista teisė į būstą pagal ESTK 31 straipsnį ir draudimas diskriminuoti pagal ESTK E straipsnį. Ji konkrečiai teigė, kad nors per pastaruosius 30 metų daugumos Prancūzijos gyventojų būsto kokybė pagerėjo, šalis iš tikrųjų neįgyvendino visų asmenų teisės į būstą ir visų pirma netenkino pažeidžiamiausių asmenų būsto poreikių. ESTK nustatė šešis Prancūzijos padarytus 31 straipsnio pažeidimus, susijusius su:

- nepakankama pažanga naikinant standartų neatitinkančius būstus ir tinkamų patogumų trūkumu daugelyje namų ūkių;
- nepatenkinamu teisės aktų dėl iškeldinimo prevencijos įgyvendinimu ir priemonių, skirtų iškeldintoms šeimoms atstatyti būstą, nebuvimu;
- kiekybiniu ir kokybiniu priemonių benamių skaičiui mažinti nepakankamumu;
- nepakankama socialinių būstų, prieinamų mažas pajamas gaunančioms grupėms, pasiūla;

369 2007 m. gruodžio 5 d. ESTK sprendimas *International Movement ATD Fourth World prieš Prancūziją*, skundas Nr. 33/2006, 149–155 punktai. Taip pat žr. 2009 m. gruodžio 11 d. ESTK sprendimą *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Graikiją*, skundas Nr. 49/2008, 2009 m. spalio 19 d. ESTK sprendimą *European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 51/2008.

370 2007 m. gruodžio 5 d. ESTK sprendimas *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 39/2006.

- netinkamu socialinių būstų skyrimo sistemos veikimu ir susijusiomis teisų gynimo priemonėmis;
- teisės aktų dėl keliaujantiems asmenims skirtų sustojimo vietų (kartu su E straipsniu) įgyvendinimo trūkumais.

Pavyzdys. Byloje *FEANTSA prieš Nyderlandus*³⁷¹ ESTK nustatė, kad Nyderlandai nesilaikė ESCh, nes nesuteikė tinkamos galimybės neteisėtoje padėtyje esantiems suaugusiems migrantams gauti skubią pagalbą (maisto, drabužių ir pastogę).

Pagal tarptautinę teisę NTK 9 straipsnyje numatyta pareiga imtis tinkamų priemonių, siekiant užtikrinti, kad neįgalieji turėtų galimybę lygiai su kitais asmenimis naudotis informacijos, ryšių ir kitomis paslaugomis, įskaitant elektronines paslaugas. Ši pareiga gali būti įvykdyta nustačius ir pašalinus prieinamumo kliūtis³⁷².

Pavyzdys. Ši Rumunijoje nagrinėta byla³⁷³ susijusi su socialinio būsto prieinamumo kriterijais. Vertinimas, ar prašytojas turi teisę gauti socialinį būstą, buvo grindžiamas taškų sistema. Skirtingoms kategorijoms buvo skiriamas tam tikras taškų skaičius, įskaitant keturis taškus neįgaliesiems, palyginti su 10 taškų aukštąjį išsilavinimą turintiems asmenims ir 15 taškų veteranams ir karo našlėms, revoliucionieriams bei buvusiems politiniams kaliniams. Nacionalinė kovos su diskriminacija taryba nustatė, kad šiomis taisyklėmis ribojama neįgaliųjų galimybė gauti viešąjį būstą, todėl tai yra tiesioginė diskriminacija dėl negalios.

371 2014 m. liepos 2 d. ESTK sprendimas *European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) prieš Nyderlandus*, skundas Nr. 86/2012. Taip pat žr. 2014 m. liepos 1 d. ESTK sprendimą *Conference of European Churches (CEC) prieš Nyderlandus*, skundas Nr. 90/2013.

372 Žr. JT Neįgaliųjų teisių komiteto (2010 m.) „Komunikatą Nr. 1/2010 dėl regos sutrikimų turinčių asmenų galimybės lygiai su kitais asmenimis naudotis privačių finansų įstaigų teikiamomis banko kortelių paslaugomis“, CRPD/C/9/D/1/2010, 2013 m. balandžio 16 d.

373 2016 m. gegužės 4 d. Rumunijos nacionalinės kovos su diskriminacija tarnybos sprendimas Nr. 349, Europos teisės ekspertų lyčių lygybės ir nediskriminavimo srityje tinklo (2016 m.) pranešimas spaudai *National equality body decision on social housing criteria in Bucharest* (liet. „Nacionalinės lygybės įstaigos sprendimas dėl socialinio būsto skyrimo kriterijų Bukarešte“), Rumunija, 2016 m. rugsėjo 20 d.

4.5. Teisė kreiptis į teismą

Pagal ES teisę ir EŽTK³⁷⁴ teisės kreiptis į teismą ir diskriminacijos draudimo ryšys gali būti vertinamas dviem aspektais:

- i) teisės kreiptis į teismą diskriminacijos atveju. Tai susiję su galimybe apginti teises tais atvejais, kai asmenys buvo diskriminuojami. Toks atvejis aptariamasis [6.4 skirsnyje³⁷⁵](#);
- ii) nediskriminacinės teisės kreiptis į teismą. Tai susiję su kliūtimis, trukdančiomis kreiptis į teismą, su kuriomis susiduria tam tikri asmenys, nepriklausomai nuo to, ar jie yra nukentėję dėl diskriminacijos. Tai reiškia, kad norint visiems užtikrinti veiksmingą teisę kreiptis į teismą, reikia, kad teisingumo sistema būtų organizuota taip, kad niekam dėl fizinių, kalbinių, finansinių ar kitų priežasčių nebūtų užkirsta galimybė pasinaudoti teise kreiptis į teismą. Pavyzdžiui, finansinės kliūtys, su kuriomis susiduria asmenys, neturintys pakankamai lėšų teismo bylai inicijuoti, gali būti pašalintos naudojant teisinės pagalbos sistemą³⁷⁶.

Pagal ES teisę teisė kreiptis į teismą yra nustatyta ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnyje. Be to, 20 straipsnyje patvirtinama, kad prieš įstatymą visi lygūs, o 21 straipsnyje draudžiama diskriminacija.

Kalbant apie teisę kreiptis į teismą **pagal ES teisę**, Neįgaliųjų teisių komitetas pabrėžė, kad ES turėtų imtis atitinkamų veiksmų, kad būtų kovojama su diskriminacija, kurią patiria neįgalieji, siekdami pasinaudoti teise kreiptis į teismą, užtikrinant, kad jos valstybėse narėse būtų sudarytos visos procedūrinės sąlygos ir būtų finansuojamas teisingumo sistemos darbuotojų mokymas Konvencijos klausimais³⁷⁷.

374 Dėl išsamesnės informacijos žr. FRA ir ET (2016 m.), *Handbook on European law relating to access to justice*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

375 Taip pat žr. FRA (2012 m.), *Access to justice in cases of discrimination in the EU – Steps to further equality*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

376 Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja (2015 m.), *Equality and non-discrimination in the access to justice*, Rezoliucija Nr. 2054, 2015 m. balandžio 24 d. Taip pat žr. JT CEDAW (2015 m.) „Bendrąją rekomendaciją Nr. 33 dėl moterų teisės kreiptis į teismą“, CEDAW/C/GC/33, 2015 m. liepos 23 d.

377 JT Neįgaliųjų teisių komitetas (2015 m.), *Concluding observations on the initial report of the European Union* (liet. „Baigiamosios pastabos dėl Europos Sąjungos pradinės ataskaitos“), CRPD/C/EU/CO/1, 2015 m. spalio 2 d., 39 punktas.

Pagal EŽTK teisė kreiptis į teismą užtikrinama 13 straipsniu ir atsižvelgiant į 6 straipsnyje nustatytą teisę į teisingą bylos nagrinėjimą. EŽTT nagrinėjo kelias su diskriminacija dėl teisės kreiptis į teismą susijusias bylas.

Pavyzdys. Byloje *Paraskeva Todorova prieš Bulgariją*³⁷⁸ nacionaliniai teismai, priimdami kaltinamąjį nuosprendį romų kilmės asmens atžvilgiu, aiškiai atsisakė laikytis prokuroro rekomendacijos atidėti nuosprendžio vykdymą, teigdami, kad tarp romų mažumos paplitusi nebaudžiamumo kultūra, ir užsimindami, kad konkretaus asmens byla turėtų tapti pavyzdžiu. EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeista ieškovo teisė į teisingą bylos nagrinėjimą kartu su teise nebūti diskriminuojamam.

Pavyzdys. Byloje *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2)*³⁷⁹ buvo nustatyta, kad per didelis vilkinimas sprendžiant baudžiamąsias ir civilines bylas (pirmajam sprendimui priimti prireikė septynerių metų) prilygo 6 straipsnio pažeidimui. Nustatyta, kad vilkinimą lėmė daugybė procedūrinių klaidų, ir įvertinus tai kartu su paplitusiu diskriminaciniu institucijų požiūriu į romų kilmės ieškovus, nustatyta, kad tai prilygo 14 straipsnio kartu su 6 straipsniu (ir 8 straipsniu) pažeidimui.

Pavyzdys. Byloje *Anakomba Yula prieš Belgiją*³⁸⁰ nustatyta, kad nacionalinės teisės aktai, dėl kurių ieškovei nebuvo įmanoma gauti valstybės paramos tėvystės ieškiniui finansuoti remiantis tuo, kad ji nebuvo Belgijos pilietė, prilygo 6 straipsnio kartu su 14 straipsniu pažeidimui. Tai nereiškia, kad ne piliečiai turi absoliučią teisę gauti valstybės finansavimą. Nagrinėjant bylos aplinkybes, EŽTT įtaką darė keli veiksniai, įskaitant tai, kad ieškovės prašymas buvo atmestas, nes ji neturėjo tuomet galiojusio leidimo gyventi, nors ji tuo metu vykdė procedūras, kad jos leidimas būtų atnaujintas. Be to, EŽTT toliau pažymėjo, kad tėvystės byloms taikomas vienerių metų senaties terminas, o tai reiškia, kad nebuvo pagrįsta tikėtis, jog ieškovė lauks, kol jos leidimas bus atnaujintas, kad pateiktų prašymą skirti jai pagalbą.

378 2010 m. kovo 25 d. EŽTT sprendimas *Paraskeva Todorova prieš Bulgariją*, Nr. 37193/07.

379 2005 m. liepos 12 d. EŽTT sprendimas, *Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2)*, Nr. 41138/98 ir 64320/01.

380 2009 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas *Anakomba Yula prieš Belgiją*, Nr. 45413/07 (aptariama 4.5 ir 5.7 skirsniuose).

4.6. „Asmeninė sritis“. Privatus ir šeimos gyvenimas, įvaikinimas, namai ir santuoka

Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą užtikrinama ir pagal ES teisę, ir pagal EŽTK (EŽTK 8 straipsnis³⁸¹ ir ES pagrindinių teisių chartijos 7 straipsnis).

Pagal EŽTK EŽTT ilgainiui išplėtojo savo teisminę praktiką pagal 8 straipsnį, apimančią įvairius su privačiu ir šeimos gyvenimu susijusius klausimus. EŽTT nustatė bendrąją 8 straipsnio aprėptį:

„privataus gyvenimo“ samprata, kaip apibrėžta Konvencijos 8 straipsnyje, yra plati sąvoka, apimanti, *inter alia*, teisę užmegzti bei palaikyti ryšius su kitais žmonėmis <...>, teisę į „asmeninį tobulėjimą“ <...> ar iš esmės apsisprendimo teisę. Ji apima tokius elementus, kaip vardai <...>, lyties tapatybė, seksualinė orientacija ir lytinis gyvenimas, kurie patenka į pagal 8 straipsnį ginamą asmeninę sritį <...>, ir teisę tiek į sprendimo turėti vaiką, tiek į sprendimo vaiko neturėti gerbimą“³⁸².

Pavyzdys. Byloje *Cusan ir Fazzo prieš Italiją*³⁸³ susituokusi pora negalėjo suteikti savo vaikui motinos pavardės, nes pagal nacionalinius teisės aktus teisėtiems vaikams gimus automatiškai suteikiama tėvo pavardė. EŽTT nustatė, kad teisėtų vaikų pavardės pasirinkimas buvo grindžiamas tik diskriminacija dėl tėvų lyties. Nors taisyklė, pagal kurią teisėtiems vaikams turi būti suteikiama vyro pavardė, gali būti būtina siekiant gerbti šeimos vientisumo tradiciją visiems jos nariams suteikiant tėvo pavardę, tai, kad registruojant naujagimį nebuvo įmanoma nukrypti nuo šios taisyklės, buvo pernelyg nelankstus ir diskriminacinis požiūris moterų atžvilgiu.

381 EŽTK 8 straipsnio taikymo srities paaiškinimą galima rasti EŽTT interneto svetainėje: Roagna, I. (2012 m.), *Protecting the right to respect for private and family life under the European Convention on Human Rights*.

382 2008 m. sausio 22 d. EŽTT sprendimas *E. B. prieš Prancūziją* [DK], Nr. 43546/02, 43 punktas.

383 2014 m. sausio 7 d. EŽTT sprendimas *Cusan ir Fazzo prieš Italiją*, Nr. 77/07.

EŽTT išnagrinėjo keletą bylų, kuriose buvo svarstomas skirtingo požiūrio klausimas, susijęs su turto paveldėjimo taisyklėmis, išsituokusių tėvų teise bendrauti su vaikais, įvaikinimu ir tėvystės klausimais³⁸⁴.

Bylose *Mazurek prieš Prancūziją*³⁸⁵, *Sommerfeld prieš Vokietiją*³⁸⁶ ir *Rasmussen prieš Daniją*³⁸⁷ buvo nagrinėjama skirtingo požiūrio aplinkybė, susijusi su paveldėjimo taisyklėmis, tėvų teise bendrauti su nesantuokiniais vaikais ir tėvystės klausimais. Į 8 straipsnio taikymo sritį taip pat patenka įvaikinimo klausimai. Daug bylų, tokių kaip *E. B. prieš Prancūziją* (aptariama 5.3 skirsnyje), rodo, kad įvaikinimas gali patekti į EŽTK taikymo sritį, nors EŽTK ir nenustatyta faktinė teisė įsivaikinti.

Pavyzdys. Byloje *Gas ir Dubois prieš Prancūziją*³⁸⁸ biologinės motinos registruotai homoseksualiai partnerei buvo neleista paprastai įvaikinti partnerės vaiką. Pagal Prancūzijos teisę paprasto įvaikinimo atveju visos su tėvystės pareigomis susijusios teisės atimamos iš vaiko tėvo arba motinos įvaikinančio tėvo arba motinos naudai, išskyrus atvejus, kai asmuo įvaikina savo sutuoktinio arba sutuoktinės vaiką. EŽTT laikėsi nuomonės, kad ieškovės padėtis nebuvo panaši į susituokusių porų padėtį, nes pagal Prancūzijos teisę santuoka ją sudariusiems asmenims suteikiamas specialus statusas, o EŽTT nėjo taip toli, kad įpareigotų valstybes numatyti tos pačios lyties asmenų santuoką. EŽTT pažymėjo, kad pagal atitinkamas nuostatas civilinę partnerystę užregistravusios heteroseksualios poros prašymas taip pat būtų atmestas, taigi, nors prašytojų teisinė padėtis buvo panaši, nebuvo jokio skirtingo požiūrio dėl seksualinės orientacijos, todėl EŽTK 14 straipsnis, siejamas su 8 straipsniu, nebuvo pažeistas.

Pavyzdys. Byloje *X ir kiti prieš Austriją*³⁸⁹ ieškovai taip pat buvo nesusituokusi tos pačios lyties asmenų pora, kurioje vienas iš partnerių norėjo įsivaikinti kito partnerio vaiką. Kitaip nei byloje *Gas ir Dubois prieš Prancūziją*, pagal atitinkamas Austrijos teisės nuostatas nesusituokusių heteroseksualių porų atveju antrajam iš tėvų leidžiama įsivaikinti partnerio vaiką. Kadangi teisėje

384 Taip pat žr. FRA ir ET (2015 m.), *Handbook on European law relating to the rights of the child*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

385 2000 m. vasario 1 d. EŽTT sprendimas *Mazurek prieš Prancūziją*, Nr. 34406/97.

386 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimas *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK], Nr. 31871/96.

387 1984 m. lapkričio 28 d. EŽTT sprendimas *Rasmussen prieš Daniją*, Nr. 8777/79.

388 2012 m. kovo 15 d. EŽTT sprendimas *Gas ir Dubois prieš Prancūziją*, Nr. 25951/07.

389 2013 m. vasario 19 d. EŽTT sprendimas *X ir kiti prieš Austriją* [DK], Nr. 19010/07.

nustatytas visiškas draudimas tos pačios lyties asmenų poros atveju antrajam iš tėvų įvaikinti partnerio vaiką, nacionaliniai teismai nenagrinėjo įvaikinimo prašymo pagrįstumo, o tėvo atsisakymas duoti sutikimą įvaikinti neturėjo jokios reikšmės nacionaliniams teismams nagrinėjant ieškovų bylą. EŽTT nustatė, kad ši aplinkybė yra skirtingas požūris į ieškovus, palyginti su heteroseksualiomis nesusituokusiomis poromis, kuris nebuvo pagrįstai ir objektyviai pateisintas.

Pavyzdys. Byloje *A. H. ir kiti prieš Rusiją*³⁹⁰ ieškovai, JAV piliečiai, buvo poros, kurių atveju buvo vykdomas paskutinis vaikų iš Rusijos įvaikinimo procedūros etapas, kai Rusijos Dūma priėmė naują įstatymą, kuriuo JAV piliečiams draudžiama įvaikinti vaikus iš Rusijos. Tebevykdomos procedūros buvo sustabdytos. Ieškovai skundėsi, kad šiuo draudimu pažeidžiama jų teisė į šeimos gyvenimą ir jie yra diskriminuojami dėl pilietybės. EŽTT nustatė, kad įstatymu numatytas draudimas įvaikinti Rusijos vaikus buvo taikomas tik galimiems tėvams iš JAV. Vyriausybė neįrodė, kad buvo svarių priežasčių, pateisinančių visiško draudimo taikymą atgaline data ir be atrankos visiems galimiems įtėviams iš JAV, neatsižvelgiant į įvaikinimo procedūros etapą ir jų asmenines aplinkybes. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

Valstybės turi palyginti plačią diskreciją savo imigracijos politikos organizavimo srityje. Nors EŽTK nėra užtikrinama „svetimšalio“ teisė atvykti į konkrečią šalį ar joje gyventi, kai kuriais atvejais atsisakymu leisti šeimai susijungti gali būti pažeistos 8 straipsniu užtikrinamos teisės.

Pavyzdys. Byloje *Pajić prieš Kroatiją*³⁹¹ ieškovė prašė suteikti jai leidimą gyventi šalyje šeimos susijungimo su partneriu pagrindu. Nacionalinės valdžios institucijos atmetė prašymą, nes pagal atitinkamus nacionalinės teisės aktus tokia galimybė nesuteikta tos pačios lyties poroms. Tačiau leidimas gyventi šalyje būtų buvęs išduotas panašioje padėtyje esantiai nesusituokusiai skirtingų lyčių porai. EŽTT padarė išvadą, kad nacionalinės valdžios institucijos nepateikė jokio pateisinimo ar nenurodė jokių įtikinamų ir svarių priežasčių, pateisinančių skirtingą požūrį į tos pačios lyties ir

390 2017 m. sausio 17 d. EŽTT sprendimas *A. H. ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 6033/13 ir 15 kitų pareiškimų.

391 2016 m. vasario 23 d. EŽTT sprendimas *Pajić prieš Kroatiją*, Nr. 68453/13.

skirtingų lyčių poras, šioms siekiant šeimos susijungimo. Skirtingas požiūris, grindžiamas vien tik arba didžia dalimi ieškovės seksualine orientacija, iš tiesų prilygsta skirtumui, kuris pagal Konvenciją yra nepriimtinas³⁹².

8 straipsnio taikymo sritis yra ypač plati. EŽTK taip pat daro poveikį kitoms sritims, kaip antai civiliniam solidarumo paktui ar santuokai, kuri yra konkrečiai ginama pagal 12 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Muñoz Díaz prieš Ispaniją*³⁹³ valdžios institucijos, nustatydamos pareiškėjos teisę į našlės pensiją, atsisakė pripažinti jos pagal romų papročius sudarytą santuoką, nors anksčiau ją vertino kaip susituokusiąją. EŽTT nustatė, kad valstybė ieškovę vertino taip, tarsi jos santuoka būtų galiojanti, taigi jos padėtis buvo panaši į kitų „tikrų“ sutuoktinių (tų, kurie dėl techninių priežasčių nebuvo susituokę taip, kad jų santuoka galiotų, bet manė, kad jų santuoka galioja), kurie būtų turėję teisę į našlio pensiją, padėti. Nors EŽTT nustatė, kad atsisakymas pripažinti santuoką galiojančia nebuvo diskriminacija (vertinant pagal 14 straipsnį kartu su 12 straipsniu), atsisakymas vertinti ieškovę panašiai kaip kitus tikrus sutuoktinius ir skirti pensiją yra diskriminacija, kuria pažeidžiamas 14 straipsnis kartu su Protokolo Nr. 11 straipsniu.

Pavyzdys. Byla *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją*³⁹⁴ buvo iškelta siekiant užginčyti Graikijos įstatymą, kuriuo 2008 m. buvo nustatyta galimybė skirtingų lyčių poroms sudaryti civilinį solidarumo paktą, kuris yra mažiau oficialus ir lankstesnis nei santuoka, tačiau į jo taikymo sritį nebuvo įtrauktos tos pačios lyties poros. EŽTT pažymėjo, kad 19 iš 47 Europos Tarybos valstybių narių leido registruoti partnerystę ir kad 17 iš tų 19 valstybių pripažįsta ir heteroseksualias, ir homoseksualias poras. Teismas taip pat padarė išvadą, kad nėra įtikinamų ir svarių priežasčių uždrausti tos pačios lyties poroms sudaryti civilinį solidarumo paktą. Kitaip tariant, kai valstybė nustato tam tikros formos registruotą partnerystę, galimybę ją sudaryti turi būti prieinama visoms poroms, nepriklausomai nuo jų seksualinės orientacijos. Buvo nustatyta, kad buvo pažeistas 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

392 Taip pat žr. 2016 m. birželio 30 d. EŽTT sprendimą *Taddeucci ir McCall prieš Italiją*, Nr. 51362/09.

393 2009 m. gruodžio 8 d. EŽTT sprendimas *Muñoz Díaz prieš Ispaniją*, Nr. 49151/07.

394 2013 m. lapkričio 7 d. EŽTT sprendimas *Vallianatos ir kiti prieš Graikiją* [DK], Nr. 29381/09 ir 32684/09.

Vėliau EŽTT turėjo nustatyti, ar 8 straipsnis apima pozityvią valstybių pareigą patvirtinti teisinę sistemą, kurioje būtų numatytas tos pačios lyties porų pripažinimas ir apsauga.

Pavyzdys. Byloje *Oliari ir kiti prieš Italiją*³⁹⁵ trys homoseksualios poros skundėsi, kad pagal Italijos teisę jos neturi galimybės susituokti arba sudaryti bet kokios kitos rūšies civilinį solidarumo paktą. EŽTT atkreipė dėmesį į Europos ir tarptautines tendencijas teisiškai pripažinti tos pačios lyties asmenų poras. Teismas taip pat pažymėjo, kad Italijos Konstitucinis Teismas ne kartą ragino teisiškai pripažinti atitinkamas homoseksualių asmenų sąjungų teises ir pareigas. Todėl EŽTT laikėsi nuomonės, kad tomis aplinkybėmis Italija turi pozityvią pareigą užtikrinti veiksmingą ieškovų teisę į privatų ir šeimos gyvenimą oficialiai pripažįstant tos pačios lyties asmenų poras. Teisinėje tos pačios lyties porų pripažinimo sistemoje turi būti numatytos bent „esminės teisės, svarbios porai, palaikančiai stabilius ir įsipareigojimąms grindžiamus santykius“³⁹⁶. Galiausiai EŽTT nusprendė, kad nepriėmusi tokių teisės aktų Italija viršijo savo diskrecijos ribas ir neįvykdė savo pozityvios pareigos, pažeisdama EŽTK 14 straipsnį, aiškinamą kartu su 8 straipsniu.

Nors žmogaus orumo esmei apsaugoti paprastai reikalinga siauresnė EŽTT diskrecija, tai reikia suderinti su rūpinimusi kitų pažeidžiamoje padėtyje esančių asmenų, kurių teisės galėtų būti netinkamai taikomos, apsauga.

Pavyzdys. Byloje *Kacper Nowakowski prieš Lenkiją*³⁹⁷ ieškovas buvo kurčėbylys tėvas, kurio bendravimas su sūnumi, taip pat turinčiu klausos sutrikimą, buvo suvaržytas. Ieškovas visų pirma skundėsi dėl nacionalinių teismų atsisakymo pratęsti šį bendravimą. EŽTT nustatė, kad nacionaliniai teismai neapsvarstė jokių priemonių, kurios būtų padėjusios ieškovui įveikti kliūtis, kylančias dėl jo negalios, todėl nesiėmė visų tinkamų priemonių, kurių būtų buvę galima pagrįstai reikalauti, kad būtų palengvintas bendravimas. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis, ir nusprendė, kad nebūtina atskirai nagrinėti skundą pagal Konvencijos 14 straipsnį kartu su 8 straipsniu.

395 2015 m. liepos 21 d. EŽTT sprendimas *Oliari ir kiti prieš Italiją*, Nr. 18766/11 ir 36030/11.

396 Ten pat, 174 punktąs.

397 2017 m. sausio 10 d. EŽTT sprendimas *Kacper Nowakowski prieš Lenkiją*, Nr. 32407/13.

Pirmiau nurodytoje byloje EŽTT laikėsi nuomonės, kad tėvo interesai atitiko vaiko interesus, t. y. vaikui buvo naudinga bendrauti su tėvu. Tačiau tais atvejais, kai vaiko interesai gali prieštarauti vieno iš tėvų interesams, nustatydamas, kaip geriausiai apsaugoti vaiką, valstybė turi didesnę veiksmų laisvę.

Pavyzdys. Byloje *Rasmussen prieš Daniją*³⁹⁸ tėvas pateikė skundą dėl senaties įstatymo, pagal kurį jam draudžiama užginčyti tėvystę. EŽTT nustatė, kad tai buvo tolygu skirtingo požiūrio taikymui dėl lyties, bet tai buvo pateisinama. Siekta teisėto tikslo suteikti vaikui saugumo ir tikrumo dėl jo statuso, neleidžiant tėvams vėliau gyvenime piktnaudžiauti galimybe užginčyti tėvystę. EŽTK valstybių narių požiūris į šį klausimą sutapo nedaug, tad EŽTT suteikė valstybei didelę diskreciją, nustatydamas, kad skirtingas požiūris yra pateisinamas³⁹⁹.

Pagal ES teisę materialinė šeimos teisė ir toliau priklauso išimtinai ES valstybių narių kompetencijai. Tačiau kai kurie tarpvalstybinio pobūdžio klausimai reglamentuojami ES teisės aktais. ESTT praktika, susijusi su teise į šeimos gyvenimą, daugiausia buvo plėtojama laisvo asmenų judėjimo srityje, kiek tai susiję su ES piliečių šeimos nariais⁴⁰⁰. ESTT laikėsi nuomonės, kad „jeigu Sąjungos piliečiams nebūtų leista priimančioje valstybėje narėje gyventi įprasto šeiminio gyvenimo, būtų sudarytos rimtos kliūtys pasinaudoti Sutartimi užtikrinamomis laisvėmis“⁴⁰¹. Dar viena sritis, kurioje su šeima susiję aspektai ir nediskriminavimo principas gali būti svarbūs, yra prieglobsčio ir imigracijos teisės sritis. Pavyzdžiui, nustatydamos, kas turi teisę gauti tarptautinę apsaugą, valstybės privalo užtikrinti šeimos gyvenimo apsaugą⁴⁰². Be to, atitinkama ESTT praktika šeimos teisų srityje yra susijusi su vyrų ir moterų diskriminacija, kiek tai susiję su tėvų teisėmis. Su tėvo teise eiti vaiko priežiūros atostogų susijusioje byloje ESTT laikėsi nuomonės, kad taikant skirtingą sąlygą teisei eiti vaiko priežiūros atostogų skatinama „tęsti tradicinį vyrų ir moterų vaidmenų paskirstymą, vyrams paliekant šalutinį,

398 1984 m. lapkričio 28 d. EŽTT sprendimas *Rasmussen prieš Daniją*, Nr. 8777/79.

399 Ten pat, 40–42 punktai.

400 Pavyzdžiui, žr. 2016 m. rugsėjo 13 d. ESTT sprendimą *Alfredo Rendón Marín prieš Administración del Estado* [DK], C-165/14 (aptariama 5.7 skirsnyje).

401 2008 m. liepos 25 d. ESTT sprendimas *Blaise Baheten Metock ir kiti prieš Minister for Justice, Equality and Law Reform* [DK], C-127/08, 62 punktas.

402 2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų, OL L 337, 2011 12 20, p. 9–26.

palyginti su moterimis, vaidmenį vykdant tėvų pareigas“, ir padarė išvadą, kad tai yra tiesioginė diskriminacija dėl lyties⁴⁰³.

Pavyzdys. Byloje *Pedro Manuel Roca Álvarez prieš Sesa Start España ETT SA*⁴⁰⁴ ieškovui atsisakyta suteikti „kūdikio maitinimo“ atostogas, nes jo vaiko motina yra savarankiškai dirbantis asmuo. ESTT padarė išvadą, kad tai yra vyrų diskriminacija.

Pavyzdys. Byloje *Malgožata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kt*⁴⁰⁵. Ieškovai yra lenkų mažumai priklausanti Lietuvos pilietė ir Lenkijos pilietis. Jie skundėsi dėl klaidingai parašytų vardų ir pavardžių jų santuokos liudijime, kurį išdavė Vilniaus miesto civilinės metrikacijos skyrius. Anot pareiškėjų, vardai parašyti nesilaikant pareiškėjo valstybės narės valstybinės kalbos rašybos taisyklių. ESTT nurodė, kad SESV 21 straipsnis nedraudžia atsisakyti iš dalies pakeisti civilinės būklės aktų įrašuose nurodytus vardus ir pavardes, jei toks atsisakymas suinteresuotiesiems asmenims negali sukelti rimtų nepatogumų⁴⁰⁶.

Pavyzdys. Byloje *Mircea Florian Freitag*⁴⁰⁷ Mircea Florian, romų tautybės vyras, gimė Rumunijoje ir gavo pavardę Pavel. Išsituokus tėvams, jo motina ištekėjo už Vokietijos piliečio Freitag. Taigi Mircea Florian įgijo dvigubą pilietybę ir jo pavardė buvo pakeista į pavardę Freitag. Praėjus keletui metų Mircea Florian, kurio įprasta gyvenamoji vieta tuo metu dar buvo Vokietijoje, nuvyko į Rumuniją susigrąžinti savo pirminę pavardę Pavel. Vėliau jis paprašė, kad Vokietijos civilinės metrikacijos skyrius pakeistų jo pavardę ir atitinkamai atnaujintų įrašą civilinės būklės aktų registre, kad jo pavardės keitimas būtų

403 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas *Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton*, C-222/14 (aptariama 5.1 skirsnyje).

404 2010 m. rugsėjo 30 d. ESTT sprendimas *Pedro Manuel Roca Álvarez prieš Sesa Start España ETT SA*, C-104/09.

405 2011 m. gegužės 12 d. ESTT sprendimas *Malgožata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kt.*, C-391/09.

406 Palyginti su 2016 m. birželio 2 d. ESTT sprendimu *Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff prieš Standesamt der Stadt Karlsruhe ir Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe*, C-438/14, kuriame ESTT nurodė, kad Vokietija neprivalo pripažinti savo piliečio asmenvardžio, jei šis pilietis yra ir kitos valstybės narės pilietis ir toje valstybėje narėje įgijo asmenvardį, kurį sudaro laisvai pasirinkti keli aristokratiniai titulai, jeigu atsisakymas pripažinti gali būti pateisintas viešosios politikos pagrindais, kai toks atsisakymas yra tinkamas ir būtinas siekiant užtikrinti visų minėtos valstybės narės piliečių lygybės prieš įstatymą principo laikymąsi.

407 2017 m. birželio 8 d. ESTT sprendimas *Byla, pradėta Mircea Florian Freitag*, C-541/15.

pripažintas pagal Vokietijos teisę. Tačiau pagal Vokietijos teisę tai buvo įmanoma tik tuo atveju, jeigu aptariama pavardė būtų buvusi įgyta įprastai gyvenant kitoje ES valstybėje narėje. ESTT pabrėžė, kad:

- i) asmenvardžių užrašymą civilinės būklės aktų įrašuose reglamentuojančios taisyklės priklauso valstybių narių kompetencijai;
- ii) valstybės narės teisės nuostatos, dėl kurių tos valstybės narės piliečiai atsiduria mažiau palankioje situacijoje tik todėl, kad pasinaudojo teise laisvai judėti ir apsigyventi kitoje valstybėje narėje, yra SESV 21 straipsnio 1 dalyje pripažintų laisvių apribojimas;
- iii) kompetentingos institucijos diskrecija turi naudotis taip, kad būtų užtikrintas visapusiškas SESV 21 straipsnio taikymas.

Todėl ESTT laikėsi nuomonės, kad atsisakymas pripažinti konkrečioje valstybėje narėje teisėtai įgytą pavardę, kuri atitinka gimstant gautą pavardę, remiantis ta nuostata, kad pavardė nebuvo įgyta įprastai gyvenant toje kitoje valstybėje narėje, trukdo įgyvendinti SESV 21 straipsnyje įtvirtintą teisę laisvai judėti ir apsigyventi valstybių narių teritorijoje.

4.7. Dalyvavimas politikoje. Saviraiškos, susirinkimų ir asociacijos laisvė ir laisvi rinkimai

ES teisėje šiuo atžvilgiu pripažįstamų teisių skaičius yra ribotas. Pagal ES sutarties 10 straipsnio 3 dalį kiekvienas pilietis turi teisę dalyvauti demokratiname Sąjungos gyvenime, o ES sprendimus būtina priimti kuo atviriau ir kiek įmanoma labiau juos priartinant prie piliečių. ES sutarties 11 straipsniu⁴⁰⁸ institucijos įpareigojamos suteikti piliečiams ir atstovaujamosioms asociacijoms galimybę skelbti nuomones apie visas Sąjungos veiklos sritis ir viešai jomis keistis. SESV sutarties 20 straipsnyje visų pirma numatyta ES piliečių teisė balsuoti ir būti kandidatais savivaldos bei Europos Parlamento rinkimuose. ES chartija užtikrinama saviraiškos ir informacijos laisvė (11 straipsnis)⁴⁰⁹, susirinkimų ir

408 Pavyzdžiui, žr. 2017 m. gegužės 10 d. ESTT sprendimą *Michael Efler ir kiti prieš Europos Komisiją*, T-754/14, kuriame ESTT padarė išvadą, kad atsisakydama užregistruoti pasiūlytą Europos piliečių iniciatyvą „Stop TTIP“, Komisija pažeidė, be kita ko, ES sutarties 11 straipsnio 4 dalį.

409 Pavyzdžiui, žr. 2016 m. gegužės 4 d. ESTT sprendimą *Philip Morris Brands SARL ir kiti prieš Secretary of State for Health*, C-547/14.

asociacijų laisvė (12 straipsnis) ir politinės teisės, susijusios su Europos Parlamento ir savivaldos rinkimais (39 ir 40 straipsniai).

Pavyzdys. Byloje *Ispanija prieš Jungtinę Karalystę*⁴¹⁰ ESTT laikėsi nuomonės, kad, kalbant apie SESV 20 straipsnio 2 dalies b punktą, pagal tą nuostatą tik numatoma, kad naudojimuisi šia teise taikomas nediskriminacijos dėl pilietybės principas, ir kad kiekvienas Sąjungos pilietis, gyvendamas valstybėje narėje, kurios pilietis jis nėra, turi teisę balsuoti ir būti kandidatu per Europos Parlamento rinkimus valstybėje narėje, kurioje gyvena, tomis pačiomis sąlygomis, kaip ir tos valstybės piliečiai.

Pavyzdys. *Delvigne* byloje⁴¹¹ Prancūzijos pilietis užginčijo nacionalinės teisės nuostatas, pagal kurias iš jo automatiškai ir ilgam laikui atimtos rinkimų teisės, įskaitant teisę balsuoti ir būti kandidatu Europos Parlamento rinkimuose, po to, kai jis buvo nuteistas už žmogžudystę ir jam buvo paskirta 12 metų laisvės atėmimo bausmė. Negalėdamas pasinaudoti vėlesniais įstatymo pakeitimais, T. Delvigne ir toliau negalėjo įgyvendinti savo pilietinės teisės, nes tas draudimas įgyvendinti pilietines teises buvo taikomas dėl nuosprendžio, kuris įsiteisėjo iki naujo baudžiamojo kodekso įsigaliojimo. Todėl jis tvirtino, kad tai buvo nevienodas požiūris. ESTT nustatė, kad Prancūzijos įstatymas yra leistinas apribojimas, taikomas Chartijoje nustatytoms teisėms: apribojimas, kaip antai nagrinėjamas pagrindinėje byloje, pripažintinas proporcingu tiek, kiek skiriant jį atsižvelgiama į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį ir laipsnį, taip pat į bausmės trukmę. Be to, naujajame kodekse numatyta galimybė tokiam asmeniui, kaip T. Delvigne, prašyti ir pasiekti, kad draudimas būtų panaikintas.

Vienas pagrindinių **ET** tikslų yra skatinti demokratiją. Tai atsispindi daugelyje **EŽTK** nustatytų teisių ir padeda skatinti dalyvavimą politikoje. EŽTK nustatytos plačios garantijos, pagal kurias sukuriama ne tik teisė balsuoti ir kandidatuoti (Protokolo Nr. 13 straipsnis)⁴¹², bet ir susijusios teisės į saviraiškos laisvę (10 straipsnis) bei teisė į susirinkimų ir asociacijos laisvę (11 straipsnis).

410 2006 m. rugsėjo 12 d. ESTT sprendimas *Ispanijos Karalystė prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę* [DK], C-145/04.

411 2015 m. spalio 6 d. ESTT sprendimas *Thierry Delvigne prieš Commune de Lesparre Médac ir Préfet de la Gironde* [DK], C-650/13.

412 ET, EŽTT (2016 m.), *Guide on Article 3 of Protocol No. 1 to the European Convention on Human Rights – Right to free elections*.

Pavyzdys. Byloje *Pilav prieš Bosniją ir Hercegoviną*⁴¹³ iš Bosnijos politiko buvo atimta teisė kandidatuoti šalies Prezidiumo rinkimuose dėl jo gyvenamosios vietos. Bosnijos ir Hercegovinos valstybę sudaro du politiniai subjektai: Bosnijos ir Hercegovinos Federacija ir Serbų Respublika. Kad galėtų veiksmingai pasinaudoti teise dalyvauti Prezidiumo rinkimuose, ieškovas turėjo persikelti iš Serbijos Respublikos į Bosnijos ir Hercegovinos Federaciją. Todėl, nors teoriškai jis turėjo teisę kandidatuoti Prezidiumo rinkimuose, praktiškai jis negalėjo ta teise pasinaudoti, nes gyveno Serbijos Respublikoje. EŽTT nustatė, kad nacionalinės valdžios institucijos jį diskriminavo dėl jo gyvenamosios vietos ir etninės kilmės. Todėl teismas padarė išvadą, kad buvo pažeistas Konvencijos Protokolo Nr. 12 1 straipsnis.

Pavyzdys. Byloje *Identoba ir kiti prieš Gruziją*⁴¹⁴ ieškovai buvo surengę taikingą demonstraciją Tbilisyje Tarptautinei dienai prieš homofobiją paminėti. Demonstraciją nutraukė priešinga smurtinė demonstracija, o ieškovai nukentėjo dėl žodinių ir fizinių išpuolių. Kadangi nacionalinės valdžios institucijos neuztikrino, kad eitynės vyktų taikingai, EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas 14 straipsnis kartu su 11 straipsniu⁴¹⁵.

Pavyzdys. Byloje *Partei Die Friesen prieš Vokietiją*⁴¹⁶ partijai ieškovei nepavyko surinkti minimalios 5 proc. balsų dalies, kurios reikia norint gauti parlamento mandatą. EŽTT turėjo nuspręsti, ar taikant 5 proc. ribą buvo pažeista mažumų partijų teisė dalyvauti rikimuose. Teismas pažymėjo, kad partijos ieškovės nepalankią padėtį rinkimų procese lėmė tik tai, kad ji atstovavo mažos gyventojų dalies interesams. Nagrinėdamas, ar partijai ieškovei, kaip tautinės mažumos partijai, turėjo būti taikomos specialios sąlygos, EŽTT padarė išvadą, kad pagal EŽTK, net aiškinamą atsižvelgiant į Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją, nėra reikalaujama, kad valstybė išimties tvarka netaikytų tautinių mažumų partijoms rinkimų ribos. Minėta Pagrindų konvencija siekiama skatinti veiksmingą tautinėms mažumoms priklausančių asmenų dalyvavimą viešųjų reikalų srityje. Joje numatyta, kad minimali riba netaikoma kaip priemonė tautinių mažumų dalyvavimui išrinktuose organuose didinti, tačiau nenustatyta prievolė tautinių mažumų partijoms netaikyti rinkimų ribų. Todėl nebuvo nustatyta, kad būtų pažeistas 14 straipsnis kartu su Protokolo Nr. 13 straipsniu.

413 2016 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimas *Pilav prieš Bosniją ir Hercegoviną*, Nr. 41939/07.

414 2015 m. gegužės 12 d. EŽTT sprendimas *Identoba ir kiti prieš Gruziją*, Nr. 73235/12.

415 Taip pat žr. 2007 m. gegužės 3 d. EŽTT sprendimą *Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją*, Nr. 1543/06.

416 2016 m. sausio 28 d. EŽTT sprendimas *Partei Die Friesen prieš Vokietiją*, Nr. 65480/10.

Teisė į asociacijos laisvę laikoma taip pat apimančia politinių partijų kūrimo apsaugą – jai EŽTT suteikia aukšto lygio apsaugą nuo įsikišimo⁴¹⁷. Panašiai, kaip pažymėta **5.11 skirsnyje**, bet koks trukdymas teisei į žodžio laisvę vykstant politiniams debatams yra labai kruopščiai nagrinėjamas⁴¹⁸.

Pagal tarptautinę teisę NTK 29 straipsnyje iš valstybių reikalaujama užtikrinti, kad neįgalieji lygiai su kitais galėtų veiksmingai ir visapusiškai dalyvauti politiniame ir viešajame gyvenime, be kita ko, garantuojant jų teisę balsuoti. Pagal NTK 12 straipsnio 2 dalį valstybės turėtų pripažinti, kad neįgalieji turi teisinį veiksnumą „lygiai su kitais asmenimis visose gyvenimo srityse“, įskaitant politinį gyvenimą, ir jį skatinti. Komitetas pripažino, kad teisės balsuoti nesuteikimas psichosocialinės ar protinės negalios pagrindu yra diskriminacija dėl negalios⁴¹⁹.

4.8. Baudžiamosios teisės klausimai

Pagal EŽTK diskriminacijos draudimas gali būti susijęs su baudžiamosios teisės klausimais per įvairiausias teises, įskaitant teisę į teisingą bylos nagrinėjimą (6 straipsnis), teisę į laisvę ir saugumą (5 straipsnis), draudimą bausti atgaline data (7 straipsnis) ir dukart teisti ar nubausti už tą patį nusikaltimą (Protokolo Nr. 7 4 straipsnis), teisę į gyvybę (2 straipsnis) ir teisę nepatirti nežmoniško ar žeminančio orumą elgesio ar baudimo (3 straipsnis). Taip pat esama svarbios teismų praktikos, susijusios su smurtu prieš moteris ir kitas pažeidžiamas grupes, pvz., romus ar LGBT asmenis, kurioje EŽTT pabrėžė valstybių pareigą išnagrinėti diskriminacinius smurto motyvus. Keliuose sprendimuose EŽTT pripažino, kad nereagavimas į smurtą yra 14 straipsnio pažeidimas⁴²⁰.

417 Pavyzdžiui, žr. 2016 m. sausio 12 d. EŽTT sprendimą *Party for a Democratic Society (DTP) ir kiti prieš Turkiją*, Nr. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 ir 37272/10.

418 2016 m. gegužės 17 d. EŽTT sprendimas *Karácsony ir kiti prieš Vengriją* [DK], Nr. 42461/13 ir 44357/13.

419 Pavyzdžiui, žr. JT Neįgaliųjų teisių komiteto (2013 m.) komunikatą Nr. 4/2011, CRPD/C/10/D/4/2011, 2013 m. rugsėjo 9 d., 9.2 ir kiti punktai.

420 Be kita ko, žr. 2009 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimą *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02 (byla susijusi su smurtu prieš moteris), 2016 m. sausio 12 d. EŽTT sprendimą *Boacă ir kiti prieš Rumuniją*, Nr. 40355/11 (byla susijusi su smurtu prieš romus), ir 2016 m. balandžio 12 d. EŽTT sprendimą *M. C. ir A. C. prieš Rumuniją*, Nr. 12060/12 (byla susijusi su smurtu prieš LGBT asmenis). Dėl tolesnio aptarimo ir pavyzdžių žr. **2.6 skirsnį** apie nusikaltimus dėl neapykantos.

Be kitose dalyse jau aptartų temų, EŽTK taip pat saugoma teisė nebūti nepagrįstai sulaukiamam dėl diskriminacinių prižasčių ir teisė kalint nepatirti nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo dėl diskriminacinių prižasčių⁴²¹.

Pavyzdys. Byloje *Martzaklis ir kiti prieš Graikiją*⁴²² ŽIV užsikrėtę kaliniai, sulaikyti kalėjimo ligoninėje, skundėsi visų pirma dėl prastų sanitarinių sąlygų ir tinkamo medicininio gydymo stokos, laikymo perpildytose ir nepakankamai šildomose patalpose, prastos maistinės vertės maisto, taip pat dėl nereguliaraus bei individualiai nepaskirto gydymo. Kalėjimo vadovybė pateisino jų izoliaciją, nes tai būtina siekiant geriau stebėti jų būklę ir juos gydyti. EŽTT laikėsi nuomonės, kad izoliuoti kalinius siekiant užkirsti kelią ligos plitimui nebuvo būtina, nes kaliniai buvo užsikrėtę ŽIV, bet nesirgo AIDS. Jie patyrė fizinių ir emocinių kančių, o ne tik kalinimui būdingų kančių. Galiausiai EŽTT nustatė, kad netinkamos fizinės ir sanitarinės sąlygos, pažeidimai skiriant tinkamas gydymo priemones ir objektyvaus bei pagrįsto ŽIV užsikrėtusių kalinių izoliavimo pateisinimo nebuvimas yra EŽTK 3 straipsnio, siejamo su 14 straipsniu, pažeidimas.

Pavyzdys. Bylose *D. G. prieš Airiją* ir *Bouamar prieš Belgiją*⁴²³ (aptariamose 5.5 skirsnyje) nacionalinės institucijos sulaikė ieškovus, kurie buvo nepilnamečiai. Šiais atvejais EŽTT laikėsi nuomonės, kad diskriminacijos nebūta, nors teisė į laisvę ir buvo pažeista, nes skirtingas požiūris buvo pateisinamas siekiu apsaugoti nepilnamečius.

Pavyzdys. Byloje *Stasi prieš Prancūziją*⁴²⁴ ieškovas skundėsi, kad kalėjime su juo buvo blogai elgiamasi dėl jo homoseksualumo ir kad valdžios institucijos nesiėmė reikiamų priemonių, kad jį apsaugotų. Pavyzdžiui, ieškovas tvirtino, kad kiti kaliniai vertė jį nešioti rožinę žvaigždę, jį mušė ir degino cigaretėmis. EŽTT pažymėjo, kad reaguodama į kiekvieną teiginį vadovybė ėmėsi priemonių, kad ieškovą apsaugotų: jis buvo atskirtas nuo kitų kalinių ir pas jį lankėsi pastato prižiūrėtojas, gydytojas ir psichiatras. EŽTT nustatė,

421 Žr. 2017 m. sausio 24 d. Sprendimą *Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją* [DK], Nr. 60367/08 ir 961/11.

422 2015 m. liepos 9 d. EŽTT sprendimas *Martzaklis ir kiti prieš Graikiją*, Nr. 20378/13.

423 2002 m. gegužės 16 d. EŽTT sprendimas *D. G. prieš Airiją*, Nr. 39474/98, 1988 m. vasario 29 d. EŽTT sprendimas *Bouamar prieš Belgiją*, Nr. 9106/80.

424 2011 m. spalio 20 d. EŽTT sprendimas *Stasi prieš Prancūziją*, Nr. 25001/07.

kad vadovybė ėmėsi visų veiksmingų priemonių, kad apsaugotų jį nuo fizinės žalos kalinimo laikotarpiu, ir, atskirai nenagrinėdamas skundo pagal 14 straipsnį, padarė išvadą, kad 3 straipsnis nebuvo pažeistas.

EŽTK 14 straipsnis taip pat gali būti taikomas tais atvejais, kai nustatoma, kad baudžiamosios teisės nuostatos yra diskriminacinės⁴²⁵, arba kai įrašuose apie asmens teistumą lieka apkaltinamieji nuosprendžiai, priimti remiantis tomis diskriminacinėmis nuostatomis⁴²⁶.

Pagal ES teisę, remiantis nusistovėjusia ESTT praktika⁴²⁷, nors sritys, kuriose baudžiamosios teisės aktai ir baudžiamojo proceso kodeksas yra klausimai, už kuriuos atsakingos valstybės narės, nacionalinės teisės aktų nuostatomis negali būti diskriminuojami asmenys, kuriems ES teise suteikta teisė į vienodą požiūrį. Toliau nurodytoje byloje su Europos arešto orderio vykdymu susijusiame procese buvo nagrinėjamas nediskriminavimo principas⁴²⁸.

Pavyzdys. Byloje *João Pedro Lopes Da Silva Jorge*⁴²⁹ Portugalijos pilietis už prekybą narkotikais Portugalijoje buvo nuteistas penkerių metų laisvės atėmimo bausme. Vėliau jis vedė Prancūzijos pilietę, su kuria gyveno Prancūzijoje. Jis taip pat dirbo Prancūzijos įmonėje pagal neterminuotą darbo sutartį. Nenorėdamas būti perduotas Portugalijos institucijoms, jis pasiprašė įkalinamas Prancūzijoje. Tačiau Prancūzijos teisės nuostatos, pagal kurias leidžiama nevykdyti Europos arešto orderio, buvo taikomos tik Prancūzijos piliečiams. ESTT nurodė, kad valstybės narės negali apriboti arešto orderių nevykdymo tik savo piliečių atžvilgiu, automatiškai ir visiškai neįtraukdamos kitų valstybių narių piliečių, kurie yra ar gyvena vykdančiosios valstybės narės teritorijoje, kad ir kokie būtų jų ryšiai su ta valstybe nare. Tai būtų diskriminacija dėl pilietybės, kaip apibrėžta SESV 18 straipsnyje.

425 2003 m. sausio 9 d. EŽTT sprendimas *S. L. prieš Austriją*, Nr. 45330/99.

426 2013 m. lapkričio 7 d. EŽTT sprendimas *E. B. ir kiti prieš Austriją*, Nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 ir 48779/07.

427 1989 m. vasario 2 d. ESTT sprendimas, *Ian William Cowan prieš Trésor public*, 186/87.

428 Palyginti su 2016 m. rugsėjo 6 d. ESTT sprendimu *Aleksei Petruhin prieš Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra* [DK], C-182/15 (byla susijusi su judėjimo laisve besinaudojančio ES piliečio ekstradicija į trečiąją valstybę).

429 2012 m. rugsėjo 5 d. ESTT sprendimas *Byla dėl Europos arešto orderio, išduoto dėl João Pedro Lopes Da Silva Jorge* [DK], C-42/11.

5

Draudžiami diskriminacijos pagrindai

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
SESV 8 ir 157 straipsniai Pagrindinių teisių chartijos 21 ir 23 straipsniai Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54/EB) Direktyva, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB) ESTT sprendimas <i>Maistrellis prieš Ypourgos Dikaisynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton</i>, C-222/14, 2015 m. ESTT sprendimas <i>Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School</i> [DK], C-363/12, 2014 m. ESTT sprendimas <i>C. D. prieš S. T.</i> [DK], C-167/12, 2014 m. ESTT sprendimas <i>Kenny prieš Minister for Justice, Equality and Law Reform, Minister for Finance ir Commissioner of An Garda Síochána</i>, C-427/11, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Hill ir Stapleton prieš The Revenue Commissioners ir Department of Finance</i>, C-243/95, 1998 m.	Lytis	EŽTK 2 straipsnis (teisė į gyvybę), 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas). EŽTT sprendimas <i>Emel Boyraz prieš Turkiją</i>, Nr. 61960/08, 2014 m. EŽTT sprendimas <i>Konstantin Markin prieš Rusiją</i> [DK], Nr. 30078/06, 2012 m. EŽTT sprendimas <i>Andrle prieš Čekijos Respubliką</i>, Nr. 6268/08, 2011 m. EŽTT sprendimas <i>Ünal Tekeli prieš Turkiją</i>, Nr. 29865/96, 2004 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
ESTT sprendimas <i>Defrenne prieš Sabena</i>, 43/75, 1976 m. Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), 4 straipsnio 1 dalis ESTT sprendimas <i>Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions</i>, C-423/04, 2006 m. balandžio 27 d. ESTT sprendimas <i>K. B. prieš NHS Pensions Agency et Secretary of State for Health</i>, C-117/01, 2004 m. sausio 7 d.	Lytinė tapatybė	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą) ir 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>Y. Y. prieš Turkiją</i>, Nr. 14793/08, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Hämäläinen prieš Suomiją</i> [DK], Nr. 37359/09, 2014 m. EŽTT sprendimas <i>Van Kück prieš Vokietiją</i>, Nr. 35968/97, 2003 m.
Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnis Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB) ESTT sprendimas <i>Léger prieš Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes and Etablissement français du sang</i>, C-528/13, 2015 m. ESTT sprendimas <i>A ir kiti prieš Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> [DK], sujungtos bylos C-148/13–C-150/13, 2014 m. ESTT sprendimas <i>X ir Y, ir Z prieš Minister voor Imigratie en Asiel</i>, sujungtos bylos C-199/12, C-200/12, C-201/12, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării</i>, C-81/12, 2013 m.	Seksualinė orientacija	EŽTK 5 straipsnis (teisė į laisvę ir saugumą), 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 12 straipsnis (teisė į santuoką), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>Taddeucci ir McCall prieš Italiją</i>, Nr. 51362/09, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>O. M. prieš Vengriją</i>, Nr. 9912/15, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>E. B. ir kiti prieš Austriją</i>, Nr. 31913/07 ir 4 kitos, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>Schalk ir Kopf prieš Austriją</i>, Nr. 30141/04, 2010 m. EŽTT sprendimas <i>E. B. prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 43546/02, 2008 m. EŽTT sprendimas <i>S. L. prieš Austriją</i>, Nr. 45330/99, 2003 m. EŽTT sprendimas <i>Karner prieš Austriją</i>, Nr. 40016/98, 2003 m. ESTK sprendimas <i>INTERRIGHTS prieš Kroatiją</i>, skundas Nr. 45/2007, 2009 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
JT neįgaliųjų teisių konvencija (NTK) Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB) ESTT sprendimas <i>Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School</i> [DK], C-363/12, 2014 m. ESTT sprendimas <i>FOA prieš KL</i>, C-354/13, 2014 m. ESTT sprendimas <i>HK Danmark</i>, sujungtos bylos C-335/11 ir C-337/11, 2013 m.	Negalia	EŽTK 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) ESCh E straipsnis (nediskriminavimas) EŽTT sprendimas <i>Guberina prieš Kroatiją</i>, Nr. 23682/13, 2016 m. ESTK sprendimas <i>AEH prieš Prancūziją</i>, skundas Nr. 81/2012, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>Glor prieš Šveicariją</i>, Nr. 13444/04, 2009 m. EŽTT sprendimas <i>Pretty prieš Jungtinę Karalystę</i>, Nr. 2346/02, 2002 m. EŽTT sprendimas <i>Price prieš Jungtinę Karalystę</i>, Nr. 33394/96, 2001 m.
Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnis Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB) ESTT sprendimas <i>de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën</i>, C-548/15, 2016 m. ESTT sprendimas <i>DI, veikianti Ajos A/S vardu, prieš Karsten Eigil Rasmussen įpėdinius</i> [DK], C-441/14, 2016 m. ESTT sprendimas <i>Salaberria Sorondo prieš Academia Vasca de Policia y Emergencias</i> [DK], C-258/15, 2016 m. ESTT sprendimas <i>Specht prieš Land Berlin ir Bundesrepublik Deutschland</i>, sujungtos bylos C-501/12 ir kitos, 2014 m. ESTT sprendimas <i>Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo</i>, C-416/13, 2014 m. ESTT sprendimas <i>Mangold prieš Helm</i> [DK], C-144/04, 2005 m.	Amžius	EŽTK 5 straipsnis (teisė į laisvę ir saugumą), 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) ir 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą) ESCh 1 straipsnio 2 dalis, 23 ir 24 straipsniai EŽTT sprendimas <i>D. G. prieš Airiją</i>, Nr. 39474/98, 2002 m. EŽTT sprendimas <i>Schwizgebel prieš Šveicariją</i>, Nr. 25762/07, 2010 m. EŽTT sprendimas <i>V. prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 24888/94, 1999 m. EŽTT sprendimas <i>T. prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. EŽTT sprendimas <i>Bouamar prieš Belgiją</i>, Nr. 9106/80, 1988 m. ESTK sprendimas <i>Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) prieš Norvegiją</i>, skundas Nr. 74/2011, 2013 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB) Tarybos pamatinis sprendimas dėl kovos su rasizmu ir ksenofobija ESTT sprendimas „<i>CHEZ Razpredelenie Bulgaria</i>“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 2015 m. ESTT sprendimas <i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding</i> prieš <i>Firma Feryn NV</i>, C-54/07, 2008 m.	Rasė, etninė priklausomybė, odos spalva ir priklausymas tautinei mažumai	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas), Protokolo Nr. 12 1 straipsnis (bendras diskriminacijos draudimas) EŽTT sprendimas <i>Boacă ir kiti prieš Rumuniją</i>, Nr. 40355/11, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Biao prieš Daniją</i> [DK], Nr. 38590/10, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Sejdić ir Finčič</i> prieš <i>Bosniją ir Hercegoviną</i> [DK], Nr. 27996/06 ir 34836/06, 2009 m. ESTK sprendimas <i>ERRC</i> prieš <i>Airiją</i>, skundas Nr. 100/2013, 2015 m.
SESV 18 straipsnis ES pagrindinių teisių chartijos 45 straipsnis Piliečių teisių direktyva (2004/38/EB) Tarybos direktyva dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso (2003/109/EB) ESTT sprendimas <i>Europos Komisija</i> prieš <i>Vengriją</i>, C-392/15, 2017 m. ESTT sprendimas <i>Alfredo Rendón Marín</i> prieš <i>Administración del Estado</i> [DK], C-165/14, 2016 m. ESTT sprendimas <i>Kamberaj</i> prieš <i>IPES</i> [DK], C-571/10, 2012 m. ESTT sprendimas <i>Europos Komisija</i> prieš <i>Nyderlandus</i>, C-508/10, 2012 m. ESTT sprendimas <i>Chen</i> prieš <i>Secretary of State for the Home Department</i>, C-200/02, 2004 m. ESTT sprendimas <i>Angonese</i> prieš <i>Cassa di Risparmio di Bolzano SpA</i>, C-281/98, 2000 m. ESTT sprendimas <i>Cowan</i> prieš <i>Trésor public</i>, 186/87, 1989 m.	Pilietybė ar tautybė	Europos Tarybos konvencija dėl pilietybės EŽTK 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 5 straipsnis (teisė į laisvę ir saugumą), 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), Protokolo Nr. 4 3 straipsnis (draudimas kolektyviai ištremti piliečius), Protokolo Nr. 1 2 straipsnis (teisė į mokslą) EŽTT sprendimas <i>Dhahbi</i> prieš <i>Italiją</i>, Nr. 17120/09, 2014 m. EŽTT sprendimas <i>Rangelov</i> prieš <i>Vokietiją</i>, Nr. 5123/07, 2012 m. EŽTT sprendimas <i>Ponomaryovi</i> prieš <i>Bulgariją</i>, Nr. 5335/05, 2011 m. EŽTT sprendimas <i>Andrejeva</i> prieš <i>Latviją</i> [DK], Nr. 55707/00, 2009 m. EŽTT sprendimas <i>Zeibek</i> prieš <i>Graikiją</i>, Nr. 46368/06, 2009 m. EŽTT sprendimas <i>Anakomba Yula</i> prieš <i>Belgiją</i>, Nr. 45413/07, 2009 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
		EŽTT sprendimas, <i>Koua Poirrez prieš Prancūziją</i>, Nr. 40892/98, 2003 m. EŽTT sprendimas <i>C. Prieš Belgiją</i>, Nr. 21794/93, 1996 m. EŽTT sprendimas <i>Moustaquim prieš Belgiją</i>, Nr. 12313/86, 1991 m.
Pagrindinių teisių chartijos 10 ir 21 straipsniai ESTT sprendimas <i>Bouagnaoui ir ADDH prieš Micropole SA</i> [DK], C-188/15, 2017 m. ESTT sprendimas <i>Achbita ir Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš G4S Secure Solutions NV</i> [DK], C-157/15, 2017 m.	Religija ar tikėjimas	EŽTK 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 9 straipsnis (religijos laisvė), 10 straipsnis (saviraiškos laisvė), Protokolo Nr. 12 straipsnis (teisė į mokslą) EŽTT sprendimas <i>Izzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją</i> [DK], Nr. 62649/10, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Ebrahimian prieš Prancūziją</i>, Nr. 64846/11, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>S. A. S. prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 43835/11, 2014 m. EŽTT sprendimas <i>Eweida ir kiti prieš Jungtinę Karalystę</i>, Nr. 48420/10 ir 3 kitos, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>Vojnity prieš Vengriją</i>, Nr. 29617/07, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>Milanović prieš Serbiją</i>, Nr. 44614/07, 2010 m. EŽTT sprendimas <i>O'Donoghue ir kiti prieš Jungtinę Karalystę</i>, Nr. 34848/07, 2010 m. EŽTT sprendimas <i>Alujer Fernandez ir Caballero García prieš Ispaniją</i>, Nr. 53072/99, 2001 m. EŽTT sprendimas <i>Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 27417/95, 2000 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB) ESTT sprendimas <i>Europos Komisija prieš Belgiją</i>, C-317/14, 2015 m.	Kalba	Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija EŽTK 6 straipsnio 3 dalis ir 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>Macalin Moxamed Sed Dahir prieš Šveicariją</i>, Nr. 12209/10, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>Byla, „susijusi su tam tikrais įstatymų dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais“ prieš Belgiją</i>, Nr. 1474/62 ir 5 kitos, 1968 m.
Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnis ESTT sprendimas <i>Chatzi prieš Ypourgos Oikonomikon</i>, C-149/10, 2010 m.	Socialinė kilmė, gimimas ir turtinė padėtis	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas), Protokolo Nr. 1 1 straipsnis (nuosavybės apsauga) EŽTT sprendimas <i>Wolter ir Sarfert prieš Vokietiją</i>, Nr. 59752/13 ir 66277/13, 2017 m. EŽTT sprendimas <i>Chassagnou ir kiti prieš Prancūziją [DK]</i>, Nr. 25088/94 ir 2 kitos, 1999 m.
Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnis	Politinės ar kitokios pažiūros	EŽTK 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 10 straipsnis (saviraiškos laisvė), 11 straipsnis (susirinkimų ir asociacijos laisvė), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>Redfearn prieš Jungtinę Karalystę</i>, Nr. 47335/06, 2012 m. EŽTT sprendimas <i>Virabyan prieš Armėniją</i>, Nr. 40094/05, 2012 m.
ESTT sprendimas <i>Milkova prieš Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol</i>, C-406/15, 2017 m.	Kiti pagrindai	EŽTK 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) ESCh E straipsnis (nediskriminavimas) ESTK sprendimas <i>Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją</i>, skundas Nr. 102/2013, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Varnas prieš Lietuvą</i>, Nr. 42615/06, 2013 m.

Pagrindiniai faktai

- Nediskriminavimo principu draudžiamas ne visoks skirtingas požiūris, o tik toks, kuris grindžiamas kuriuo nors vienu draudžiamu diskriminacijos pagrindu.
- Draudžiamas diskriminacijos pagrindas – tai atpažįstama, objektyvi ar asmeninė savybė arba „statusas“, kuriuo asmenys ar grupės skiriasi vieni nuo kitų.
- Pagal ES nediskriminavimo direktyvas aiškiai nustatyti šie konkretūs draudžiami diskriminacijos pagrindai: lytis, rasinė ar etninė kilmė, amžius, negalia, religija ar tikėjimas ir seksualinė orientacija.
- Pagal EŽTK šių pagrindų sąrašas nebaigtinis ir tokie pagrindai gali būti nustatyti kiekvienu atveju atskirai.

Pagal ES teisę nediskriminavimo direktyvomis yra draudžiama taikyti skirtingą požiūrį, kuris pagrįstas tam tikrais „draudžiamais diskriminacijos pagrindais“, ir jose pateikiamas nekeitamas ribotas draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašas. Į šį sąrašą įtraukta lytis (Direktyva, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB)⁴³⁰, Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54/EB)⁴³¹, seksualinė orientacija, negalia, amžius, religija ar tikėjimas (Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB)⁴³²), rasinė ar etninė kilmė (Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB)⁴³³). ES chartijos 21 straipsnyje taip pat nustatytas diskriminacijos uždraudimas ir jame pateikiamas nebaigtinis pagrindų sąrašas, numanomas pagal formuluotę „kaip antai“⁴³⁴. ES chartija yra privaloma ES įstaigoms, bet taikoma ir valstybėms narėms, kai jos aiškina ir taiko ES teisę.

430 2004 m. gruodžio 13 d. Tarybos direktyva 2004/113/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, OL L 373, 2004 12 21, p. 37–43.

431 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija), OL L 204, 2006 7 26, p. 23–36.

432 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus, OL L 303, 2000 12 2, p. 16–22.

433 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės, OL L 180, 2000 7 19, p. 22–26.

434 Kalbant apie ES chartijos ir direktyvų ryšį, ESTT nagrinėtoje byloje *Georg Felber prieš Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur*, C-529/13, 2015 m. sausio 21 d., ESTT buvo paprašytas išaiškinti Chartijos 21 straipsnyje įtvirtintą ir Direktyvoje 2000/78/EB sukonkretintą nediskriminavimo dėl amžiaus principą. ESTT priminė, kad valstybės narės, priimdamos į Direktyvos 2000/78/EB, kurioje sukonkretinamas nediskriminavimo dėl amžiaus principas užimtumo ir profesinėje srityje, taikymo sritį patenkančias priemones, turi veikti laikydamosi šios direktyvos. Todėl ESTT nusprendė nagrinėti nurodytus klausimus atsižvelgdamas vien į Direktyvą 2000/78/EB.

EŽTK 14 straipsnyje pateikiamas nebaigtinis sąrašas, kuris sutampa su direktyvose pateikiamais sąrašais, bet jais neapsiriboja. 14 straipsnyje nustatyta, kad diskriminuojama neturi būti jokiais pagrindais, kaip antai dėl „asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, turtinės padėties, gimimo ar kitais pagrindais“. „Kitų pagrindų“ kategorija leido EŽTT įtraukti (be kitų) tuos pagrindus, kurie yra aiškiai draudžiami pagal nediskriminavimo direktyvas, būtent negalia, amžius ir seksualinė orientacija.

5.1. Lytis

„Draudžiamas diskriminacijos pagrindas“ – tai asmens savybė, kuri neturėtų būti laikoma tiesiogiai susijusia su skirtingu vertinimu ar konkrečia nauda.

Diskriminacijos dėl lyties sąvoka pati savaime gana aiški, nes reiškia diskriminaciją, kuri pagrįsta tuo, kad asmuo yra arba moteris, arba vyras. **Pagal ES** teisę nediskriminavimas dėl lyties yra labiausiai išplėtotas ES socialinės politikos aspektas ir seniai laikomas viena iš esminių teisių.

Plėtojant apsaugą šiuo pagrindu pasiektas dvejetainis tikslas: pirma, pasiektas ekonominis tikslas, nes padėta pašalinti konkurencijos iškraipymus rinkoje, kuri tapo dar labiau integruota, ir antra, politiniu lygmeniu Bendrija įgijo naują aspektą, pagal kurį siekiama socialinės pažangos ir gyvenimo bei darbo sąlygų gerėjimo. Taigi apsauga nuo diskriminacijos dėl lyties buvo ir tebėra pagrindinė ES funkcija: lyčių lygybė yra viena iš Sąjungos „pagrindinių vertybių“ (ES sutarties 2 straipsnis) ir jos „tikslas“ (ES sutarties 3 straipsnis). Socialinės ir ekonominės vienodo požiūrio užtikrinimo svarbos pripažinimas papildomai įtvirtintas pripažinus šio klausimo svarbą ES pagrindinių teisių chartijoje.

Diskriminacijos dėl lyties bylos paprastai susijusios su moterimis arba vyrais, kurioms arba kuriems taikomos mažiau palankios sąlygos negu priešingos lyties asmenims.

Pavyzdys. Byloje *Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikajosynis, Diafaneias kai Anthroponin Dikaiomaton*⁴³⁵ ieškovas buvo valstybės tarnautojas. Jis paprašė vaiko priežiūros atostogų, nors jo sutuoktinė niekur

435 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas *Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikajosynis, Diafaneias kai Anthroponin Dikaiomaton*, C-222/14.

nedirbo. ESTT nustatė, kad pagal moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principą valstybės tarnautojas vyras turi teisę eiti vaiko priežiūros atostogų net ir tuo atveju, kai jo sutuoktinė yra bedarbė.

Pavyzdys. Byloje *Defrenne prieš Sabena*⁴³⁶ ieškovė skunde nurodė, kad jai mokama mažiau negu jos kolegoms vyrams, nors ji atlieka tokias pat darbo pareigas. ESTT nusprendė, kad tai aiškiai buvo diskriminacijos dėl lyties atvejis. Priimdamas šį sprendimą, ESTT atkreipė dėmesį ir į ekonominį, ir į socialinį Sąjungos matmenį, taip pat į tai, kad nediskriminavimas padeda ES daryti pažangą siekiant šių tikslų.

Pavyzdys. Byloje *Margaret Kenny ir kiti prieš Minister for Justice, Equality and Law Reform, Minister for Finance ir Commissioner of An Garda Síochána*⁴³⁷ ieškovės buvo ministro pasamdytos valstybės tarnautojos, kurioms pavesta atlikti administracines funkcijas. Skunde jos nurodė, kad jų atlyginimai yra mažesni negu jų kolegų vyrų, kurie taip pat atlieka administracinį darbą eidami konkrečias policijos nariams rezervuotas pareigas. Nacionalinės valdžios institucijos pateisino darbo užmokesčio skirtumą tuo, kad policijos nariai visada turi atitikti su veikla susijusius poreikius. ESTT paaiškino, kad norint nustatyti, ar dvi skirtingos grupės atlieka tą patį darbą, nepakanka nustatyti, kad abiejų grupių atliekamos užduotys yra vienodos. Reikia atsižvelgti į darbo pobūdį, mokymo reikalavimus ir darbo sąlygas. Taigi vienas iš kriterijų, leidžiančių patikrinti, ar darbuotojai atlieka tą patį darbą, yra profesinis išsilavinimas.

Pavyzdys. Byla *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL ir kiti prieš Conseil des ministres*⁴³⁸ susijusi su vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principu dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo. Visų pirma ji susijusi su Direktyva, įgyvendinančia vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, pagal kurią ES valstybėms narėms leidžiama taikyti lyčiai būdingos rizikos koeficientus skaičiuojant įmokas ir išmokas draudimo sutartyse. Todėl pagal privataus draudimo sistemas moterys ir vyrai mokėjo skirtingo dydžio

436 1976 m. balandžio 8 d. ESTT sprendimas *Gabrielle Defrenne prieš Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena*, 43/75.

437 2013 m. vasario 28 d. ESTT sprendimas *Kenny prieš Minister for Justice, Equality and Law Reform, Minister for Finance ir Commissioner of An Garda Síochána*, C-427/11.

438 2011 m. kovo 1 d. ESTT sprendimas *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL ir kiti prieš Conseil des ministres* [DK], C-236/09.

įmokas. Remdamasis ES pagrindinių teisių chartija, ESTT nusprendė, kad atsižvelgimas draudimo sutartyje į apdrausto asmens lytį kaip į rizikos veiksnį yra diskriminacija, ir paskelbė Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 5 straipsnio 2 dalį negaliojančia. Taigi nuo 2012 m. gruodžio 21 d. nebeįmanoma leisti proporcingus asmenų įmokų ir išmokų skirtumus, jei lytis yra lemiamas veiksnys.

ESTT pabrėžė, kad norint pateisinti skirtingą požiūrį į vyrus ir moteris, reikia įrodyti, kad toks požiūris grindžiamas objektyviais veiksniais, nesusijusiais su jokia diskriminacija dėl lyties. Taip bus tuo atveju, kai priemonės atspindi teisėtą socialinės politikos tikslą ir yra tinkamos bei būtinos tam tikslui pasiekti⁴³⁹. Todėl pateisinimai dėl priemonės, kurią įgyvendinant žalą patiria tik moterys arba kuri yra grindžiama darbdavio finansiniais ar su valdymu susijusiais sumetimais, negali būti priimtini.

Su nėštumu ir motinyste susijusi diskriminacija yra ypatingos formos diskriminacija dėl lyties. Siekdamą apsaugoti nėštumą, motinystę ir tėvystę, ES laipsniškai sukūrė sudėtinį pirminės ir antrinės teisės aktų rinkinį⁴⁴⁰. SESV 157 straipsniu nustatoma prievolė užtikrinti vienodą vyrų ir moterų darbo užmokestį ir suteikiamas bendras teisinis pagrindas imtis priemonių lyčių lygybės srityje, kuri apima lygybę ir nediskriminavimą darbo vietoje dėl nėštumo ar motinystės. ES chartijos 33 straipsnio 2 dalyje teigiama, kad „siekiant suderinti šeimos gyvenimą ir profesinę veiklą, kiekvienas asmuo turi teisę būti apsaugotas nuo atleidimo iš darbo dėl priežasčių, susijusių su motinyste, taip pat teisę į mokamas motinystės atostogas ir į vaiko priežiūros atostogas gimus vaikui ar jį įvaikinus“. Be naujos redakcijos Lyčių lygybės direktyvos, be kita ko, Nėščių darbuotojų direktyva⁴⁴¹ pirmiausia siekiama pagerinti nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų saugą ir sveikatą darbe. Ją papildė Vaiko priežiūros atostogų

439 2014 m. liepos 17 d. ESTT sprendimas *Maurice Leone ir Blandine Leone prieš Garde des Sceaux, ministre de la Justice ir Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales*, C-173/13, 79 punktas.

440 Dėl išsamesnės informacijos žr., pavyzdžiui, Europos Komisija, Europos teisės ekspertų lyčių lygybės srityje tinklas (2012 m.), *Fighting Discrimination on the Grounds of Pregnancy, Maternity and Parenthood - The application of EU and national law in practice in 33 European countries*.

441 1992 m. spalio 19 d. Tarybos direktyva 92/85/EEB dėl priemonių, skirtų skatinti, kad būtų užtikrinta geresnė nėščių ir neseniai pagimdžiusių arba maitinančių krūtimi darbuotojų sauga ir sveikata, nustatymo, OL L 348, 1992 11 28.

direktyva⁴⁴², kuria nustatomi minimalūs standartai, kuriais siekiama sudaryti palankesnes sąlygas derinti darbą su šeimos gyvenimu.

ESTT taip pat svariai prisidėjo prie šios srities teisės plėtojimo, toliau aiškindamas ir taikydamas teisės aktuose išdėstytus principus ir plačiai aiškindamas atitinkamas teises. ESTT teigimu, nėštumo ir motinystės teisių apsauga ne tik skatinama esminė lyčių lygybė, bet ir rūpinamasi motinos sveikata po gimdymo, taip pat skatinamas motinos ir jos naujagimio ryšys. Ankstyvose *Dekker*⁴⁴³ ir *Hertz* bylose⁴⁴⁴ ESTT nustatė, kad, kadangi tik moterys gali būti nėščios, atsisakymas priimti nėščią moterį į darbą arba jos atleidimas iš darbo dėl nėštumo ar motinystės yra tiesioginė diskriminacija dėl lyties, kurios negalima pateisinti jokių kitu interesu, įskaitant darbdavio ekonominį interesą. Pavyzdžiui, *Melgar* byloje⁴⁴⁵ ESTT aiškiai pareiškė, kad „kai terminuotos sutarties neatnaujinimas motyvuojamas darbuotojos nėštumu, tai yra tiesioginė diskriminacija dėl lyties“, prieštaraujanti ES teisei. Be to, moteris neprivalo pranešti darbdaviui apie savo nėštumą vykstant įdarbinimo procesui ar bet kuriuo kitu darbo etapu⁴⁴⁶. ESTT toliau nurodė, kad bet koks nepalankus požiūris, tiesiogiai ar netiesiogiai susijęs su nėštumu ar motinyste, yra tiesioginė diskriminacija dėl lyties⁴⁴⁷.

Tačiau esama teisine sistema netradiciniai būdai tapti motina arba vienu iš tėvų nereglamentuojami. Europoje ypač plinta surogatinės motinystės praktika, todėl atsiranda socialinės tikrovės ir teisės aktų atotrūkis. Toks klausimas buvo keltas dviejose bylose, kurias ESTT sprendė 2014 m.

442 2010 m. kovo 8 d. Tarybos direktyva 2010/18/ES, įgyvendinanti patikslintą BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP ir ETUC sudarytą Bendrąjį susitarimą dėl vaiko priežiūros atostogų ir panaikinanti Direktyvą 96/34/EB, OL L 68, 2010 3 18.

443 1990 m. lapkričio 8 d. ESTT sprendimas *Elisabeth Johanna Pacifica Dekker prieš Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (VJV-Centrum) Plus*, C-177/88.

444 1990 m. lapkričio 8 d. ESTT sprendimas *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund I Danmark prieš Dansk Arbejdsgiverforening*, C-179/88. Pažymėtina, kad *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark* veikė Birthe Vibeke Hertz vardu.

445 2001 m. spalio 4 d. ESTT sprendimas *Maria Luisa Jiménez Melgar prieš Ayuntamiento de Los Barrios*, C-438/99.

446 1994 m. liepos 14 d. ESTT sprendimas *Carole Louise Webb prieš EMO Air Cargo (UK) Ltd.*, C-32/93, 2003 m. vasario 27 d. ESTT sprendimas *Wiebke Busch prieš Klinikum Neustadt GmbH & Co. Betriebs-KG*, C-320/01.

447 1994 m. liepos 14 d. ESTT sprendimas *Carole Louise Webb prieš EMO Air Cargo (UK) Ltd.*, C-32/93, 1994 m. gegužės 5 d. ESTT sprendimas *Gabriele Habermann-Beltermann prieš Arbeiterwohlfahrt, Bezirksverband Ndb./Opf. e.V.*, C-421/92.

Pavyzdys. Bylose *C. D. prieš S. T*⁴⁴⁸. ir *Z. prieš A Government Department ir the Board of Management of a Community School*⁴⁴⁹ ESTT nustatė, kad pagal ES teisę nereikalaujama, kad motinai, kuriai vaikas gimė pagal surogatinės motinystės sutartį, turėtų būti suteikta teisė į mokamas atostogas, lygiavertes motinystės ar įvaikinimo atostogoms. D., dirbanti Jungtinės Karalystės ligoninėje, ir Z., Airijoje dirbanti mokytoja, naudojos surogatinių motinų paslaugomis, kad turėtų vaiką. Abi moterys prašė mokamų atostogų, lygiaverčių motinystės ar įvaikinimo atostogoms. Prašymai buvo atmesti tuo pagrindu, kad D. ir Z. niekada nebuvo nėščios ir tėvai neįvaikino vaikų. Abiem atvejais ESTT nustatė, kad numatytoji motina negalėjo remtis nei Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) arba Nėščių darbuotojų direktyvos nuostatomis, nei Užimtumo lygybės direktyvos, kuria draudžiama diskriminacija dėl negalios, nuostatomis.

Dėl Nėščių darbuotojų direktyvos ESTT nustatė, kad motinystės atostogų suteikimas suponuoja tai, jog atitinkama darbuotoja buvo nėščia ir pagimdė vaiką. Todėl numatytoji motina⁴⁵⁰ nepatenka į direktyvos taikymo sritį net tais atvejais, kai gimus kūdikiui ji gali maitinti arba maitina jį krūtimi.

Dėl Lyčių lygybės direktyvos ESTT nustatė, kad atsisakymas suteikti numatytajai motinai motinystės atostogas nėra diskriminacija dėl lyties, atsižvelgiant į tai, kad numatytasis tėvas taip pat neturi teisės į tokias atostogas ir kad dėl tokio atsisakymo darbuotojos moterys neatsiduria tam tikroje nepalankioje padėtyje, palyginti su darbuotojais vyrais. Be to, atsisakymas suteikti numatytajai motinai mokamas atostogas, lygiavertes įvaikinimo atostogoms, nepatenka į tos direktyvos taikymo sritį.

Galiausiai ESTT nusprendė, kad negalėjimas turėti vaiko nėra „negalia“, kaip ji suprantama pagal Užimtumo lygybės direktyvą⁴⁵¹.

448 2014 m. kovo 18 d. ESTT sprendimas *C. D. prieš S. T.* [DK], C-167/12.

449 2014 m. kovo 18 d. ESTT sprendimas *Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School* [DK], C-363/12.

450 Motina, kuri pasinaudojo surogatinės motinos paslaugomis, kad turėtų vaiką.

451 Žr. 5.4 skirsnį.

Pavyzdys. *De Weerd*⁴⁵² byloje keliamas klausimas dėl nacionalinio teisės akto, susijusio su nedarbingumo išmoka. 1975 m. nacionalinės teisės aktu nedarbingumo išmoka nustatyta vyrams ir nesusituokusioms moterims, neatsižvelgiant į jų pajamas prieš darbingumo praradimą. 1979 m. teisės aktas buvo iš dalies pakeistas ir teisę į išmoką taip pat įgijo susituokusios moterys. Tačiau taip pat nustatytas reikalavimas, kad gavėjas ankstesniais metais būtų gavęs tam tikro lygio pajamas. Teisės aktas užginčytas tuo pagrindu (be kitų), kad reikalavimu dėl pajamų yra netiesiogiai diskriminuojamos moterys (nes tikėtina, kad moterys turės mažiau galimybių nei vyrai gauti būtinas pajamas). Valstybė įrodinėjo, kad skirtingos galimybės gauti išmoką pagrįstos biudžeto sumetimais, siekiant suvaldyti nacionalines išlaidas. ESTT nustatė, kad pagal ES teisę valstybei netrukdoma reglamentuoti, kurių kategorijų asmenys gauna socialinės apsaugos išmokas, bet ji negali to daryti diskriminuojančiu būdu.

Pavyzdys. Byloje *Hill ir Stapleton prieš The Revenue Commissioners ir Department of Finance*⁴⁵³ ESTT išaiškino, kad darbo ir šeimos gyvenimo suderinimo principas grindžiamas lygybės principu. Vyriausybė valstybės tarnyboje įdiegė pasidalijamojo darbo sistemą, pagal kurią vieną pareigybę laikinai galėtų užimti du asmenys, dirbantys po 50 proc. visos darbo dienos pareigybės valandų ir gaunantys 50 proc. įprasto darbo užmokesčio. Darbuotojai turėjo teisę vėl pradėti eiti pareigas visą darbo dieną, kai šios pareigybės taptų prieinamos. Pagal taisykles visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams buvo leidžiama darbo užmokesčio skalėje kasmet pakilti viena pakopa ir gauti atitinkamą darbo užmokesčio priemoką. Tačiau asmenims, dirbusiems pasidalijamąjį darbą, ši priemoka buvo sumažinta perpus ir vienai priemokai gauti reikėjo dvejų pasidalijamojo darbo metų. Du skundo pateikėjai šioje byloje vėl pradėjo eiti savo pareigas visą darbo dieną ir pateikė skundą dėl priemonių, kuriomis jiems buvo taikyta priemoka. ESTT nustatė, kad tai buvo netiesioginė diskriminacija dėl lyties, nes pasidalijamojo darbo sistemoje daugiausia dalyvavo moterys. Vyriausybė įrodinėjo, kad skirtingas požiūris buvo pateisinamas, nes buvo pagrįstas principu, pagal kurį priemoka taikoma atsižvelgiant į faktinį darbo stažą. ESTT nustatė, kad tai buvo neargumentuotas tvirtinimas, kuris nebuvo paremtas objektyviais kriterijais (nes nebuvo įrodymų, kad kitų asmenų darbo stažas buvo

452 1994 m. vasario 24 d. ESTT sprendimas *M. A. De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kitus*, C-343/92.

453 1998 m. birželio 17 d. ESTT sprendimas *Kathleen Hill ir Ann Stapleton prieš The Revenue Commissioners ir Department of Finance*, C-243/95.

skaičiuojamas pagal faktiškai išdirbtas valandas). ESTT paskui pareiškė, kad „darbdavys negali pateisinti diskriminacijos, atsirandančios dėl pasidalijamojo darbo sistemos, vien tuo pagrindu, kad vengiant tokios diskriminacijos padidėtų sąnaudos“.

Panašiai apsauga nuo diskriminacijos dėl lyties yra gerai išplėtotą ir pagal EŽTK. EŽTT nurodė, kad lyčių lygybė yra vienas iš pagrindinių Europos Tarybos valstybių narių tikslų⁴⁵⁴. Su lyčių lygybe susijusi teismo praktika apima įvairius teisinius klausimus.

Labai svarbi lyčių lygybės sritis EŽTT praktikoje yra susijusi su bylomis, kuriose moterys yra smurto aukos (aptariama 2.6 skirsnyje). EŽTT nusprendė, kad smurtas dėl lyties yra moterų diskriminacija, kuria pažeidžiami EŽTK 2 ir 3 straipsniai kartu su 14 straipsniu⁴⁵⁵.

Dėl vyrų ir moterų lygybės principo EŽTT taip pat nustatė pažeidimą, susijusį su darbu ir vaiko priežiūros atostogomis.

Pavyzdys. Byloje *Emel Boyraz prieš Turkiją*⁴⁵⁶ ieškovė buvo atleista iš saugumo pareigūnės pareigų tuo pagrindu, kad saugumo pareigūnų užduotys susijusios su rizika ir pareigomis, kurių moterys negali prisiimti, pvz., darbu naktį kaimo vietovėse ir šaunamųjų ginklų bei fizinės jėgos naudojimu. EŽTT nustatė, kad valdžios institucijos nepakankamai pagrindė šį tariamą moterų, priešingai nei vyrų, negalėjimą dirbti saugumo pareigūnais. EŽTT taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad ieškovė saugumo pareigūne dirbo ketverius metus ir nebuvo jokių požymių, kad ji nesusitvarko su pareigomis dėl savo lyties. Todėl buvo pažeistas 14 straipsnis.

Pavyzdys. Byloje *Konstantin Markin prieš Rusiją*⁴⁵⁷ ieškovas, išsituokęs ginkluotųjų pajėgų radijo žvalgybos operatorius, prašė, kad jam būtų suteiktos trejų metų vaiko priežiūros atostogos, kad jis galėtų auginti savo tris vaikus. Prašymas buvo atmestas remiantis tuo, kad jo reikalavimas pagal

454 2012 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *Konstantin Markin prieš Rusiją* [DK], Nr. 30078/06, 127 punktą.

455 Pavyzdžiui, žr. 2009 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimą *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02, 2016 m. birželio 28 d. EŽTT sprendimą *Halime Kılıç prieš Turkiją*, Nr. 63034/11, ir 2016 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimą *M. G. prieš Turkiją*, Nr. 646/10 (aptariama 2.6 skirsnyje).

456 2014 m. gruodžio 2 d. EŽTT sprendimas *Emel Boyraz prieš Turkiją*, Nr. 61960/08.

457 2012 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *Konstantin Markin prieš Rusiją* [DK], Nr. 30078/06.

nacionalinę teisę nepagrįstas. Vis dėlto vėliau jo vadovai, atsižvelgdami į jo sudėtingas asmenines aplinkybes, suteikė jam dvejų metų vaiko priežiūros atostogas ir finansinę paramą. Ieškovas skunde nurodė, kad kariuomenėje tarnaujantys vyrai, priešingai nei moterys, neturi teisės išeiti trejų metų vaiko priežiūros atostogų, kad prižiūrėtų nepilnamečius vaikus. Jo nuomone, šis skirtingas požiūris yra diskriminacija dėl lyties. EŽTT nustatė, kad dėl vaiko priežiūros atostogų vyrų padėtis yra tokia pati kaip moterų. EŽTT nesutiko su tuo, kad skirtingą požiūrį pagrįstai ir objektyviai pateisina tradicinis lyčių vaidmenų pasiskirstymas visuomenėje arba argumentas, kad suteikiant karinės tarnybos pareigūnams vyrams vaiko priežiūros atostogas būtų neigiamai paveikta ginkluotųjų pajėgų kovinė galia ir veiklos efektyvumas. Automatinis teisės ribojimas, taikomas asmenų grupei dėl jų lyties, nepatenka į valstybei suteiktą vertinimo nuožiūros laisvę, todėl EŽTT nusprendė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

Kita bylų dėl lyčių lygybės kategorija susijusi su iššūkiais, kylančiais dėl skirtingų amžiaus reikalavimų, susijusių su socialinių išmokų gavimu. Socialinės apsaugos ir fiskalinių klausimų srityje EŽTT suteikia nacionalinėms institucijoms didelę diskreciją. *Andrle* byloje EŽTT patvirtino, kad dėl lyčių lygybės gali būti imamasi specialiųjų priemonių, kuriomis kompensuojama faktinė vyrų ir moterų nelygybė.

Pavyzdys. Byloje *Andrle prieš Čekijos Respubliką*⁴⁵⁸ ieškovas skunde nurodė, kad, kitaip nei moterų atveju, vaikus auginusių vyrų išėjimo į pensiją amžius nėra sumažintas. Čekijos vyriausybė tvirtino, kad šį skirtingą požiūrį lėmė tai, kad pagal seną komunistinę sistemą buvo reikalaujama, kad vaikų turinčios moterys dirbtų visą darbo laiką ir prižiūrėtų vaikus bei rūpintųsi namų ūkiu. Konkrečia priemone siekiama kompensuoti moterims tą dvejopą naštą. Valdžios institucijos jau pradėjo laipsnišką savo pensijų sistemos reformą, kuria siekiama suvienodinti pensinį amžių. Tačiau ieškovo amžiaus asmenims senoji sistema tebebuvo taikoma. EŽTT pripažino, kad priemonė pagrįsta šiomis konkrečiomis istorinėmis aplinkybėmis ir poreikiu taikyti moterims ypatingą požiūrį. Teismas nustatė, kad priemonė tebėra pagrįstai ir objektyviai pateisinama. EŽTT taip pat nusprendė, kad priemonių, kurių imtasi nagrinėjamai nelygybei ištaisyti, įgyvendinimo laikas ir jų apimtis nėra akivaizdžiai nepagrįsti ir nevirsija valstybėms šioje srityje suteiktos didelės diskrecijos. Todėl valstybė nepažeidė nediskriminavimo principo.

458 2011 m. vasario 17 d. EŽTT sprendimas *Andrle prieš Čekijos Respubliką*, Nr. 6268/08.

Andrle byloje EŽTT aiškiai atskyrė skirtingą požiūrį į vyrus ir moteris vaiko priežiūros atostogų srityje nuo požiūrio pensijų srityje. Remiantis tuo, lyties negali pakankamai pateisinti to, kad tėvams nesuteikiama teisė eiti vaiko priežiūros atostogų, nes tai yra trumpalaikė priemonė ir jos reforma nesukeltų rimtų finansinių padarinių, kaip galėtų būti pensijų sistemos reformos atveju. Todėl pensijų sistemų srityje valstybės turi didelę diskreciją. Tačiau, pavyzdžiui, byloje *Di Trizio prieš Šveicariją*⁴⁵⁹ (išsamiau aptariama [6.3 skirsnyje](#)) EŽTT nustatė, kad neįgalumo pašalpų skaičiavimo metodas, kuris yra nepalankus moterims, sutrumpinusioms savo darbo laiką po vaiko gimimo, yra diskriminacinis.

Byloje *Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją*⁴⁶⁰ (išsamiau aptariama [1.3.2 skirsnyje](#)) EŽTT išnagrinėjo skirtingą požiūrį į vyrus ir moteris skiriant įkalinimo iki gyvos galvos bausmę (moterims įkalinimo iki gyvos galvos bausmė neskiriama). Remdamasis statistiniais duomenimis, poreikiais apsaugoti moteris nuo smurto dėl lyties, įžeidinėjimo ir seksualinio priekabiavimo kalėjimo aplinkoje, taip pat poreikiais apsaugoti nėštumą ir motinystę, Teismas padarė išvadą, kad būta viešo intereso pagal bendrą taisyklę neskirti nusikaltusioms moterims įkalinimo iki gyvos galvos bausmės.

Kalbant apie lyčių lygybę, EŽTT taip pat išnagrinėjo nacionalinės teisės nuostatas dėl vardo pasirinkimo ir tėvų pavardžių perdavimo savo vaikams. Pavyzdžiui, byloje *Cusan ir Fazzo prieš Italiją*⁴⁶¹ (išsamiau aptariama [4.6 skirsnyje](#)) Teismas nustatė, kad taisyklė, pagal kurią susituokusiai porai neleidžiama savo vaikui suteikti motinos pavardę, yra diskriminacinė moterų atžvilgiu.

Pavyzdys. Byloje *Ünal Tekeli prieš Turkiją*⁴⁶² ieškovė skunde nurodė, kad pagal nacionalinę teisę išteklėjusi moteris privalo pasikeisti pavardę į vyro. Nors pagal teisę moteriai leidžiama be savo vyro pavardės išsaugoti ir mergautinę pavardę, EŽTT nustatė, kad tai yra diskriminacija dėl lyties, nes pagal nacionalinę teisę vyras neįpareigojamas keisti savo pavardės.

Pagal tarptautinę teisę lyčių lygybė taip pat pripažįstama svarbiausiu žmogaus teisių aspektu. Įvairios Jungtinių Tautų įstaigos sprendžia diskriminacijos dėl

459 2016 m. vasario 2 d. EŽTT sprendimas *Di Trizio prieš Šveicariją*, Nr. 7186/09.

460 2017 m. sausio 24 d. EŽTT sprendimas *Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją* [DK], Nr. 60367/08 ir 961/11.

461 2014 m. sausio 7 d. EŽTT sprendimas *Cusan ir Fazzo prieš Italiją*, Nr. 77/07.

462 2004 m. lapkričio 16 d. EŽTT sprendimas *Ünal Tekeli prieš Turkiją*, Nr. 29865/96.

lyties, su kuria visų pirma susiduria moterys, problemą. Jos taip pat pabrėžė, kad moterys dažnai patiria daugialypę diskriminaciją (kai patiria diskriminaciją dėl dviejų ar kelių priežasčių) ir tarpsektorinę diskriminaciją (kai kelios priežastys veikia ir sąveikauja viena su kita tuo pačiu metu taip, kad yra neatsiejamos)⁴⁶³. Keletas JT įstaigų taip pat atkreipė dėmesį į lyčių stereotipų daromą žalą⁴⁶⁴ ir poreikį kovoti su žalingais lyčių stereotipais, kad būtų skatinama lyčių lygybė⁴⁶⁵. Skirtingas požiūris, grindžiamas lyčių stereotipais, gali būti moterų diskriminacija. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto teigimu, „dėl lytimi grindžiamų prielaidų ir lūkesčių moterys paprastai atsiduria nepalankioje padėtyje, kiek tai susiję su realia galimybe naudotis teisėmis <...>. Lytimi grindžiamos prielaidos dėl ekonominių, socialinių ir kultūrinių vaidmenų užkerta kelią vyrų ir moterų dalijimuisi pareigomis visose srityse, kuris yra būtinas užtikrinant lygybę“⁴⁶⁶. Moterų diskriminacijos panaikinimo komitetas taip pat pabrėžė, kad lyčių stereotipai yra viena iš pagrindinių diskriminacijos dėl lyties priežasčių ir jos padarinyš⁴⁶⁷. Pavyzdžiui, byloje, susijusioje su diskriminacija užimtumo srityje, Komitetas nustatė Konvencijos pažeidimą, nes nacionaliniams teismams turėjo įtakos stereotipinės išankstinės nuostatos, kad nesantuokiniai santykiai yra priimtini vyrams, o ne moterims.

463 Pavyzdžiui, žr. JT Neįgaliųjų teisių komiteto (2016 m.) „Bendrajį komentarą Nr. 3 (2016 m.) dėl neįgalių moterų ir mergaičių“, CRPD/C/GC/3, 2016 m. rugsėjo 2 d., JT CEDAW (2010 m.) „Bendrajį rekomendaciją Nr. 28 dėl esminių šalių įsipareigojimų pagal Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims 2 straipsnį“, CEDAW/C/2010/47/GC.2, 2010 m. spalio 19 d., 18 punktą.

464 Dėl apžvalgos, kaip JT žmogaus teisių sutarčių priežiūros organai taikė tas sutartis lyčių stereotipų atžvilgiu, siekdami pažangos moterų žmogaus teisių srityje, žr. JT vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuro (OHCHR) pavedimu parengtą ataskaitą (2013 m.) *Gender Stereotyping as a Human Rights Violation*, p. 20–43.

465 JT Neįgaliųjų teisių komiteto (2016 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 3 (2016 m.) dėl neįgalių moterų ir mergaičių“, CRPD/C/GC/3, 2016 m. rugsėjo 2 d.

466 JT ESKTK (2005 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 16. Vienoda vyrų ir moterų teisė naudotis visomis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis (Pakto 3 straipsnis)“, E/C.12/2005/4, 2005 m. rugpjūčio 11 d., 11 punktą.

467 JT CEDAW (2010 m.) komunikatas Nr. 28/2010, CEDAW/C/51/D/28/2010, 2012 m. vasario 24 d., 8.8 punktą.

5.2. Lytinė tapatybė

Pagrindiniai faktai

- Pagal EŽTK lytinė tapatybė ginama priskiriant ją kategorijai „kiti pagrindai“.
- Pagal ES teisę lytinė tapatybė ginama tik siaurąja prasme draudžiamu diskriminacijos dėl lyties pagrindu. Tai apima asmenis, kurie ketina pakeisti lytį ar ją pakeitė.

Lytinė tapatybė suprantama kaip „kiekvieno asmens giliai juntamas ir individualus savo lyties suvokimas, galintis sutapti arba nesutapti su įgimta biologine lytimi, įskaitant savo kūno pajautą (dėl to gali būti savo noru medicininėmis, chirurginėmis ar kitokiomis priemonėmis keičiama kūno išvaizda arba funkcijos) ir kitokius lyties raiškos būdus, įskaitant aprangą, kalbėseną ir manieras“.

Šaltinis: Džokjakartos principai (2007 m.), „Yogyakarta Principles on the application of international human rights law in relation to sexual orientation and gender identity“, 2007 m. kovo mėn. Šiuos principus priėmė nepriklausoma tarptautinių žmogaus teisių ekspertų grupė.

Taigi plačiau pripažinta lytinės tapatybės apibrėžtis apima ne tik tuos, kuriems atliekama lyties keitimo operacija (t. y. transseksualus), bet ir tuos, kurie pasirenka kitas priemones savo lyčiai išreikšti, kaip antai transvestitus ar persirengėlius kitos lyties drabužiais, arba tuos, kurie paprasčiausiai perima kalbėjimo būdą, paprastai siejamą su priešingos lyties atstovais, ar naudoja priešingos lyties atstovams būdingas kosmetikos priemones.

Vis dėlto derėtų pažymėti, kad **ES** nediskriminavimo teisėje nėra jokių konkrečios nuostatos dėl apsaugos nuo diskriminacijos asmens lytinės tapatybės ar lyties raiškos pagrindu⁴⁶⁸. Priėmus sprendimą

byloje *P prieš S ir Cornwall County Council*⁴⁶⁹, vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principas tik iš dalies taikomas nediskriminavimo dėl lytinės tapatybės pagrindu. ESTT nusprendė, kad vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principo taikymo sritis negali apsiriboti diskriminacijos dėl to, jog asmuo yra vienos ar kitos lyties, draudimu. Taigi lyties pagrindas apima asmens diskriminavimą dėl to, kad jis „ketina pakeisti lytį ar ją pakeitė“. Todėl lyties pagrindu, aiškinamu pagal ES teisę, lytinė tapatybė šiuo metu ginama tik siaurąja prasme. Šis požiūris patvirtinamas Lyčių

468 Aiškus diskriminacijos dėl lytinės tapatybės draudimas yra numatytas 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR, OL L 315, 2012 11 14, p. 57-73, 9 konstatuojamojoje dalyje.

469 1996 m. balandžio 30 d. ESTT sprendimas *P prieš S ir Cornwall County Council*, C-13/94.

lygybės direktyvoje (nauja redakcija) (2006/54/EB)⁴⁷⁰. Nacionalinės teisės aktų, kuriais ši sritis reglamentuojama, tyrimai taip pat rodo, kad Europoje nuoseklaus požiūrio netaikoma ir valstybės iš esmės yra skirstomos į tas, kurios „lytinę tapatybę“ daugiausia nagrinėja kaip „seksualinės orientacijos“ dalį, ir tas, kurios ją nagrinėja kaip „diskriminacijos dėl lyties“ dalį.

Pavyzdys. Byla *K. B. prieš NHS Pensions Agency*⁴⁷¹ susijusi su atsisakymu mokėti K. B. partneriui transseksualui našlio pensiją. Pensiją atsisakyta mokėti, nes transseksualų pora negalėtų atitikti reikalavimo, pagal kurį pora turi būti susituokusi; pagal Anglijos teisę transseksualams tuo metu susituokti nebuvo įmanoma. Nagrinėdamas diskriminacijos klausimą, ESTT nustatė, kad diskriminacijos dėl lyties nebūta, nes nustatant, kas turi teisę gauti našlio pensiją, prastesnės sąlygos dėl buvimo vyru ar moterimi netaikytos. Paskui ESTT pradėjo nagrinėti bylą kitu aspektu. Teismas sutelkė dėmesį į santuokos klausimą. Pabrėžta, kad transseksualai niekada negalėjo susituokti, taigi niekada negalėtų gauti našlio pensijos, o heteroseksualai galėtų. Toliau apsvaistytą EŽTT nagrinėta *Christine Goodwin* byla⁴⁷². Taikydamas šiuos argumentus, ESTT padarė išvadą, kad aptariamai Jungtinės Karalystės teisės aktai nesuderinami su vienodo požiūrio principu, nes neleido transseksualams gauti savo partnerių užmokesčio dalies.

Pavyzdys. Panašių samprotavimų būta ir *Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions* byloje⁴⁷³. Richards, kurios gimimo lytis buvo vyriškoji, atliko lyties keitimo operaciją. Byla susijusi su teise gauti valstybinę pensiją Jungtinėje Karalystėje, nes moterys tuo metu valstybinę pensiją gaudavo sulaukusios 60 metų, o vyrai – 65 metų. Kai Richards, sulaukusi 60 metų, pateikė prašymą skirti valstybinę pensiją, jos prašymas buvo atmestas, o paaiškinime pažymėta, kad teisiškai ji pripažinta vyru, taigi prašymo jai skirti valstybinę pensiją negali teikti nesulaukusi 65 metų amžiaus. ESTT nustatė, kad tai prilygsta nevienodam požiūriui dėl jos lyties pakeitimo,

470 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija), OL L 204, 2006 7 26, p. 23–36.

471 2004 m. sausio 7 d. ESTT sprendimas *K. B. prieš National Health Service Pensions Agency ir Secretary of State for Health*, C-117/01.

472 2002 m. liepos 11 d. ESTT sprendimas *Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 28957/95.

473 2006 m. balandžio 27 d. ESTT sprendimas *Sarah Margaret Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions*, C-423/04.

taigi tai įvertinta kaip diskriminacija, prieštaraujanti Direktyvos dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje⁴⁷⁴ 4 straipsnio 1 daliai.

Pagal EŽTK lytinės tapatybės sąvoka aiškinama plačiau. EŽTT nustatė, kad Konvencijos 14 straipsnyje nustatytas diskriminacijos draudimas taip pat apima klausimus, susijusius su lytine tapatybe⁴⁷⁵. EŽTT pabrėžė, kad „lytis ir seksualinė orientacija yra dvi skirtingos ir intymios savybės <...>. Todėl bet koks jų painiojimas reikš išpuolį prieš asmens reputaciją, kuris gali pasiekti pakankamą rimtumo lygį dėl to, kad yra susijęs su tokia intymia asmens savybe⁴⁷⁶“.

Diskriminacija dėl lytinės tapatybės gali atsirasti „dėl tradicinio socialinio suvokimo ir teisinės aplinkos, susijusių su tuo, kad asmuo yra transseksualus“⁴⁷⁷. Yra du pagrindiniai teisiniai klausimai, susiję su diskriminacija dėl lytinės tapatybės. Pirmasis susijęs su lyties keitimu. Antrasis susijęs su teisinėmis lyties pripažinimo procedūromis, kurios gali suteikti translyčiams asmenims galimybę gyventi pagal pageidaujamą lytinę tapatybę.

Pavyzdys. Byla *Hämäläinen prieš Suomiją*⁴⁷⁸ susijusi su atsisakymu patenkinti ieškovės prašymą po lyties keitimo iš vyriškosios į moteriškąją operacijos atitinkamai pakeisti asmens kodą, jeigu jos santuoka nebus pakeista į civilinę partnerystę. EŽTT patvirtino, kad valstybės privalo pripažinti operuotų transseksualų lyties keitimą, be kita ko, suteikdamos galimybę iš dalies pakeisti visus duomenis, susijusius su asmens civiline būkle. Tačiau ieškovės atveju EŽTT atmetė skundą pagal 14 straipsnį. Teismas nustatė, kad problemos, su kuriomis ji susidūrė prašydama suteikti moterišką asmens kodą, kilo ne dėl diskriminacijos, nes jos ir cisseksualių asmenų padėtis nebuvo pakankamai panaši, kad ją būtų galima palyginti. EŽTT taip pat atmetė skundą pagal 8 straipsnį ir nustatė, kad ieškovės santuokos pakeitimas registruota partneryste neturėtų įtakos jos šeimos gyvenimui.

474 1978 m. gruodžio 19 d. Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje, OL L 6, 1979, p. 24.

475 2015 m. gegužės 12 d. EŽTT sprendimas *Identoba ir kiti prieš Gruziją*, Nr. 73235/12, 96 punktas.

476 2016 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *Sousa Goucha prieš Portugaliją*, Nr. 70434/12, 27 punktas.

477 FRA (2015 m.), *Protection against discrimination on grounds of sexual orientation, gender identity and sex characteristics in the EU – Comparative legal analysis – Update 2015*, Liuksemburgas, Leidinių biuras, p. 15.

478 2014 m. liepos 16 d. EŽTT sprendimas *Hämäläinen prieš Suomiją* [DK], Nr. 37359/09.

Suomijoje teisinės santuokos ir registruotos partnerystės sąvokos buvo beveik vienodos, o pakeitimas nebūtų turėjęs jokio poveikio jos biologinio vaiko kilmei iš tėvo ar atsakomybei už vaiko priežiūrą, globą ir išlaikymą.

Pirmiau minėtu sprendimu patvirtinta valstybių pareiga užtikrinti teisinį lyties pripažinimą. Tačiau teisinis reikalavimas, kad asmuo privalo pakeisti savo civilinę būklę, taikomas kaip išankstinė teisinio lyties keitimo sąlyga, neprieštarauja Konvencijai, jei jis neturi poveikio atitinkamo asmens šeimos gyvenimui (pvz., asmens teisėms ir pareigoms vaiko atžvilgiu).

Pavyzdys. Byloje *Y. Y. prieš Turkiją*⁴⁷⁹ ieškovui atsisakyta atlikti lyties keitimo operaciją, motyvuojant tuo, kad jis „visam laikui nepajėgus turėti palikuonių“, kaip reikalaujama pagal nacionalinę teisę. Skunde jis nurodė, kad atsisakydamos suteikti jam leidimą lyties keitimo operacijai (be kurios būtų neįmanoma pasiekti, kad jo pageidaujama lytis būtų teisiškai pripažinta), Turkijos valdžios institucijos jį diskriminavo. EŽTT pabrėžė asmens laisvės pačiam nustatyti savo lytinę tapatybę svarbą ir padarė išvadą, kad pagarbos ieškovo fizinei neliečiamybei principas užkirto kelią bet kokiai prievolei suteikti ieškovui gydymą, kuriuo siekiama nuolatinės sterilizacijos.

Pavyzdys. Byloje *Van Kück prieš Vokietiją*⁴⁸⁰ ieškovės, kuriai buvo atlikta lyties keitimo operacija ir kuri buvo gydyta hormonais, privati sveikatos draudimo įmonė atsisakė kompensuoti jos su šia operacija ir gydymu susijusias išlaidas. Vokietijos apeliacinis teismas, nagrinėjęs ieškovės draudimo įmonei pareikštą ieškinį, nustatė, kad medicininės procedūros nebuvo „būtinės“, kaip reikalauta pagal susitarimą. Taigi ieškovė neturėjo teisės gauti kompensaciją. EŽTT nustatė, kad, atsižvelgiant į lytinės tapatybės pobūdį ir sprendimo atlikti negrįžtamą poveikį darančias medicininės procedūras sunkumą, dėl nacionalinio teismo taikyto požiūrio buvo ne tik neužtikrintas teisingas ieškovės bylos nagrinėjimas pažeidžiant EŽTK 6 straipsnį, bet ir pažeista jos teisė į privatų gyvenimą, užtikrinama pagal EŽTK 8 straipsnį.

479 2015 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas, *Y. Y. prieš Turkiją*, Nr. 14793/08.

480 2003 m. birželio 12 d. EŽTT sprendimas *Van Kück prieš Vokietiją*, Nr. 35968/97, 30 ir 90-91 punktai.

Pavyzdys. Atėnų taikos teismas savo sprendime⁴⁸¹ patvirtino teisę į lytinės tapatybės pripažinimą be lyties keitimo operacijos. Gimęs ieškovas buvo įregistruotas viešajame registre kaip „mergaitė“. Tačiau nuo ankstyvos vaikystės ieškovui pasireiškė lytinės tapatybės sutrikimo simptomų. Jam buvo atlikta hormonų terapija (testosterono injekcijos) ir dviguba mastektomija. Teismas laikėsi nuomonės, kad reikalavimas atlikti lyties keitimo operaciją siekiant pakeisti esamą įrašą viešajame registre būtų perteklinis ir juo būtų pažeistas EŽTK 8 straipsnis ir TPPTP 2 ir 26 straipsniai. Teismas padarė išvadą, kad ieškovo atveju vyriškoji lytis yra vyraujanti. Be to, kadangi vyriškoji lytis ir vyro vardas yra pagrindinės ieškovo asmenybės savybės, jos turi būti matomos viešajame registre, todėl esamas įrašas turi būti atitinkamai pakeistas.

Pagal ET teisę diskriminacija dėl seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės draudžiama Stambulo konvencija. EKRRN pradėjo stebėti su LGBTI asmenimis susijusius klausimus Europos Tarybos valstybėse narėse⁴⁸².

Be pirmiau aptartų klausimų, dar yra kitų teisinių klausimų, susijusių su diskriminacija dėl lytinės tapatybės. Pavyzdžiui, taip pat problema laikoma tai, kad daugelis valstybių reikalauja, kad registruojant naujagimių lytį būtų nurodoma vyriškoji arba moteriškoji lytis⁴⁸³. Yra dar viena griežtai kritikuojama problema, susijusi su kūdikiams atliekama medicinine intervencija siekiant primesti konkrečią lytį tais atvejais, kai naujagimio lytis yra neaiški⁴⁸⁴.

5.3. Seksualinė orientacija

Bylos, susijusios su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos, paprastai yra susijusios su asmeniu, kuriam nepalankios sąlygos taikomos, nes jis yra gėjus,

481 2016 m. rugsėjo 23 d. Atėnų taikos teismo (Graikija) sprendimas Nr. 418/2016, žr. Europos teisės ekspertų lyčių lygybės ir nediskriminavimo srityje tinklo (2016 m.) ataskaitą *Recognition of gender identity without gender reassignment surgery*.

482 Žr. Europos Tarybos Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija (EKRRN) (2012 m.) 2012 m. rugsėjo 28 d. informacinio dokumento dėl penktojo Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija vykdomos stebėsenos ciklo 9 punktą.

483 FRA (2015 m.), *The fundamental rights situation of intersex people*, Liuksemburgas, Leidinių biuras, Europos Tarybos žmogaus teisių komisaras (2011 m.), *Study on Discrimination on Grounds of Sexual Orientation and Gender Identity in Europe* (liet. „Diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos ir lytinės tapatybės Europoje tyrimas“).

484 Keliuose ET dokumentuose ši prieštaringai vertinama praktika smerkiama; žr., pavyzdžiui, Rezoliuciją 1952 (2013) „Vaikų teisė į fizinę neliečiamybę“.

lesbietė ar biseksualas, šiuo pagrindu taip pat draudžiama diskriminuoti asmenį dėl jo heteroseksualumo.

Iš toliau pateiktų pavyzdžių matoma, kaip ESTT aiškina diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos draudimą.

Seksualinė orientacija suprantama kaip asmens gebėjimas jausti stiprų emocinį, jausminį ir seksualinį potraukį ir turėti intymių santykių su kitos lyties, tos pačios lyties arba ne vienos lyties asmenimis.

Šaltinis: Džokjakartos principai (2007 m.), „Yogyakarta Principles on the application of international human rights law in relation to sexual orientation and gender identity“, 2007 m. kovo mėn. Šiuos principus priėmė nepriklausoma tarptautinių žmogaus teisių ekspertų grupė.

Pavyzdys. Byloje *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*⁴⁸⁵ „Accept“, LGBT asmenų teises Rumunijoje propaguojanti ir ginanti NVO, savo skunde nurodė, kad profesionalus futbolo klubas įdarbindamas pažeidė Užimtumo lygybės direktyvoje nustatytą vienodo požiūrio principą. Skunde visų pirma minimi vieši homofobiški pareiškimai, kuriuos padarė šio klubo valdytojas, per pokalbį žiniasklaidoje teigęs niekada nesamdysiantis homoseksualaus žaidėjo. ESTT konstatavo, kad būtų pakakę, jei klubas būtų pareiškęs nepritariantis diskriminaciniams viešiesiems pareiškimams, ir įrodytų, kad savo įdarbinimo politikos srityje taiko aiškias priemones, kuriomis siekiama užtikrinti, kad būtų laikomasi vienodo požiūrio principo.

Pavyzdys. Byloje *Geoffrey Léger prieš Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes ir Etablissement français du sang*⁴⁸⁶ vyrui, kuris turėjo lytinių santykių su kitu vyru, nebuvo leista duoti kraujo. Nacionalinės valdžios institucijos laikėsi nuomonės, kad ieškovui kyla didelė rizika užsikrėsti keliomis infekcinėmis ligomis, kurios yra perduodamos per kraują. ESTT padarė išvadą, kad nors nuolatinis homoseksualių vyrų kraujo donorystės draudimas yra suderinamas su ES teise (ES chartijos 21 straipsniu),

485 2013 m. balandžio 25 d. ESTT sprendimas *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, C-81/12.

486 2015 m. balandžio 29 d. ESTT sprendimas *Geoffrey Léger prieš Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes ir Etablissement français du sang*, C-528/13.

įskaitant joje nustatytą diskriminacijos draudimą, tai buvo tik tas atvejis, kai mažiau ribojančių būdų užtikrinti aukštą sveikatos apsaugos lygį nebuvo. ESTT paliko nacionaliniams teismams patikrinti, ar yra veiksmingų būdų nustatyti užkrečiamas ligas, visų pirma ŽIV. Paaiškėjus, kad tokių būdų nėra, teismai turėtų patikrinti, ar klausimynas ir asmeninis pokalbis su medicinos specialistu galėtų padėti nustatyti, jog esama rizikos kraujo recipientų sveikatai.

Metodai, taikomi vertinant prieglobsčio prašytojų pateiktos informacijos apie savo seksualinę orientaciją patikimumą, yra nustatyti ESTT praktikoje⁴⁸⁷.

Pavyzdys. Byloje *A ir kiti prieš Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie*⁴⁸⁸ ESTT išaiškino, kaip nacionalinės valdžios institucijos gali patikrinti prieglobsčio prašytojų seksualinę orientaciją, laikydamosi ES standartų. Direktyvose 2004/83/EB ir 2005/85/EB nustatyti būtinausi reikalavimai, kuriuos trečiųjų šalių piliečiai turi atitikti, kad galėtų prašyti suteikti jiems pabėgėlio statusą; jose nustatyti būtinausi prieglobsčio prašymų nagrinėjimo procedūrų ir prieglobsčio prašytojų teisių standartai. Nacionalinėms valdžios institucijoms neleidžiama vykdyti išsamių apklausų apie prieglobsčio prašytojų seksualinę praktiką arba juos „ištirti“ siekiant nustatyti, kad jie yra homoseksualūs, nes tokio pobūdžio įrodymais būtų pažeistas žmogaus orumas, kurio gerbimas užtikrinamas ES pagrindinių teisių chartija. Be to, ESTT laikėsi nuomonės, kad dėl to, jog asmuo nepranešė atitinkamoms valdžios institucijoms apie savo homoseksualumą prieglobsčio procedūros pradžioje, negali būti daroma išvada, kad asmens pateikta informacija yra nepatikima.

Pavyzdys. Byloje *X ir Y, ir Z prieš Minister voor Imigratie en Asiel*⁴⁸⁹ ESTT nustatė, kad pagal pabėgėlio sąvokos apibrėžtį homoseksualūs asmenys gali būti laikomi priklausančiais tam tikrai socialinei grupei, nes yra specialiai jiems skirtų baudžiamosios teisės aktų. Teisė į prieglobstį gali būti pateisinama, kai asmeniui gresia persekiojimas. Įkalinimo bausmė už homoseksualius veiksmus gali būti laikoma pakankamai didele persekiojimo grėsme, jei ši

487 Daugiau informacijos galima rasti FRA (2017 m.), *Current migration situation in the EU: Lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex asylum seekers*, Liuksemburgas, Leidinių biuras.

488 2014 m. gruodžio 2 d. ESTT sprendimas *A ir kiti prieš Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie* [DK], sujungtos bylos C-148/13–C-150/13.

489 2013 m. lapkričio 7 d. ESTT sprendimas *Minister voor Immigratie en Asiel prieš X ir Y ir Z prieš Minister voor Immigratie en Asiel*, sujungtos bylos C-199/12–C-201/12.

bausmė yra faktiškai taikoma. Seksualinė orientacija yra tokia svarbi asmens tapatumui, kad niekas negali būti verčiamas jos atsakyti arba ją slėpti savo kilmės šalyje, kad išvengtų persekiojimo⁴⁹⁰.

EŽTK 14 straipsnyje „seksualinė orientacija“ tarp draudžiamų diskriminacijos pagrindų aiškiai neįvardyta. EŽTT keliose bylose aiškiai konstatavo, kad seksualinė orientacija įtraukiama į „kitus“ pagal 14 straipsnį ginamus pagrindus⁴⁹¹.

Pavyzdys. Byloje *S. L. prieš Austriją*⁴⁹² ieškovas skunde nurodė, kad pagal tuomet galiojusią nacionalinę teisę lytiniai santykiai abipusiu susitarimu tarp vyrų laikyti nusikaltimu, jeigu viena iš šalių buvo nesulaukusi aštuoniolikos metų amžiaus. Ginčijama nuostata nebuvo taikoma priešingų lyčių asmenų ar moterų tarpusavio seksualiniams santykiams. EŽTT nustatė, kad tai yra diskriminacija dėl seksualinės orientacijos.

Austrijos parlamentas vėliau panaikino baudžiamosios teisės nuostatą, kuri yra minėtos bylos dalykas. Tačiau apkaltinamieji nuosprendžiai, priimti remiantis panaikinta nuostata, nebuvo išbraukti iš įrašų apie asmenų, kurie buvo apkaltinti, teistumą.

Pavyzdys. Byloje *E. B. ir kiti prieš Austriją*⁴⁹³ ieškovai skundėsi dėl Austrijos valdžios institucijų atsisakymo išbraukti informaciją apie apkaltinamuosius nuosprendžius už homoseksualius santykius abipusiu sutikimu iš įrašų apie jų teistumą, nors aptariamas nusikaltimas buvo panaikintas. EŽTT pažymėjo, kad tai, jog teisės nuostata nustojo galioti, savaime nėra pakankama priežastis išbraukti apkaltinamųjų nuosprendį iš įrašų apie asmens teistumą. Tačiau ir Austrijos Konstitucinis Teismas, ir EŽTT nustatė, kad ginčijama nuostata buvo pažeista atitinkamai Austrijos Konstitucija ir EŽTK. Abu Teismai laikėsi

490 Dėl kitokios teisminės praktikos, susijusios su seksualine orientacija, visų pirma žr. 2008 m. balandžio 1 d. ESTT sprendimą *Tadao Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* [DK], C-267/06 (išsamiai aptariama 2.2.3 skirsnyje), ir 2013 m. gruodžio 12 d. ESTT sprendimą *Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres*, C-267/12 (aptariama 2.1.2 skirsnyje).

491 Žr., pavyzdžiui, 2002 m. vasario 26 d. EŽTT sprendimą *Fretté prieš Prancūziją*, Nr. 36515/97, 32 punktą.

492 2003 m. sausio 9 d. EŽTT sprendimas *S. L. prieš Austriją*, Nr. 45330/99.

493 2013 m. lapkričio 7 d. EŽTT sprendimas *E. B. ir kiti prieš Austriją*, Nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 ir 48779/07.

nuomonės, kad nuostata buvo panaikinta siekiant užtikrinti situacijos atitikti teisės nuostatomis ir lygybės principui ir kad įrašų apie teistumą išlaikymas gali turėti didelį neigiamą poveikį atitinkamo asmens privačiam gyvenimui. Kadangi nacionalinės valdžios institucijos nepateikė jokio pateisinimo, kodėl buvo būtina išlaikyti įrašus apie apkaltinamuosius nuosprendžius, EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

EŽTT taip pat nagrinėjo daug bylų, susijusių su diskriminacija dėl seksualinės orientacijos įvaikinimo ir santuokos atvejais.

Pavyzdys. Byloje *E. B. prieš Prancūziją*⁴⁹⁴ ieškovės prašymas įsivaikinti vaiką buvo atmestas remiantis tuo, kad jos namų ūkyje nebuvo vyriškosios lyties pavyzdžio, kuriuo vaikas galėtų sekti. Pagal nacionalinę teisę vienišiams tėvams buvo leidžiama įsivaikinti ir EŽTT nustatė, kad institucijų sprendimas visų pirma buvo pagrįstas tuo, kad ieškovė palaikė santykius ir gyveno su kita moterimi. Taigi EŽTT nustatė, kad tai buvo diskriminacija dėl seksualinės orientacijos.

Pavyzdys. Byloje *Taddeucci ir McCall prieš Italiją*⁴⁹⁵ ieškovai, Italijos pilietis ir Naujosios Zelandijos pilietis, gyveno kartu kaip homoseksuali pora nuo 1999 m. Kai jie nusprendė įsikurti Italijoje, antrojo ieškovo prašymas išduoti jam leidimą gyventi šalyje dėl šeiminių priežasčių buvo atmestas, motyvuojant tuo, kad ieškovai nėra susituokę, todėl Italijos piliečio partneris nebuvo laikomas šeimos nariu. Tačiau tuoktis galėjo tik heteroseksualios poros. Todėl ieškovų atveju santuokos sudarymo sąlyga negalėjo būti įvykdyta. EŽTT nustatė, kad tuo, jog pagal nacionalinę teisę tos pačios lyties poros neturėjo teisės tuoktis, o santuokos sudarymas buvo būtinoji sąlyga siekiant gauti leidimą gyventi šalyje, buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

EŽTK taip pat saugoma nuo valdžios kišimosi, susijusio su seksualine orientacija, vien tik pagal 8 straipsnį. Taigi net jei buvęs taikytas šiuo pagrindu pagrįstas diskriminacinis požiūris, gali būti įmanoma paprasčiausiai pareikšti, kad pažeistas 8 straipsnis, ir nereikės įrodinėti taikomo diskriminacinio požiūrio.

494 2008 m. sausio 22 d. EŽTT sprendimas *E. B. prieš Prancūziją* [DK], Nr. 43546/02.

495 2016 m. birželio 30 d. EŽTT sprendimas *Taddeucci ir McCall prieš Italiją*, Nr. 51362/09.

Pavyzdys. Byloje *Karner prieš Austriją*⁴⁹⁶ ieškovas nesusituokęs gyveno kartu su savo partneriu, pagrindiniu nuomininku, kuris mirė. Pagal nacionalinių teismų pateiktą atitinkamo teisės akto išaiškinimą teisė automatiškai perimti nuomos susitarimą mirus pagrindiniam nuomininkui homoseksualioms poroms netaikoma. Vyriausybė įrodinėjo, kad skirtingas požiūris buvo pateisinamas, nes siekta pasirūpinti, kad gyvenantieji tradicinėse šeimose neprarastų būsto. EŽTT pabrėžė, kad nors tradicinės šeimos apsauga galėtų būti teisėtas tikslas, „tais atvejais, kai požiūrio skirtumas pagrįstas lytimi ar seksualine orientacija, diskrecija <...> yra ribota <...>“. EŽTT taip pat konstatavo, kad „pagal proporcingumo principą nėra paprasčiausiai reikalaujama, kad pasirinkta priemonė iš esmės tiktų siekiamam tikslui įgyvendinti. Taip pat būtina įrodyti, kad tam tikslui pasiekti buvo būtina neįtraukti tam tikrų kategorijų žmonių – šiuo atveju homoseksualius santykius palaikančių žmonių – į Nuomos įstatymo 14 skirsnio taikymo sritį“. Taigi EŽTT nustatė buvus diskriminaciją, nes valstybė tradicinei šeimai apsaugoti galėjo imtis priemonių, dėl kurių homoseksualios poros neatsidurtų tokioje nepalankioje padėtyje.

Pavyzdys. Byloje *Schalk ir Kopf prieš Austriją*⁴⁹⁷ ieškovai, tos pačios lyties asmenų pora, paprašė kompetentingos institucijos leidimo tuoktis. Jų prašymas buvo atmestas, nes pagal nacionalinę teisę sudaryti santuoką gali tik priešingos lyties asmenų pora. Vėliau teisės aktai buvo pakeisti ir buvo sukurtas tos pačios lyties porų pripažinimo ir įteisinimo mechanizmas registruotos partnerystės pavidalu. EŽTT pirmą kartą nusprendė, kad bendras tos pačios lyties poros gyvenimas išlaikant stabilius santykius yra „šėimos gyvenimas“, bet jų negalėjimas sudaryti santuoką nėra EŽTK 14 straipsnio, susieto su 8 straipsniu, pažeidimas. Teismas pažymėjo, kad nacionalinės valdžios institucijos turi daugiau galimybių įvertinti visuomenės poreikius šioje srityje ir į juos reaguoti bei atsižvelgti į socialines ir kultūrinės potekstes. EŽTK 12 straipsniu valstybės nėra įpareigojamos užtikrinti tos pačios lyties poroms teisę sudaryti santuoką, todėl ta nuostata nebuvo pažeista.

EŽTK 5 straipsniu saugoma asmenų teisė į laisvę, neatsižvelgiant į jų seksualinę orientaciją. Šios teisės pažeidimai nagrinėjami pagal 5 straipsnį.

496 2003 m. liepos 24 d. EŽTT sprendimas *Karner prieš Austriją*, Nr. 40016/98, 34–43 punktai.

497 2010 m. birželio 24 d. EŽTT sprendimas *Schalk ir Kopf prieš Austriją*, Nr. 30141/04.

Pavyzdys. Byloje *O. M. prieš Vengriją*⁴⁹⁸ ieškovas, Irano pilietis, paprašė prieglobsčio dėl savo homoseksualumo. Valdžia įsakė jį sulaikyti visų pirma todėl, kad jis negalėjo pateikti įrodymų, patvirtinančių jo tapatybę ar teisę būti šalies teritorijoje. EŽTT nustatė, kad valdžios institucijos neatliko pakankamai individualaus vertinimo, kaip reikalaujama pagal nacionalinę teisę. Išsiųsdamos prieglobsčio prašytojus, tvirtinančius, kad jie priklauso pažeidžiamai grupei, į šalį, iš kurios jie turėjo išvykti, valdžios institucijos turėtų elgtis ypač atsargiai, kad būtų išvengta situacijų, kurios galėtų atkartoti sunkią padėtį, dėl kurios jie buvo priversti bėgti iš šalies. Įsakydamos sulaikyti ieškovą, valdžios institucijos neatsižvelgė į tai, kiek jis bus saugus kalėjime tarp kitų sulaikytų asmenų, kurių daugelis kilę iš šalių, kuriose tokių asmenų atžvilgiu plačiai paplitusios neigiamos kultūrinės ar religinės nuostatos. Galiausiai EŽTT nusprendė, kad buvo pažeista EŽTK 5 straipsnio 1 dalis.

ESCh seksualinė orientacija taip pat įvardijama tarp „kitų“ draudžiamų diskriminacijos pagrindų.

Pavyzdys. Byla *Interights prieš Kroatiją*⁴⁹⁹ susijusi su homofobinės kalbos vartojimu mokomojoje medžiagoje. ESTK pareiškė, kad nors valstybės turi didelę diskreciją spręsti dėl nacionalinių mokyklų mokymo programų turinio, savo nacionalinėje teisės sistemoje jos privalo užtikrinti, kad valstybės patvirtintas švietimas lytinės ir reprodukcinės sveikatos srityje būtų objektyvus ir nediskriminacinis. Komitetas nustatė, kad įprastoje mokymo programoje naudojamoje mokomojoje medžiagoje homoseksualios orientacijos asmenys apibūdinti ir pateikti akivaizdžiai šališkai, diskriminuojamai ir žeminamai. Komitetas nusprendė, kad diskriminaciniai teiginiai yra teisės į sveikatos ugdymą (ESCh 11 straipsnio 2 dalis) pažeidimas, atsižvelgiant į nediskriminavimo sąlygą.

5.4. Negalia

Negalios apibrėžtis nepateikta nei EŽTK, nei Užimtumo lygybės direktyvoje. Dėl ESTT funkcijos pobūdžio tai, kas yra negalia, dažnai nustato nacionaliniai teismai,

498 2016 m. liepos 5 d. EŽTT sprendimas *O. M. prieš Vengriją*, Nr. 9912/15.

499 2009 m. kovo 30 d. ESTK sprendimas *International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Kroatiją*, skundas Nr. 45/2007.

ir šios apibrėžtys įtraukiamos į faktines ginčų, kuriuos perduodama nagrinėti ESTT, aplinkybes.

Chacón Navas byloje⁵⁰⁰ ESTT aiškino negalios sąvoką pagal Direktyvą 2000/78/EB panašiai kaip aiškinamas medicininis negalios modelis. Tačiau, kaip aptariama **1 skyriuje**, ES prisijungė prie Konvencijos dėl neįgaliųjų teisių (NTK)⁵⁰¹, tad dabar ja vadovaujama aiškinant ES teisę, susijusią su diskriminacija dėl negalios⁵⁰². ESTT nurodė, kad „Direktyva 2000/78 turi būti aiškinama kuo labiau atsižvelgiant į Konvenciją“⁵⁰³. Todėl ESTT remiasi NTK pateikta negalios apibrėžtimi, kuri atspindi socialinį negalios modelį. Pagal NTK 1 straipsnį:

„Prie neįgaliųjų priskiriami asmenys, turintys ilgalaikių fizinių, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimų, kurie, sąveikaudami su įvairiomis kliūtimis, gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenėje lygiai su kitais asmenimis.“

Kaip apibrėžta NTK 2 straipsnio trečioje pastraipoje, diskriminacija dėl negalios – bet koks išskyrimas, atstūmimas ar apribojimas dėl neįgalumo, kuriais siekiama pabloginti ar paneigti arba dėl kurių pabloginamas ar paneigiamas visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimas, įgyvendinimas ar naudojimas lygiai su kitais asmenimis politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje.

NTK 2 straipsnio ketvirtoje pastraipoje nustatyta, kad:

„tinkamų sąlygų pritaikymas – būtini ir tinkami pakeitimai ir pritaikymas, dėl kurių nepatiriama neproporcinga ar nepagrįsta našta ir kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę naudotis visomis žmogaus

500 2006 m. liepos 11 d. ESTT sprendimas *Sonia Chacón Navas prieš Eurest Colectividades SA* [DK], C-13/05.

501 Europos Sąjungai NTK įsigaliojo 2011 m. sausio 22 d.

502 2013 m. liepos 4 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Italijos Respubliką*, C-312/11; 2014 m. kovo 18 d. ESTT sprendimas *Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School* [DK], C-363/12; 2014 m. gegužės 22 d. ESTT sprendimas *Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern*, C-356/12; 2016 m. gruodžio 1 d. ESTT sprendimas *Mohamed Daouidi prieš Bootes Plus SL ir kitus*, C-395/15; 2017 m. kovo 9 d. ESTT sprendimas *Petya Milkova prieš Izpallitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, C-406/15.

503 2013 m. balandžio 11 d. ESTT sprendimas *HK Danmark, veikianti Jette Ring vardu, prieš Dansk almennyttigt Boligselskab ir HK Danmark, veikianti Lone Skouboe Werge vardu, prieš Dansk Arbejdsgiverforening, veikiančią Pro Display A/S vardu*, sujungtos bylos C-335/11 ir C-337/11.

teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis lygiai su kitais asmenimis ar galimybę įgyvendinti šias teises ir laisves“.

Be to, 2 straipsnio trečioje pastraipoje aiškiai pripažįstama, kad diskriminacijos apibrėžtis apima atsisakymą tinkamai pritaikyti sąlygas. Atsisakymo tinkamai pritaikyti sąlygas pavyzdį galima rasti byloje dėl prašymo leisti įrengti hidroterapijos baseiną, kuris padėtų tenkinti neįgaliųjų reabilitacijos poreikius, atmetimo⁵⁰⁴. Neįgaliųjų teisių komitetas pabrėžė, kad neutraliai taikomas įstatymas gali turėti diskriminacinį poveikį, jei nėra atsižvelgiama į konkrečias asmenų, kuriems jis taikomas, aplinkybes. Komitetas nustatė, kad nukrypus nuo plėtros plano būtų galima patenkinti individualius neįgaliųjų poreikius ir užtikrinti, kad jie galėtų naudotis visomis žmogaus teisėmis tokiomis pačiomis sąlygomis kaip kiti ir nepatirdami diskriminacijos. Kadangi valdžios institucijos neatsižvelgė į ypatingas ieškovės atvejo aplinkybes ir jos konkrečius poreikius, susijusius su negalia, Komitetas padarė išvadą, kad buvo pažeistos kelios NTK nuostatos.

Ir pagal ES, ir pagal ET teisę taip pat pripažįstama, kad valstybės privalo užtikrinti tinkamai pritaikytas sąlygas, kad neįgalieji turėtų galimybę visapusiškai naudotis savo teisėmis. Todėl to nepadarius tai būtų laikoma diskriminacija⁵⁰⁵.

Pavyzdys. *HK Danmark* byloje⁵⁰⁶ dvi darbuotojos buvo atleistos iš darbo, taikant joms trumpesnę išėjimo laikotarpį, nes dėl sveikatos problemų jų nebūdavo darbo vietoje. Darbdaviai nesutiko, kad ieškovių sveikatos būklei taikoma sąvoka „negalia“. Jie ginčijo, kad ieškovių nedarbingumas pasireiškia tik tuo, kad jos negali dirbti visą darbo dieną. ESTT nurodė, kad „Direktyva 2000/78 turi būti aiškinama kuo labiau atsižvelgiant į tą Konvenciją“. Todėl ESTT laikėsi nuomonės, kad „sąvoka „negalia“ turi būti suprantama kaip apimanti apribojimą, visų pirma lemiamą fizinių, protinių arba psichinių sutrikimų, kurie kartu su įvairiomis kliūtimis gali trukdyti šiems asmenims visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti profesiniame gyvenime tokiomis pat kaip ir kitų darbuotojų sąlygomis“. Taigi negalia nebūtinai reiškia visišką nedarbingumą ar negalėjimą dalyvauti profesiniame gyvenime.

504 JT Neįgaliųjų teisių komiteto komunikatas Nr. 3/2011, CRPD/C/7/D/3/2011, 2012 m. gegužės 21 d.

505 2016 m. vasario 23 d. EŽTT sprendimas *Çam prieš Turkiją*, Nr. 51500/08, 2013 m. sausio 29 d. EŽTT sprendimas *Horváth ir Kiss prieš Vengriją*, Nr. 11146/11.

506 2013 m. balandžio 11 d. ESTT sprendimas *HK Danmark, veikianti Jette Ring vardu, prieš Dansk almennyttigt Boligselskab ir HK Danmark, veikianti Lone Skouboe Werge vardu, prieš Dansk Arbejdsgiverforening, veikiančią Pro Display A/S vardu*, bylos C-335/11 ir C-337/11.

Be to, ESTT aiškino Užimtumo lygybės direktyvos 5 straipsnį kaip reiškiantį tai, jog darbdaviai turi imtis tinkamų priemonių, kad neįgaliajam būtų sudarytos sąlygos gauti darbą, dirbti ar kilti tarnyboje. ESTT rėmėsi plačia sąvoka „tinkamų sąlygų pritaikymas“ apibrėžtimi, pateikta NTK 2 straipsnyje. ESTT pažymėjo, kad Užimtumo lygybės direktyvos preambulės 20 konstatuojamojoje dalyje ir 2 straipsnio antroje pastraipoje numatytos ne tik materialios, bet ir organizacinės priemonės. Todėl teismas nusprendė, kad darbo laiko sutrumpinimas gali būti laikomas tinkamų sąlygų pritaikymo priemone tais atvejais, kai sutrumpinus darbo laiką darbuotojas gali toliau dirbti. ESTT paliko nacionaliniam teismui įvertinti, ar darbo laiko sutrumpinimas šiuo konkrečiu atveju yra neproporcingai darbdavius apsunkinanti priemonė.

Pagal ES teisę negalios sąvoka, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2000/78, taikoma ne kiekvienam sveikatos sutrikimui (net jei jis sunkus), o tik tokiam, dėl kurio asmuo „negali **įsidarbinti, dirbti** ar kilti **tarnyboje**“⁵⁰⁷.

Pavyzdys. *C. D.*⁵⁰⁸ ir *Z. bylose*⁵⁰⁹ ieškovės negalėjo pastoti. Kad turėtų vaiką, jos pasinaudojo surogatinės motinos paslaugomis. Abi moterys prašė mokamų atostogų, lygiaverčių motinystės ar įvaikinimo atostogoms. Tačiau jų prašymai buvo atmesti, motyvuojat tuo, kad jos nei buvo nėščios, nei įsivaikino kūdikį. ESTT pažymėjo, kad negalėjimas susilaukti vaikų įprastiniais būdais savaime iš principo nėra kliūtis joms įsidarbinti, dirbti ir kilti tarnyboje. Todėl teismas nusprendė, kad jų liga nėra negalia, kaip ji suprantama pagal direktyvą. Taigi pagal ES teisę nereikalaujama, kad tokiu atveju motinai būtų suteiktos motinystės atostogoms ar joms lygiavertės atostogos.

Nustatant, ar atitinkamo asmens sveikatos problemos yra įtrauktos į negalios sąvokos taikymo sritį, reikėtų atsižvelgti į sveikatos sutrikimo padarinius. Ypač svarbu išsiaiškinti, ar šis konkretus sveikatos sutrikimas gali trukdyti atitinkamam asmeniui visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti profesiniame gyvenime tokiomis pat kaip ir kitų darbuotojų sąlygomis.

507 2014 m. kovo 18 d. ESTT sprendimas *Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School* [DK], C-363/12, 81 punktą (papildomai paryškinta).

508 2014 m. kovo 18 d. ESTT sprendimas *C. D. prieš S. T.* [DK], C-167/12.

509 2014 m. kovo 18 d. ESTT sprendimas *Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School* [DK], C-363/12.

Pavyzdys. Byloje *FOA prieš Kommunernes Landsforening*⁵¹⁰ ESTT turėjo nustatyti, ar nutukusiam darbuotojui, kuris buvo atleistas iš darbo, taikoma negalios sąvoka. ESTT nusprendė, kad nutukimas pats savaime nėra negalia, kaip ji suprantama pagal Direktyvą 2000/78, bet kai kuriais atvejais jis gali prilygti negaliai. ESTT nustatė, kad nutukimas gali būti laikomas negalia, neatsižvelgiant į jo medicininę klasifikaciją⁵¹¹, tais atvejais, kai, pavyzdžiui, jis lemia sumažėjusį judumą ar sveikatos sutrikimą, kuris atitinkamam asmeniui trukdytų dirbti savo darbą arba sukeltų sunkumų vykdyti profesinę veiklą.

Mohamed Daouidi byloje⁵¹² ESTT nagrinėjo, ar darbuotojo atleidimas iš darbo dėl laikino (bet nežinomos trukmės) nedarbingumo gali būti tiesioginė diskriminacija dėl negalios. Teismas nusprendė, kad atleidimas iš darbo iš esmės gali būti laikomas tiesiogine diskriminacija dėl negalios, jeigu nedarbingumas yra „ilgalaikis“⁵¹³. Tai, ar nedarbingumas yra „ilgalaikis“, yra fakto klausimas, kurį turi spręsti nacionaliniai teismai, remdamiesi visais turimais objektyviais įrodymais. Tokie įrodymai gali būti medicininiai ir moksliniai duomenys bei žinios, susijusios su to asmens būkle. Tai taip pat gali būti aplinkybė, kad diskriminuojamo veiksmo metu negalima numatyti, jog asmens nedarbingumas greitai laiku išnyks, arba kad asmens nedarbingumas gali gerokai užsitęsti, kol jis pasveiks.

Pagal EŽTK, nors į EŽTK pateiktą draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašą negalia aiškiai neįtraukta, EŽTT įtraukia ją į savo „kitų“ pagrindų pagal 14 straipsnį aiškinimą.

Pavyzdys. Byloje *Glor prieš Šveicariją*⁵¹⁴ EŽTT nustatė, kad ieškovas, kuris yra diabetikas, galėtų būti laikomas neįgalioju, neatsižvelgiant į tai, kad pagal nacionalinę teisę tai klasifikuota kaip „lengva“ negalia. Kompensuodamas tai, kad neatliko karo tarnybos, ieškovas privalėjo sumokėti mokesį, kurį turėjo mokėti visi, tinkantieji jį atlikti. Kad būtų atleistas nuo šio mokesčio, jis arba turėjo turėti „40 proc.“ lygio negalią (šis lygis laikomas lygiaverčiu kelio lygio

510 2014 m. gruodžio 18 d. ESTT sprendimas *Fag og Arbejde (FOA) prieš Kommunernes Landsforening (KL)*, C-354/13, žr. konkrečius 53–64 punktus.

511 ESTT nesivadovavo požiūriu, kurį palaikė generalinis advokatas, rėmęs PSO nutukimo klasifikaciją ir teigęs, kad negalia gali būti laikomas tik III klasės nutukimas.

512 2016 m. gruodžio 1 d. ESTT sprendimas *Mohamed Daouidi prieš Bootes Plus SL ir kitus*, C-395/15.

513 Nei NTK, nei Direktyvoje 2000/78/EB nėra apibrėžta, kas yra „ilgalaikis“ fizinis, psichikos, intelekto ar jutimo sutrikimas.

514 2009 m. balandžio 30 d. EŽTT sprendimas *Glor prieš Šveicariją*, Nr. 13444/04.

kojos amputacijai), arba turėjo būti asmuo, dėl savo įsitikinimų atsisakantis vykdyti karinę prievolę. Asmenys, dėl savo įsitikinimų atsisakantys vykdyti karinę prievolę, privalo atlikti „civilinę tarnybą“. Ieškovas dėl negalios buvo pripažintas netinkamu tarnauti kariuomenėje, bet jo negalia nepasiekė pagal nacionalinę teisę reikalaujamos sunkumo ribos, kad jis būtų atleistas nuo mokesčio. Jis pasisiūlė atlikti „civilinę tarnybą“, bet pasisiūlymas buvo atmestas. EŽTT nustatė, kad valstybė ieškovą vertino panašiai, kaip asmenis, kurie neatliko karo tarnybos be svaraus pateisinimo. Tai buvo diskriminacija, nes ieškovo padėtis buvo kitokia (nes buvo pripažintas netinkamu karo tarnybai, bet norėjo ir galėjo atlikti civilinę tarnybą), taigi valstybė turėjo nustatyti galiojusių taisyklių išimtį.

Pavyzdys. Byloje *Guberina prieš Kroatiją*⁵¹⁵ ieškovas prašė, kad jį atleistų nuo mokesčio už įsigytą naują nekilnojamąjį turtą, pritaikytą prie jo sunkią negalią turinčio vaiko poreikių. Valdžios institucijos neatsižvelgė į ypatingus jo sūnaus poreikius ir nustatė, kad jis neatitinka atleidimo nuo mokesčių sąlygų, nes jau turi tinkamą gyventi vietą. EŽTT pabrėžė, kad ratifikuodama NTK Kroatija įsipareigojo laikytis tokių principų, kaip antai tinkamų sąlygų pritaikymas, prieinamumo užtikrinimas ir neįgaliųjų nediskriminavimas, ir kad specialiųjų ieškovo šeimos poreikių, susijusių su jo sūnaus negalia, nepaisymu buvo pažeistas Protokolo Nr. 11 straipsnis kartu su Konvencijos 14 straipsniu. Šiuo atveju EŽTT pirmą kartą pripažino, kad diskriminacinis požiūris į ieškovą dėl jo vaiko negalios buvo „diskriminacija dėl negalios, kuriai taikomas 14 straipsnis“⁵¹⁶.

Kaip ir kitų pagal EŽTK draudžiamų diskriminacijos pagrindų atveju, nėra neįprasta bylas nagrinėti remiantis kitomis materialinėmis teisėmis, užuot taikius 14 straipsnį.

Pavyzdys. Byloje *Price prieš Jungtinę Karalystę*⁵¹⁷ ieškovė buvo nuteista septynias dienas kalėti. Dėl jos motinos nėštumo metu vartoto talidomido ji turėjo fizinę negalią – neturėjo kai kurių galūnių arba galūnės buvo gerokai trumpesnės, taip pat buvo sutrikusi jos inkstų veikla. Taigi, kad judėtų, ji naudojos neįgaliųjų vežimėliu, jai reikėjo padėti nueiti į tualetą ir susitvarkyti ir jai buvo būtinos specialios priemonės miegui. Pirmąją naktį po arešto ji

515 2016 m. kovo 22 d. EŽTT sprendimas *Guberina prieš Kroatiją*, Nr. 23682/13.

516 Ten pat, 79 punktą. Tai vadinamosios diskriminacijos dėl ryšių pavyzdys. Žr. 2.1.4 skirsnį.

517 2001 m. liepos 10 d. EŽTT sprendimas *Price prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 33394/96.

buvo uždaryta kameroje, nepritaikytoje fizinę negalią turintiems asmenims, taigi ji negalėjo tinkamai miegoti, patyrė didelį skausmą ir hipotermiją. Perkelta į kalėjimą, ji buvo įkurdinta ligoninės dalyje, kurioje buvo galima šiek tiek prisitaikyti prie jos poreikių, bet vis vien ji patyrė panašių sunkumų. Jai taip pat nebuvo leista įkrauti išsikrovusio jos elektrinio neįgaliųjų vežimėlio. EŽTT nustatė, kad, pažeidžiant 3 straipsnį, ieškovei taikytas žeminantis požiūris. Diskriminacijos klausimas remiantis viena iš EŽTK 14 straipsnyje nustatytų materialinių teisių šioje byloje nebuvo keltas.

Pavyzdys. Byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*⁵¹⁸ ieškovė, serganti degeneracine liga, norėjo gauti vyriausybės garantiją, kad kada nors ateityje, kai liga bus progresavusi tiek, kad ieškovė nebegalės pati nusizudyti, ji galėtų baigti gyvenimą savižudybe padedama savo vyro ir jis nebūtų patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Pagal nacionalinę teisę padėjimas nusizudyti laikomas atskira nusikalstama veika, jis taip pat prilygsta žmogžudystei ar netyčiniam nužudymui. Ieškovė, be kita ko, įrodinėjo, kad jos teisė priimti sprendimus dėl savo pačios kūno, ginama pagal teisę į privatų gyvenimą (pagal 8 straipsnį), buvo diskriminaciniu būdu pažeista, nes valstybė visada draudė savižudybę padedant kitam asmeniui, o asmenims, kurių veiksnumas tapo ribotas, taigi jie negali patys nutraukti savo gyvenimo, tai darė neproporcingai neigiamą poveikį. EŽTT nustatė, kad atsisakymas skirti tuos, „kurie yra fiziškai pajėgūs nusizudyti, ir tuos, kurie nėra fiziškai pajėgūs to daryti“, buvo pagrįstas, nes nustačius įstatymo išimčių praktikoje būtų sudarytos galimybės piktnaudžiauti ir būtų pakenkta teisės į gyvenimą apsaugai.

Pagal ESCh E straipsnis Socialinėje chartijoje (pataisyta) suformuluotas labai panašiai kaip EŽTK 14 straipsnis. Nors į E straipsnyje pateiktą draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašą negalia taip pat aiškiai neįtraukta, jai taikoma nuoroda į „kitus“ pagrindus⁵¹⁹. Dar viena nuostata, kurioje minimos neįgaliųjų teisės, – ESCh (pataisyta) 15 straipsnis, kuriame numatoma, be kita ko, teisė į mokslą.

518 2002 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 2346/02.

519 Žr., pavyzdžiui, 2013 m. rugsėjo 11 d. ESTK sprendimą *European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 81/2012, 132 punktas, 2003 m. lapkričio 4 d. ESTK sprendimą *International Association Autism-Europe prieš Prancūziją*, skundas Nr. 13/2002, 51 punktas.

Pavyzdys. Byloje *European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją*⁵²⁰ skundą pateikusi organizacija jame nurodė, kad švietimo srityje esama diskriminacijos autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų atveju. Organizacija tvirtino, kad dėl nepakankamo vietų ir įstaigų skaičiaus Prancūzijoje vaikai priversti lankyti specializuotas įstaigas Belgijoje. ESTK pripažino švietimo, kaip „nepriklausomumo, socialinės integracijos ir dalyvavimo bendruomenės gyvenime“ sąlygos, svarbą⁵²¹. ESTK nusprendė, kad Prancūzijos valdžios institucijos neatsižvelgė į ypatingus mokymosi poreikius, kurių turi jos teritorijoje esančiose mokyklose besimokantys autizmo spektro sutrikimų turintys vaikai. Todėl šeimos, norinčios, kad jų autizmo spektro sutrikimų turintys vaikai mokytųsi specializuotoje mokykloje, turėjo vykti į užsienį. ESTK padarė išvadą, kad tai yra tiesioginė jų diskriminacija. Be to, ESTK laikėsi nuomonės, kad ribotos lėšos valstybės socialiniame biudžete, skirtos autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų ir suaugusiųjų švietimui, netiesiogiai lėmė tai, jog šie neįgalieji atsidūrė nepalankioje padėtyje. Tai yra netiesioginė diskriminacija.

Toliau pateiktas nacionalinės teismų praktikos pavyzdys rodo atsisakymo teikti tam tikras paslaugas ir paslaugų teikėjų pareigos neįgaliesiems tarpusavio ryšį.

Pavyzdys. Prancūzijos teisme nagrinėtoje byloje⁵²² ieškovai, trys nelydimi neįgalieji, pateikė baudžiamąjį skundą prieš oro transporto bendrovę „easyJet“, nes ši neleido jiems įlipti į lėktuvą Paryžiaus oro uoste. Bendrovė „easyJet“ paaiškino, kad ji patvirtino tokią politiką dėl nelydymų neįgalių keleivių, nes skrydžius vykdantys darbuotojai nėra apmokyti „vadovauti neįgaliesiems ir jiems padėti“. Kasacinis teismas patvirtino, kad pagal bendrovės „easyJet“ keleivių vežimo politiką neįgaliesiems neleidžiama įlipti į lėktuvą nepatikrinus jų asmeninio gebėjimo keliauti. Toliau teismas konstatavo, kad pagal Reglamento (EB) Nr. 1107/2006⁵²³ 4 straipsnį oro transporto bendrovės gali atsisakyti įlaipinti neįgalųjį tik tuo atveju, kai tai daroma dėl nacionalinėje arba tarptautinėje teisėje arba kompetentingos valdžios institucijos nustatytų saugos reikalavimų. Tačiau bendrovė „easyJet“

520 2013 m. rugsėjo 11 d. ESTK sprendimas *European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją*, skundas Nr. 81/2012.

521 Ten pat, 75 punktas.

522 2015 m. gruodžio 15 d. Prancūzijos kasacinio teismo baudžiamųjų bylų kolegijos sprendimas *Easyjet prieš Gianmartini ir kt.*, Nr. 13-81586.

523 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 1107/2006 dėl neįgalių asmenų ir ribotos judėsenos asmenų teisių keliaujant oru.

neįrodė, kad toks saugos reikalavimas yra nustatytas. Kasacinis teismas pažymėjo, kad bendrovė „easyJet“ privalėjo apmokyti savo personalą, kaip reikalaujama pagal ES reglamentą ir Prancūzijos nacionalinę teisę. Savo sprendime žemesnės instancijos teismas skyrė bendrovei „easyJet“ administracinę baudą už jos diskriminacinę politiką neįgaliųjų atžvilgiu, o Kasacinis teismas atmetė bendrovės apeliacinį skundą.

5.5. Amžius

Draudžiamas diskriminacijos dėl amžiaus pagrindas paprasčiausiai susijęs su skirtingu požiūriu ar galimybėmis naudotis teisėmis, kurie pagrįsti nukentėjusiojo amžiumi. **Pagal EŽTK**, nors diskriminacija dėl amžiaus *per se* į konkrečios teisės sritį nepatenka (kitaip negu religija ar seksualinė orientacija), diskriminacijos dėl amžiaus klausimų gali kilti dėl įvairių teisių. Iš esmės EŽTT, kaip ir kitose srityse, sprendimus bylose, kurių faktai rodo diskriminaciją dėl amžiaus, iki šiol priimdavo iš tikrųjų tais atžvilgiais nenagrinėdamas bylos, ypač jei byla susijusi su požiūriu į vaikus baudžiamosios teisenos sistemoje. EŽTT yra nustatęs, kad amžius priskiriamas prie „kitų pagrindų“⁵²⁴.

Pavyzdys. Byloje *Schwizgebel prieš Šveicariją*⁵²⁵ 47 metų vieniša motina pateikė skundą dėl atmesto prašymo dėl įvaikinimo. Nacionalinės institucijos savo sprendimą pagrindė ieškovės ir vaiko amžiaus skirtumu ir tuo, kad dėl įvaikinimo atsirastų didelė finansinė našta, nes ieškovė jau turėjo vieną vaiką. EŽTT nustatė, kad ji dėl savo amžiaus buvo vertinta kitaip negu prašymus dėl įvaikinimo teikiančios jaunesnės moterys. Tačiau valstybėse nesant vienodo požiūrio į įvaikinimui tinkamas amžiaus ribas, valstybė šiuo klausimu turėjo didelę diskreciją. Be to, nacionalinės institucijos dėmesys amžiaus skirtumui nebuvo atsitiktinis – jis buvo pagrįstas vaiko geriausių interesų paisymu ir finansine našta, kurią dėl antrojo vaiko tektų užsikrauti ieškovei ir dėl kurios galėtų būti padarytas poveikis vaiko gerovei. Atitinkamai EŽTT nustatė, kad skirtingas požiūris buvo pateisinamas.

524 2010 m. birželio 10 d. EŽTT sprendimas *Schwizgebel prieš Šveicariją*, Nr. 25762/07.

525 Ten pat.

Pavyzdys. Bylose *T. prieš Jungtinę Karalystę* ir *V. prieš Jungtinę Karalystę*⁵²⁶ du berniukai buvo teisti ir pripažinti kaltais dėl nužudymo, įvykdyto, kai jie buvo 10 metų amžiaus. Ieškovai skundėsi, kad jiems nebuvo užtikrintas teisingas bylos nagrinėjimas, nes dėl amžiaus ir brandos stokos jie negalėjo veiksmingai dalyvauti savo gynyboje. EŽTT nustatė, kad teisdama nepilnamečių valstybė turėtų „visiškai atsižvelgti į amžių, brandos laipsnį ir protinius bei emocinius gebėjimus“ ir imtis veiksmy, kurie „padėtų jam įstengti suprasti procesą ir jame dalyvauti“. EŽTT nustatė, kad valstybė to nepadarė ir atitinkamai pažeidė EŽTK 6 straipsnį, bet 14 straipsnio požiūriu bylos nenagrinėjo.

Pavyzdys. Bylose *D. G. prieš Airiją* ir *Bouamar prieš Belgiją*⁵²⁷ nacionalinės institucijos, laukdamos ieškovų, kurie buvo nepilnamečiai, įkurdinimo tinkamose įstaigose, juos sulaikė. EŽTT nustatė, kad tomis aplinkybėmis taip buvo pažeista teisė nebūti nepagrįstai sulaikytam (EŽTK 5 straipsnis). Abiem atvejais ieškovai taip pat tvirtino, kad požiūris į juos, palyginti su požiūriu į suaugusiuosius, buvo diskriminacinis, nes pagal nacionalinę teisę atimti laisvę iš suaugusiųjų tokiomis aplinkybėmis nebuvo leidžiama. EŽTT nustatė, kad bet koks skirtingas požiūris į nepilnamečius, kuriuos reikia izoliuoti ir lavinti, ir suaugusiuosius, kurių atžvilgiu taikomi tokie patys reikalavimai, nebūtų diskriminacinis, nes jį lemia apsauginis, o ne baudžiamasis nepilnamečiams taikomos procedūros pobūdis. Taigi toks skirtingas požiūris buvo objektyviai ir pagrįstai pateisinamas.

ESCh taip pat yra nuostatų, susijusių su diskriminacijos dėl amžiaus klausimu. Visų pirma yra svarbus 23 straipsnis, kuriame numatyta pagyvenusių asmenų teisė į socialinę apsaugą, ir 1 straipsnio 2 dalis bei 24 straipsnis, susiję su diskriminacija dėl amžiaus užimtumo srityje.

Pavyzdys. Byloje *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) prieš Norvegiją*⁵²⁸ ESTK nagrinėjo nacionalinės teisės nuostatą, pagal kurią darbdaviams leidžiama nutraukti darbo sutartis su jūrininkais, šiems sulaukus 62 metų. Skundo pateikėjas įrodinėjo, kad ginčijama nuostata yra diskriminuojanti dėl amžiaus.

526 1999 m. gruodžio 16 d. EŽTT sprendimas *T. prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. gruodžio 16 d. EŽTT sprendimas *V. prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 24888/94.

527 2002 m. gegužės 16 d. EŽTT sprendimas *D. G. prieš Airiją*, Nr. 39474/98, 1988 m. vasario 29 d. EŽTT sprendimas *Bouamar prieš Belgiją*, Nr. 9106/80.

528 2013 m. liepos 2 d. ESTK sprendimas *Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) prieš Norvegiją*, skundas Nr. 74/2011.

ESTK nagrinėjo skundą pagal ESCh 24 straipsnį, kuriame numatyta teisė į apsaugą darbo santykių nutraukimo atvejais. Komitetas pabrėžė, kad darbo santykių nutraukimas vien dėl amžiaus gali būti tos teisės į apsaugą apribojimas. ESTK dar kartą patvirtino principą, kad darbo santykių nutraukimas dėl amžiaus nėra pateisinama atleidimo iš darbo priežastis, išskyrus atvejus, kai toks darbo santykių nutraukimas yra objektyviai ir tinkamai pagrįstas teisėtu tikslu ir kai šio tikslo siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis. Komitetas taip pat pakartojo, kad ESCh 24 straipsnyje išsamiai nustatytos pateisinamos priežastys, dėl kurių darbdavys gali nutraukti darbo santykius. Galima remtis tik dviejų rūšių priežastimis, t. y. priežastimis, susijusiomis su darbuotojo gebėjimais ir elgesiu, ir priežastimis, grindžiamomis įmonės veiklos reikalavimais (ekonominės priežastys). Todėl darbdavio atliktas darbuotojo atleidimas iš darbo šiam sulaukus tam tikro amžiaus prieštarautų ESCh, nes toks atleidimas nebūtų grindžiamas viena iš dviejų pateisinamų priežasčių.

Vyriausybė ginčijamas nuostatas gynė, teigdama, kad jos grindžiamos užimtumo politikos sumetimais ir veiklos reikalavimais, taip pat tikslu užtikrinti jūroje dirbančių asmenų sveikatą ir saugumą. ESTK pripažino tuos sumetimus teisėtais. Tačiau nagrinėdamas įgyvendintų priemonių proporcingumą, būtinumą ir tinkamumą, ESTK nustatė, kad vyriausybė neįrodė, kodėl ji manė, jog jūrininkams sulaukus 62 metų jų sveikata pablogėtų tiek, kad jie nebegalėtų toliau dirbti. Visų pirma akivaizdu, kad buvo kitų galimybių užtikrinti laivybos saugą ir veiklos reikalavimus, pavyzdžiui, reguliariai atliekant pakankamai nuodugnius jūrininkų sveikatos patikrinimus. Galiausiai ESTK nusprendė, kad taikant ginčijamas nuostatas atitinkami asmenys prarado apsaugą ir buvo pažeistas ESCh 24 straipsnis.

ESTK taip pat nustatė, kad nuostata dėl amžiaus ribos turėjo neproporcingą poveikį konkrečios profesinės kategorijos jūrininkams. Todėl toks skirtingas požiūris yra diskriminacija, prieštaraujanti ESCh 1 straipsnio 2 dalyje užtikrinamai teisei nebūti diskriminuojamam užimtumo srityje (veiksminga darbuotojo teisė savo laisvai pasirinktu darbu užsidirbti pragyvenimui).

Pagal ES teisę Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje nustatytas diskriminacijos dėl įvairių priežasčių, įskaitant amžių, draudimas. ESTT sprendimu *Mangold*⁵²⁹

529 2005 m. lapkričio 22 d. ESTT sprendimas *Werner Mangold prieš Rüdiger Helm* [DK], C-144/04. Byla susijusi su W. Mangoldo ir jo darbdavio ginču dėl darbdavio taikytos Vokietijos teisinės normos, pagal kurią leidžiama konkrečios formos diskriminacija dėl amžiaus. Ginčas įvyko dar nepasibaigus Vokietijai nustatytam Direktyvos 2000/78/EB įgyvendinimo terminui.

byloje nediskriminavimas dėl amžiaus nustatytas kaip vienas iš bendrųjų ES teisės principų. Draudimas diskriminuoti dėl amžiaus taip pat įtrauktas į Užimtumo lygybės direktyvą (2000/78/EB). ESTT pabrėžė, kad pačioje direktyvoje šis principas nėra įtvirtintas, o „tik sukonkretintas“ bendrasis principas⁵³⁰. Šis principas kildinamas „iš įvairių tarptautinės teisės dokumentų ir bendrų valstybių narių konstitucinių tradicijų“⁵³¹. Byloje *Kücükdeveci*⁵³² ESTT laikė, kad su diskriminacija dėl amžiaus susijusiose Užimtumo lygybės direktyvos nuostatose sukonkretinami tiek vienodo požiūrio bendrieji principai (įtvirtinti ES chartijos 20 straipsnyje), tiek nediskriminavimo bendrieji principai (įtvirtinti ES chartijos 21 straipsnyje).

Pavyzdys. Byloje *Dansk Industri (DI), veikianti Ajos A/S vardu, prieš Karsten Eigil Rasmussen įpėdinius*⁵³³ ginčas buvo susijęs su nacionalinės teisės nuostata, pagal kurią darbuotojui nesuteikiama teisė į išeitinę išmoką, jei jis turi teisę į senatvės pensiją. Kadangi byla susijusi su privačių asmenų tarpusavio ginču, direktyva nebuvo tiesiogiai taikoma ir pačia ja negalima buvo remtis prieš privatų asmenį. Tačiau ESTT rėmėsi bendruoju principu, pagal kurį draudžiama diskriminacija dėl amžiaus, ir nustatė, kad ginčijama nacionalinės teisės nuostata buvo diskriminacija minėtu pagrindu. Be to, teismas nusprendė, kad jeigu nacionalinės teisės nuostatos neįmanoma aiškinti taip, kad ji atitiktų ES teisę, nacionalinis teismas privalo tos nuostatos netaikyti⁵³⁴.

530 2016 m. balandžio 19 d. ESTT sprendimas *Dansk Industri DI, veikianti Ajos A/S vardu, prieš Karsten Eigil Rasmussen įpėdinius* [DK], C-441/14, 23 punktas.

531 Ten pat, 22 punktas.

532 2010 m. sausio 19 d. ESTT sprendimas *Seda Küçükdeveci prieš Swedex GmbH & Co. KG* [DK], C-555/07.

533 2016 m. balandžio 19 d. ESTT sprendimas *Dansk Industri DI, veikianti Ajos A/S vardu, prieš Karsten Eigil Rasmussen įpėdinius* [DK], C-441/14. Palyginti su 2010 m. spalio 12 d. ESTT sprendimu *Ingeniørforeningen i Danmark prieš Region Syddanmark* [DK], C-499/08.

534 Ten pat, 37 punktas. Po to, kai buvo priimtas ESTT sprendimas, 2016 m. gruodžio 6 d. Danijos Aukščiausiasis Teismas pateikė savo sprendimą (byla Nr. 15/2014). Teismas nustatė, kad nebuvo įmanoma nei aiškinti nacionalinę teisę laikantis ES teisės, nei netaikyti nacionalinės teisės, nes tai reikštų teismo kompetencijos ribų viršijimą. Taigi Aukščiausiasis Teismas priėmė darbdaviui palankų sprendimą. Teismas pažymėjo, kad vienintelis galimas sprendimas yra parlamento aktas, kuriuo iš dalies keičiamos nacionalinės taisyklės ir užtikrinama atitiktis ES teisei. Žr. Danijos Aukščiausiasis Teismas (2016 m.), *The relationship between EU law and Danish law in a case concerning a salaried employee* ir S. Klinge pastabą dėl nacionalinio teismo sprendimo (2016 m.), *Dialogue or disobedience between the European Court of Justice and the Danish Constitutional Court? The Danish Supreme Court challenges the Mangold-principle*, *EU Law Analysis* (interneto svetainė).

Amžius, kaip diskriminacijos pagrindas, yra kitokio pobūdžio nei kiti nediskriminavimo pagrindai. Užimtumo lygybės direktyvoje (2000/78/EB) numatyta daug įvairių išimčių, susijusių su amžiumi (6 straipsnis). Taigi, jeigu galima įrodyti, kad amžiumi grindžiamas skirtingas požiūris yra objektyviai pateisinamas kaip tinkamas ir būtinas teisėtam tikslui pasiekti, jis gali būti leidžiamas pagal nacionalinę teisę. Todėl skirtingas požiūris dėl amžiaus tam tikromis aplinkybėmis gali būti leidžiamas.

Pavyzdys. Byloje *J. J. de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën*⁵³⁵ ginčas susijęs su nacionalinės teisės nuostatomis, pagal kurias asmenims, kuriems nėra suėję 30 metų, iš apmokestinamųjų pajamų leidžiama atskaityti visas išlaidas už profesinį mokymą. Tačiau asmenims, jau sulaukusiems minėto amžiaus, ši teisė į atskaitymą apribota. ESTT patvirtino, kad šiuo atveju taikoma Užimtumo lygybės direktyva, nes ši tvarka nustatyta siekiant pagerinti jaunimo galimybes mokytis. Vis dėlto ESTT pažymėjo, kad ginčijama apmokestinimo tvarka savaime nedaro įtakos galimybei gauti profesinį mokymą, bet dėl to kylantys finansiniai padariniai gali turėti įtakos galimybei gauti tokį mokymą. ESTT nusprendė, kad prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi nustatyti, ar ginčijama nuostata dėl apmokestinimo yra tinkama siekiant tikslo pagerinti jaunimo padėtį darbo rinkoje. Vertindamas, ar ginčijama apmokestinimo tvarka buvo būtina, ESTT rėmėsi vyriausybės argumentais:

- i) vyresni nei 30 metų asmenys nepatenka į pernelyg nepalankią padėtį pagal minėtą tvarką, nes jie naudojami teise atskaityti 15 000 EUR neviršijančias išlaidas už mokslą, o tokia ir yra vidutinė išlaidų už mokslą suma per metus;
- ii) vyresni nei 30 metų asmenys paprastai turėjo galimybę anksčiau įgyti išsilavinimą ir vykdyti profesinę veiklą, todėl jie, kaip esantys geresnėje finansinėje padėtyje nei jaunimas, neseniai baigęs mokyklą, gali bent jau iš dalies prisiimti finansinę našą, susijusią su nauju mokymu.

Atsižvelgiant į šiuos argumentus ir į tai, kad ES valstybėms narėms suteikta didelė diskrecija socialinės ir užimtumo politikos srityje, ESTT nebuvo įtikintas, kad, nustatydama tokią apmokestinimo tvarką, kaip nagrinėjama

⁵³⁵ 2016 m. lapkričio 10 d. ESTT sprendimas *J. J. de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën*, C-548/15.

pagrindinėje byloje, valstybė narė būtų viršijusi tai, kas būtina tikslui – sustiprinti jaunimo padėtį darbo rinkoje – pasiekti. Tačiau nacionalinis teismas turi išsiaiškinti, ar taip yra šiuo atveju.

Pavyzdys. Byloje *Specht ir kiti prieš Land Berlin and Bundesrepublik Deutschland*⁵³⁶ procesas susijęs su nacionalinės teisės nuostata, pagal kurią valstybės tarnautojų darbo užmokesčio lygis nustatomas remiantis jų amžiumi įdarbinimo metu. Vyriausybė įrodinėjo, kad ginčijama nuostata siekiama atlyginti už anksčiau įgytą profesinę patirtį. ESTT konstatavo, kad atsižvelgimas į darbuotojo darbo stažą ir jo susiejimas su profesine patirtimi apskritai yra tinkama priemonė šiam tikslui pasiekti. Tačiau šio atvejo aplinkybėmis tarnautojo priskyrimas konkrečiai algos pakopai įdarbinimo metu buvo grindžiamas tik amžiumi, o ne ankstesne profesine patirtimi. ESTT padarė išvadą, kad tai yra diskriminacija dėl amžiaus, prieštaraujanti Užimtumo lygybės direktyvai.

Viena iš Užimtumo lygybės direktyvoje numatytų išimčių susijusi su amžiaus ribomis, taikomomis įdarbinant. Kiekvienu konkrečiu atveju turi būti vertinama, ar atitinkamais atvejais pagal nacionalinę teisę taikoma amžiaus riba atitinka direktyvoje nustatytus kriterijus. Atliekant tokį vertinimą reikia atsižvelgti į visus svarbius faktus ir įrodymus, įskaitant atitinkamų asmenų atliekamų užduočių pobūdį.

Pavyzdys. Byloje *Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo*⁵³⁷ ESTT buvo klausta, ar 30 metų amžiaus riba, taikyta įdarbinant vietos policijos pareigūną, yra draudžiama diskriminacija. ESTT patvirtino, kad „konkrečių fizinių pajėgumų turėjimas yra su amžiumi susijusi savybė“⁵³⁸. Teismas taip pat konstatavo, kad siekis užtikrinti policijos tarnybų operatyvumą ir sklandžią veiklą yra teisėtas tikslas pagal direktyvą. Tačiau ESTT atmetė valstybės narės argumentus, kad amžiaus riba šiuo atveju buvo būtina jos tikslui pasiekti. Fizinio pasirengimo įvertinimo užduotys būtų pakankama priemonė, kurią taikant būtų galima nustatyti, ar kandidatai būtų fiziškai pasirengę vykdyti jų profesijos atstovams tenkančias užduotis. ESTT taip pat

536 2014 m. birželio 19 d. ESTT sprendimas *Thomas Specht ir kiti prieš Land Berlin ir Bundesrepublik Deutschland*, sujungtos bylos C-501/12–C-506/12, C-540/12 ir C-541/12. Taip pat žr. 2015 m. rugsėjo 9 d. ESTT sprendimą *Daniel Unland prieš Land Berlin*, C-20/13.

537 2014 m. lapkričio 13 d. ESTT sprendimas *Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo*, C-416/13.

538 Ten pat, 37 punktas.

tvirtino, kad amžiaus ribos taikymo negalima pateisinti nei su konkrečiomis pareigomis susijusiam mokymui keliamais reikalavimais, nei poreikiu nustatyti atitinkamą išdirbtą laikotarpį iki išėjimo į pensiją.

Pavyzdys. Byloje *Gorka Salaberria Sorondo prieš Academia Vasca de Policía y Emergencias*⁵³⁹ 35 metų amžiaus ribos taikymas priimant į policijos pareigūno pareigas Baskų krašte, priešingai, nebuvo laikomas diskriminaciniu požyriū. ESTT atskyrė šią bylą nuo bylos *Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo*. Teismas rėmėsi šiais faktais:

- i) pareigūnams pavedamos užduotys yra fiziškai sunkios;
- ii) vyresnio kaip 55 metų pareigūno nebegalima pripažinti turinčiu visus pajėgumus, būtinus tinkamai vykdyti profesinę veiklą;
- iii) įdarbinus vyresnį kaip 35 metų kandidatą, nebūtų pakankamai laiko tam, kad tas asmuo paskirtas profesines užduotis galėtų vykdyti pakankamai ilgai.

Be to, ESTT rėmėsi byloje pateiktais statistiniais duomenimis, rodančiais, kaip amžiaus struktūra plėtosis artimoje ateityje. Iš duomenų matyti, jog buvo būtina atkurti tam tikrą amžiaus struktūrą, kad būtų galima paskirti pakankamai pareigūnų sunkiausioms fizinėms užduotims vykdyti. Tai būtų galima padaryti laipsniškai keičiant vyresnio amžiaus pareigūnus įdarbinamais jaunesniais pareigūnais, geriau gebančiais atlikti fiziškai sunkias užduotis.

5.6. Rasė, etninė priklausomybė, odos spalva ir priklausymas tautinei mažumai

Pagal ES teisę, nors Rasinės lygybės direktyvoje „pilietybė“ į rasės ar etninės priklausomybės sąvokas neįtraukiama, etninės priklausomybės sąvoką ESTT aiškino pagal EŽTK 14 straipsnį kaip sąvoką, kuri yra „kildinama iš to, kad visuomenė susiskirsčiusi į grupes, kurias visų pirma sieja tautybė, religiniai įsitikinimai, kalba, kultūra ir tradicijos bei gyvenimo būdas“⁵⁴⁰.

539 2016 m. lapkričio 15 d. ESTT sprendimas *Gorka Salaberria Sorondo prieš Academia Vasca de Policía y Emergencias* [DK], C-258/15.

540 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas „*CHEZ Razpredelenie Bulgaria*“ AD prieš Komisiją za zashitita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 46 punktą.

Pavyzdys. *Feryn*⁵⁴¹ byloje ESTT nusprendė, kad vieši darbdavio pareiškimai, jog jis negali priimti į darbą „imigrantų“, yra tiesioginė diskriminacija įdarbinant, kaip tai suprantama pagal Rasinės lygybės direktyvą.

Be to, kad pilietybės sąvoka yra aiškiai neįtraukiama, Rasinės lygybės direktyvoje (2000/43/EB) taip pat nepateikiama ir „rasinės ar etninės kilmės“ apibrėžtis. Yra keletas kitų dokumentų, kuriuose teikiamos rekomendacijos dėl rasinės ir etninės kilmės aiškinimo. Rasinės lygybės direktyvoje aiškiai nenurodyta nei „odos spalva“, nei priklausymas tautinei mažumai, o EŽTK tai išvardyta kaip atskiri pagrindai. Šios sąvokos atrodo neatsiejamos nuo rasės ir (arba) etninės priklausomybės apibrėžties, taigi bus apsvarstytos šiame skirsnyje.

ES Tarybos pagrindų sprendime dėl kovos su rasizmu ir ksenofobija baudžiamosios teisės priemonėmis į rasizmo ir ksenofobijos apibrėžtį, be kita ko, įtraukiamas smurtas ar neapykanta, nukreipta prieš asmenų grupę, apibūdinamą pagal „rasę, odos spalvą, religiją, kilmę ar tautinę arba etninę kilmę“. Europos Tarybos Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (EKRRN) taip pat patvirtino platų požiūrį į „rasinės diskriminacijos“ apibrėžtį, į kurią, be kita ko, įtraukiami „rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, pilietybės ar tautinės arba etninės kilmės“ pagrindai⁵⁴². Panašiai „rasės, odos spalvos, kilmės ar tautinės arba etninės kilmės“ pagrindai įtraukti ir į 1966 m. JT konvencijos dėl rasinės diskriminacijos panaikinimo (kurios šalys yra visos Europos Sąjungos ir Europos Tarybos valstybės narės) 1 straipsnyje pateiktą rasinės diskriminacijos apibrėžtį⁵⁴³. Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas, atsakingas už sutarties aiškinimą ir jos laikymosi stebėseną, be to, pareiškė, kad tuo atveju, kai nėra pagrįsta priešingai, nustatant, ar asmuo yra konkrečios rasinės ar etninės grupės narys, „<...> remiamasi tuo, kuo atitinkamas asmuo pats save laiko“⁵⁴⁴. Tai neleidžia valstybei netaikyti apsaugos etninėms grupėms, kurių ji nepripažįsta.

541 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07.

542 EKRRN, „Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija bendrosios politikos rekomendacija Nr. 7 dėl kovos su rasizmu ir rasine diskriminacija nacionalinės teisės aktų“, dok. CRI(2003)8, priimta 2002 m. gruodžio 13 d., 1 dalies b ir c punktai.

543 JT GA (1966 m.), Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (TKRDP), UNTS 660 tomas, p. 195.

544 JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto (1990 m.) „VIII bendroji rekomendacija dėl Konvencijos 1 straipsnio 1 ir 4 dalių aiškinimo ir taikymo“, dok. Nr. A/45/18, 1990 m. rugpjūčio 22 d.

Nors **ES teisėje** kalba, odos spalva ar kilmė, kaip draudžiami diskriminacijos pagrindai, aiškiai neišvardijami, tai nereiškia, kad šios savybės negalėtų būti ginamos kaip rasės ar etninės priklausomybės dalis, – tiek, kiek kalba, odos spalva ir kilmė yra natūraliai siejamos su rase ir etnine priklausomybe. Taip pat atrodytų, kad tam tikromis aplinkybėmis į rasės ir etninės priklausomybės pagrindų taikymo sritį galėtų patekti ir pilietybės pagrindas, – tiek, kiek veiksniai, sudarantys pilietybę, taip pat yra svarbūs rasei ir etninei priklausomybei.

Pavyzdys. Byloje „*CHEZ Razpredelenie Bulgaria*“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia⁵⁴⁵ (aptariama 2.2.3 skirsnyje) buvo nagrinėjama diskriminacija dėl etninės priklausomybės. Ieškovė įrodinėjo, kad dėl elektros skaitiklių įrengimo nepasiekiamame aukštyje ji atsidūrė nepalankioje padėtyje, palyginti su kitais vartotojais, kurių skaitikliai įrengti prieinamose vietose. Anot jos, vienintelė priežastis, kodėl skaitikliai įrengti aukščiau, yra ta, kad dauguma to rajono gyventojų yra romų kilmės asmenys. Remdamasis šia priežastimi, ESTT nustatė, kad šiuo atveju elektros tiekėjo politikai taikoma Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB). Bulgarijos teismas turėjo nuspręsti, ar aptariama praktika gali būti objektyviai pateisinama.

Religija kaip atskiras pagrindas aiškiai ginama pagal Užimtumo lygybės direktyvą (2000/78/EB). Tačiau tariamai nuo religinės diskriminacijos nukentėjęs asmuo gali būti suinteresuotas susieti religiją su rasės pagrindu, nes apsaugos nuo rasinės diskriminacijos taikymo sritis pagal dabartinę ES teisę yra platesnė už apsaugos nuo religinės diskriminacijos sritį. Taip yra dėl to, kad Rasinės lygybės direktyva yra susijusi su užimtumo sritimi, taip pat su galimybe naudotis prekėmis ir paslaugomis, o Užimtumo lygybės direktyva susijusi tik su užimtumo sritimi.

EŽTK pilietybė ar „tautinė kilmė“ pateikiamos kaip atskiri pagrindai. Iš toliau aptariamų teismo praktikos matyti, kad pilietybė gali būti suprantama kaip viena iš sudedamųjų etninės priklausomybės dalių. Aiškindamas rasės ir etninės priklausomybės sąvokas, EŽTT laikėsi nuomonės, kad kalba, religija, pilietybė ir kultūra gali būti neatsiejamos nuo rasės. Byloje *Timishev prieš Rusiją* čečėnų kilmės ieškovui kontrolės punkte nebuvo leista kirsti sienas, nes apsaugininkams buvo duoti nurodymai neįleisti čečėnų kilmės asmenų. EŽTT pateikė tokį paaiškinimą:

545 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas „*CHEZ Razpredelenie Bulgaria*“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia [DK], C-83/14.

„Etninė priklausomybė ir rasė yra susijusios ir iš dalies sutampančios sąvokos. Rasės sąvoka kyla iš biologinio žmonių klasifikavimo į porūšius pagal morfologines savybes, kaip antai odos spalvą ar veido ypatybes, idėjos, o etninė priklausomybė kyla iš socialinių grupių, pasižyminčių bendra pilietybe, gentine priklausomybe, religiniu tikėjimu, bendra kalba ar kultūrine ir tradicine kilme ir praeitimi, idėjos“⁵⁴⁶.

Pavyzdys. Byloje *Boacă ir kiti prieš Rumuniją*⁵⁴⁷ ieškovai yra romų kilmės vyro, kurį tariamai sumušė policija ir kuris buvo diskriminuojamas dėl etninės kilmės, įpėdiniai. EŽTT nustatė, kad nacionalinės valdžios institucijos nesilaikė prievolės ištirti rasistinį nusikaltimų motyvą, ir padarė išvadą, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis, aiškinamas kartu su 3 straipsniu (procedūriniai aspektai)⁵⁴⁸.

Pavyzdys. Byloje *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną*⁵⁴⁹, t. y. pirmojoje byloje, kurioje sprendimas priimtas pagal Protokolą Nr. 12, ieškovai skunde nurodė, kad jie negalėjo kandidatuoti rinkimuose. Sudarant taikų sprendimą sureguliuoti praėjusio amžiaus 10-ojo dešimtmečio konfliktą, tarp trijų pagrindinių tautinių grupių buvo pasiektas susitarimas dėl dalijimosi valdžia. Jame, be kita ko, buvo numatyta, kad kiekvienas rinkimuose kandidatuojantis asmuo turi deklaruoti savo priklausomybę bosnių, serbų ar kroatų bendruomenei. Ieškovai, kurie buvo žydų ir romų kilmės, atsisakė tai padaryti ir teigė esantys diskriminuojami dėl rasės ir etninės priklausomybės. EŽTT dar kartą nurodė minėtą savo paaiškinimą dėl santykio tarp rasės ir etninės priklausomybės ir pridūrė, kad „diskriminacija dėl asmens etninės priklausomybės yra rasinės diskriminacijos forma“. EŽTT išvada dėl rasinės diskriminacijos parodo sąveiką tarp etninės priklausomybės ir religijos. Be to, EŽTT nustatė, kad nors taikos susitarimo sąlygos buvo subtiliai suformuluotos, dėl to tokia diskriminacija negalėtų būti pateisinta.

Rasė ar etninė priklausomybė pagrįstą diskriminaciją EŽTT vertino ypač griežtai ir pareiškė: „Joks požiūrio skirtumas, kuris yra išimtinai ar lemiamu mastu

546 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimas *Timishev prieš Rusiją*, Nr. 55762/00 ir 55974/00, 55 punktas.

547 2016 m. sausio 12 d. EŽTT sprendimas *Boacă ir kiti prieš Rumuniją*, Nr. 40355/11.

548 Taip pat palyginti su 2017 m. kovo 28 d. EŽTT sprendimu *Škorjanec prieš Kroatiją*, Nr. 25536/14 (aptariama 2.6 skirsnyje).

549 2009 m. gruodžio 22 d. EŽTT sprendimas *Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną* [DK], Nr. 27996/06 ir 34836/06.

pagrįstas asmens etnine kilme, šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje, kuri sukurta remiantis pliuralizmo ir įvairių kultūrų gerbimo principais, negali būti objektyviai pateisinamas⁵⁵⁰. Tačiau kartais gali būti sudėtinga nustatyti atitinkamą diskriminacijos pagrindą, nes tos pačios faktinės aplinkybės gali būti vertinamos dviem skirtingais požiūriais. Priklausomai nuo to, ar skirtingas požiūris grindžiamas etnine kilme, išvada gali būti kitokia.

Pavyzdys. Byloje *Biao prieš Daniją*⁵⁵¹ ieškovai, Danijoje gyvenantis iš Togo kilęs natūralizuotas Danijos pilietis ir jo sutuoktinė, kilusi iš Ganos, skunde nurodė, kad jų prašymas leisti jų šeimai susijungti Danijoje buvo atmestas dėl neatitikties įstatymo nustatytiems reikalavimams. Pagal Danijos teisę leidimas būtų suteiktas, jeigu jie įrodytų, kad jų bendri ryšiai su Danija buvo stipresni nei jų ryšiai su bet kuria kita šalimi, arba jeigu jie būtų turėję Danijos pilietybę bent 28 metus. EŽTT nusprendė, kad atitinkama taisyklė yra skirtingas požiūris į danų ir ne danų kilmės Danijos piliečius. Remdamasis Europos konvencija dėl pilietybės ir tam tikra tendencija nustatyti Europos standartą, EŽTT pažymėjo, kad nėra kitų valstybių, kurios piliečius nuo gimimo atskirtų nuo kitų piliečių, įskaitant natūralizuotus asmenis, kai kalbama apie šeimos susijungimo sąlygų nustatymą. EŽTT nuomone, tokia taisyklė „yra nepalanki arba turi neproporcingai žalingą poveikį asmenims, kurie įgijo Danijos pilietybę vėlesniu gyvenimo etapu ir kurie nėra kilę iš Danijos, o yra kitos etninės kilmės“⁵⁵². Galiausiai EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis, aiškinamas kartu su 8 straipsniu.

Pagal ESCh nuorodų į rasę, etninę priklausomybę, odos spalvą ir priklausymą tautinei mažumai kaip draudžiamus diskriminacijos pagrindus taip pat galima rasti ESTK teisminėje praktikoje.

550 Ten pat, 44 punktas. Taip pat 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimas *Timishev prieš Rusiją*, Nr. 55762/00 ir 55974/00, 58 punktas.

551 2016 m. gegužės 24 d. EŽTT sprendimas *Biao prieš Daniją* [DK], Nr. 38590/10.

552 Ten pat, 138 punktas.

Pavyzdys. Byloje *European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Airiją*⁵⁵³ ESTK nurodė, kad reikėtų ypač atsižvelgti į Airijos keliautojų⁵⁵⁴, kurie yra pažeidžiama mažuma, poreikius ir skirtingą jų gyvenimo būdą. Galiausiai Teismas nusprendė, kad Airija pažeidė ESCh 16 straipsnį, nes nesuteikė keliautojams pakankamai apgyvendinimo vietų (pvz., nuolatinių sustojimo vietų, grupei skirto būsto, laikinų sustojimo vietų). ESTK pabrėžė, kad pakankamų apgyvendinimo vietų nesuteikimas keliautojams taip pat gali būti diskriminacija, jei valdžios institucijos nesiima „tinkamų veiksmų užtikrinti, kad teisės ir kolektyviniai pranašumai, kuriais visi gali naudotis, iš tikrųjų būtų visiems prieinami“⁵⁵⁵. Tačiau ESTK nenustatė, kad būtų pažeistas E straipsnis. Teismas nusprendė, kad, nors keliautojams skirtų tinkamų apgyvendinimo vietų vis dėlto nepakako, valdžios institucijos parodė, kad stengiasi patenkinti konkrečius keliaujančios bendruomenės poreikius⁵⁵⁶.

Pavyzdys. Byloje *ERRC prieš Portugaliją*⁵⁵⁷ Europos romų teisių centras (ERRC) paprašė ESTK pripažinti, kad galimybė gauti socialinį būstą, kokybės standartų neatitinkantis būstas, galimybės naudotis pagrindinėmis komunalinėmis paslaugomis nebuvimas, romų bendruomenių segregacija pagal gyvenamąją vietą ir kiti sisteminiai teisės į būstą pažeidimai yra keletas pagal ESCh (pataisyta) ginamų teisių pažeidimas. ESTK vienbalsiai nusprendė, kad buvo pažeistas E straipsnis (nediskriminavimas) kartu su 31 straipsnio 1 dalimi (nesugebėjimas remti galimybes turėti atitinkamo standarto būstą), 16 straipsniu (šeimos teisė į socialinę, teisinę ir ekonominę apsaugą) ir 30 straipsniu (teisė į apsaugą nuo skurdo ir socialinės atskirties).

Pagal **tarptautinę teisę** Tarptautine konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo draudžiama diskriminacija dėl rasės, odos spalvos,

553 2015 m. gruodžio 1 d. ESTK sprendimas *European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Airiją*, skundas Nr. 100/2013.

554 Įvairių nediskriminavimo įstatymų taikymo tikslais Arijos keliautojai laikomi etnine grupe. Žr., pavyzdžiui, JT Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto (2005 m.) „Baigiamąsias pastabas dėl Airijos“, CERD/C/IRL/CO/2, 2005 m. balandžio 14 d., 20 punktą.

555 2015 m. gruodžio 1 d. ESTK sprendimas *European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Airiją*, skundas Nr. 100/2013, 69 punktą.

556 Taip pat žr. 2016 m. gegužės 17 d. ESTK sprendimą *European Roma and Travellers Forum (ERTF) prieš Čekijos Respubliką*, skundas Nr. 104/2014.

557 2011 m. birželio 30 d. ESTK sprendimas *European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Portugaliją*, skundas Nr. 61/2010. Taip pat žr. 2010 m. birželio 25 d. ESTK sprendimą *Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) prieš Italiją*, skundas Nr. 58/2009.

kilmės ar tautinės arba etninės kilmės. Diskriminacija dėl rasės, odos spalvos ir tautinės kilmės taip pat draudžiama pagal kitas tarptautines priemones⁵⁵⁸.

Tarptautinėje teisėje sąvoka „rasinė diskriminacija“ reiškia kokių nors skirtumų, išimčių, apribojimų darymą ar pranašumo teikimą, pagrįstą rasės, odos spalvos, giminės, tautybės ar etninės kilmės požymiais, siekiant panaikinti arba apriboti pripažintas žmogaus teises ir pagrindines laisves ir neleisti vienodai naudotis jomis arba jas realizuoti politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje ar kurioje kitoje visuomenės gyvenimo srityje⁵⁵⁹.

5.7. Pilietybė ar tautinė kilmė

Pagrindiniai faktai

- Pagal EŽTK tautinė kilmė yra draudžiamas diskriminacijos pagrindas.
- ES teisėje diskriminacija dėl pilietybės draudžiama pagal teisę, kuria reglamentuojamas laisvas asmenų judėjimas.

Diskriminacija dėl pilietybės ir tautinės kilmės draudžiama keliomis **tarptautinės teisės priemonėmis**: Tarptautiniu ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu ir Tarptautine konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo.

ET konvencijos dėl pilietybės 2 straipsnio a punkte pilietybė apibrėžiama kaip „teisinis ryšys tarp asmens ir valstybės“. Nors ši sutartis nėra plačiai ratifikuota, ši apibrėžtis pagrįsta pripažintomis tarptautinės viešosios teisės taisyklėmis⁵⁶⁰, be to, ją taip pat patvirtino Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (EKRRN)⁵⁶¹. „Tautinę kilmę“ galima aiškinti kaip buvusią asmens pilietybę, kurią

558 Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (TPPTP) 2, 4 ir 26 straipsniai, Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (TESKTP) 2 straipsnis, Vaiko teisių konvencijos (VTK) 2 straipsnis, Tarptautinės konvencijos dėl visų darbuotojų migrantų ir jų šeimos narių teisių apsaugos 1 ir 7 straipsniai.

559 TKRDP 1 straipsnio 1 dalis.

560 1955 m. balandžio 6 d. ESTT sprendimas *Nottebohm byla (Lichtenšteinas prieš Gvatemalą) (antrasis etapas)*, 1955 m. ESTT pranešimų rinkinys, p. 4: „Pilietybė – tai teisinis ryšys, pagrįstas socialiniu priskyrimo aktu, tikru egzistencijos, interesų ir jausmų solidarumu, susijusiu su abipusėmis teisėmis ir pareigomis“.

561 EKRRN, „Europos komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija bendrosios politikos rekomendacija Nr. 7 dėl kovos su rasizmu ir rasine diskriminacija nacionalinės teisės aktu“, dok. CRI(2003)8, priimta 2002 m. gruodžio 13 d., 6 punktas.

jis galėjo prarasti ar netekti natūralizacijos būdu įgydamas kitą, arba tai gali reikšti priskyrimą „nacijai“ valstybės teritorijoje (kaip antai Škotija Jungtinėje Karalystėje).

Pagal ES teisę diskriminacija dėl pilietybės draudžiama Sutarčių (SESV 18 straipsnis) taikymo srityje. Kaip aptarta [1.2 skirsnyje](#), pagal ES teisę diskriminacija dėl pilietybės draudžiama visų pirma laisvo asmenų judėjimo aplinkybėmis (SESV 45 straipsnis, Pilietybės direktyva⁵⁶²). Pagal ES pagrindinių teisių chartijos 45 straipsnį dėl judėjimo ir apsigyvenimo laisvės tik ES piliečiai turi teisę laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje.

Pavyzdys. *Cowan*⁵⁶³ byloje ieškovas I. W. Cowan, Jungtinės Karalystės pilietis, per atostogas Prancūzijoje išeidamas iš metro stoties patyrė smurtinį užpuolimą. Prancūzijos teisėje numatyta, kad tokiomis aplinkybėmis patirta žala atlyginama, kai nukentėjusysis yra prancūzas, turi leidimą gyventi šalyje arba yra šalies, su Prancūzija sudariusios abipusį susitarimą šiuo klausimu (taip nebuvo Jungtinės Karalystės atveju), pilietis. I. W. Cowan tvirtino, kad Prancūzijos vyriausybė jį diskriminuoja dėl pilietybės. ESTT patvirtino, kad ES teise reglamentuojamoje padėtyje esantys asmenys turėtų būti vertinami visiškai taip pat, kaip valstybės narės piliečiai. Taigi kiekvienam ES piliečiui, kuris naudojasi judėjimo laisve, visų pirma paslaugų gavėjams, taikomas diskriminacijos dėl pilietybės draudimas.

Nediskriminavimo principas taikomas ne tik ES valstybėms narėms. Subjektai, kurių veikla nėra reglamentuojama viešąja teise, taip pat turi laikytis šio principo, kai, naudodamiesi savo teisine autonomija, nustato taisykles, kuriomis kolektyviai reglamentuojamas įdarbinimas arba paslaugų teikimas⁵⁶⁴. Darbo sąlygos skirtingose valstybėse narėse kartais yra reglamentuojamos teisės nuostatomis, o kartais – privačių asmenų sudarytais susitarimais ar priimtais kitais aktais. Taip diskriminacijos dėl pilietybės draudimo taikymo sritis apribojama valdžios institucijos veiksmais, tad kyla pavojus, kad taikant jį gali atsirasti nelygybė. Todėl ESTT nusprendė, kad diskriminacijos dėl pilietybės draudimas turi būti laikomas taikomu ir privatiems asmenims.

562 2004 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2004/38/EB dėl Sąjungos piliečių ir jų šeimų narių teisės laisvai judėti ir gyventi valstybių narių teritorijoje.

563 1989 m. vasario 2 d. ESTT sprendimas *Ian William Cowan prieš Trésor public*, 186/87.

564 2000 m. birželio 6 d. ESTT sprendimas *Roman Angonese prieš Cassa di Risparmio di Bolzano SpA*, C-281/98.

Pagal 45 straipsnio 2 dalį judėjimo ir apsigyvenimo laisvė taip pat gali būti suteikta valstybės narės teritorijoje teisėtai gyvenančių trečiųjų šalių piliečiams.

Pavyzdys. *Chen*⁵⁶⁵ byla susijusi su klausimu, ar vaikas turi teisę gyventi vienoje valstybėje narėje, jeigu jis gimė kitoje valstybėje narėje, o jo motina, kurios jis išlaikomas, yra trečiosios šalies pilietė. ESTT laikėsi nuomonės, kad tuo atveju, kai valstybė narė nustato reikalavimus, kurie turi būti įvykdyti, kad būtų suteikta pilietybė, ir tokie reikalavimai buvo įvykdyti, kita valstybė narė paskui negali ginčyti tos teisės, kai toks asmuo pateikia prašymą išduoti leidimą gyventi toje šalyje.

Pavyzdys. Byla *Alfredo Rendón Marín prieš Administración del Estado*⁵⁶⁶ susijusi su ES piliečiais ir jų tėvais, kurie yra trečiosios šalies piliečiai. leškovas buvo vyras, turintis išimtinės teises globoti nepilnametį. Jis buvo trečiosios šalies pilietis, o jo nepilnametis vaikas – ES pilietis. Pagal nacionalinę teisę šioje padėtyje esančiam ieškovui automatiškai atsakyta suteikti leidimą gyventi šalyje vien dėl to, kad jis turi teistumą. ESTT nustatė, kad toks atsisakymas būtų nesuderinamas su ES teise, jeigu dėl jo vaikai būtų priversti išvykti iš Sąjungos teritorijos. Toks atsisakymas būtų suderinamas su ES teise tik tuo atveju, jei jis būtų grindžiamas tuo, jog asmuo kelia tikrą, tuo metu esamą ir pakankamai rimtą pavojų viešajai tvarkai ar visuomenės saugumui. Todėl nacionalinės valdžios institucijos turi įvertinti visas reikšmingas bylos aplinkybes, atsižvelgdamos į proporcingumo principą, vaiko interesus ir pagrindines teises.

Pavyzdys. Byloje *Europos Komisija prieš Vengriją*⁵⁶⁷ ESTT išnagrinėjo Vengrijos teisės nuostatas, pagal kurias piliečiai iš kitų valstybių narių negali verstis notaro profesija. ESTT nustatė, kad notarai, kaip apibrėžta Vengrijos teisės sistemoje, nedalyvauja vykdant viešosios valdžios funkcijas. Todėl reikalavimas dėl pilietybės yra diskriminacija dėl pilietybės, draudžiama pagal SESV 49 straipsnį (įsisteigimo laisvė).

565 2004 m. spalio 19 d. ESTT sprendimas *Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department*, C-200/02.

566 2016 m. rugsėjo 13 d. ESTT sprendimas *Alfredo Rendón Marín prieš Administración del Estado* [DK], C-165/14.

567 2017 m. vasario 1 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Vengriją*, C-392/15. Taip pat žr. 2011 m. gegužės 24 d. ESTT sprendimą *Europos Komisija prieš Prancūzijos Respubliką* [DK], C-50/08, 2011 m. gegužės 24 d. ESTT sprendimą *Europos Komisija prieš Liuksemburgo Didžiąją Hercogystę* [DK], C-51/08, 2011 m. gegužės 24 d. ESTT sprendimą *Europos Komisija prieš Austrijos Respubliką*, C-53/08, 2011 m. gegužės 24 d. ESTT sprendimą *Europos Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką*, C-54/08.

ESTT praktika ES piliečiams ir teisėtai ES gyvenantiems trečiųjų šalių piliečiams taikomos taisyklės buvo laipsniškai suderintos. Byloje *O. Tümer prieš Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen*⁵⁶⁸ ESTT nurodė, kad apskritai turėtų būti laikoma, jog darbuotojų apsaugos priemonėmis taip pat saugomi trečiųjų šalių piliečiai net ir tais atvejais, kai jie neturi teisės dirbti. Byloje *Servet Kamberaj prieš IPES ir kitus*⁵⁶⁹ ESTT nurodė, kad teisės į vienodą požiūrį taikymo išimtis turėtų būti aiškinama siaurai kaip priemonė, kuria siekiama apsaugoti trečiųjų šalių piliečių teises į socialinę paramą ir paramą aprūpinant būstu, kad visiems asmenims, neturintiems pakankamai lėšų, būtų užtikrintos tinkamos gyvenimo sąlygos, kaip numatyta ES pagrindinių teisių chartijos 34 straipsnyje.

Vienodo požiūrio principas, įtvirtintas Direktyvos 2003/109/EB 11 straipsnyje, ilgalaikiams gyventojams taikomas keliuose srityse, pavyzdžiui, švietimo ir profesinio rengimo srityje, įskaitant pagal nacionalinę teisę mokslui skiriamas dotacijas, profesinių diplomų, pažymėjimų ir kitų kvalifikacijų pripažinimą pagal atitinkamas nacionalines procedūras, taip pat srityse, susijusiose su socialiniu draudimu, socialine parama ir socialine apsauga pagal nacionalinę teisę, mokestinėmis lengvatomis, galimybe naudotis viešai prieinamomis prekėmis ir paslaugomis ir tiekti prekes bei teikti paslaugas, taip pat galimybe pasinaudoti būsto įsigijimo procedūromis.

Pavyzdys. Byloje *Europos Komisija prieš Nyderlandus*⁵⁷⁰ ESTT nagrinėjo, ar ne ES piliečiams mokėtinos rinkliavos už leidimų gyventi išdavimą Nyderlanduose atitinka Direktyvos 2003/109/EB nuostatas⁵⁷¹. Teismas nustatė, kad trečiųjų šalių piliečiams taikomos rinkliavos yra per didelės ir neproporcingos, palyginti su rinkliavomis, taikomomis piliečiams, todėl dėl jų gali atsirasti kliūtis naudotis Direktyva 2003/109/EB suteiktomis teisėmis.

568 2014 m. lapkričio 5 d. ESTT sprendimas *O. Tümer prieš Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen*, C-311/13.

569 2012 m. balandžio 24 d. ESTT sprendimas *Servet Kamberaj prieš Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) ir kitus* [DK], C-571/10.

570 2012 m. balandžio 26 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Nyderlandų Karalystę*, C-508/10.

571 2003 m. lapkričio 25 d. Tarybos direktyva 2003/109/EB dėl trečiųjų valstybių piliečių, kurie yra ilgalaikiai gyventojai, statuso, OL L 16, 2004 1 23, p. 44–53.

Pagal EŽTK visos Europos Tarybos valstybės narės (tarp jų yra visos ES valstybės narės) privalo užtikrinti EŽTK nustatytas teises visiems jų jurisdikcijoje esantiems asmenims, įskaitant ne piliečius. EŽTT palaiko pusiausvyrą tarp valstybės teisės kontroliuoti, kokią naudą ji gali pasiūlyti teisinį pilietybės ryšį turintiems asmenims, ir būtinybės neleisti valstybėms diskriminuoti tų, kurie yra užmezgę su valstybe esminius faktinius ryšius. Jeigu asmenys gali įrodyti stiprų faktinį ryšį su valstybe, su socialine apsauga susijusius klausimus EŽTT nagrinėja labai kruopščiai.

Nors EŽTK užtikrinama didesnė apsauga pilietybės pagrindu negu ES teise, EŽTT aiškiai pripažįsta, kad, nesant teisinio pilietybės ryšio, dažnai nebūna ir faktinių ryšių su konkrečia valstybe, o dėl to tariama auka negali tvirtinti, kad jos padėtis yra panaši į piliečių padėtį. EŽTT požiūrio esmė ta, kad kuo glaudesnis yra faktinis asmens ryšys su konkrečia valstybe, ypač kalbant apie mokesčių mokėjimą, tuo mažiau tikėtina, kad teismas skirtingo požiūrio taikymą dėl pilietybės pripažintų pateisinamu.

Pavyzdys. Byloje *Zeibek prieš Graikiją*⁵⁷² ieškovei atsisakyta suteikti teisę į pensiją, skiriamą „didelę šeimą“ turintiems asmenims. Nors ji turėjo būtiną vaikų skaičių, vienas iš vaikų tuo metu, kai pareiškėja pasiekė pensinį amžių, neturėjo Graikijos pilietybės. Tokia padėtis susiklostė dėl vyriausybės anksčiau priimto sprendimo panaikinti visų ieškovės šeimos narių pilietybę (ir jau tai buvę pažeidimas), o paskui vėl suteikti pilietybę tik trims iš jos vaikų (nes ketvirtasis jau buvo susituokęs). EŽTT nustatė, kad pilietybės panaikinimo politika visų pirma taikyta Graikijos musulmonams. Teismas taip pat nustatė, kad atsisakymas skirti pensiją negalėtų būti pateisintas siekiu išsaugoti graikų tautą, nes toks aiškinimas pats prilygtų diskriminacijai dėl tautinės kilmės⁵⁷³.

Pavyzdys. Byloje *Dhahbi prieš Italiją*⁵⁷⁴ ieškovas, Tuniso pilietis, atvyko į Italiją turėdamas teisėtą leidimą gyventi ir dirbti šalyje. Jo prašymas skirti jam išmoką šeimai buvo atmestas, nes pagal atitinkamus teisės aktus teisę ją gauti turi tik Italijos piliečiai ir trečiųjų šalių piliečiai, turintys ilgalaikį leidimą gyventi. Ieškovas tvirtino, kad jis buvo diskriminuojamas dėl pilietybės. EŽTT nustatė, kad su juo buvo elgiamasi mažiau palankiai nei su ES darbuotojais.

572 2009 m. liepa 9 d. EŽTT sprendimas *Zeibek prieš Graikiją*, Nr. 46368/06.

573 Taip pat žr. 2010 m. spalio 28 d. EŽTT sprendimą *Fawsie prieš Graikiją*, Nr. 40080/07, ir 2010 m. spalio 28 d. Sprendimą *Saidoun prieš Graikiją*, Nr. 40083/07.

574 2014 m. balandžio 8 d. EŽTT sprendimas *Dhahbi prieš Italiją*, Nr. 17120/09.

Teismas padarė išvadą, kad tokiam tik pilietybe grindžiamam skirtingam požiūriui pateisinti reikia labai svarių priežasčių, o Italijos išdėstyti su biudžetu susiję argumentai nėra pakankamas pateisinimas. Todėl buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Anakomba Yula prieš Belgiją*⁵⁷⁵ Kongo pilietė neteisėtai gyveno Belgijoje, nes netrukus po gimdymo pasibaigė jos leidimo gyventi galiojimas ir ji pradėjo vykdyti prašymo atnaujinti leidimą pateikimo procedūrą. Ji skyrėsi su savo kongiečiu vyru ir tiek ji, tiek biologinis jos vaiko tėvas, kuris buvo Belgijos pilietis, norėjo nustatyti vaiko tėvystę. Tam ieškovė turėjo per metus nuo gimimo pareikšti ieškinį savo sutuoktiniui. Ieškovė paprašė teisinės pagalbos procedūros išlaidoms padengti, nes neturėjo pakankamai lėšų. Tačiau šis prašymas buvo atmestas, nes ne Europos Tarybos valstybių piliečiai tokį finansavimą galėjo gauti tik tais atvejais, kai ieškinys buvo susijęs su teisės apsigyventi nustatymu. Ieškovei buvo patarta užbaigti savo leidimo gyventi atnaujinimą ir paskui vėl pateikti prašymą. EŽTT nustatė, kad šiomis aplinkybėmis iš ieškovės buvo atimta teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir kad tai buvo pagrįsta jos pilietybe. Skirdama asmenis, kurie turi leidimą gyventi, ir tuos, kurie tokio leidimo neturi, kai buvo sprendžiami rimti šeiminių gyvenimo klausimai, kai būta mažai laiko tėvystei nustatyti ir kai asmuo jau buvo pradėjęs savo leidimo atnaujinimo procedūras, valstybė elgėsi nepagrįstai.

Valstybių teisė reguliuoti ne piliečių atvykimą į jų teritoriją ir išvykimą iš jų yra nusistovėjusi tarptautinėje viešojoje teisėje ir pripažįstama EŽTT. Šiuo atžvilgiu EŽTT daugiausia įsiterpdavo nagrinėdamas skundus, susijusius su asmenų išsiuntimu, kai paskirties valstybėje jiems grėsė nežmoniškas ar žeminantis jų orumą elgesys, baudimas ar kankinimas (pagal 3 straipsnį)⁵⁷⁶ arba kai asmuo priimančiojoje valstybėje buvo užmezgęs stiprius šeiminius ryšius, kurie nutrūktų, jei asmuo būtų priverstas išvykti (pagal 8 straipsnį)⁵⁷⁷.

575 2009 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas *Anakomba Yula prieš Belgiją*, Nr. 45413/07.

576 Žr., pavyzdžiui, 2014 m. rugsėjo 4 d. EŽTT sprendimą *Trabelsi prieš Belgiją*, Nr. 140/10.

577 2011 m. birželio 28 d. EŽTT sprendimas *Nunez prieš Norvegiją*, Nr. 55597/09.

Pavyzdys. Bylose *C. prieš Belgiją* ir *Moustaquim prieš Belgiją*⁵⁷⁸ ieškovai, Maroko piliečiai, buvo nuteisti už nusikalstamas veikas ir turėjo būti išsiųsti. Skunde jie nurodė, kad tai prilygo diskriminacijai dėl pilietybės, nes panašiomis aplinkybėmis negalėtų būti išsiųsti nei Belgijos piliečiai, nei ne piliečiai iš kitų ES valstybių narių. EŽTT nustatė, kad ieškovų padėtis nebuvo panaši į Belgijos piliečių padėtį, nes piliečiai turi teisę likti savo gyvenamojoje šalyje ir tai konkrečiai įtvirtinta EŽTK Protokolo Nr. 4 3 straipsnyje. Be to, požiūriu į trečiųjų šalių piliečius ir kitų ES valstybių narių piliečius skirtumas buvo pateisinamas, nes ES sukūrė specialią teisinę tvarką, taip pat ES pilietybę.

Šias bylas reikėtų lyginti su atvejais, kai ieškovas glaudžius faktinius ryšius su priimančiąja valstybe yra užmezgęs ilgai nuolat gyvendamas toje šalyje arba mokėdamas mokesčius ir taip prisidėdamas prie valstybės finansavimo.

Pavyzdys. Byloje *Andrejeva prieš Latviją*⁵⁷⁹ ieškovė anksčiau buvo buvusios Sovietų Sąjungos piliėtė, turėjusi teisę nuolat gyventi Latvijoje. Pagal nacionalinės teisės aktus ieškovė buvo priskirta prie asmenų, kurie laikotarpiu prieš nepriklausomybės atkūrimą dirbo ne Latvijoje (nors ir prieš nepriklausomybės atkūrimą, ir ją atkūrus ėjo tas pačias pareigas Latvijos teritorijoje), kategorijos ir todėl jos pensija buvo apskaičiuota atsižvelgiant į laiką, kurį ji ėjo tas pačias pareigas po nepriklausomybės atkūrimo. O tas pačias pareigas ėję Latvijos piliečiai turėjo teisę gauti pensiją, pagrįstą visu jų tarnybos laikotarpiu, įskaitant darbą prieš nepriklausomybės atkūrimą. EŽTT nustatė, kad ieškovės padėtis buvo panaši į Latvijos piliečių padėtį, nes pagal nacionalinę teisę ji buvo „nuolat šalyje gyvenanti ne piliėtė“ ir tokiu pat pagrindu mokėjo mokesčius. Konstatuota, kad skirtingam požiūriui, pagrįstam vien pilietybe, pateisinti reikėtų „labai svarių priežasčių“, o šioje byloje, Teismo teigimu, jų nebūta. Nors teismas sutiko, kad mokesčių ir socialinės politikos klausimais valstybė paprastai turi didelę diskreciją, ieškovės padėtis faktiškai buvo pernelyg artima Latvijos piliečių padėčiai, kad būtų galima pateisinti diskriminaciją tuo pagrindu.

578 1996 m. rugpjūčio 7 d. EŽTT sprendimas *C. prieš Belgiją*, Nr. 21794/93, 1991 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Moustaquim prieš Belgiją*, Nr. 12313/86.

579 2009 m. vasario 18 d. EŽTT sprendimas *Andrejeva prieš Latviją* [DK], Nr. 55707/00.

Pavyzdys. Byloje *Ponomaryovi prieš Bulgariją*⁵⁸⁰ du Bulgarijoje gyvenantys rusai paaugliai buvo pašalinti iš vidurinės mokyklos, nes negalėjo mokėti būtinų mokesčių už mokslą. EŽTT pažymėjo, kad valstybė gali turėti teisėtų priešasčių apriboti galimybes naudotis ištekliams imliomis viešosiomis paslaugomis trumpalaikiams ir neteisėtiems imigrantams, kurie paprastai nepripažįdama prie jų finansavimo. Be to, tam tikromis aplinkybėmis valstybės gali pagrįstai skirti įvairias jos teritorijoje gyvenančių užsieniečių kategorijas. Tačiau švietimas, kitaip nei kai kurios kitos viešosios paslaugos, yra teisė, kuriai EŽTT suteikia tiesioginę apsaugą. Švietimas yra labai ypatingos rūšies viešoji paslauga, kuri yra ne tik tiesiogiai naudinga tiems, kurie ja naudojasi, bet ir atlieka platesnes socialines funkcijas. EŽTT atskyrė švietimą universitetuose, kur užsieniečiams taikomi didesni mokesčiai gali būti laikomi visiškai pagrįstais, ir pradinį bei vidurinį ugdymą, kurio srityje valstybės naudojasi mažesne diskrecija. Dėl ieškovo padėties EŽTT pabrėžė, kad jie nėra tokioje pačioje padėtyje kaip neteisėtai atvykstantys asmenys. Jie turėjo atvykti gyventi į Bulgariją būdami maži vaikai, yra visapusiškai integruoti ir laisvai kalba bulgariškai. Galiausiai EŽTT nustatė, kad Bulgariją diskriminavo ieškovus dėl jų pilietybės ir imigracijos statuso ir pažeidė EŽTK 14 straipsnį kartu su Protokolo Nr. 12 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Koua Poirrez prieš Prancūziją*⁵⁸¹ Dramblio Kaulo Kranto pilietis pateikė prašymą jam skirti neįgaliesiems mokamą išmoką. Prašymas buvo atmestas remiantis tuo, kad tokią išmoką gali gauti tik Prancūzijos piliečiai arba valstybių, su kuriomis Prancūzija yra sudariusi abipusį socialinės apsaugos susitarimą, piliečiai. EŽTT nustatė, kad ieškovo padėtis iš esmės buvo panaši į Prancūzijos piliečių padėtį, nes jis atitiko visus kitus pagal įstatymus nustatytus kriterijus išmokai gauti ir gavo kitas socialinės apsaugos išmokas, kurios buvo skiriamos neatsižvelgiant į pilietybę. Teismas konstatavo, kad požiūriu į ieškovą ir kitus piliečius skirtumui pateisinti reikėtų „ypač svarių priešasčių“. Kitaip nei pirmiau nagrinėtose bylose, kuriose valstybei dėl mokesčių ir socialinės apsaugos klausimų buvo suteikta didelė diskrecija, Prancūzijos argumentas dėl būtinybės subalansuoti valstybės įplaukas ir išlaidas ar dėl faktinio skirtumo, kad tarp Prancūzijos ir Dramblio Kaulo Kranto nebuvo sudaryta abipusio susitarimo, Teismo neįtikino. Įdomu tai, kad aptariama išmoka buvo mokama neatsižvelgiant į tai, ar gavėjas

580 2011 m. birželio 21 d. EŽTT sprendimas *Ponomaryovi prieš Bulgariją*, Nr. 5335/05.

581 2003 m. rugsėjo 30 d. EŽTT sprendimas *Koua Poirrez prieš Prancūziją*, Nr. 40892/98.

yra mokėjęs įmokas į nacionalinę socialinės apsaugos sistemą (pirmesnėse bylose tai buvo pagrindinė diskriminacijos dėl pilietybės netoleravimo priežastis).

Pavyzdys. Byloje *Rangelov prieš Vokietiją*⁵⁸² prevencijos tikslais sulaukytam Bulgarijos piliečiui atsisakyta suteikti galimybę dalyvauti terapijos programoje, kurioje jo padėtyje esantis Vokietijos pilietis būtų galėjęs dalyvauti. Savo atsisakymą valdžios institucijos pagrindė tuo, kad ieškovo atveju jau buvo išduotas išsiuntimo iš šalies orderis ir jos negalėjo paruošti jį gyvenimui Bulgarijoje, nes nežinojo, kokios ten gyvenimo sąlygos. EŽTT nustatė, kad dėl tokios tik pilietybe grindžiamos diskriminacijos tolesnis ieškovo sulaukymas buvo savavališkas, taigi buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 5 straipsniu.

5.8. Religija ar tikėjimas

ES teisėje numatyta tam tikra ribota apsauga nuo diskriminacijos dėl religijos ar tikėjimo, tačiau EŽTK taikymo sritis yra gerokai platesnė, nes 9 straipsnyje⁵⁸³ nustatyta atskira teisė į sąžinės, religijos ir tikėjimo laisvę.

Pavyzdys. Byloje *Alujer Fernandez ir Caballero García prieš Ispaniją*⁵⁸⁴ ieškovai, Evangelikų baptistų bažnyčios nariai, skunde nurodė, kad, kitaip negu katalikai, jie negalėjo tiesiogiai skirti pajamų mokesčio dalies savo bažnyčiai. EŽTT nustatė, kad byla nepriimtina dėl faktų, kadangi pareiškėjų bažnyčios padėtis nebuvo panaši į Katalikų bažnyčios padėtį, nes pareiškėjų bažnyčia nebuvo pateikusi vyriausybei jokio tokio prašymo ir vyriausybė buvo sudariusi abipusį susitarimą su Šventuoju Sostu.

Pavyzdys. Byloje *Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją*⁵⁸⁵ ieškovė, žydų asociacija, manė, kad esamos žydų organizacijos skerdžiamų gyvūnų mėsa nebeatitinka su košerine mėsa siejamų griežtų nurodymų, ir prašė valstybės leidimo pačiai atlikti ritualinį skerdimą. Prašymas buvo atmestas remiantis

582 2012 m. kovo 22 d. EŽTT *Rangelov prieš Vokietiją*, Nr. 5123/07.

583 Paaiškinimą dėl EŽTK 9 straipsnio taikymo srities galima rasti čia: ET (2015 m.), *Guide to Article 9*.

584 2001 m. birželio 14 d. EŽTT sprendimas *Alujer Fernandez ir Caballero García prieš Ispaniją*, Nr. 53072/99.

585 2000 m. birželio 27 d. EŽTT sprendimas *Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją* [DK], Nr. 27417/95.

tu, kad šiai organizacijai nebuvo pakankamai atstovaujama Prancūzijos žydų bendruomenėje, ir tuo, kad įgaliotųjų ritualinių skerdėjų jau būta. EŽTT nustatė, kad tomis aplinkybėmis organizacija nepalankioje padėtyje iš esmės neatsidūrė, nes ji ir toliau galėjo gauti reikalingu būdu paskerstų gyvūnų mėsos iš kitų šaltinių.

Pavyzdys. Byloje *Vojnity prieš Vengriją*⁵⁸⁶ ieškovas, Tikėjimo kongregacijos narys, neteko teisės bendrauti su savo vaiku po to, kai nacionalinės valdžios institucijos nustatė, kad jis piktnaudžiavo savo teisėmis, savo paties religinio tikėjimo tikslais siekdamas daryti vaikui įtaką. EŽTT nusprendė, kad apribojant ieškovo teisę į šeimos gyvenimą ir jo teisę bendrauti su vaiku bei skiepyti savo religinius įsitikinimus auklėjant jį siekta teisėto tikslo, t. y. apsaugoti vaiko interesus. Tačiau Teismas nustatė, kad valdžios institucijos, visiškai panaikindamos jo teises bendrauti su vaiku, nepaisė proporcingumo principo. Teismas padarė išvadą, kad ieškovas, naudodamasis teise į šeimos gyvenimą, buvo diskriminuojamas dėl religinių įsitikinimų.

Pavyzdys. Byloje *İzzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją*⁵⁸⁷ ieškovai, alevitų tikėjimo išpažinėjai, prašė pripažinti su jų tikėjimo praktikavimu susijusias paslaugas religine viešąja paslauga. Ieškovų prašymas buvo atmestas remiantis nacionaliniais teisės aktais. Ieškovai skunde nurodė, kad atsisakius patenkinti jų prašymą buvo pažeista jų religijos laisvė ir kad su jais buvo elgiamasi mažiau palankiai nei su piliečiais, priklausančiais islamą išpažįstančiai daugumai. EŽTT nustatė, kad religijos laisve valstybė nėra įpareigojama sukurti konkrečią teisinę sistemą, pagal kurią būtų suteikiamos privilegijos religinėms grupėms. Tačiau jeigu valstybė tokią sistemą sukurtų, kiekvienai religinei grupei turėtų būti suteiktos vienodos galimybės, o privilegijų gavimo kriterijai turėtų būti taikomi nediskriminuojant. Todėl EŽTT laikėsi nuomonės, kad šis skirtingas požiūris į religinės mažumos narius ir religinės daugumos narius yra diskriminacinis, ir padarė išvadą, kad buvo pažeistas diskriminacijos draudimas ir teisė į religijos laisvę.

Pavyzdys. Byloje *Milanović prieš Serbiją*⁵⁸⁸ ieškovas, vienas iš vadovaujančių Serbijos Harė Krišna religinės bendruomenės narių, buvo keletą kartų užpultas ir sužeistas. Apie šiuos išpuolius ir įtarimus, kad juos galėjo įvykdyti kraštutinių dešiniųjų pažiūrų grupės atstovai, jis pranešė policijai. Policija apklausė liudytojus ir keletą galimų įtariamųjų, bet taip ir nenustatė užpuolikų

586 2013 m. vasario 12 d. EŽTT *Vojnity prieš Vengriją*, Nr. 29617/07.

587 2016 m. balandžio 26 d. EŽTT sprendimas *İzzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją* [DK], Nr. 62649/10.

588 2010 m. gruodžio 14 d. ESTT sprendimas *Milanović prieš Serbiją*, Nr. 44614/07.

tapatybės. EŽTT nurodė, kad valstybės institucijos turėjo papildomą pareigą imtis visų priimtinių veiksmy, siekdamos atskleisti bet kokius religinius motyvus ir nustatyti, ar šiuose įvykiuose įtakos galėjo turėti neapykanta arba neigiamos išankstinės nuostatos dėl religijos, net jei netinkamai elgėsi privatūs asmenys. Atsižvelgiant į policijos pranešimus, buvo akivaizdu, kad ieškovo religija galėjo būti išpuolių priežastis, tačiau valdžios institucijos neatliko tyrimo, kaip reikalaujama pagal Konvencijos 14 straipsnį kartu su 3 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *O'Donoghue ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁵⁸⁹ ieškovas, prieglobsčio JK prašantis Nigerijos pilietis, ir jo partnerė norėjo susituokti Romos katalikų bažnyčioje. Kaip asmuo, kuriam taikoma imigracijos kontrolė, jis privalėjo kreiptis į valstybės sekretorių, kad šis suteiktų leidimą, išduodamas patvirtinimo pažymėjimą, už kurį ieškovas turėjo sumokėti mokesť. Asmenų, norinčių susituokti Anglikonų bažnyčioje, atveju šie formalumai neprivalomi. Ieškovas pateikė prašymą išduoti jam patvirtinimo pažymėjimą ir atleisti jį nuo mokesčio dėl jo prastos finansinės padėties, bet prašymas buvo atmestas. EŽTT nustatė, kad pirmiau minėta tvarka, dėl kurios taikymo nepateikta jokie objektyvaus ir pagrįsto pateisinimo, yra diskriminacinė religijos pagrindu.

Klausimas dėl to, kas iš tikrųjų yra „religija“ ar „tikėjimas“, tinkamas būti saugomas, buvo toliau nurodomo sprendimo dėl religijos raiškos darbe dalykas.

Pavyzdys. Byloje *Eweida ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*⁵⁹⁰ ieškovai, praktikuojantys krikščionys, savo skunde nurodė, kad darbe patyrė diskriminaciją dėl religijos. Pirmoji ir antroji ieškovės skundėsi, kad jų darbdaviai uždraudė matomoje vietoje nešioti krikščionišką kryželį esant darbe, o trečioji ieškovė ir ketvirtasis ieškovas savo skunduose nurodė, kad buvo atleisti iš darbo dėl to, jog atsisakė vykdyti tam tikras pareigas, kuriomis, jų nuomone, būtų pritariama homoseksualumui – praktikai, kurią jie laiko nesuderinama su savo religiniais įsitikinimais. EŽTT nustatė, kad būta pažeidimo pirmosios ieškovės, bendrovės „British Airways“ darbuotojos, kuri pabrėžė, kad kryželis nebuvo matomas ir negalėjo sumenkinti jos

589 2010 m. gruodžio 14 d. EŽTT sprendimas *O'Donoghue ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 34848/07.

590 2013 m. sausio 15 d. EŽTT sprendimas *Eweida ir kiti prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 ir 36516/10.

profesionalios išvaizdos, atžvilgiu. Be to, nebuvo jokių realaus kišimosi į kitų asmenų interesus įrodymų. Kalbant apie antrąją ieškovę, slaugę, kišimasis buvo proporcingas siekiamam tikslui (slaugių ir pacientų sveikatos apsauga ir sauga). Kalbant apie trečiąją ieškovę, civilinės metrikacijos įstaigos pareigūnę, kuriai buvo taikyta drausminė nuobauda už tai, kad ji atsisakė registruoti civilinę partnerystę, valdžios institucijos veikė neperžengdamos didelės diskrecijos, suteikiamos valstybei, kai kyla pavojus kitų teisei nebūti diskriminuojamiems, ribų. Ketvirtąją ieškovo, privačioje nacionalinėje organizacijoje dirbančio konsultanto santykių ir psichoseksologijos klausimais, atveju EŽTT nustatė, kad būta pagrįstos ir objektyvios priežasties apriboti ieškovo religijos laisvę, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises, nes darbdavys laikėsi paslaugų naudotojų nediskriminavimo politikos. Todėl valstybė veikė nepažeisdama savo didelės diskrecijos ribų.

Keliose bylose, susijusiose su materialine teise į religijos ir tikėjimo laisvę pagal EŽTK, EŽTT paaiškino, kad valstybė negali bandyti nurodinėti, kas yra religija ar tikėjimas, ir kad pagal šias sąvokas ginami ir „ateistai, agnostikai, skeptikai bei neišpažįstantieji jokios religijos ar tikėjimo“, taigi ginami tie, kurie nusprendžia „laikytis religinių įsitikinimų ar jų nesilaikyti ir išpažinti religiją ar jos neišpažinti“⁵⁹¹. Šiose bylose taip pat pažymėta, kad religija ar tikėjimas iš esmės yra asmeninio ir subjektyvaus pobūdžio ir nebūtinai turi būti susijęs su tikėjimu, tiesiogiai siejama su institucijomis⁵⁹². Taip pat nustatyta, kad naujesnės religijos, kaip antai scientologija, taip pat yra tinkamos būti ginamos⁵⁹³.

EŽTT „tikėjimo“ idėją išsamiai paaiškino remdamasis teise į mokslą pagal EŽTK Protokolo Nr. 12 straipsnį, kuriame nustatyta, kad valstybė turi gerbti tėvų teisę parinkti savo vaikams švietimą „pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus“. EŽTT konstatavo:

591 2014 m. liepos 1 d. EŽTT sprendimas *S. A. S. prieš Prancūziją* [DK], Nr. 43835/11, 124 punktas, 2016 m. balandžio 26 d. EŽTT sprendimas *Izzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją* [DK], Nr. 62649/10, 103 punktas.

592 2006 m. spalio 5 d. EŽTT sprendimas *The Moscow Branch of the Salvation Army prieš Rusiją*, Nr. 72881/01, 57–58 punktai, 2001 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimas *Metropolitan Church of Bessarabia ir kiti prieš Moldovą*, Nr. 45701/99, 114 punktas, 2000 m. spalio 26 d. EŽTT sprendimas *Hasan ir Chaush prieš Bulgariją* [DK], Nr. 30985/96, 62 ir 78 punktai.

593 2007 m. balandžio 5 d. EŽTT sprendimas *Church of Scientology Moscow prieš Rusiją*, Nr. 18147/02.

„Savo įprasta prasme žodis „įsitikinimai“, paimtas atskirai, nėra sinonimiškas žodžiams „nuomonės“ ir „idėjos“, vartojamiems Konvencijos 10 straipsnyje, kuriame užtikrinama saviraiškos laisvė; jis labiau artimas 9 straipsnyje vartojamai sąvokai „tikėjimas“ (tekste prancūzų kalba „convictions“) <...> – ir reiškia nuomonę, kuri pasiekia tam tikrą nenuginčijamumo, rimtumo, nuoseklumo ir svarbos lygį“⁵⁹⁴.

Vienas akivaizdus asmens religinio tikėjimo simbolis – religinių drabužių dėvėjimas. EŽTT teko nagrinėti bylas, susijusias su religijos laisve valstybėse, norinčiose išsaugoti pasaulietiškumą. Šiose bylose teismas ypatingą reikšmę teikė valstybės užsibrėžtam tikslui išvengti neramumų ir apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves.

Pavyzdys. Byloje *S. A. S. prieš Prancūziją*⁵⁹⁵ iš dalies pakeitus nacionalinės teisės nuostatas ieškovei, islamą išpažįstančiai Prancūzijos pilietei, uždrausta viešose vietose dėvėti veidą dengiantį apdarą. EŽTT nustatė, kad draudimas dėvėti veidą dengiantį šydą buvo būtinas, kad būtų „gyvenama kartu“ darniai ir laikantis įstatymo. EŽTT pabrėžė, kad „pagarba būtinosioms atviros demokratinės visuomenės vertybėms“ yra viršesnė už asmens pasirinkimą dėvėti visiškai veidą dengiantį šydą. EŽTT taip pat pažymėjo, kad nors draudimas turi neproporcingą poveikį moterims musulmonėms, norinčioms dėvėti visiškai veidą dengiantį šydą, įstatyme nėra jokios nuostatos, kurioje būtų aiškiai kalbama apie religinę aprangą; draudimas taip pat taikomas bet kuriam aprangos elementui, kuris dengia veidą.

Pavyzdys. Byloje *Ebrahimian prieš Prancūziją*⁵⁹⁶ ligoninėje socialine darbuotoja dirbusios ieškovės darbo sutartis nebuvo pratęsta po to, kai ji atsisakė liautis ryšėti musulmonišką skarą. Remdamasis savo ankstesne teismine praktika, susijusia su draudimu ryšėti skarą⁵⁹⁷, EŽTT nustatė, kad ieškovės teisė išpažinti savo religiją yra nesuderinama su reikalavimu, kad valstybinė ligoninės tarnyba išliktų neutrali. Kišimąsi į ieškovės teisę išpažinti savo religiją pateisino būtinybė apsaugoti kitų asmenų teisę.

594 1982 m. vasario 25 d. EŽTT sprendimas *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7511/76 ir 7743/76, 36 punktas.

595 2014 m. liepos 1 d. EŽTT sprendimas *S. A. S. prieš Prancūziją* [DK], Nr. 43835/11.

596 2015 m. lapkričio 26 d. EŽTT sprendimas *Ebrahimian prieš Prancūziją*, Nr. 64846/11.

597 2005 m. lapkričio 10 d. EŽTT sprendimas *Leyla Şahin prieš Turkiją* [DK], Nr. 44774/98, 2006 m. sausio 24 d. EŽTT sprendimas *Kurtulmuş prieš Turkiją*, Nr. 65500/01.

Pavyzdžiai. Savo 2015 m. sausio 27 d. sprendimu Vokietijos Konstitucinis Teismas⁵⁹⁸ atmetė abstraktų draudimą ir apribojo valdžios institucijų galimybę uždrausti ryšėti skarą tais atvejais, kai kyla konkretus pavojus neutralumui ar kitų asmenų teisėms⁵⁹⁹. Prancūzijos valstybės taryba savo 2016 m. rugpjūčio 26 d. nutartimi paskelbė, kad savivaldybės potvarkis, kuriuo draudžiama paplūdimyje dėvėti musulmoniškus maudymosi drabužius, yra niekinis⁶⁰⁰.

Pavyzdys. Austrijos teisme nagrinėtoje byloje⁶⁰¹ ieškovė dirbo notarų biuro tarnautoja. Kai ji ryšėdavo musulmonišką skarą ir dėvėdavo abają, jos bendravimas su klientais būdavo apribotas. Kai ji pradėjo dėvėti visiškai veidą dengiantį šydą, ji buvo atleista. Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad jos darbo užduočių aprėpties ribojimas nebuvo pateisinamas. Teismas pabrėžė, kad skaros neryšėjimas nėra tikras ir lemiamas profesinis reikalavimas, ir patvirtino, kad šiuo atžvilgiu tai yra tiesioginė diskriminacija. Tačiau teismas nusprendė, kad veido šydų dėvėjimas darbo vietoje yra kliūtis atliekant darbą, nes būtina netrikdomai bendrauti ir sąveikauti su klientais, kolegomis ir darbdaviu. Todėl buvo nustatytas tikras ir lemiamas profesinis reikalavimas nedėvėti veido šydo.

2017 m., praėjus beveik 17 metų nuo Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) priėmimo dienos, ESTT pateikė savo pirmąjį sprendimą dėl diskriminacijos religijos pagrindu.

Pavyzdys. Byloje *Samira Achbita ir Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš G4S Secure Solutions NV*⁶⁰² ieškovė buvo atleista iš darbo, nes nesilaikė darbo tvarkos taisyklės nenešioti matomų filosofinių, politinių ar religinių įsitikinimų simbolių darbe. ESTT nustatė, kad ginčijama darbo tvarkos taisyklė taikoma bet kokiam tokių įsitikinimų demonstravimo būdai nediferencijuojant ir pagal šią taisyklę visi įmonės darbuotojai vertinami vienodai, nes jiems nustatyta bendra pareiga laikytis neutralios aprangos kodo. Taigi tokia darbo tvarkos taisykle nesukuriamas tiesioginis nevienodas požiūris dėl religijos ar įsitikinimų, kaip tai suprantama pagal

598 2015 m. sausio 27 d. Vokietijos Konstitucinio Teismo sprendimas, [1 BvR 471/10](#), [1 BvR 1181/10](#).

599 Taip pat žr. 2014 m. spalio 14 d. Belgijos valstybės tarybos sprendimą Nr. [228.752](#).

600 2016 m. rugpjūčio 26 d. Prancūzijos valstybės tarybos nutartys Nr. [402742](#) ir [402777](#).

601 2016 m. gegužės 25 d. Austrijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas, [9 ObA 117/15](#).

602 2017 m. kovo 14 d. ESTT sprendimas *Samira Achbita ir Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš G4S Secure Solutions NV* [DK], [C-157/15](#).

direktyvą. Vis dėlto tokia darbo tvarkos taisykle gali būti sukurta netiesioginė diskriminacija, jeigu taikant ją tam tikrą religiją išpažįstantys asmenys atsidurtų tam tikru atžvilgiu nepalankioje padėtyje. Tačiau toks požiūris galėtų būti objektyviai pateisinamas teisėtu tikslu, pavyzdžiui, darbdavio įgyvendinama neutralumo filosofiniu, politiniu ir religiniu požiūriais politika palaikant santykius su klientais, jei šio tikslo būtų siekiama tinkamomis ir būtinomis priemonėmis. ESTT taip pat pabrėžė, kad taisyklė, kuria ribojami religiniai simboliai ir apranga, gali būti laikoma tinkama tik tuo atveju, jei ji yra „iš tikrųjų nuosekliai ir sistemingai vykdomos“ neutralumo politikos dalis.

Pavyzdys. Byloje *Asma Bougnaoui ir ADDH prieš Micropole SA*⁶⁰³ gavus kliento prašymą ieškovės buvo paprašyta nedėvėti veido šydo darbe. Kadangi ji atsisakė patenkinti prašymą, ji buvo atleista iš darbo. ESTT pakartojo, kad visiems taikomas bendras draudimas nešioti visus matomus filosofinių, religinių ar politinių įsitikinimų simbolius būtų netiesioginė diskriminacija, jei jis nebūtų pateisinamas. Tačiau jeigu sprendimas atleisti darbuotoją iš darbo nebūtų grindžiamas bendru draudimu, o būtų siejamas konkrečiai su galvos apdangalu, būtų būtina atsakyti į klausimą, ar tokio kliento prašymo laikymasis galėtų būti laikomas „tikru ir lemiamu profesiniu reikalavimu“, kuriuo tiesiogiai diskriminacinė politika galėtų būti pateisinta. ESTT paaiškino, kad sąvoka „tikras ir lemiamas profesinis reikalavimas“ reiškia reikalavimą, objektyviai nulemtą konkrečios profesinės veiklos pobūdžio ar vykdymo sąlygų. Taigi ji negali apimti subjektyvių įsitikinimų, kaip antai darbdavio siekio atsižvelgti į konkrečius kliento pageidavimus.

603 2017 m. kovo 14 d. ESTT sprendimas *Asma Bougnaoui ir Association de défense des droits de l'homme (ADDH) prieš Micropole SA* [DK], C-188/15.

5.9. Socialinė kilmė, gimimas ir turtinė padėtis

Šiuos tris pagrindus galima vertinti kaip tarpusavyje susijusius, nes jie susiję su statusu, kuris asmeniui priskiriamas dėl paveldėtos socialinės, ekonominės ar biologinės savybės⁶⁰⁴. Šie pagrindai taip pat gali būti susiję su rase ir etnine priklausomybe.

Pagal ES teisę toliau išdėstytoje byloje kaip draudžiamą diskriminacijos pagrindą ieškovai nurodė gimimą.

Pavyzdys. Byloje *Zoi Chatzi prieš Ypourgos Oikonomikon*⁶⁰⁵ ESTT nagrinėjo, ar tik vieno vaiko priežiūros atostogų laikotarpio suteikimas už dvynius buvo diskriminacija dėl gimimo, prieštaraujanti Pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnio nuostatoms. ESTT nusprendė, kad Bendrajame susitarime dėl tėvystės atostogų nustatytos teisės suteikiamos tėvams kaip darbuotojams, siekiant padėti jiems suderinti tėvų pareigas su profesinėmis pareigomis. Nei Bendrajame susitarime, nei ES chartijoje nėra jokios su vaiko priežiūra susijusios teisės, kuri būtų suteikiama vaikui. Todėl tuo atveju, kai už dvynius buvo suteiktas tik vienas vaiko priežiūros atostogų laikotarpis, nebuvo jokios diskriminacijos dėl gimimo. ESTT taip pat nusprendė, kad Bendrasis susitarimas negali būti aiškinamas taip, kad pagal jį už kiekvieną gimusį vaiką automatiškai suteikiamas atskiras vaiko priežiūros atostogų laikotarpis. Pripažinta, kad Bendrajame susitarime nustatyti tik būtinieji reikalavimai ir kad ES valstybės narės gali nustatyti taisykles, pagal kurias leidžiama eiti ilgesnių nei minimalios trijų mėnesių trukmės vaiko priežiūros atostogų. Tačiau priimdami priemones, kuriomis Bendrasis susitarimas perkeliamas į nacionalinę teisę, ES valstybių narių teisės aktų leidėjai turi nepamiršti vienodo požiūrio principo ir užtikrinti, kad dvyinių tėvams būtų taikomas toks požiūris, kuriuo būtų geriausiai atsižvelgta į jų poreikius.

604 Socialinės kilmės, gimimo ir turtinės padėties pagrindai taip pat minimi 1966 m. Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (kurio šalys yra visos ES valstybės narės) 2 straipsnio 2 dalyje. Žr. JT ESKTK (2009 m.) „Bendrąjį komentarą Nr. 20. Nediskriminavimas naudojantis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis“ (Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 2 straipsnio 2 dalis), JT dok. E/C.12/GC/20, 2009 m. liepos 2 d., 24–26 ir 35 punktai.

605 2010 m. rugsėjo 16 d. ESTT sprendimas *Zoi Chatzi prieš Ypourgos Oikonomiko*, C-149/10.

Pagal EŽTK, išskyrus gimimo pagrindą, EŽTT iki šiol pateikta svarstyti vos keletas su šiais pagrindais susijusių bylų, jei jų iš viso buvo. Byloje *Mazurek prieš Prancūziją*⁶⁰⁶ EŽTT nustatė, kad požiūrio skirtumas, pagrįstas tik gimimo nesusituokusiai motinai faktui, galėtų būti pateisintas tik ypač „svariomis priežastimis“.

Pavyzdys. Byloje *Wolter ir Sarfert prieš Vokietiją*⁶⁰⁷ ieškovai buvo nesantuokiniai vaikai. Mirus jų tėvams, ieškovai buvo pripažinti savo tėvų turto paveldėtojais. Tačiau pagal nacionalinius teisės aktus ieškovai galėjo paveldėti turtą tik tuo atveju, jei būtų gimę ne santuokoje po 1949 m. liepos 1 d. ir jų tėvai būtų mirę po 2009 m. gegužės 28 d. Nacionaliniai teismai nusprendė, kad dėl teisinio tikrumo principo teisės aktai negali būti taikomi atgaline data. Ieškovai skunde nurodė, kad buvo diskriminuojami kaip nesantuokiniai vaikai, palyginti su santuokiniais vaikais.

EŽTT konstatavo, kad nors teisinis tikrumas buvo svarus veiksnys, jo nepakako, kad ieškovai negalėtų paveldėti savo tėvų turto, ir nustatė, kad naudojamų priemonių proporcingumo ir siekiamo tikslo santykis yra pagrįstas. Todėl EŽTT padarė išvadą, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su jos Protokolo Nr. 11 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Chassagnou prieš Prancūziją*⁶⁰⁸ ieškovai skunde nurodė, kad jiems nebuvo leista naudoti savo žemės taip, kaip jie pageidavo. Pagal teisės aktus konkrečiuose žemės regionuose smulkesni žemvaldžiai privalėjo perleisti teises į medžioklę savo žemėje, o didelių žemės plotų savininkams tokia prievolė netaikyta ir jie galėjo naudoti savo žemę taip, kaip pageidavo. Ieškovai norėjo uždrausti medžioklę savo žemėje ir naudoti ją gyvūnijos ir augalijos apsaugai. EŽTT nustatė, kad tas skirtingas požiūris į didelių žemės plotų savininkus ir smulkius žemvaldžius yra diskriminacija turčinės padėties pagrindu⁶⁰⁹.

Pagal tarptautinę teisę socialinės kilmės, gimimo ir turčinės padėties pagrindai taip pat minimi Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktu, kurio

606 2000 m. vasario 1 d. EŽTT sprendimas *Mazurek prieš Prancūziją*, Nr. 34406/97.

607 2017 m. kovo 23 d. EŽTT sprendimas *Wolter ir Sarfert prieš Vokietiją*, Nr. 59752/13 ir 66277/13. Taip pat žr. 2013 m. vasario 7 d. EŽTT sprendimą *Fabris prieš Prancūziją* [DK], Nr. 16574/08.

608 1999 m. balandžio 29 d. EŽTT sprendimas *Chassagnou ir kiti prieš Prancūziją* [DK], Nr. 25088/94 ir kitos bylos.

609 Taip pat žr. 2012 m. birželio 26 d. EŽTT sprendimą *Herrmann prieš Vokietiją* [DK], Nr. 9300/07.

šalys yra visos ES valstybės narės, 2 straipsnio 2 dalyje. Už sutarties įgyvendinimo stebėseną ir aiškinimą atsakingas Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas jų reikšmę išaiškino savo Bendrajame komentare Nr. 20⁶¹⁰. Komiteto teigimu, socialinės kilmės, gimimo ir turčinės padėties statusai yra tarpusavyje susiję. Socialinė kilmė „reiškia asmens paveldėtą socialinį statusą“. Ji gali būti susijusi su padėtimi, kurią asmuo įgijo gimęs konkrečioje socialinėje klasėje ar bendruomenėje (kaip antai pagrįstoje etnine priklausomybe, religija ar ideologija), ar su asmens socialine padėtimi, kaip antai gyvenimu skurde ir benamyste. Be to, gimimo pagrindas gali būti susijęs su statusu, atsiradusiu dėl gimimo nesusituokusiai motinai ar buvimo įvaikintam. Turčinės padėties pagrindas gali būti susijęs su asmens statusu, susijusiu su žeme (kaip antai buvimas nuomininku, savininku ar neteisėtai savininko neturintį turtą pasisavinusiu asmeniu) ar kitu turtu.

5.10. Kalba

Pagal ES teisę nediskriminavimo direktyvose kalbos pagrindas kaip atskiras draudžiamas diskriminacijos pagrindas nėra nurodomas. Vis dėlto jis gali būti ginamas pagal Rasinės lygybės direktyvą – tiek, kiek jį galima susieti su rase ar etnine priklausomybe. ESTT taip pat yra gynęs šį pagrindą remdamasis pilietybės pagrindu pagal teisės aktą, susijusį su laisvu asmenų judėjimu⁶¹¹. ESTT daug kartų pabrėžė, kad SESV nuostatomis, susijusiomis su laisvu asmenų judėjimu, siekiama sudaryti palankesnes sąlygas valstybių narių piliečiams verstis įvairia profesine veikla visoje Europos Sąjungoje; šiomis nuostatomis užkertamas kelias priemonėms, kurias taikant valstybių narių piliečiai, norintys verstis profesine veikla kitoje valstybėje narėje, gali atsidurti nepalankioje padėtyje⁶¹².

610 JT ESKTK (2009 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 20. Nediskriminavimas naudojantis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis“ (Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 2 straipsnio 2 dalis), JT dok. E/C.12/GC/20, 2009 m. liepos 2 d., 24–26 ir 35 punktai.

611 1989 m. lapkričio 28 d. ESTT sprendimas *Anita Groener prieš Minister for Education ir the City of Dublin Vocational Educational Committee*, C-379/87.

612 2013 m. balandžio 16 d. ESTT sprendimas *Anton Las prieš PSA Antwerp NV* [DK], C-202/11, 19 punktas, 2012 m. lapkričio 8 d. ESTT sprendimas *Ulf Kazimierz Radziejewski prieš Kronofogdemyndigheten i Stockholm*, C-461/11, 29 punktas.

Pavyzdys. Byloje *Europos Komisija prieš Belgiją*⁶¹³ ESTT nagrinėjo kalbinius reikalavimus, taikomus kandidatams į pareigas vietoje įstaigose, įsteigtose prancūzų arba vokiečių kalbos regionuose. Pagal atitinkamas teisės nuostatas asmenys, iš kurių diplomų ar pažymėjimų nematyti, jog jie yra įgiję išsilavinimą atitinkama kalba, privalėjo gauti pažymėjimą, kurį išduoda tik viena konkreti Belgijos įstaiga, išlaikę šios įstaigos organizuojamą egzaminą. ESTT nustatė, jog teisėta reikalauti, kad kandidatai turėtų regiono, kuriame yra konkreti komuna, kalbos žinių, kad galėtų bendrauti su valdžios institucijomis ir visuomene. Tačiau reikalavimas turėti pažymėjimą kaip vienintelį tų asmenų kalbos žinių įrodymą yra neproporcingas siekiamam tikslui. ESTT padarė išvadą, kad Belgija neįvykdė įsipareigojimų pagal SESV 45 straipsnį ir Reglamentą (ES) Nr. 492/2011.

Pagal ET teisę kalbos pagrindas minimas EŽTK 14 straipsnyje ir Protokolo Nr. 12 1 straipsnyje. Be to, ir 1995 m. Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija⁶¹⁴ (ją yra ratifikavusios 39 ET valstybės narės), ir 1992 m. Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija⁶¹⁵ (ją yra ratifikavusios 24 ET valstybės narės) valstybėms nustatomos konkrečios prievolės, susijusios su mažumų kalbų vartojimu. Tačiau nė viename šių dokumentų nėra apibrėžta sąvokos „kalba“ reikšmė. EŽTK 6 straipsnio 3 dalyje aiškiai nustatyta, kad vykstant baudžiamajam procesui kiekvienas turi teisę būti informuotas apie jam pateiktą kaltinimą jam suprantama kalba, taip pat teisę naudotis vertėjo pagalba, jeigu nesupranta ar nekalba teismo procese vartojama kalba.

Pagrindinė byla dėl kalbos, kurią teko nagrinėti EŽTT, susijusi su švietimo sistema.

Pavyzdys. *Belgijos kalbos byloje*⁶¹⁶ tėvų grupė skunde nurodė, kad nacionalinė teisė, susijusi su švietimo teikimu, buvo diskriminuojanti kalbos pagrindu. Prancūziškai kalbančių ir olandiškai kalbančių Belgijos bendruomenių nuomone, nacionalinėje teisėje nustatyta, kad valstybės teikiamas ar subsidijuojamas švietimas būtų siūlomas prancūzų arba olandų kalba, atsižvelgiant į tai, ar regionas laikomas kalbančiu prancūziškai, ar olandiškai. Olandiškai kalbančiame regione gyvenančių prancūziškai kalbančių vaikų

613 2015 m. vasario 5 d. ESTT sprendimas *Europos Komisija prieš Belgijos Karalystę*, C-317/14.

614 Europos Taryba, Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, CETS Nr. 157, 1995 m.

615 Europos Taryba, Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija, CETS Nr. 148, 1995 m.

616 1968 m. liepos 23 d. EŽTT sprendimas *Byla, „susijusi su tam tikrais teisės akty dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais“ prieš Belgiją*, Nr. 1474/62 ir kt.

tėvai skundėsi, kad tai trukdo jų vaikams mokytis prancūzų kalba arba dėl to mokytis prancūzų kalba jiems tapo gerokai sunkiau. EŽTT nustatė, kad nors požiūris skyrėsi, tai buvo pateisinama. Sprendimas buvo pagrįstas tuo, kad regionai daugiausia yra vienakalbiai. Taigi požiūrio skirtumas buvo pateisinamas, nes teikti mokymą abiem kalbomis nebūtų perspektyvu. Be to, šeimoms nebuvo uždrausta olandiškai kalbančiuose regionuose pasinaudoti privačiu švietimu prancūzų kalba.

Byloje *Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją*⁶¹⁷ (aptariama 2.4.2 skirsnyje) EŽTT pakartojo, kad yra teisė įgyti išsilavinimą nacionaline kalba.

Keliose bylose, susijusiose su vardų ir pavardžių rašybos taisyklėmis, EŽTT nurodė, kad šioje srityje valstybės narės naudojasi didele diskrecija, ir nustatė, kad vykdant atitinkamą politiką 14 straipsnis nebuvo pažeistas. Buvo paaiškinta, kad vykdant šią politiką iš asmens neatimama galimybė pasirinkti, kaip jo vardas ir pavardė turėtų būti nurodomi⁶¹⁸, taip pat nėra jokios teisinės kliūtis pasirinkti kurdišką vardą ar pavardę, jeigu jie rašomi pagal turkų abėcėlės taisykles⁶¹⁹.

Pavyzdys. Byloje *Macalin Moxamed Sed Dahir prieš Šveicariją*⁶²⁰ buvo atsisakyta patenkinti ieškovės prašymą pakeisti jos pavardę tuo pagrindu, kad jos pavardės tarimas Šveicarijoje turi įžeidžiamą reikšmę jos gimtąja kalba. EŽTT nusprendė, kad jos padėtis nėra panaši į asmenų, kurių pavardės bendrinėje kalboje, kaip antai valstybinėje kalboje, yra juokingos ar žeminančios, padėtį. Jos padėtis taip pat nėra panaši į Lenkijos migrantų, kuriems buvo leista pasikeisti pavardes dėl to, kad Šveicarijos gyventojai jų negali ištartti, padėtį. Galiausiai EŽTT padarė išvadą, kad skundas yra akivaizdžiai nepagrįstas⁶²¹.

617 2012 m. spalio 19 d. EŽTT sprendimas *Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją* [DK], Nr. 43370/04, 18454/06 ir 8252/05.

618 2007 m. rugsėjo 11 d. EŽTT sprendimas *Bulgakov prieš Ukrainą*, Nr. 59894/00, 58 punktas.

619 2010 m. vasario 2 d. EŽTT sprendimas *Kemal Taşkın ir kiti prieš Turkiją*, Nr. 30206/04 ir kt.

620 2015 m. rugsėjo 15 d. EŽTT sprendimas *Macalin Moxamed Sed Dahir prieš Šveicariją*, Nr. 12209/10.

621 Taip pat palyginti su 2011 m. gegužės 12 d. ESTT sprendimu *Malgozata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kt.*, C-391/09 (aptariama 4.6 skirsnyje).

Pavyzdys. Austrijoje nagrinėta byla⁶²² susijusi su darbo skelbimu, kuriame buvo nurodytas reikalavimas kandidatams mokėti vokiečių kalbą kaip savo „gimtąją kalbą“. Teismas nusprendė, kad grafikos dizaineriui būtina mokėti kalbą tam tikru lygiu, bet reikalavimas kalbėti vokiškai kaip savo gimtąja kalba yra netiesioginė diskriminacija dėl etninės kilmės.

Pavyzdys. Jungtinėje Karalystėje nagrinėtoje byloje⁶²³ nurodymas asmeniui, kuriam anglų kalba nėra gimtoji, darbe nekalbėti savo gimtąja kalba buvo pateisinamas. Nacionaliniai teismai nustatė, kad požiūris į ieškovę nebuvo susijęs su jos pilietybe. Teismai pripažino, kad toks nurodymas jai buvo duotas dėl pagrįstų įtarimų (grindžiamų jos elgesiu), jog ji gali būti gyvūnų teisių gynėja, norinti įsiskverbti į įmonę, atliekančią gaminių bandymus su gyvūnais. Todėl dėl saugumo priežasčių buvo svarbu, kad angliškai kalbantys vadovai galėtų suprasti savo darbuotojus darbo vietoje.

Papildomų paaiškinimų, kaip draudžiamas diskriminacijos dėl kalbos pagrindas veikia praktiškai, galima rasti byloje, kurioje sprendimą priėmė JT Žmogaus teisių komitetas (ŽTK), atsakingas už Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (TPPTP) (prie kurio yra prisijungusios visos ES valstybės narės) aiškinimą ir jo laikymosi stebėseną.

Pavyzdys. Byloje *Diergaardt prieš Namibiją*⁶²⁴ ieškovai priklauso iš Europos kilusiai mažumos grupei, kuri anksčiau turėjo politinę autonomiją, o dabar priklauso Namibijos valstybei. Ši bendruomenė vartoja afrikanų kalbą. Ieškovai skunde nurodė, kad teismo procesuose jie buvo priversti kalbėti angliškai, o ne savo gimtąja kalba. Jie taip pat skundėsi dėl valstybės politikos atsisakyti į bet kokią rašytinį ar žodinį pareiškėjų pranešimą atsakyti afrikanų kalba, nors tai galima padaryti. ŽTK nustatė, jog teisė į teisingą bylos nagrinėjimą nebuvo pažeista, nes pareiškėjai negalėjo įrodyti, kad anglų kalbos vartojimas teismo procesuose padarė jiems neigiamą poveikį. Tai reikštų, kad teisė naudotis vertėjo žodžiu paslaugomis vykstant teismo procesui neapima atvejų, kai kalba paprasčiausiai nėra gimtoji tariamos aukos kalba. Tai veikiau turi būti atvejai, kai auka nepakankamai sugeba suprasti

622 2014 m. sausio 14 d. Tirolio regioninio administracinio teismo (Austrija) sprendimas, LVwG-2013/23/3455-2.

623 2015 m. spalio 20 d. Jungtinės Karalystės darbo teismo sprendimas *Kelly prieš Covance Laboratories Limited*, UKEAT/0186/15/LA.

624 2000 m. rugsėjo 6 d. ŽTK sprendimas *Diergaardt ir kiti prieš Namibiją*, Komunikatas Nr. 760/1997.

tą kalbą ar bendrauti ta kalba. ŽTK taip pat nustatė, kad oficiali valstybės politika atsisakyti bendrauti kita nei oficialioji (anglų) kalba yra teisės į lygybę prieš įstatymą pažeidimas kalbos pagrindu. Nors valstybė gali pasirinkti savo oficialią kalbą, ji turi leisti pareigūnams atsakyti kitomis kalbomis, jeigu jie gali tai daryti.

5.11. Politinės ar kitokios pažiūros

EŽTK „politinės ar kitokios pažiūros“ aiškiai nurodomos kaip vienas iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų. Tačiau **ES teisėje** tarp pagrindų, kurie draudžiami pagal ES nediskriminavimo direktyvas, jos nenurodytos.

Bendruoju lygmeniu byloje *Handyside prieš Jungtinę Karalystę* EŽTT nustatė, kad saviraiškos laisvės teikiama apsauga taikoma ne tik „palankiai priimamai arba laikomai nepavojinga ar indiferentiška informacijai ar idėjoms, bet ir toms, kurios kelia pavojų, sukrečia ar kelia nerimą valstybei arba tam tikrai visuomenės daliai“⁶²⁵. Politinėms pažiūroms suteiktas privilegijuotas statusas. EŽTT ne kartą yra pabrėžęs, kad laisvieji rinkimai ir saviraiškos laisvė, visų pirma politinių debatų laisvė, yra „bet kokios demokratinės sistemos pagrindas“⁶²⁶. Todėl valstybių įgaliojimai apriboti politinių pažiūrų raišką ar politines diskusijas viešojo intereso klausimais yra labai riboti⁶²⁷.

Pavyzdys. Byloje *Virabyan prieš Armėniją*⁶²⁸ ieškovas, vienas iš pagrindinių opozicijos partijų narys, pagal EŽTK 14 straipsnį kartu su 3 straipsniu pateiktame skunde nurodė, kad sulaikymo vietoje su juo buvo blogai elgiamasi dėl jo politinių pažiūrų. EŽTT nustatė, kad su juo buvo ypač žiauriai elgiamasi pažeidžiant 3 straipsnį. Nagrinėdamas skundą pagal 14 straipsnį, EŽTT pažymėjo, kad „politinis pliuralizmas, kuris reiškia taikingą įvairių politinių pažiūrų ir judėjimų sambūvį, yra ypač svarbus teisine valstybe grindžiamos demokratinės visuomenės išlikimui, o valstybės subjektų vykdomi smurtiniai veiksmai, kuriais siekiama užgniaužti, panaikinti skirtingas politines pažiūras ar nuo jų atgrasyti arba nubausti tuos, kurie turi ar reiškia

625 1976 m. gruodžio 7 d. EŽTT sprendimas *Handyside prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 5493/72.

626 2014 m. balandžio 15 d. EŽTT sprendimas *Oran prieš Turkiją*, Nr. 28881/07 ir 37920/07, 51 punktas.

627 2016 m. liepos 5 d. EŽTT sprendimas *Kurski prieš Lenkiją*, Nr. 26115/10, 47 punktas.

628 2012 m. spalio 2 d. EŽTT sprendimas *Virabyan prieš Armėniją*, Nr. 40094/05.

skirtingas politines pažiūras, kelia ypatingą grėsmę tokios visuomenės idealams ir vertybėms⁶²⁹. Tačiau EŽTT nustatė, kad byloje pateiktų faktų nepakako įrodyti tam, jog blogą elgesį su ieškovu lėmė jo politinės pažiūros. Visų pirma EŽTT konstatavo, kad nustatyto fakto, jog ieškovo suėmimas buvo politiškai motyvuotas, nepakanka, kad būtų galima padaryti išvadą, jog blogą elgesį su juo taip pat lėmė politiniai motyvai. EŽTT pabrėžė, kad valstybė turi „papildomą pareigą imtis visų priimtinių veiksmy, kad atskleistų bet kokį politinį motyvą ir nustatytų, ar nepakantumas kitokioms politinėms pažiūroms galėjo turėti įtakos įvykiuose“⁶³⁰. EŽTT nustatė, kad valdžios institucijos beveik nieko nepadarė, kad išnagrinėtų galimą priežastinį ryšį tarp tariamų politinių motyvų ir ieškovo patirto smurto. Galiausiai EŽTT nusprendė, kad tai, kaip valdžios institucijos išnagrinėjo bylą, yra Konvencijos 14 straipsnio, siejamo su 3 straipsnio procedūriniais aspektais, pažeidimas.

Pavyzdys. Byloje *Redfearn prieš Jungtinę Karalystę*⁶³¹ ieškovas buvo atleistas iš darbo dėl jo narystės kraštutinių dešiniųjų pažiūrų partijoje, kuri propagavo, be kita ko, nuomonę, kad tik baltaodžiai žmonės turėtų būti Jungtinės Karalystės piliečiai, ir ragino pašalinti iš šalies joje įsikūrusius nebaltaodžius gyventojus. Ieškovas dirbo autobusų vairuotoju privačioje įmonėje, teikiančioje transporto paslaugas vietos valdžiai. Dauguma jo keleivių kilę iš Azijos. Nebuvo pateikta jokių skundų dėl jo darbo ar elgesio darbe. Tačiau kai jis buvo išrinktas vietos tarybos nariu, atstovaujančiu dešiniųjų pažiūrų partijai, jis buvo iš karto atleistas iš darbo dėl jo darbdavio nuogaštavimų, kad ieškovas gali kelti pavojų jo sutarčiai su vietos taryba dėl įvairios etninės kilmės pažeidžiamų asmenų vežimo paslaugų. Ieškovas skunde nurodė, kad jo atleidimu iš darbo, motyvuotu tik jo dalyvavimu politinėje veikloje, buvo pažeistos jo teisės, nustatytos Konvencijos 10 ir 11 straipsniuose.

EŽTT nenagrinėjo, ar pats atleidimas iš darbo buvo pagrįstas. Tačiau remiantis tuo, kad ieškovas negalėjo užginčyti atleidimo iš darbo, buvo nustatytas 11 straipsnio pažeidimas. EŽTT pažymėjo, kad „nesant teisminių garantijų, teisinė sistema, pagal kurią leidžiama atleisti darbuotoją iš darbo vien dėl jo narystės politinėje partijoje, suteikia galimybę piktnaudžiauti“⁶³². EŽTT taip pat pabrėžė, kad ieškovo teisė užginčyti jo atleidimą iš darbo tebegaliojo, nepaisant jo politinių pažiūrų pobūdžio, teigdamas, kad „11 straipsnis

629 Ten pat, 200 punktas.

630 Ten pat, 218 punktas.

631 2012 m. lapkričio 6 d. EŽTT sprendimas *Redfearn prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 47335/06.

632 Ten pat, 55 punktas.

taikomas ne tik tiems asmenims ar toms asociacijoms, kurios yra palankiai priimamos arba laikomos nepavojingomis ar indiferentiškai vertinamos, bet ir tiems asmenims ar toms asociacijoms, kurių pažiūros kelia pavojų, sukrečia ar kelia nerimą⁶³³.

5.12. „Kiti pagrindai“

Pagal EŽTK EŽTT plačiai apibrėžia „kitų pagrindų“ sąvoką „kaip skirtumus, grindžiamus atpažįstama, objektyvia ar asmenine savybe arba „statusu“, pagal kurį asmenis ar grupes galima vienas nuo kitų atskirti“⁶³⁴. Be to, šios sąvokos aiškinimas „neapsiriboja savybėmis, kurios yra asmeninės ta prasme, kad jos yra įgimtos ar būdingos“⁶³⁵.

Kaip galima matyti iš pirmiau išdėstytos informacijos apie draudžiamus diskriminacijos pagrindus, EŽTT „kitų pagrindų“ kategorijoje nustatė keletą pagrindų, daugelis kurių sutampa su pagrindais, nustatytais pagal ES teisę, kaip antai seksualinė orientacija, amžius ir negalia.

Be negalios, amžiaus ir seksualinės orientacijos, EŽTT taip pat pripažino, kad prie draudžiamų diskriminacijos pagrindų „kitų pagrindų“ kategorijoje priskiriamos šios savybės: tėvystė⁶³⁶, šeiminė padėtis⁶³⁷, narystė organizacijoje⁶³⁸, karinis rangas⁶³⁹, nesantuokinio vaiko tėvystė ar motinystė⁶⁴⁰, gyvenamoji vieta⁶⁴¹, sveikata ar bet kokia medicininė būklė⁶⁴², buvusio KGB pareigūno statusas⁶⁴³,

633 Ten pat, 56 punktas.

634 2016 m. kovo 15 d. EŽTT sprendimas *Novruk ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 31039/11 ir kt., 90 punktas.

635 2016 m. gegužės 24 d. EŽTT sprendimas *Biao prieš Daniją* [DK], Nr. 38590/10, 89 punktas.

636 2009 m. kovo 31 d. EŽTT sprendimas *Weller prieš Vengriją*, Nr. 44399/05.

637 2008 m. gegužės 22 d. EŽTT sprendimas *Petrov prieš Bulgariją*, Nr. 15197/02.

638 2009 m. liepos 30 d. EŽTT sprendimas *Danilenkov ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 67336/01 (profesinė sąjunga), 2007 m. gegužės 31 d. EŽTT sprendimas *Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani prieš Italiją (Nr. 2)*, Nr. 26740/02 (laisvieji mūrininkai).

639 1976 m. birželio 8 d. EŽTT sprendimas *Engel ir kiti prieš Nyderlandus*, Nr. 5100/71 ir kt.

640 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimas *Sommerfeld prieš Vokietiją* [DK], Nr. 31871/96, 2003 m. liepos 8 d. EŽTT sprendimas *Sahin prieš Vokietiją* [DK] Nr. 30943/96.

641 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* [DK], Nr. 42184/05, 2013 m. lapkričio 7 d. EŽTT sprendimas *Pichkur prieš Ukrainą*, Nr. 10441/06.

642 2016 m. kovo 15 d. EŽTT sprendimas, *Novruk ir kiti prieš Rusiją*, Nr. 31039/11 ir kt.

643 2015 m. birželio 23 d. EŽTT sprendimas *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 50421/08 ir 56213/08.

tam tikrų kategorijų viešojo sektoriaus pareigybėse dirbantys pensininkai⁶⁴⁴, teismo laukiantys sulaikyti asmenys⁶⁴⁵.

Pavyzdys. Byloje *Varnas prieš Lietuvą*⁶⁴⁶ ieškovui atsakyta leisti pasimatyti su žmona kardomojo kalinimo laikotarpiu, nes, kaip teigė atitinkamos valdžios institucijos, „sulaikyti asmenys, kurie nėra nuteisti, neturi teisės į pasimatymus su sutuoktiniu“. Taigi skirtingas požiūris buvo grindžiamas tuo, kad ieškovas buvo sulaikytas asmuo, laukiantis teismo, o ne nuteistas kalinys. EŽTT nustatė, kad valdžios institucijos nepateikė pagrįsto ir objektyvaus pateisinimo dėl skirtingo elgesio, taigi jų elgesys buvo diskriminuojantis. Konkrečiai kalbant, saugumo priežastis negalėjo būti pateisinimas. Ieškovo žmona nebuvo nei liudytoja, nei kita kaltinamoji baudžiamosiose bylose, kurios buvo iškeltos jos vyrui, o tai panaikina riziką, kad bus trukdoma įrodymų rinkimo procesui. EŽTT pabrėžė, kad valdžios institucijos rėmėsi teisinėmis normomis nenurodydamos, kodėl jo konkrečiu atveju tie draudimai buvo būtini ir pagrįsti. EŽTT taip pat laikėsi nuomonės, kad ypač ilgas ieškovui taikyto kardomojo suėmimo laikotarpis (trukęs dvejus metus jau tada, kai ieškovas pirmą kartą paprašė suteikti ilgalaikį pasimatymą) pakenkė jo šeimos gyvenimui taip, kad tai negali būti pateisinama su kaliniu neatsiejamais apribojimais.

Pagal ESCh draudžiamų diskriminacijos pagrindų sąrašas, pateiktas ESCh (pataisyta) E straipsnyje, taip pat nėra baigtinis.

Pavyzdys. Byloje *Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją*⁶⁴⁷ ESTK nagrinėjo skirtingų kategorijų teisėjų (etatinių teisėjų ir tarėjų) teisinio statuso skirtumus. Skundą pateikusi organizacija tvirtino, kad socialinės apsaugos srityje taikos teisėjų funkcijas vykdančias asmenys buvo diskriminuojami, palyginti su etatiniais teisėjais ir kitų rūšių tarėjais. Taikos teisėjai, kaip teismo nariai, praktiškai vykdo tas pačias funkcijas kaip ir etatiniai teisėjai. Be to, abiejų kategorijų teisėjai buvo vertinami vienodai mokesčių tikslais

644 2017 m. rugsėjo 5 d. EŽTT sprendimas *Fabián prieš Vengriją* [DK], Nr. 78117/13. Byla perduota nagrinėti didžiajai kolegijai.

645 2013 m. liepos 9 d. EŽTT sprendimas *Varnas prieš Lietuvą*, Nr. 42615/06.

646 Ten pat.

647 2016 m. liepos 5 d. ESTK sprendimas *Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją*, skundas Nr. 102/2013.

ir abiejų kategorijų teisėjams buvo taikoma ta pati įdarbinimo procedūra. Pagrindinis skirtumas buvo tas, kad taikos teisėjams nebuvo suteiktas teisinis valstybės tarnautojų statusas, o nuostatos dėl darbo užmokesčio, socialinio draudimo, pensijos ir atostogų buvo taikomos tik etatiniams teisėjams. Dėl to kai kurie taikos teisėjai sustabdė arba sumažino savo profesinę veiklą ir todėl neturėjo teisės į socialinio draudimo teikiamą apsaugą, o kiti galėjo naudotis socialine apsauga iš kitų šaltinių (pagal pensijų sistemą, darbo sutartį arba savarankiškai dirbančio asmens profesinę veiklą). ESTK nustatė, kad abiem grupėms pavestos funkcijos ir abiejų grupių atliekamos užduotys buvo panašios, ir patvirtino, kad taikos teisėjų padėtis buvo panaši į etatinių teisėjų padėtį.

Vyriausybė pateikė keletą argumentų skirtingam požiūriui pateisinti. Ji visų pirma nurodė atrankos procedūrą, terminuotą kadenciją, darbą ne visą darbo laiką, garbės tarnybą ar atlygį kompensacijos pavidalu. ESTK nustatė, kad šie argumentai susiję tik su praktiniais darbo organizavimo aspektais ir nėra objektyvus bei pagrįstas skirtingo požiūrio pateisinimas. Galiausiai Komitetas padarė išvadą, kad socialine apsauga negalėjusių naudotis taikos teisėjų atžvilgiu buvo pažeistas Chartijos E straipsnis, aiškinamas kartu su 12 straipsnio 1 dalimi.

Pagal ES nediskriminavimo direktyvas draudžiama tik diskriminacija nurodytu pagrindu. Todėl skirtingas požiūris į panašioje padėtyje esančius asmenis, kuris nėra grindžiamas vienu iš draudžiamų pagrindų, nėra diskriminacija⁶⁴⁸.

Pavyzdys. Byloje *Petya Milkova prieš Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*⁶⁴⁹ skundas dėl diskriminacijos susijęs su nacionalinės teisės aktu, pagal kurį speciali išankstinė apsauga nuo atleidimo iš darbo suteikiama neįgaliems darbuotojams, tačiau nesuteikiama tokią pačią negalią turintiems tarnautojams. ESTT pabrėžė, kad skirtingas elgesys negalios pagrindu gali būti nustatytas tik tuo atveju, jei pagal nacionalinės teisės aktą yra taikomas kriterijus, kuris nėra neatsiejamas nuo negalios. Šiuo atveju skirtingas požiūris grindžiamas pačiais darbo santykiais, todėl Užimtumo lygybės direktyvoje nustatyti bendrieji pagrindai jo neapima.

648 2006 m. liepos 11 d. ESTT sprendimas *Sonia Chacón Navas prieš Eurest Colectividades SA* [DK], C-13/05.

649 2017 m. kovo 9 d. ESTT sprendimas *Petya Milkova prieš Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol*, C-406/15.

6

Procedūriniai klausimai nediskriminavimo teisėje

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
Užimtumo lygybės direktyvos (2000/78/EB) 10 straipsnis Rasinės lygybės direktyvos (2000/43/EB) 8 straipsnis Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004/113/EB), 9 straipsnis Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) (2006/54/EB) 19 straipsnis ESTT sprendimas <i>Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării</i>, C-81/12, 2013 m. ESTT sprendimas <i>Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH</i>, C-415/10, 2012 m. ESTT sprendimas <i>Kelly prieš National University of Ireland</i>, C-104/10, 2011 m. ESTT sprendimas <i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV</i>, C-54/07, 2008 m. ESTT sprendimas <i>Brunnhofner prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG</i>, C-381/99, 2001 m.	Pasidalijimas prievole įrodyti	EŽTK 3 straipsnis (kankinimo uždraudimas), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>Virabyan prieš Armėniją</i>, Nr. 40094/05, 2012 m. EŽTT sprendimas <i>Timishev prieš Rusiją</i>, Nr. 55762/00 ir 55974/00, 2005 m.

ES	Nagrinėjami klausimai	ET
ESTT sprendimas <i>Kratzer prieš R+v Allgemeine Versicherung AG</i>, C-423/15, 2016 m. ESTT sprendimas <i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV</i>, C-54/07, 2008 m.	Aplinkybės, kurios nėra svarbios nustatant diskriminaciją	EŽTT sprendimas <i>D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką</i> [DK], Nr. 57325/00, 2007 m.
ESTT sprendimas <i>Cachaldora Fernández prieš INSS ir TGSS</i> [DK], C-527/13, 2015 m. ESTT sprendimas <i>Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Mein ir Becker prieš Land Hessen</i>, sujungtos bylos C-4/02 ir C-5/02, 2003 m. ESTT sprendimas <i>Regina prieš Secretary of State for Employment</i>, C-167/97, 1999 m.	Statistinių ir kitų duomenų vaidmuo	EŽTT sprendimas <i>Di Trizio prieš Šveicariją</i>, Nr. 7186/09, 2016 m. EŽTT sprendimas <i>Abdu prieš Bulgariją</i>, Nr. 26827/08, 2014 m. EŽTT sprendimas <i>Opuz prieš Turkiją</i>, Nr. 33401/02, 2009 m. EŽTT sprendimas <i>D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką</i> [DK], Nr. 57325/00, 2007 m.
Užimtumo lygybės direktyvos 17 straipsnis Rasinės lygybės direktyvos 15 straipsnis Pamatinis sprendimas dėl rasizmo ir ksenofobijos (2008/913/TVR) ESTT sprendimas <i>Arjona Camacho prieš Securitas Seguridad España, SA</i>, C-407/14, 2015 m. ESTT sprendimas <i>Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării</i>, C-81/12, 2013 m.	ES nediskriminavimo teisės įgyvendinimas	EŽTK 6 straipsnis (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), 8 straipsnis (teisė į privatų ir šeimos gyvenimą), 14 straipsnis (diskriminacijos uždraudimas) EŽTT sprendimas <i>Sidabras ir kiti prieš Lietuvą</i>, Nr. 50421/08 ir 56213/08, 2015 m. EŽTT sprendimas <i>García Mateos prieš Ispaniją</i>, Nr. 38285/09, 2013 m. EŽTT sprendimas <i>Hulea prieš Rumuniją</i>, Nr. 33411/05, 2012 m.

Pagrindiniai faktai

- Pirminė pareiga pateikti įrodymus priklauso skundo pateikėjui, kuris teigia, kad buvo diskriminuojamas.
- Diskriminacijai preziumuoti gali būti naudojami statistiniai įrodymai.
- Tada pareiga priklauso tariamam diskriminacijos vykdytojui, kuris turi pateikti įrodymus, kad mažiau palankus požiūris nebuvo grindžiamas vienu iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų.

- Diskriminacijos prezumpcija gali būti paneigta įrodant, kad nukentėjusiojo padėtis nėra panaši į jo „palyginimo objekto“ padėtį arba kad skirtingas požiūris pagrįstas koku nors objektyviu veiksniu, nesusijusiu su draudžiamu diskriminacijos pagrindu. Jeigu diskriminacijos vykdytojui nepavyksta paneigti šios prezumpcijos, jis vis dar gali mėginti pateisinti diferencijuotą požiūrį.

Diskriminacija nėra vykdoma atvirai ir lengvai nustatomu būdu. Dažnai sudėtinga įrodyti tiesioginę diskriminaciją, nors iš esmės skirtingas požiūris „atvirai“ pagrįstas nukentėjusiojo savybe. Kaip aptarta [2 skyriuje](#), skirtingo požiūrio pagrindas dažnai yra neišreiškiamas arba dirbtinai susietas su kitu veiksniu (tokia nauda siejama su į pensiją išleidžiamu asmeniu, o ji susijusi su amžiumi kaip draudžiamu diskriminacijos pagrindu). Tokiu atveju asmenys palyginti retai atvirai paskelbia savo pagrindą taikyti skirtingą požiūrį kaip vieną iš draudžiamų diskriminacijos pagrindų. Šio atvejo išimtį galima rasti *Feryn* byloje⁶⁵⁰, kurioje Belgijos įmonės savininkas skelbimuose ir žodžiu pareiškė neįdarbinsiąs „jokių imigrantų“. ESTT nustatė, kad tai yra aiškus tiesioginės diskriminacijos dėl rasės arba etninės priklausomybės atvejis. Tačiau atsakovai ne visada pareiškia, kad jie su vienais elgiais palankiau nei su kitais, taip pat nenurodo tokio elgesio priežasčių. Gali būti atsakyta priimti moterį į darbą ir jai pasakyti, kad ji tiesiog „mažiau kvalifikuota“ nei kitas kandidatas vyras, kuriam pasiūloma darbo vieta. Tokiu atveju nukentėjusiajai gali būti sunku įrodyti, kad ji buvo tiesiogiai diskriminuojama dėl lyties.

Kad nebūtų sunku įrodyti, jog skirtingas požiūris grindžiamas draudžiamu diskriminacijos pagrindu, Europos nediskriminavimo teisėje numatomas pasidalijimas prievole įrodyti. Todėl ieškovui pateikus faktus, dėl kurių galima manyti, kad jis galėjo būti diskriminuojamas, atsakovui tenka pareiga įrodyti priešingai. Šis prievolės įrodyti perkėlimas labai naudingas ieškinių dėl netiesioginės diskriminacijos atvejais, kai būtina įrodyti, kad tam tikros taisyklės ar praktika turi neproporcingą poveikį tam tikrai žmonių grupei. Netiesioginei diskriminacijai preziumuoti ieškovui gali reikėti remtis statistiniais duomenimis, kuriais įrodomi bendrieji skirtingo požiūrio atvejai. Kai kuriose nacionalinėse jurisdikcijose taip pat pripažįstami įrodymai, gaunami atliekant „situacijos išbandymą“.

650 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07.

6.1. Prievolės įrodyti perkėlimas

Paprastai ieškinį pateikiantis asmuo bylą nagrinėjančią instituciją turi įtikinti, kad diskriminacija buvo. Tačiau gali būti labai sunku įrodyti, kad skirtingas požiūris buvo pagrįstas tam tikra ginama savybe. Taip yra todėl, kad dažnai skirtingo požiūrio motyvą žino tik pats atsakovas. Todėl ieškiniai dėl diskriminacijos dažniausiai grindžiami objektyviomis, su atitinkamomis taisyklėmis arba praktika susijusiomis išvadomis. Kitaip sakant, ieškovas turi įtikinti teismą, kad vienintelis pagrįstas skirtingo požiūrio paaiškinimas yra tokia ginama nukentėjusiojo savybė kaip lytis arba rasė. Šis principas taikomas tiek tiesioginės, tiek netiesioginės diskriminacijos atvejais.

Kadangi tariamas atsakovas turi informacijos, kurios reikia ieškiniui pagrįsti, nediskriminavimo teisėje numatomas pasidalijimas prievole įrodyti su tariamu atsakovu (prievolės įrodyti perkėlimas). Kai tik asmuo, kaltinantis diskriminacija, nustato diskriminacijos prezumpciją (*prima facie* diskriminacija), prievolė perkeliama atsakovui, kuris turi įrodyti, kad skirtingas požiūris nėra diskriminacinis. Tai galima padaryti įrodant, kad tarp draudžiamo diskriminacijos pagrindo ir skirtingo požiūrio nėra priežastinio ryšio, arba parodant, kad nors skirtingas požiūris yra susijęs su draudžiamu diskriminacijos pagrindu, jis turi pagrįstą ir objektyvų pateisinimą. Jeigu tariamas diskriminacijos vykdytojas nesugeba įrodyti kurio nors iš šių dviejų aspektų, jis bus atsakingas už diskriminaciją.

Pasidalijimo prievole įrodyti principas yra tinkamai įtvirtintas ES teisėje⁶⁵¹ ir EŽTK. ESTK taip pat pripažįsta, kad bylose dėl diskriminacijos prievolė įrodyti neturėtų tekti tik ieškovui, o turėtų būti atitinkamai derinama⁶⁵².

651 Be pirmiau minėtų bylų, taip pat žr. Rasinės lygybės direktyvos 8 straipsnį, Užimtumo lygybės direktyvos 10 straipsnį, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 19 straipsnį, Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 9 straipsnį.

652 2016 m. liepos 5 d. ESTK sprendimas *Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją*, skundas Nr. 102/2013, 73 punktą, 2005 m. lapkričio 8 d. ESTK sprendimas *SUD Travail Affaires Sociales, SUD ANPE ir SUD Collectivité Territoriales prieš Prancūziją*, skundas Nr. 24/2004, 2008 m. birželio 3 d. ESTK sprendimas *Mental Disability Advocacy Centre (MDAC) prieš Bulgariją*, skundas Nr. 41/2007.

Pagal ES teisę Direktyvos 2006/54/EB⁶⁵³ preambulėje pabrėžiama, kad „[u]žtikrinant veiksmingą vienodo požiūrio principo įgyvendinimą, svarbus vaidmuo tenka taisyklių dėl įrodinėjimo pareigos priėmimui. Teisingumo Teismas nusprendė, kad dėl to reikėtų numatyti nuostatą, skirtą užtikrinti, kad *prima facie* diskriminacijos bylos atveju įrodinėjimo pareiga atitektų atsakovui, išskyrus procesinius veiksmus, kai faktines aplinkybes turi ištirti teismas arba kita kompetentinga nacionalinė institucija“. Pareiga į ES valstybių narių nacionalinės nediskriminavimo teisės aktus įtraukti nuostatą dėl prievolės įrodyti perkėlimo taip pat nustatyta Rasinės lygybės direktyvoje⁶⁵⁴, Direktyvoje, nustatančioje vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus,⁶⁵⁵ ir naujos redakcijos Lyčių lygybės direktyvoje⁶⁵⁶.

Pagal EŽTK bendra prievolė įrodyti paaiškinta EŽTT praktikoje. EŽTT kartu su kitais regioniniais ir visuotiniais žmogaus teisių apsaugos mechanizmais bendresniu požiūriu savo praktikoje įtvirtino pasidalijimą prievole įrodyti ieškinių dėl žmogaus teisių pažeidimų pagrindimo atžvilgiu. EŽTT savo praktikoje vertina visus turimus įrodymus kaip visumą, neatsižvelgdamas į tai, kad dažnai būtent valstybė turi didžiąją dalį informacijos, kurios reikia ieškiniui pagrįsti. Todėl jeigu ieškovo pateikti duomenys atrodo patikimi ir atitinkantys turimus įrodymus, EŽTT juos pripažins pagrįstais, nebent valstybei pavyksta pateikti įtikinamą alternatyvų paaiškinimą. EŽTT žodžiais tariant, faktais jis pripažįsta tuos tvirtinimus, kurie:

Bendra įrodinėjimo pareiga: siekdamas įrodyti, kad galėjo būti laikomasi diskriminacinio požiūrio, ieškovas turi pateikti pakankamai įrodymų. Taip bus preziumuojama diskriminacija, kurią tariamas diskriminacijos vykdytojas turi paneigti.

„grindžiami laisvu visų įrodymų įvertinimu, įskaitant tokias išvadas, kurios gali kilti iš faktų ir šalių pateikiamų duomenų <...>. Įrodymai gali būti kilę iš gana tvirtų, aiškių ir suderintų išvadų arba panašių nepaneigiamų faktų

653 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija).

654 2000 m. birželio 29 d. Tarybos direktyva 2000/43/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio principą asmenims nepriklausomai nuo jų rasės arba etninės priklausomybės.

655 2000 m. lapkričio 27 d. Tarybos direktyva 2000/78/EB, nustatanti vienodo požiūrio užimtumo ir profesinėje srityje bendruosius pagrindus.

656 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija).

prielaidų visumos. Be to, įtikinimo, kad būtų priimta tam tikra išvada, lygis ir su tuo susijęs įrodinėjimo pareigos pasiskirstymas yra savaime susiję su faktų specifika, pareiškimų pobūdžiu ir galbūt pažeista EŽTK įtvirtinta teise⁶⁵⁷.

Pavyzdys. Byloje *Timishev prieš Rusiją*⁶⁵⁸ ieškovas teigė, kad dėl jo, kaip čečėno, etninės kilmės jam buvo uždrausta per kontrolės punktą pereiti į tam tikrą regioną. EŽTT pareiškė, kad tai turi būti patvirtinta oficialiais dokumentais, iš kurių būtų matyti, kad vykdoma tokia politika, kuria ribojamas etninių čečėnų judėjimas. Valstybės pateiktas paaiškinimas buvo pripažintas neįtikinamu dėl jos tvirtinimo, kad nukentėjusysis savo noru išvyko atgal, kai jam buvo atsisakyta suteikti pirmenybę eilėje, prieštaringumo. Todėl EŽTT pripažino, kad ieškovas buvo diskriminuojamas dėl etninės priklausomybės.

Pagal ES teisę asmuo, tvirtinantis, kad buvo diskriminuojamas, pirma turi pateikti faktus, kuriais remiantis būtų galima daryti prielaidą, kad diskriminacijos būta. Faktinių aplinkybių, kuriomis remiantis galima daryti prielaidą, kad buvo diskriminuojama, vertinimą pagal nacionalinę teisę ar praktiką turi atlikti nacionalinės teisminės institucijos.

Pavyzdys. Byloje *Susanna Brunnhofner prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG*⁶⁵⁹ ieškovė teigė, kad buvo diskriminuojama dėl lyties, nes jai buvo mokamas mažesnis darbo užmokestis nei jos kolegai vyrui, kurio darbo užmokestis buvo to paties lygio. EŽTT pareiškė, jog pirmiausia ieškovė turėjo įrodyti, kad jai buvo mokamas mažesnis darbo užmokestis nei jos kolegai vyrui, ir, antra, ji turėjo įrodyti, kad ji atliko vienodos vertės darbą. To pakaktų preziumavimui, kad skirtingas požiūris gali būti paaiškintas tik jos lytimi. Tada darbdavys turėtų tai paneigti.

657 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimas *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK], Nr. 43577/98 ir 43579/98, 147 punktas. Tai pakartojama 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendime *Timishev prieš Rusiją*, Nr. 55762/00 ir 55974/00, 39 punktas, ir 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendime *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 178 punktas.

658 2005 m. gruodžio 13 d. EŽTT sprendimas *Timishev prieš Rusiją*, Nr. 55762/00 ir 55974/00, 40–44 punktai.

659 2001 m. birželio 26 d. ESTT sprendimas *Susanna Brunnhofner prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG*, C-381/99, 51–62 punktai.

Pavyzdys. Byloje *Patrick Kelly prieš National University of Ireland (University College, Dublin)*⁶⁶⁰ ieškovas pateikė paraišką dalyvauti profesiniame mokyme Dublino universiteto kolegijoje (UCD), bet ji buvo atmesta. Ieškovas manė, kad jis buvo labiau kvalifikuotas nei kandidatė moteris, kuri buvo atrinkta minėtam mokymui. Jis įrodinėjo, kad jam nebuvo suteikta teisė dalyvauti profesiniame mokyme dėl diskriminacijos lyties pagrindu, ir prašė atskleisti informaciją apie kitų paraiškas, kad galėtų nustatyti faktus. UCD atskleidė tik pakeistus dokumentus.

ESTT nurodė, kad nei Direktyva dėl įrodinėjimo pareigos diskriminacijos dėl lyties byloje (97/80/EB), nei Vienodo požiūrio direktyva (76/207/EEB) profesinio mokymo kandidatui paprastai nesuteikiama teisė susipažinti su informacija apie kitų kandidatų kvalifikacijas, remiantis diskriminacijos įtarimu, ir kad bet kokio informacijos atskleidimo atveju būtų taikomos ES taisyklės dėl asmens duomenų konfidencialumo. Tačiau nacionalinis teismas turi nuspręsti, ar siekiant Tarybos direktyvos 97/80/EB⁶⁶¹ tikslo pavieniais atvejais reikia atskleisti tokius faktus.

Pavyzdys. Byloje *Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH*⁶⁶² ieškovės kandidatūra eiti programinės įrangos kūrėjos pareigas buvo atmesta. Manydama, kad atitiko kandidatui į šias pareigas keliamus reikalavimus, ji nusprendė, kad dėl savo lyties, amžiaus ir etninės kilmės buvo vertinama mažiau palankiai nei panašioje padėtyje esantis kitas asmuo. ESTT nusprendė, kad pagal ES teisės aktus (Rasinės lygybės direktyva (2000/43/EB), Užimtumo lygybės direktyva (2000/78/EB) ir Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) (2006/54/EB) darbuotojai, kurie atitinka skelbime dėl darbo nurodytus reikalavimus ir kurių kandidatūra buvo atmesta, neturi teisės susipažinti su informacija apie tai, ar pasibaigus atrankos procedūrai buvo įdarbintas kitas kandidatas. Tačiau atsisakymas pateikti tokią informaciją gali būti laikomas vienu iš elementų, leidžiančių daryti prielaidą dėl diskriminacijos per tą įdarbinimo procedūrą.

660 2011 m. liepos 21 d. ESTT sprendimas *Patrick Kelly prieš National University of Ireland (University College, Dublin)*, C-104/10.

661 1997 m. gruodžio 15 d. Tarybos direktyva 97/80/EB dėl įrodinėjimo pareigos diskriminacijos dėl lyties byloje, panaikinta 2006 m. liepos 5 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2006/54/EB dėl moterų ir vyrų lygių galimybių ir vienodo požiūrio į moteris ir vyrus užimtumo bei profesinės veiklos srityje principo įgyvendinimo (nauja redakcija).

662 2012 m. balandžio 19 d. ESTT sprendimas *Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH*, C-415/10.

Pagal EŽTK ieškovei taip pat tenka prievolė įrodyti faktines aplinkybes, kuriomis remiantis galima daryti prielaidą, kad būta diskriminacijos.

Pavyzdys. Byloje *Virabyan prieš Armėniją*⁶⁶³ ieškovas buvo suimtas įtariant, kad jis turi šaunamąjį ginklą, ir su juo buvo blogai elgiamasi tariamai dėl jo politinių pažiūrų. Grįsdamas savo argumentus ieškovas rėmėsi įvairiomis ataskaitomis, kuriose išsamiai nušviečiama politinė padėtis Armėnijoje ir vyriausybės plačiu mastu vykdomas politinės opozicijos slopinimas. Jis taip pat teigė, kad nėra įtikinamų įrodymų, kuriais būtų pagrįstas įtarimas, dėl kurio jis buvo suimtas. Jo buvo klausta tik apie jo dalyvavimą demonstracijose ir jo vaidmenį skatinant kitus jose dalyvauti. EŽTT nustatė, kad ieškovo suėmimas buvo politiškai motyvuotas, tačiau padarė išvadą, kad šio fakto nepakanka, kad būtų galima daryti išvadą, jog patį netinkamą elgesį taip pat lėmė politinės priežastys. Visų pirma EŽTT pabrėžė, kad nėra objektyvaus būdo patikrinti ieškovo kaltinimus. Buvo kitų galimų policijos pareigūno smurtinio elgesio paaiškinimų: kerštas už tai, kad ieškovas sužeidė vieną iš jų, ieškovo ir policijos pareigūnų susipriešinimas ar apskritai policijos žiaurumas. EŽTT padarė išvadą, kad negalima be pagrįstų abejonių teigti, jog politiniai motyvai turėjo įtakos tam, kad su ieškovu buvo blogai elgiamasi. Tačiau byloje pateiktų įrodymų pakako, kad EŽTT galėtų įrodyti, jog valdžios institucijos neištyrė, ar diskriminacija galėjo turėti įtakos tam, kad su ieškovu buvo blogai elgiamasi. Vyriausybė turėjo įrodyti, kad surinko ir saugojo įrodymus, išnagrinėjo visas praktines tiesos nustatymo priemones ir priėmė visiškai pagrįstus, nešališkus ir objektyvius sprendimus, nepamiršdama įtartinų faktų, kurie galėjo rodyti buvus politiškai motyvuotą smurtą. Kadangi valdžios institucijos neišnagrinėjo daugybės neatitikčių ir kitų elementų, rodančių galimą politiškai motyvuotą tos priemonės pobūdį, ir iš turimos medžiagos nebuvo galima padaryti jokių išvadų, EŽTT galėtų patvirtinti, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 3 straipsnio procedūriniais aspektais.

Svarbu atsiminti du dalykus. Būtent nacionalinėje teisėje įtvirtinama, kokie įrodymai yra priimtini nacionaliniuose teismuose, o jos nuostatos gali būti griežtesnės nei EŽTT arba ESTT taikomos taisyklės. Be to, taisyklė dėl prievolės įrodyti perkėlimo paprastai nebus taikoma baudžiamosios teisės bylose, kai valstybė siekia patraukti atsakovą baudžiamojon atsakomybėn už nusikaltimą dėl neapykantos. Iš dalies taip yra todėl, kad, siekiant nustatyti baudžiamąją

663 2012 m. spalio 2 d. EŽTT sprendimas *Virabyan prieš Armėniją*, Nr. 40094/05. Išsamus bylos aprašymas pateiktas 5.11 skirsnyje.

atsakomybę, būtinas aukštesnis įrodymų lygis, ir iš dalies todėl, kad būtų sudėtinga iš atsakovo reikalauti įrodyti, jog jis nesivadovavo rasiniu motyvu, nes tai yra visiškai subjektyvu⁶⁶⁴.

Kai ieškovas, kaltinantis tiesiogine diskriminacija, nustato diskriminacijos prezumpciją, tariamas atsakovas gali paneigti prezumpciją dviem būdais. Jis arba gali įrodyti, kad ieškovo padėtis iš tikrųjų nėra panaši į jų „palyginimo objekto“ padėtį, kaip aptarta 2.2.3 skirsnyje, arba kad diferencijuotas požiūris pagrįstas ne draudžiamu diskriminacijos pagrindu, o objektyviais skirtumais, kaip aptarta 3.2 skirsnyje. Jeigu atsakovui nepavyksta paneigti prezumpcijos, jis turės apginti diferencijuotą požiūrį, parodydamas, kad tai yra objektyviai pateisinama ir proporcinga priemonė. **Pagal EŽTK** yra objektyvaus pateisinimo kriterijus, o **pagal ES teisę** skirtingas požiūris gali būti pateisintas tik tam tikrais atvejais⁶⁶⁵.

Pagal EŽTK, kai ieškovas, reiškiantis kaltinimus dėl netiesioginės diskriminacijos, nustato nuginčijamą prezumpciją, kad priemonės ar praktikos poveikis yra diskriminacinis, prievolė įrodyti perkeliama valstybei atsakovei, kuri turi įrodyti, kad skirtingas požiūris nėra diskriminacinis⁶⁶⁶. **Pagal ES teisę** netiesioginės diskriminacijos atveju atsakovas turi įrodyti, kad priimta priemonė, teisės nuostata ar praktika yra tinkama ir būtina tiems teisėtiems tikslams pasiekti, o sukelti nepatogumai nėra neproporcingi siekiamiems tikslams⁶⁶⁷.

Pavyzdys. Byloje *Susanna Brunnhofer prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG*⁶⁶⁸ ESTT pateikė rekomendacijų, kaip darbdavys galėtų paneigti diskriminacijos prezumpciją. Pirma, parodydamas, kad darbuotojų moterų ir darbuotojų vyrų padėtis iš tiesų nėra panaši, nes jie atliko darbą, kuris nebuvo vienodos vertės. Taip galėtų būti, jeigu jų darbas susijęs su visiškai skirtingomis pareigomis. Antra, parodydamas, kad su lytimi nesusijusiais objektyviais veiksniais galima paaiškinti darbo užmokesčio

664 Dėl EŽTT požiūrio į prievolės įrodyti rasitinius išpuolius perkėlimo žr. 2005 m. liepos 6 d. EŽTT sprendimą *Nachova ir kiti prieš Bulgariją* [DK], Nr. 43577/98 ir 43579/98, 144–159 punktai. ES diskriminacijos teisės aktuose nereikalaujama baudžiamojoje teisėje taikyti prievolės įrodyti perkėlimą.

665 Žr. 3.1 ir 3.2 skirsnius.

666 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 189 punktas.

667 2015 m. liepos 16 d. ESTT sprendimas „*CHEZ Razpredelenie Bulgaria*“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 128 punktas.

668 2001 m. birželio 26 d. ESTT sprendimas *Susanna Brunnhofer prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG*, C-381/99.

skirtumą. Taip galėtų būti, jeigu darbuotojo vyro pajamos buvo papildomos kelionpinigiais, kadangi jis turėtų reguliariai važinėti ilgą atstumą, o darbo savaitę gyventi viešbutyje.

Pavyzdys. *Feryn* byloje⁶⁶⁹ ESTT nusprendė, kad iš atsakovo skelbimų ir pareiškimų galima preziumuoti tiesioginę diskriminaciją. Tačiau ESTT taip pat nurodė, kad tariamas atsakovas galėtų paneigti šią prezumpciją, jeigu galėtų įrodyti, kad įdarbinant su tam tikros etninės ar rasinės kilmės asmenimis nesielgiama skirtingai, – pvz., parodydamas, kad iš tiesų ir tam tikros etninės ar rasinės kilmės asmenys įdarbinami įprastai.

Pavyzdys. Byloje *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*⁶⁷⁰ „Accept“, LGBT asmenų teises Rumunijoje propaguojanti ir ginanti NVO, skundėsi dėl profesionalaus futbolo klubo valdytojo viešų homofobinių pareiškimų. Visų pirma ši NVO minėjo jo pareiškimą, padarytą per interviu, kad jis niekada nesamdytų homoseksualaus žaidėjo. ESTT pažymėjo, kad nors klubo valdytojas neturėjo įgaliojimų teisiškai įpareigoti klubą įdarbinimo srityje, jis viešai teigė, kad atlieka svarbų vaidmenį valdant futbolo klubą. Šiuo atveju valdytojo pareiškimai galėjo užtraukti tam klubui atsakomybę. Todėl prievolė įrodyti, kad futbolo klubo įdarbinimo politika nėra diskriminacinė, galėjo būti perkelta klubui. Tačiau ESTT pabrėžė, kad šiuo atveju nebuvo būtina įrodyti, jog konkrečios seksualinės orientacijos asmenys buvo anksčiau įdarbinti, nes taip galėtų būti pažeista atitinkamų asmenų teisė į privatumą. Būtų pakakę, jei klubas būtų pareiškęs nepritariantis diskriminaciniams viešiemis pareiškimams, ir įrodytų, kad savo įdarbinimo politikos srityje taiko aiškias nuostatas, kuriomis siekiama užtikrinti, kad būtų laikomasi vienodo požiūrio principo.

Pasidalijimo prievole įrodyti principas taikomas ir **tarptautinėje teisėje**. Pavyzdį galima rasti Rasinės diskriminacijos panaikinimo komiteto praktikoje⁶⁷¹. Romų kilmės Slovakijos pilietė pateikė prašymą užimti mokytojo padėjęs pareigas. Jos kandidatūra buvo atmesta, o į šias pareigas buvo priimtas mažiau nei ji kvalifikuotas ir patyręs asmuo. Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas nustatė, kad buvo pažeista Konvencijos šalies pareiga užtikrinti lygybę teisės

669 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07.

670 2013 m. balandžio 25 d. ESTT sprendimas *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, C-81/12.

671 JT RDPK (2015 m.) komunikatas Nr. 56/2014, CERD/C/88/D/56/2014, 2015 m. gruodžio 4 d.

į darbą atžvilgiu, neatsižvelgiant į rasę, odos spalvą, tautinę ar etninę kilmę. Tokia išvada padaryta dėl to, kad valstybė tinkamai neatsakė į peticijos pateiktą teiginius ir nepateikė įtikinamų argumentų, kad pateisintų skirtingą požiūrį į peticijos pateikėją, kai į jos prašymą priimti ją į darbą nebuvo atsižvelgta. Komiteto nuomone, teismų reikalavimas, kad peticijos pateikėja įrodytų diskriminacinį ketinimą, nesiderina su TKRDP nustatyto diskriminacinį poveikį turinčio elgesio draudimu ir Konvencijos šalies nustatyta prievolė įrodyti perkėlimo procedūra. Kadangi Konvencijos šalis tokią procedūrą yra nustačiusi, negebėjimas ją tinkamai taikyti yra peticijos pateiktos teisės į veiksmingą teisinę gynybą, įskaitant tinkamą atlyginimą už patirtą žalą ir jos atitaisymą, pažeidimas.

Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas pažymėjo, kad „kai nagrinėjami faktai ir įvykiai yra visiškai arba iš dalies žinomi tik valdžios institucijoms arba kitam atsakovui, turėtų būti laikoma, kad prievolė įrodyti tenka atitinkamai valdžios institucijoms arba tam kitam atsakovui“⁶⁷².

RDPK Konvencijos šalims taip pat rekomenduoja „sureguliuoti prievolę įrodyti civilinėse bylose, susijusiose su diskriminacija dėl rasės, odos spalvos, kilmės ir tautinės ar etninės kilmės, taip, kad kai nepilietis *prima facie* įrodo, jog nukentėjo nuo tokios diskriminacijos, atsakovas turėtų pateikti įrodymus, kad skirtingas požiūris yra objektyviai ir pagrįstai pateisinamas“⁶⁷³.

6.2. Aplinkybės, kurios nėra svarbios nustatant diskriminaciją

Tam tikros faktinės aplinkybės, dažnai nurodomos kartu su diskriminacijos pavyzdžiais, tokios kaip išankstinė nuostata arba ketinimas diskriminuoti, iš tikrųjų nėra svarbios nustatant, ar yra tenkinamas teisinis diskriminacijos kriterijus. Diskriminacijos atveju tiesiog turi būti įrodomas skirtingo požiūrio draudžiamu diskriminacijos pagrindu, kuris nėra pateisinamas, faktas. Tai reiškia, kad ieškiniui pagrįsti neturi būti nustatyti keli papildomi diskriminacijos buvimo faktai.

672 JT Ekonomikos, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto (2009 m.) „Bendrasis komentaras Nr. 20. Nediskriminavimas naudojantis ekonominėmis, socialinėmis ir kultūrinėmis teisėmis“ (Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto 2 straipsnio 2 dalis), JT dok. E/C.12/GC/20, 2009 m. liepos 2 d.

673 JT RDPK (2005 m.) „Bendroji rekomendacija Nr. 30 dėl nepiliečių diskriminacijos“, 24 punktas.

Nebūtina įrodyti, kad vykdytojas vadovavosi išankstine nuostata. Taigi, siekiant įrodyti diskriminacijos dėl rasės arba lyties atvejį, nebūtina įrodyti, kad atsakovas laikosi „rasistinio“ arba „moteris diskriminuojančio“ požiūrio. Bendrosiomis teisės normomis negalima reguliuoti asmenų pažiūrų, nes jos yra vidinės. Jomis galima reguliuoti tik veiksmus, kuriais tokios pažiūros gali būti reiškiamos.

Pavyzdys. *Feryn* byloje⁶⁷⁴ įmonės savininkas teigė taikęs šią taisyklę, nes jo klientai (o ne jis pats) nėra linkę įsileisti „imigrantų“ į savo privačius namus darbui atlikti. Nusprendamas dėl diskriminacijos buvimo ESTT nelaiškė to svarbiu faktu. Paprastai nereikia įrodyti diskriminacinio motyvo, nebent siekiama įrodyti, kad padarytas „neapykantos nusikaltimas“, nes baudžiamojoje teisėje taikomi griežtesni reikalavimai dėl įrodymų.

Be to, nebūtina įrodyti, kad tam tikra taisykle arba praktika siekiama laikytis skirtingo požiūrio. Kitaip sakant, net jeigu valstybės institucija arba privatus asmuo gali remtis gerų ketinimų skatinama arba sąžininga praktika, tačiau jeigu dėl tokios praktikos tam tikra grupė atsiduria mažiau palankioje padėtyje, tai bus diskriminacija.

Pavyzdys. Byloje *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*⁶⁷⁵ vyriausybė teigė, jog „specialiųjų“ mokyklų sistema buvo sukurta siekiant padėti lavinti romų vaikus – įveikti kalbinius sunkumus ir kompensuoti ikimokyklinio lavinimo trūkumą. Tačiau EŽTT nusprendė, jog nesvarbu, kad aptariama politika buvo skirta romų vaikams. Siekiant įrodyti buvus diskriminaciją, reikėjo įrodyti, kad jiems buvo daromas neproporcingas ir neigiamas poveikis, palyginti su dauguma gyventojų, o ne tai, kad buvo ketinama juos diskriminuoti⁶⁷⁶.

Be to, byloje dėl rasinės diskriminacijos ir seksualinės orientacijos ESTT nustatė, jog nebuvo būtina įrodyti, kad nukentėjusysis iš tiesų atpažįstamas⁶⁷⁷, matyt, tai

674 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07.

675 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 79 punktas.

676 Ten pat, 175 ir 184 punktai.

677 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07, 2013 m. balandžio 25 d. ESTT sprendimas *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, C-81/12.

vienodai taikoma ir kitiems diskriminacijos pagrindams panašiomis aplinkybėmis. ES teisėje gali būti nereikalaujama nustatyti nukentėjusiojo, tačiau tai netaikoma kreipiantis į EŽTT, ir toks ieškinys neatitiktų EŽTK 34 straipsnyje įtvirtintų priimtinumo kriterijų.

Pavyzdys. *Feryn* byloje⁶⁷⁸ nebuvo įmanoma įrodyti, kad kas nors kreipėsi dėl darbo ir nebuvo priimtas, ir nepavyko rasti nė vieno asmens, kuris sakytų, kad jis dėl pateikto skelbimo nusprendė nesikreipti dėl darbo. Kitaip sakant, nebuvo jokio „atpažįstamo“ nukentėjusiojo, o bylą iškelė Belgijos lygybės įstaiga. ESTT pareiškė, kad nebūtina nustatyti, kas buvo diskriminuojamas. Iš skelbimo teksto aišku, kad tam tikros rasinės ar etninės kilmės asmenys buvo atgrasomi nuo kreipimosi dėl darbo, nes jie iš anksto žinojo, kad jiems nepavyktų gauti darbo. Tuo remiantis būtų įmanoma įrodyti, kad teisės aktai ar politika buvo diskriminacinio pobūdžio, nenurodant tikrojo nukentėjusiojo.

Pavyzdys. „Situacijos išbandymo“ atvejais asmenys dažnai mano arba tikisi, kad su jais bus mažiau palankiai elgiamasi. Jų pagrindinis tikslas – ne iš tikrųjų pasinaudoti paslauga, o surinkti įrodymų. Tai reiškia, kad šie asmenys nėra nukentėjusieji įprasta prasme. Jie suinteresuoti užtikrinti teisės normų įgyvendinimą, o ne siekia kompensacijos už patirtą žalą. Švedijoje iškeltoje byloje, kurioje teisės studentų grupė vykdė situacijos išbandymą naktiniuose klubuose ir restoranuose, Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad išbandyme dalyvavę asmenys vis tiek galėjo iškelti bylą dėl diskriminacinio požiūrio. Tačiau galėtų būti sumažinta jiems priteista žala, nes jiems nebuvo atsisakyta suteikti tai, ko jie iš tikrųjų norėjo (pvz., įeiti į tam tikrus pastatus)⁶⁷⁹. Tačiau ESTT, regis, laikėsi skirtingo požiūrio į „situacijos išbandymą“.

Pavyzdys. Byla *Nils-Johannes Kratzer prieš R+V Allgemeine Versicherung AG*⁶⁸⁰ susijusi su teisininku, kuris pateikė paraišką dėl darbo vien tam, kad galėtų pateikti ieškinį dėl diskriminacijos, o ne tam, kad gautų tą darbą. ESTT nusprendė, kad toks asmuo negali gauti pagal Užimtumo lygybės

678 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07.

679 2008 m. spalio 1 d. Švedijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas *Escape Bar and Restaurant prieš Etninės diskriminacijos bylas nagrinėjantį ombudsmeną*, T-2224-07. Santrauką anglų kalba galima rasti per Europos teisės ekspertų nediskriminavimo srityje tinklą (2009 m.), „Sweden“ („Švedija“), *European Anti-Discrimination Law Review* (liet. „Europos nediskriminavimo teisės apžvalga“), Nr. 8, 2009 m. liepos mėn., p. 68.

680 2016 m. liepos 28 d. ESTT sprendimas *Nils-Johannes Kratzer prieš R+V Allgemeine Versicherung AG*, C-423/15.

direktyvą (2000/78/EB) ir Lyčių lygybės direktyvą (nauja redakcija) (2006/54/EB) teikiamos apsaugos, nes toks atvejis neatitinka sąvokos „įsidarbinant, savarankiškai įsidarbinant ar profesinėje srityje“ apibrėžties. ESTT taip pat nurodė, kad tokia paraiška galėtų būti laikoma piktnaudžiavimu teisėmis.

6.3. Statistinių ir kitų duomenų vaidmuo

Statistiniai duomenys gali atlikti svarbų vaidmenį padedant ieškovui preziumuoti diskriminaciją. Jie labai naudingi įrodinėjant netiesioginę diskriminaciją, nes tokiais atvejais taisyklės ar praktika iš pirmo žvilgsnio yra neutralios. Tokiu atveju būtina orientuotis į taisyklių ar praktikos poveikį, siekiant įrodyti, kad tam tikrų asmenų grupių atžvilgiu jos yra neproporcingai nepalankios, palyginti su kitais panašioje padėtyje esančiais asmenimis. Statistinių duomenų pateikimui taikomas prievolės įrodyti perkėlimo principas: kai duomenimis įrodoma, kad, pvz., moterys arba neįgalieji yra ypač nepalankioje padėtyje, valstybė turės pateikti įtikinamą alternatyvų duomenų paaiškinimą. **EŽTT** tai pareiškė savo byloje *Hoogendijk prieš Nyderlandus*:

„Teismas mano, kad kai pareiškėjas, remdamasis neginčijamais oficialiais statistiniais duomenimis, gali pateikti akivaizdžią nuorodą, kad tam tikra taisykle – nors ir neutraliai suformuluota – iš tiesų daromas poveikis daug didesnei daliai moterų nei vyrų, atsakovė vyriausybė turi įrodyti, kad tai yra objektyvių, su jokia diskriminacija dėl lyties nesusijusių veiksnių rezultatas“⁶⁸¹.

Nagrinėdami statistinius įrodymus, teismai, atrodo, nėra nustatę jokie reikalavimo dėl griežtų reikalavimų, kurie turi būti įvykdyti, nustatant netiesioginės diskriminacijos atvejį. **ESTT** pabrėžia, kad turi būti pasiektas didelis skaičius. ESTT praktikos santrauka pateikiama generalinio advokato P. Léger išvadoje *Nolte* byloje, kurioje jis dėl diskriminacijos lyties pagrindu nurodė:

„Kad priemonė būtų laikoma diskriminuojančia, ja turi būti daromas poveikis „daug didesniai skaičiui moterų nei vyrų“ [*Rinner-Kühn*⁶⁸²] arba „daug

681 2005 m. sausio 6 d. EŽTT sprendimas *Hoogendijk prieš Nyderlandus*, Nr. 58641/00.

682 1989 m. liepos 13 d. ESTT sprendimas *Ingrid Rinner-Kühn prieš FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG*, C-171/88.

mažesnei daliai vyrų nei moterų“ [Nimz⁶⁸³, Kowalska⁶⁸⁴] arba „daug daugiau moterų nei vyrų“ [De Weerd⁶⁸⁵].

Bylose teigiama, kad priemonės paveiktų moterų dalis turi būti labai pastebima. *Rinner-Kühn* byloje Teismas nustatė diskriminacinės padėties buvimą, nes moterų dalis sudarė 89 proc. Šiuo atveju *per se* 60 proc. dalis <...> tikriausiai būtų nepakankama diskriminacijai nustatyti⁶⁸⁶.

Taigi vertindami statistinius duomenis nacionaliniai teismai turi nustatyti, ar jie apima pakankamai asmenų, kad būtų galima atmesti atsiktinius atvejus ir trumpalaikius pokyčius⁶⁸⁷.

Pavyzdys. Danijoje nagrinėta byla⁶⁸⁸ susijusi su atleidimu iš darbo vyriausybės agentūroje dėl poreikio sumažinti darbuotojų skaičių. Visiems iš darbo atleistiems darbuotojams buvo daugiau kaip 50 metų. Du skundo pateikėjai tvirtino, kad buvo diskriminuojami dėl amžiaus. Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad remiantis statistine informacija būtų galima daryti prielaidą dėl diskriminacijos amžiaus pagrindu. Tačiau teismas nustatė, kad daug vyriausybės agentūros darbuotojų, kurie buvo vyresni nei skundo pateikėjai, nebuvo atleisti iš darbo mažinant darbuotojų skaičių. Remdamasis tuo, teismas padarė išvadą, kad statistiniai duomenys, susiję su atleistų darbuotojų amžiumi, ir informacija apie vyriausybės agentūros darbuotojų amžiaus sudėtį nepadėjo nustatyti jokių faktų, kurie galėtų būti laikomi diskriminacija.

683 1991 m. vasario 7 d. ESTT sprendimas *Helga Nimz prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-184/89.

684 1990 m. birželio 27 d. ESTT sprendimas *Maria Kowalska prieš Freie und Hansestadt Hamburg*, C-33/89.

685 1994 m. vasario 24 d. ESTT sprendimas *M. A. De Weerd, née Roks ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kitus*, C-343/92.

686 1995 m. gegužės 31 d. generalinio advokato išvados 57–58 punktai, 1995 m. gruodžio 14 d. ESTT sprendimas *Inge Nolte prieš Landesversicherungsanstalt Hannover*, C-317/93.

687 1993 m. spalio 27 d. ESTT sprendimas *Dr. Pamela Mary Enderby prieš Frenchay Health Authority ir Secretary of State for Health*, C-127/92.

688 2015 m. gruodžio 14 d. Danijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas, byla Nr. 28/2015; santrauką anglų kalba galima rasti leidinyje *European Equality Law Review* (2016 m.), 1 tomas, p. 84.

Pavyzdys. Bylose *Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main* ir *Silvia Becker prieš Land Hessen*⁶⁸⁹ ne visą darbo dieną dirbanti darbuotoja pareiškė buvusi diskriminuojama dėl lyties. Skirtingas mokėtinų pensijų dydis, kuris nebuvo pagrįstas skirtingu darbo valandų skaičiumi, reiškė, kad ne visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams iš tiesų buvo mokama mažiau nei tiems, kurie dirbo visą darbo dieną. Buvo pateikti statistiniai duomenys, kuriais įrodyta, kad 87,9 proc. ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų buvo moterys. Kadangi priemone, nors ir neutralia, moterims buvo daromas neproporcingas neigiamas poveikis, palyginti su vyrais, ESTT pripažino, kad dėl to preziumuojama netiesioginė diskriminacija dėl lyties. Panašiai nepalanki ne visą darbo dieną dirbančių darbuotojų, kurių 87 proc. sudarė moterys, padėtis buvo pripažinta pakankamu įrodymu *Gerster* byloje⁶⁹⁰.

Pavyzdys. Byloje *Lourdes Cachaldora Fernández prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) ir Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS)*⁶⁹¹ ieškovė beveik keturiasdešimt metų mokėjo Ispanijos socialinio draudimo sistemos įmokas. Tuo laikotarpiu ji daugiausia dirbo visą darbo dieną, išskyrus 1998–2005 m., kai ji pirmą kartą dirbo ne visą darbo dieną ir vėliau tapo bedarbe. 2010 m. ji pateikė prašymą skirti jai invalidumo pensiją. Pagal atitinkamas teisės nuostatas invalidumo pensija buvo apskaičiuota pagal įmokas, mokėtas aštuonerius metus iki galimybės dirbti praradimo. Darbuotojams, kurie laikotarpiu prieš pat nedarbo laikotarpį dirbo ne visą darbo dieną, buvo skirta sumažinta invalidumo pensija. Šis sumažėjimas atsirado dėl to, kad buvo taikomas darbo ne visą darbo dieną koeficientas. Todėl taikant šį apskaičiavimo metodą ieškovės invalidumo pensijos suma buvo smarkiai sumažinta. Prašymą priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas klausė, ar atitinkama nacionalinės teisės nuostata gali būti laikoma diskriminuojančia darbuotojus, kurie iškart prieš Ispanijos socialinio draudimo sistemos įmokų nemokėjimo laikotarpį dirbo ne visą darbo dieną. Teismas nurodė, kad, kadangi ne visą darbo laiką dirbančių moterų Ispanijoje yra gerokai daugiau nei ne visą darbo dieną dirbančių vyrų, ši nuostata ypač paveiktų moteris. Tačiau ESTT pažymėjo, kad šios nuostatos taikomos ne visiems ne visą darbo laiką dirbantiems asmenims. Jos taikomos tik nedidelei darbuotojų grupei, sudarytai iš darbuotojų, įskaitant ieškovę, kurių įmokų

689 2003 m. spalio 23 d. ESTT sprendimas *Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main* ir *Silvia Becker prieš Land Hessen*, sujungtos bylos C-4/02 ir C-5/02.

690 1997 m. spalio 2 d. ESTT sprendimas *Hellen Gerster prieš Freistaat Bayern*, C-1/95.

691 2015 m. balandžio 14 d. ESTT sprendimas *Lourdes Cachaldora Fernández prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) ir Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS)* [DK], C-527/13.

mokėjimas nutrūksta per aštuonerių metų referencinį laikotarpį po laikotarpio, kai dirbta ne visą darbo dieną. Tad bendri statistiniai duomenys, susiję su visais ne visą darbo dieną dirbančiais darbuotojais, nereikšmingi siekiant nustatyti, ar Ispanijos teisės nuostatos moterims daro didesnę neigiamą poveikį.

Pavyzdys. *Seymour-Smith* byla⁶⁹² susijusi su Jungtinės Karalystės teisės aktais dėl nesąžiningo atleidimo; pagal juos tiems, kurie daugiau nei dvejus metus iš eilės dirbo su konkrečiu darbdaviu, suteikiama speciali apsauga. Ieškovė teigė, kad tai yra netiesioginė diskriminacija dėl lyties, nes mažiau tikėtina, kad ne vyrai, o moterys atitiks šį kriterijų. Ši byla įdomi, nes ESTT pareiškė, kad mažesnio lygio neproporcingumo pagrindu vis dar būtų galima įrodyti netiesioginę diskriminaciją, „jeigu taip atskleidžiamas ilgą laikotarpį buvęs gana pastovus skirtumas tarp moterų ir vyrų“. Tačiau dėl tam tikrų konkrečių šios bylos faktų ESTT pažymėjo, kad pateiktais statistiniais duomenimis, kuriais nurodoma, kad šį kriterijų atitiko 77,4 proc. vyrų ir 68,9 proc. moterų, neįrodyta, jog šios taisyklės galėtų laikytis daug mažesnė dalis moterų.

Panašų požiūrį taip pat galima rasti **EŽTT** praktikoje.

Pavyzdys. Byloje *Di Trizio prieš Šveicariją*⁶⁹³ ieškovė, dirbusi visą darbo laiką, buvo priversta baigti dirbti dėl nugaros skausmo. Jai buvo skirta invalidumo išmoka, kurios mokėjimas buvo nutrauktas po to, kai ji pagimdė. Kompetentingos institucijos, priimdamos sprendimą dėl jos teisės į išmoką, rėmėsi „sudėtinu“ metodu. Jos vadovavosi prielaida, kad net ir nebūdama neįgali ji nebūtų dirbusi visą darbo laiką po vaikų gimimo. EŽTT pažymėjo, kad ieškovė tikriausiai būtų gavusi dalinę invalidumo išmoką, jei būtų dirbusi visą darbo laiką arba visą laiką būtų skyrusi savo namų ūkiui. Be to, Teismas rėmėsi statistiniais duomenimis, įrodančiais, kad 97 proc. asmenų, kuriems sudėtinis metodas buvo taikomas, buvo moterys, kurios norėjo sutrumpinti darbo laiką po vaiko gimimo. Taigi statistiniai duomenys suteikė pakankamai patikimos informacijos tam, kad būtų galima daryti prielaidą dėl netiesioginės diskriminacijos.

692 1999 m. vasario 9 d. ESTT sprendimas *Regina prieš Secretary of State for Employment, ex parte Seymour-Smith ir Perez*, C-167/97.

693 2016 m. vasario 2 d. EŽTT sprendimas *Di Trizio prieš Šveicariją*, Nr. 7186/09.

Pavyzdys. Byla *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką*⁶⁹⁴ susijusi su romų ieškovų skundu, kad jų vaikai dėl savo etninės priklausomybės romams buvo pašalinti iš bendrojo lavinimo mokymo įstaigų sistemos ir priimti į „specialiąsias“ mokyklas, skirtas turintiesiems mokymosi sunkumų. Romų vaikai paskirti į „specialiąsias“ mokyklas remiantis testu, naudojamu protiniams gebėjimams patikrinti. Nors ši praktika akivaizdžiai „neutrali“, dėl testų pobūdžio romų vaikams tapo savaime sudėtingiau pasiekti patenkinamą rezultatą ir patekti į bendrojo lavinimo mokymo įstaigų sistemą. EŽTT pareiškė, kad tai įrodyta, remdamasis statistiniais duomenimis, iš kurių matyti, jog „specialiosiose“ mokyklose besimokančių romų kilmės mokinių dalis labai didelė. Ieškovų pateikti jų konkretaus geografinio regiono duomenys rodė, kad 50–56 proc. specialiųjų mokyklų mokinių buvo romai, tačiau jie sudarė tik apie 2 proc. visų besimokančių gyventojų. Iš valstybinių šaltinių gauti duomenys rodė, kad visoje šalyje specialiąsias mokyklas lankė 50–90 proc. romų. EŽTT nusprendė, kad nors duomenys buvo netikslūs, buvo atskleista, kad tokių romų vaikų skaičius „neproporcingai didelis“, atsižvelgiant į tai, kokią gyventojų dalį jie sudaro⁶⁹⁵.

Pavyzdys. Byloje *Abdu prieš Bulgariją*⁶⁹⁶ ieškovas ir jo draugas, abu Sudano piliečiai, įsivėlė į muštynes su dviem Bulgarijos jaunuoliais. Kaip teigia ieškovas, juos užpuolė tie du jauni vyrai, kurie juos žodžiu įžeidė rasistinėmis pastabomis. Byla prieš užpuolikus buvo nutraukta remiantis tuo, kad buvo neįmanoma tiksliai nustatyti, kas buvo muštynių iniciatoriai ir kokie buvo jų motyvai. Valdžios institucijos neapklausė liudytojų ir neiškvotė tariamų užpuolikų apie galimus rasistinius jų veiksmų motyvus. EŽTT nustatė, kad valdžios institucijos turėjo įrodymų dėl galimo rasistinio motyvo ir dėl jo neatliko veiksmingo tyrimo. Savo sprendime EŽTT nurodė nacionalines ir tarptautines ataskaitas dėl rasistinio smurto Bulgarijoje, iš kurių matyti, kad Bulgarijos valdžios institucijos apskritai nenagrinėjo rasistinio tų bylų pobūdžio.

Atrodo, jog gali būti įmanoma įrodyti, kad ginamoji grupė yra neproporcingai paveikta, net jeigu nėra jokių statistinių duomenų, tačiau turimi šaltiniai yra patikimi ir papildantys šią analizę.

694 2007 m. lapkričio 13 d. EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00.

695 Ten pat, 18 ir 196–201 punktai.

696 2014 m. kovo 11 d. EŽTT sprendimas *Abdu prieš Bulgariją*, Nr. 26827/08.

Pavyzdys. Byla *Opuz prieš Turkiją* susijusi su asmeniu ir šeiminio smurto istorija – asmuo keletą kartų žiauriai elgėsi su savo žmona ir jos motina ir galiausiai nužudė motiną⁶⁹⁷. EŽTT pareiškė, kad valstybė nesugebėjo apsaugoti ieškovės ir jos motinos nuo nežmoniško ir žeminančio elgesio, taip pat motinos gyvybės. Teismas taip pat nurodė, kad valstybė diskriminavo ieškoves, nes jos negebėjimas suteikti tinkamą apsaugą pagrįstas tuo, kad jos yra moterys. Prie šios išvados Teismas priėjo iš dalies remdamasis įrodymais, kad šeiminio smurto aukomis daugiausia tampa moterys, ir skaičiais, kuriais parodoma, kad nacionaliniai teismai palyginti ribotai naudojami teise duoti įsakymus, kuriais siekiama apsaugoti smurto namuose aukas. Šioje byloje įdomu tai, kad EŽTT nebuvo pateikta jokių statistinių duomenų, kuriais būtų parodoma, kad šeiminio smurto aukomis daugiausia tampa moterys, ir iš tikrųjų buvo pažymėta, jog NVO „Amnesty International“ pareiškė, kad šiuo klausimu nėra jokių patikimų duomenų. Tačiau EŽTT buvo pasirengęs pritarti „Amnesty International“, gerbiamos nacionalinės NVO ir JT Moterų diskriminacijos panaikinimo komiteto vertinimo išvadai, kad Turkijoje smurtas prieš moteris yra didžiulė problema.

Atkreipkite dėmesį į tai, kad statistiniai duomenys ne visada gali būti reikalingi netiesioginės diskriminacijos atvejams įrodyti. Tai, ar ieškiniui įrodyti reikia statistinių duomenų, priklauso nuo bylos faktų. Kalbant konkrečiau, gali pakakti įrodymų, susijusių su kitų tai pačiai saugomai kategorijai priklausančių asmenų praktika arba įsitikinimais.

Pavyzdys. Byla *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją*⁶⁹⁸ susijusi su tuo, kad tam tikrose mokyklose įsteigtos klasės, kurių mokymo programa yra silpnesnė, palyginti su įprastomis klasėmis. Pareikšta, kad šiose klasėse mokėsi neproporcingai daug moksleivių romų, todėl tai buvo netiesioginė diskriminacija dėl etninės priklausomybės. Vyriausybė tvirtino, kad šios klasės buvo sudarytos kroatų kalbos žinių pagrindu, ir moksleivis, pasiekęs pakankamą kalbos mokėjimo lygį, perkeliamas į pagrindines klases. EŽTT nusprendė, kad, kitaip nei *D. H.* byloje, vien statistinių duomenų nepakanka diskriminacijai preziumuoti. Mokykloje romai sudarė 44 proc., o 73 proc. mokėsi klasėje, kurioje buvo tik romai. Kitoje mokykloje romai sudarė 10 proc., o 36 proc.

697 2009 m. birželio 9 d. EŽTT sprendimas *Opuz prieš Turkiją*, Nr. 33401/02.

698 2010 m. kovo 16 d. EŽTT sprendimas *Oršuš ir kiti prieš Kroatiją* [DK], Nr. 15766/03, 152–153 punktai.

mokėsi klasėje, kurioje buvo tik romai. Tai patvirtino, kad nebuvo jokios bendros politikos automatiškai perkelti romus į atskiras klases. Tačiau EŽTT pareiškė, kad buvo įmanoma nustatyti netiesioginės diskriminacijos atvejį nesiremiant statistiniais duomenimis. Šiuo atveju faktas tas, kad priemonė, t. y. vaikų mokymas atskirose klasėse, atsižvelgiant į tai, kad jų kroatų kalbos žinios nepakankamos, buvo taikoma moksleiviams romams. Todėl buvo preziumuotas skirtingas požiūris.

Taip pat svarbu pažymėti, kad duomenis ir statistiką galima palyginti, tik jei jie yra turimi. Atsižvelgdama į tai, Komisija, **remdamasi ES teise**, 2014 m. kovo mėn. paskelbė rekomendaciją⁶⁹⁹, kurioje didžiausias dėmesys skiriamas darbo užmokesčio skaidrumui. Rekomendacija siekiama pasiūlyti valstybėms narėms priemones, kuriomis sudaromos palankesnės sąlygos užtikrinti darbo užmokesčio skaidrumą įmonėse, pavyzdžiui, be kita ko, geresnių sąlygų darbuotojams gauti informaciją apie darbo užmokestį sudarymas arba reikalavimo teikti informaciją apie darbo užmokestį nustatymas ir lyties požiūriu nešališkos pareigybių klasifikacijos sistemos sukūrimas.

ESTK taip pat teigia, kad chartijos šalys turi skatinti teigiamas darbo užmokesčio skirtumo mažinimo priemones, įskaitant priemones, kuriomis gerinama su darbo užmokesčiu susijusių statistinių duomenų kokybė ir didinama jų aprėptis⁷⁰⁰.

6.4. ES nediskriminavimo teisės įgyvendinimas

Pagrindiniai faktai

- Kovos su diskriminacija teisė gali būti įgyvendinama inicijuojant civilinį, administracinį ar baudžiamąjį procesą prieš tariamą diskriminacijos vykdytoją.
- Taikomos sankcijos turi būti veiksmingos, proporcingos ir atgrasomos; tačiau valstybės narės gali laisvai pasirinkti iš įvairių tinkamų priemonių.

699 2014 m. kovo 7 d. Europos Komisijos rekomendacija [2014/124/ES](#) dėl vienodo vyrų ir moterų darbo užmokesčio principo stiprinimo didinant skaidrumą, OL L 69, 2014 3 8.

700 ESTK išvados XVII-2 (2005 m.), Čekijos Respublika.

Kovos su diskriminacija teisės nuostatos gali būti įgyvendinamos inicijuojant civilinę, administracinę ar baudžiamąją bylą. Civilinėje byloje nuo diskriminacijos nukentėjęs asmuo gali gauti kompensaciją už patirtą žalą, o baudžiamosios bylos tikslas – nubauti diskriminacijos vykdytojus pagal baudžiamąją teisę.

Pagal ES teisę nediskriminavimo direktyvomis reikalaujama, kad valstybės narės sukurtų teismines ir (arba) administracines procedūras, kurias taikant asmenys galėtų įgyvendinti savo teises, nustatytas lygybės direktyvose⁷⁰¹. Be to, nustatyta, kad sankcijos, kurios gali apimti kompensacijos mokėjimą nukentėjusiajam, turi būti veiksmingos, proporcingos ir atgrasomos⁷⁰². ESTT yra keletą kartų pabrėžęs, kad reikia veiksmingų sankcijų, nes jos yra svarbi sulaikymo nuo diskriminacijos ir baudimo už ją priemonė. Sankcijų griežtumas turi atitikti pažeidimų sunkumo laipsnį. Tačiau Užimtumo lygybės direktyvoje nenumatyta konkreti sankcija; ja valstybėms narėms paliekama laisvė pasirinkti iš įvairių sprendimų, tinkamų jos tikslui pasiekti⁷⁰³. Vis dėlto jeigu valstybė narė pasirenka bausti už diskriminaciją priteisiant mokėti kompensaciją, ji turi būti tinkama patirtos žalos atžvilgiu, todėl ji turi būti didesnė nei vien nominali kompensacija, kad būtų užtikrintas jos veiksmingumas ir atgrasantis poveikis.

Taikomos sankcijos turi būti veiksmingos, proporcingos ir atgrasomos net tais atvejais, kai nėra nustatomos tapatybės nukentėjusiojo⁷⁰⁴. Tai reiškia, kad ES požiūris į teisių gynimo priemones neapsiriboja tradiciniu, atskiromis teisėmis grindžiamu teisiniu požiūriu.

Kai kuriais atvejais, siekiant užtikrinti tinkamą teisinę apsaugą nuo diskriminacijos, gali reikėti taikyti baudžiamąsias priemones.

701 Užimtumo lygybės direktyvos 9 straipsnio 1 dalis, Lyčių lygybės direktyvos (nauja redakcija) 17 straipsnio 1 dalis, Direktyvos, įgyvendinančios vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo, 8 straipsnio 1 dalis, Rasinės lygybės direktyvos 7 straipsnio 1 dalis.

702 Užimtumo lygybės direktyvos 17 straipsnis, Rasinės lygybės direktyvos 15 straipsnis.

703 1984 m. balandžio 9 d. ESTT sprendimas *Sabine von Colson ir Elisabeth Kamann prieš Land Nordrhein-Westfalen*, 14/83.

704 2013 m. balandžio 25 d. ESTT sprendimas *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, C-81/12, 36 punktas, 2008 m. liepos 10 d. ESTT sprendimas *Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV*, C-54/07, 23–25 punktai.

Pavyzdys. Byloje *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*⁷⁰⁵ (aptariama 4.1, 5.3 ir 6.1 skirsniuose), susijusioje su diskriminacinėmis futbolo klubo valdytojo pastabomis, ESTT nusprendė, kad tik simbolinė sankcija negali būti laikoma suderinama su reikalavimu, kad sankcijos turi būti veiksmingos, proporcingos ir atgrasomos. Tačiau nacionalinis teismas turi nustatyti, ar bylos aplinkybėmis rašytinis įspėjimas atitinka kriterijus. ESTT taip pat pabrėžė, kad diskriminacijos atvejais kiekviena atskira nacionalinės teisės nuostatose numatyta teisių gynimo priemonė turėtų atitikti veiksmingumo, proporcingumo ir atgrasomumo kriterijus.

Pavyzdys. Byloje *María Auxiliadora Arjona Camacho prieš Securitas Seguridad España, SA*⁷⁰⁶ nacionalinis procesas susijęs su baudinių nuostolių priteisimu Arjonai Camacho po jos atleidimo iš darbo, pripažinto diskriminacija dėl lyties. ESTT nusprendė, kad kompensacija turi visiškai padengti patirtus nuostolius ir žalą. Tačiau pagal Vienodo požiūrio direktyvą baudiniai nuostoliai, viršijantys tai, kas būtina patirtai žalai visiškai atlyginti, ir laikytini baudžiamąja sankcija, yra leistini, bet nėra reikalaujami.

Pagal EŽTK reikalaujama, kad valstybės suteiktų ieškovams galimybę užtikrinti tinkamą ir pakankamą nacionalinių teismų sprendimų vykdymą. Todėl negebėjimas užtikrinti sprendimo vykdymą gali būti laikomas EŽTK pažeidimu.

Pavyzdys. Byloje *García Mateos prieš Ispaniją*⁷⁰⁷ buvo atsisakyta patenkinti ieškovės prašymą sutrumpinti jos darbo laiką, kad ji galėtų prižiūrėti savo sūnų. Ispanijos Konstitucinis Teismas patvirtino, kad ieškovė buvo diskriminuojama dėl lyties, ir perdavė ieškovės bylą Darbo teismui, kuris ją taip pat atmetė. Vėliau Konstitucinis Teismas nustatė, kad nebuvo tinkamai užtikrintas jo ankstesnio sprendimo vykdymas, ir Darbo teismo priimtą antrąjį sprendimą paskelbė niekiniu. Tačiau Konstitucinis Teismas nusprendė, kad perduoti bylą žemesnės instancijos teismui nereikėjo, nes per tą laiką ieškovės sūnui suėjo šešeri metai, tad naujas sprendimas būtų beprasmis. Teismas taip pat pažymėjo, kad atitinkamuose nacionalinės teisės aktuose

705 2013 m. balandžio 25 d. ESTT sprendimas *Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*, C-81/12.

706 2015 m. gruodžio 17 d. ESTT sprendimas *María Auxiliadora Arjona Camacho prieš Securitas Seguridad España, SA*, C-407/14.

707 2013 m. vasario 19 d. EŽTT sprendimas *García Mateos prieš Ispaniją*, Nr. 38285/09.

kompensacijos priteisimas nėra numatytas. EŽTT pabrėžė, kad, nepaisant dviejų ieškovei palankių sprendimų, nacionalinis teismas nepriteisė žalos atlyginimo, ir nustatė, kad buvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis kartu su 14 straipsniu.

Pavyzdys. Byloje *Hulea prieš Rumuniją*⁷⁰⁸ ieškovei atsisakyta suteikti vaiko priežiūros atostogas. Konstitucinis Teismas nusprendė, kad svarstoma teisės akto nuostata buvo pažeisti nediskriminavimo dėl lyties principai, bet atsisakė skirti jam kompensaciją. EŽTT nustatė, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu, nes Konstitucinis Teismas nepateikė pakankamai argumentų, kodėl nusprendė nepriteisti kompensacijos.

Be to, EŽTT sprendimo, kuriuo konstatuojamas EŽTK pažeidimas, nevykdymas gali būti laikomas nauju Konvencijos pažeidimu.

Pavyzdys. Byloje *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą*⁷⁰⁹ trys ieškovai skunde nurodė, kad, nepaisant ankstesnių jiems palankių EŽTT sprendimų, Lietuva nepanaikino teisės akto, pagal kurį buvusiems KGB darbuotojams draudžiama dirbti tam tikrose privačiojo sektoriaus srityse⁷¹⁰. Dėl trečiojo ieškovo EŽTT pažymėjo, kad nacionaliniai teismai pripažino, jog jo atleidimas prieštarauja Konvencijai, ir aiškiai pareiškė, kad kol įstatymas dėl KGB galioja, jo grąžinimo į darbą klausimas negali būti palankiai išspręstas. Atsižvelgiant į tą pareiškimą ir argumentų trūkumą, valstybė įtikinamai neįrodė, kad nacionalinių teismų nuoroda į įstatymą dėl KGB nebuvo lemiamas veiksnys, sudarantis teisinį pagrindą, kuriuo remiantis ieškovo reikalavimas grąžinti jį į darbą buvo atmestas. Todėl buvo nustatyta, kad buvo pažeistas EŽTK 14 straipsnis kartu su 8 straipsniu. Tačiau EŽTT nusprendė, kad pirmasis ir antrasis ieškovai įtikinamai neįrodė, jog buvo diskriminuojami po to, kai EŽTT priėmė sprendimus jų ankstesnėje byloje. Pirmasis ieškovas buvo bedarbis dėl pateisinamų priežasčių, tiksliau sakant, dėl to, kad neturėjo reikiamos kvalifikacijos, o antrasis niekada nemėgino įsidarbinti kitame privačiame sektoriuje.

708 2012 m. spalio 2 d. EŽTT sprendimas *Hulea prieš Rumuniją*, Nr. 33411/05.

709 2015 m. birželio 23 d. EŽTT sprendimas *Sidabras ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 50421/08 ir 56213/08.

710 2004 m. liepos 27 d. EŽTT sprendimas *Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą*, Nr. 55480/00 ir 59330/00, ir 2005 m. balandžio 7 d. EŽTT sprendimas *Rainys ir Gasparavičius prieš Lietuvą*, Nr. 70665/01 ir 74345/01.

Be to, kalbant apie teisę į gyvybę ir laisvę nuo kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio ar baudimo, EŽTK 2 ir 3 straipsniuose taip pat nustatyta valstybės pareiga veiksmingai ištirti kaltinimus netinkamu elgesiu, įskaitant kaltinimus, kad netinkamas elgesys pats savaime buvo diskriminacinis, pavyzdžiui, dėl rasizmo⁷¹¹. Šis klausimas aptariamas [2.6 skirsnyje](#), skirtame nusikaltimams dėl neapykantos.

711 2009 m. kovo 10 d. EŽTT sprendimas *Turan Cakir prieš Belgiją*, Nr. 44256/06.

Teismų praktika

Rinktinės Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo bylos

Lygybė ir nediskriminavimas

EŽTT

Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją [DK], Nr. 60367/08 ir 961/11, 2017 m. (įkalinimo iki gyvos galvos bausmės skyrimas)

Pichkur prieš Ukrainą, Nr. 10441/06, 2013 m. (nuo gyvenamosios vietos priklausomas pensijos mokėjimas)

Savez crkava „Riječ života“ ir kiti prieš Kroatiją, Nr. 7798/08, 2010 m. (atsisakymas suteikti religinei bendruomenei tam tikras teises)

ESTT

Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL ir kiti prieš Conseil des ministres [DK], C-236/09, 2011 m. (vyrų ir moterų socialinio draudimo įmokų ir išmokų mokėjimo aplinkybių skirtumai)

Servet Kamberaj prieš Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) ir kt. [DK], C-571/10, 2012 m. (atsisakymas skirti būsto paramą trečiųjų šalių piliečiams)

Tiesioginė diskriminacija

EŽTT

Burden prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 13378/05, 2008 m. (atsakymas atleisti kartu gyvenančius tų pačių tėvų palikuonis nuo paveldėto turto mokesčio)

Guberina prieš Kroatiją, Nr. 23682/13, 2016 m. (diskriminacinis požiūris į ieškovą dėl jo vaiko negalios)

ESTK

Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) prieš Italiją, skundas Nr. 91/2013, 2015 m. (gydytojų, kurie nepareiškė atsisakantys teikti aborto paslaugas dėl įsitikinimų, diskriminavimas)

ESTT

Debra Allonby prieš Accrington & Rossendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional and Secretary of State for Education and Employment, C-256/01, 2004 m. (skirtingos darbo sąlygos dėl darbo išorės įmonėje)

Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres, C-267/12, 2013 m. (tik susituokusiems darbuotojams suteikiamų lengvatų netaikymas civilinį solidarumo paktą sudariusiems tos pačios lyties partneriams)

P prieš S ir Cornwall County Council, C-13/94, 1996 m. (atleidimas iš darbo po lyties pakeitimo)

S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law [DK], C-303/06, 2008 m. (nepalankių sąlygų taikymas darbuotojai, kuri yra neįgalaus vaiko motina)

Sarah Margaret Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions, C-423/04, 2006 m. (amžius, nuo kurio įgyjama teisė gauti senatvės pensiją, transmoters atveju)

Tadao Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen [DK], C-267/06, 2008 m. (našlių pensijos neskryrimas civilinę partnerystę sudariusiems partneriams)

Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern, C-356/12, 2014 m. (nevienodos sąlygos, taikomos skirtingų kategorijų vairuotojo pažymėjimams)

Netiesioginė diskriminacija

EŽTT

D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. (romų vaikų mokymas specialiosiose mokyklose)

ESTK

European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją, skundas Nr. 81/2012, 2013 m. (autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų ir suaugusiųjų švietimui skirtos ribotos valstybės lėšos)

ESTT

„CHEZ Razpredelenie Bulgaria“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 2015 m. (elektros skaitiklių įrengimas rajone, kuriame gyvena romai)

Isabel Elbal Moreno prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social, Tesorería General de la Seguridad Social, C-385/11, 2012 m. (apribota ne visą darbo laiką dirbančio darbuotojo teisė į pensiją)

Johann Odar prieš Baxter Deutschland GmbH, C-152/11, 2012 m. (pagal socialinį planą negalią turintiems darbuotojams mokama lanksti išėitinė kompensacija)

Daugialypė ir tarpsektorinė diskriminacija

EŽTT

B. S. prieš Ispaniją, Nr. 47159/08, 2012 m. (pareigos atlikti nuodugnų kaltinimų dėl netinkamo policijos elgesio tyrimą nevykdymas)

Carvalho Pinto de Sousa Morais prieš Portugaliją [DK], Nr. 17484/15, 2017 m. (diskriminacinis sprendimas sumažinti kompensaciją, mokėtiną 50 metų moteriai už medicininę klaidą)

S. A. S. prieš Prancūziją [DK], Nr. 43835/11, 2014 m. (draudimas dėvėti veidą dengiantį apdangalą)

ESTT

David L. Parris prieš Trinity College Dublin ir kitus, C-443/15, 2016 m. (maitintojo netekimo išmokos mokėjimas tos pačios lyties registruotam partneriui)

Priekabiavimas ir nurodymas diskriminuoti

EŽTT

Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją [DK], Nr. 43370/04, 18454/06 ir 8252/05, 2012 m. (priekabiavimas prie mokinių)

Đorđević prieš Kroatiją, Nr. 41526/10, 2012 m. (priekabiavimas prie neįgalaus vyro ir jo motinos)

ESTT

Carina Skareby prieš Europos Komisiją, F-42/10, 2012 m. (vadovo psichologinis priekabiavimas)

CQ prieš Europos Parlamentą, F-12/13, 2014 m. (psichologinis priekabiavimas)

CQ prieš Europos Parlamentą, F-52/05, 2008 m. (psichologinis priekabiavimas)

S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law [DK], C-303/06, 2008 m. (nepalankių sąlygų taikymas darbuotojai, kuri yra neįgalaus vaiko motina)

Konkrečios priemonės

EŽTT

Çam prieš Turkiją, Nr. 51500/08, 2016 m. (atsisakymas priimti į mokyklą mokinį dėl jo regėjimo negalios)

Horváth ir Kiss prieš Vengriją, Nr. 11146/11, 2013 m. (romų vaikų mokymas specialiosiose mokyklose)

ESTK

The Central Association of Carers in Finland prieš Suomiją, skundas Nr. 71/2011, 2012 m. (pagyvenusiems asmenims teikiamų ilgalaikės slaugos paslaugų kainodaros sistema Suomijoje)

ESTT

Eckhard Kalanke prieš Freie Hansestadt Bremen, C-450/93, 1995 m. (pirmenybės teikimas kandidatėms moterims skiriant eiti pareigas arba jas paaukštinant)

Hellmut Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen, C-409/95, 1997 m. (pirmenybės teikimas kandidatėms moterims skiriant eiti pareigas arba jas paaukštinant)

Katarina Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist, C-407/98, 2000 m. (pirmenybės teikimas kandidatėms moterims skiriant eiti pareigas arba jas paaukštinant)

Maurice Leone ir Blandine Leone prieš Garde des Sceaux, ministre de la Justice ir Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales, C-173/13, 2014 m. (tarnautojų moterų ankstyvas išėjimas į pensiją)

Neapykantos nusikaltimas / neapykantą kurstanti kalba

EŽTT

Delfi AS prieš Estiją [DK], Nr. 64569/09, 2015 m. (internetinio naujienų portalo atsakomybė už įžeidžiamus anoniminius trečiųjų šalių komentarus)

Halime Kiliç prieš Turkiją, Nr. 63034/11, 2016 m. (smurtas šeimoje)

Identoba ir kiti prieš Gruziją, Nr. 73235/12, 2015 m. (homofobiniai išpuoliai prieš LGBT asmenų susirinkimo dalyvius)

M'Bala M'Bala prieš Prancūziją (sprendimas), Nr. 25239/13, 2015 m. (neapykantos ir antisemitizmo reiškimas)

Perinçek prieš Šveicariją [DK], Nr. 27510/08, 2015 m. (Osmanų imperijos vykdyto armėnų tautos genocido neigimas)

Škorjanec prieš Kroatiją, Nr. 25536/14, 2017 m. (smurtas dėl rasistinių priešasčių)

Virabyan prieš Armėniją, Nr. 40094/05, 2012 m. (blogas elgesys dėl politinių įsitikinimų)

Mažiau palankaus požiūrio pateisinimas

ESTT

Abercrombie & Fitch Italia Srl prieš Antonino Bordonaro, C-143/16, 2017 m. (automatinis darbo sutarties nutraukimas, kai darbuotojui sukanka 25 metai)

Asma Bougnaoui ir Association de défense des droits de l'homme (ADDH) prieš Micropole SA [DK], C-188/15, 2017 m. (musulmoniškos skaros ryšėjimas darbe)

Marguerite Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary, 222/84, 1986 m. (atsisakymas pratęsti policijos pareigūnės darbo sutartį ir mokyti ją naudotis šaunamaisiais ginklais)

Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo, C-416/13, 2014 m. (30 metų amžiaus riba, taikoma įdarbinant vietos policijos pareigūnus)

Silke-Karin Mahlburg prieš Land Mecklenburg-Vorpommern, C-207/98, 2000 m. (nėščių moterų darbo sąlygoms taikomi apribojimai)

Tanja Kreil prieš Bundesrepublik Deutschland, C-285/98, 2000 m. (moterų galimybių eiti karines pareigas, susijusias su ginklų naudojimu, apribojimas)

Ute Kleinsteuber prieš Mars GmbH, C-354/16, 2017 m. (ne visą darbo laiką dirbančių darbuotojų ankstyvos senatvės pensijos apskaičiavimas)

Užimtumas

EŽTT

Danilenkov ir kiti prieš Rusiją, Nr. 67336/01, 2009 m. (priekabiavimas darbo vietoje dėl narystės profesinėje sąjungoje)

I. B. prieš Graikiją, Nr. 552/10, 2013 m. (ŽIV užsikrėtusio darbuotojo atleidimas iš darbo)

ESTT

Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 m. (futbolo klubo finansų valdytojo homofobinės pastabos)

C., C-122/15, 2016 m. (papildomas pajamų iš senatvės pensijos mokestis)

Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres, C-267/12, 2013 m. (tik santuokas sudarantiems darbuotojams suteikiamų specialių lengvatų netaikymas civilinį solidarumo paktą sudarantiems partneriams)

J. J. de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën, C-548/15, 2016 m. (profesinio mokymo išlaidų apmokestinimas)

Jennifer Meyers prieš Adjudication Officer, C-116/94, 1995 m. (vienių motinų ar vienių tėvų teisių gauti šeimai skirtą kreditą apskaičiavimo metodas)

Julia Schnorbus prieš Land Hessen, C-79/99, 2000 m. (pirmenybės teikimas kandidatams vyrams, atlikusiems karinę tarnybą, atrenkant mokymo dalyvius)

Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg, C-147/08, 2011 m. (papildomos senatvės pensijos, skiriamos tik susituokusioms poroms)

Nadežda Riežniece prieš Žemkopības ministrija ir Lauku atbalsta dienests, C-7/12, 2013 m. (atleidimas iš darbo po vaiko priežiūros atostogų)

Gerovė ir socialinė apsauga

EŽTT

Andrle prieš Čekijos Respubliką, Nr. 6268/08, 2011 m. (vyrams ir moterims taikomas skirtingas išėjimo į pensiją amžius)

Bah prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 56328/07, 2011 m. (atsisakymas suteikti būsto pašalpą dėl imigracijos statuso)

Gouri prieš Prancūziją (sprendimas), Nr. 41069/11, 2017 m. (invalidumo išmoka, priklausanti nuo gyvenamosios vietos)

Stummer prieš Austriją [DK], Nr. 37452/02, 2011 m. (kalėjime atliekamas darbas)

ESTT

Anita Cristini prieš Société nationale des chemins de fer français, 32/75, 1975 m. (atsisakymas išduoti kelionės korteles didelėms šeimoms dėl užsienio šalies pilietybės)

Elodie Giersch ir kiti prieš État du Grand-Duché de Luxembourg, C-20/12, 2013 m. (finansinė parama aukštojo mokslo studijoms, skiriama priklausomai nuo gyvenamosios vietos)

Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen prieš Jovanna García-Nieto ir kt., C-299/14, 2016 m. (atsisakymas mokėti išmokas pragyvenimui per pirmuosius tris gyvenimo Vokietijoje mėnesius)

X., C-318/13, 2014 m. (vyrams ir moterims mokama skirtingo lygio invalidumo išmoka)

Teisė į mokslą

EŽTT

Çam prieš Turkiją, Nr. 51500/08, 2016 m. (muzikos mokyklos atsisakymas priimti studentę dėl jos regos negalios)

Ponomaryovi prieš Bulgariją, Nr. 5335/05, 2011 m. (užsieniečiams taikomi mokesčiai už mokslą mokykloje)

ESTT

Europos Bendrijų Komisija prieš Austrijos Respubliką, C-147/03, 2005 m. (Austrijoje ir užsienio šalyse išduotų diplomų turėtojų priėmimas į universitetą)

Donato Casagrande prieš Landeshauptstadt München, 9/74, 1974 m. (mokslui skirtos dotacijos)

Laurence Prinz prieš Region Hannover ir Philipp Seeberger prieš Studentenwerk Heidelberg, sujungtos bylos C-523/11 ir C-585/11, 2013 m. (mokslui skirtos dotacijos)

Mohamed Ali Ben Alaya prieš Bundesrepublik Deutschland, C-491/13, 2014 m. (atsisakymas įleisti studentą iš trečiosios šalies)

Galimybės naudotis tiekiamomis prekėmis ir teikiamomis paslaugomis, įskaitant būstą

EŽTT

Hunde prieš Nyderlandus (sprendimas), Nr. 17931/16, 2016 m. (atsisakymas suteikti pastogę ir socialinę paramą asmeniui, kurio prieglobsčio prašymas nebuvo patenkintas)

Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2), Nr. 41138/98 ir 64320/01, 2005 m. (teisė į būstą)

Vrontou prieš Kiprą, Nr. 33631/06, 2015 m. (diskriminacinis atsisakymas išduoti pabėgėlio kortelę)

ESTK

Conference of European Churches (CEC) prieš Nyderlandus, skundas Nr. 90/2013, 2014 m. (pareiga suteikti būstą vaikams ir suaugusiesiems migrantams)

European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) prieš Nyderlandus, skundas Nr. 86/2012, 2014 m. (neteisėtoje padėtyje esančių suaugusių migrantų galimybė gauti skubią pagalbą)

ESTT

„CHEZ Razpredelenie Bulgaria“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 2015 m. (elektros skaitiklių įrengimas rajone, kuriame gyvena romai)

Servet Kamberaj prieš Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) ir kt. [DK], C-571/10, 2012 m. (atsisakymas skirti būsto paramą trečiųjų šalių piliečiams)

Teisė kreiptis į teismą**EŽTT**

Anakomba Yula prieš Belgiją, Nr. 45413/07, 2009 m. (ribota teisinė pagalba neteisėtiems migrantams)

Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2), Nr. 41138/98 ir 64320/01, 2005 m. (ieškovų gyvenimo sąlygos)

Paraskeva Todorova prieš Bulgariją, Nr. 37193/07, 2010 m. (atsisakymas sustabdyti baudmės vykdymą asmeniui dėl to, kad jis yra romų kilmės)

Teisė į privatų ir šeimos gyvenimą**EŽTT**

A. H. ir kiti prieš Rusiją, Nr. 6033/13 ir 22 kiti pareiškimai, 2017 m. (JAV piliečių vaikų iš Rusijos įvaikinimas)

Kacper Nowakowski prieš Lenkiją, Nr. 32407/13, 2017 m. (ribotas ieškovo bendravimas su savo sūnumi dėl ieškovo neįgalumo)

Pajić prieš Kroatiją, Nr. 68453/13, 2016 m. (atsisakymas išduoti leidimą gyventi šalyje homoseksualiam partneriui)

Vallianatos ir kiti prieš Graikiją [DK], Nr. 29381/09 ir 32684/09, 2013 m. (nenumatyta galimybė tos pačios lyties poroms sudaryti civilinio solidarumo paktą)

X ir kiti prieš Austriją [DK], Nr. 19010/07, 2013 m. (vieno iš homoseksualios poros partnerių noras įsivaikinti savo partnerio vaiką)

ESTT

Malgožata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kt., C-391/09, 2011 m. (taisyklės, kuriomis reglamentuojama pavardžių rašyba valstybine kalba)

Pedro Manuel Roca Álvarez prieš Sesa Start España ETT SA, C-104/09, 2010 m. (atsisakymas suteikti tėvui atostogas dėl to, kad vaiko motina dirba savarankiškai)

Dalyvavimas politikoje

EŽTT

Partei Die Friesen prieš Vokietiją, Nr. 65480/10, 2016 m. (rinkimuose taikomos ribos)

Pilav prieš Bosniją ir Hercegoviną, Nr. 41939/07, 2016 m. (negalėjimas kandidatuoti prezidento rinkimuose dėl gyvenamosios vietos)

Baudžiamosios teisės klausimai

EŽTT

D. G. prieš Airiją, Nr. 39474/98, 2002 m., *Bouamar prieš Belgiją*, Nr. 9106/80, 1988 m. (nepilnamečių sulaukymas)

Martzaklis ir kiti prieš Graikiją, Nr. 20378/13, 2015 m. (ŽIV užsikrėtusių asmenų kalinimo sąlygos)

Stasi prieš Prancūziją, Nr. 25001/07, 2011 m. (blogas elgesys su ieškovu kalėjime dėl jo homoseksualumo)

ESTT

Aleksei Petruhhin prieš Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra [DK], C-182/15, 2016 m. (judėjimo laisve besinaudojančio ES piliečio išsiuntimas į trečiąją šalį)

Byla dėl Europos arešto orderio, išduoto dėl João Pedro Lopes Da Silva Jorge, vykdymo [DK], C-42/11, 2012 m. (arešto orderių nevykdymas)

Lytis

EŽTT

Andrieus prieš Čekijos Respubliką, Nr. 6268/08, 2011 m. (vyrams ir moterims taikomas skirtingas išėjimo į pensiją amžius)

Emel Boyraz prieš Turkiją, Nr. 61960/08, 2014 m. (moters atleidimas iš saugumo pareigūnės pareigų)

Konstantin Markin prieš Rusiją [DK], Nr. 30078/06, 2012 m. (kariškių vyrų vaiko priežiūros atostogų apribojimas)

Ünal Tekeli prieš Turkiją, Nr. 29865/96, 2004 m. (tėvų pavardžių perdavimas savo vaikams)

ESTT

Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL ir kiti prieš Conseil des ministres [DK], C-236/09, 2011 m. (su lytimi susiję rizikos veiksniai draudimo sutartyse)

C. D. prieš S. T. [DK], C-167/12, 2014 m. (atsisakymas suteikti motinystės atostogas moteriai, tapusiai motina pasinaudojant surogatinės motinystės paslaugomis)

Gabrielle Defrenne prieš Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena, 43/75, 1976 m. (darbuotojoms moterims mokamas mažesnis darbo užmokestis)

Kathleen Hill ir Ann Stapleton prieš The Revenue Commissioners ir Department of Finance, C-243/95, 1998 m. (darbo vietos dalijimosi sistema, kuri netiesiogiai nepalanki moterims)

Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthroponon Dikaiomaton, C-222/14, 2015 m. (vyro, kurio žmona bedarbė, teisė eiti vaiko priežiūros atostogų)

M. A. De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kt., C-343/92, 1994 m. (nedarbingumo išmoka, kuria moterys netiesiogiai diskriminuojamos)

Margaret Kenny ir kiti prieš Minister for Justice, Equality and Law Reform, Minister for Finance ir Commissioner of An Garda Síochána, C-427/11, 2013 m. (darbuotojoms moterims mokamas mažesnis darbo užmokestis)

Z. prieš A Government department ir The Board of Management of a Community School [DK], C-363/12, 2014 m. (atsisakymas suteikti motinystės atostogas moteriai, tapusiai motina pasinaudojant surogatinės motinystės paslaugomis)

Lytinė tapatybė

EŽTT

Hämäläinen prieš Suomiją [DK], Nr. 37359/09, 2014 m. (atsisakymas patenkinti ieškovės prašymą po lyties keitimo iš vyriškosios į moteriškąją operacijos atitinkamai pakeisti asmens kodą, jeigu jos santuoka nebus pakeista į civilinę partnerystę)

Van Kück prieš Vokietiją, Nr. 35968/97, 2003 m. (lyties keitimo operacijos ir hormonų terapijos išlaidų kompensavimas)

Y. Y. prieš Turkiją, Nr. 14793/08, 2015 m. (atsisakymas suteikti leidimą lyties keitimo operacijai)

ESTT

K. B. prieš National Health Service Pensions Agency et Secretary of State for Health, C-117/01, 2004 m. (įstatymas, pagal kurį našlio pensija transseksualams neskiriama)

Sarah Margaret Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions, C-423/04, 2006 m. (po lyties keitimo operacijos įgytos naujos lyties teisinis nepripažinimas)

Seksualinė orientacija

EŽTT

E. B. ir kiti prieš Austriją, Nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 ir 48779/07, 2013 m. (įrašų apie asmens teistumą išlaikymas po to, kai buvo nustatyta, jog baudžiamosios teisės nuostata prieštarauja Konstitucijai ir Konvencijai)

E. B. prieš Prancūziją [DK], Nr. 43546/02, 2008 m. (diskriminacija dėl seksualinės orientacijos įvaikinimo atveju)

Karner prieš Austriją, Nr. 40016/98, 2003 m. (homoseksualių porų diskriminacija nuomos teisių srityje)

O. M. prieš Vengriją, Nr. 9912/15, 2016 m. (prieglobsčio prašytojo gėjaus sulaukymas)

S. L. prieš Austriją, Nr. 45330/99, 2003 m. (vyrų savanoriškų lytinių santykių kriminalizavimas)

Schalk ir Kopf prieš Austriją, Nr. 30141/04, 2010 m. (tos pačios lyties porų teisė tuoktis)

Taddeucci ir McCall prieš Italiją, Nr. 51362/09, 2016 m. (atsisakymas išduoti leidimą gyventi šalyje tos pačios lyties porai)

ESTK

International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Kroatiją, skundas Nr. 45/2007, 2009 m. (homofobinės kalbos vartojimas mokomojoje medžiagoje)

ESTT

A ir kiti prieš Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie [DK], sujungtos bylos C-148/13–C-150/13, 2014 m. (prieglobsčio prašytojų seksualinė orientacija)

Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 m. (futbolo klubo valdytojo diskriminacinės pastabos)

Geoffrey Léger prieš Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes ir Etablissement français du sang, C-528/13, 2015 m. (nuolatinis homoseksualių vyrų kraujo donorystės draudimas)

Minister voor Immigratie en Asiel prieš X ir Y ir Z prieš Minister voor Immigratie en Asiel, sujungtos bylos C-199/12, C-200/12, C-201/12, 2013 m. (prieglobsčio prašytojų seksualinė orientacija)

Negalia

EŽTT

Glor prieš Šveicariją, Nr. 13444/04, 2009 m. (ieškovas buvo atleistas nuo karo tarnybos dėl negalios, bet vis tiek privalėjo mokėti mokesčius už karo tarnybos neatlikimą)

Guberina prieš Kroatiją, Nr. 23682/13, 2016 m. (atsisakymas atleisti nuo mokesčio įsigyjant naują nekilnojamąjį turtą, pritaikytą prie ieškovo sunkių negalią turinčio vaiko poreikių)

Pretty prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 2346/02, 2002 m. (teisė mirti)

Price prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 33394/96, 2001 m. (fizinę negalią turinčio asmens įkalinimas kameroje, nepritaikytoje prie jo poreikių)

ESTK

European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją, skundas Nr. 81/2012, 2013 m. (autizmo spektro sutrikimų turinčių vaikų švietimas)

ESTT

Fag og Arbejde (FOA) prieš Kommunernes Landsforening (KL), C-354/13, 2014 m. (nutukimas kaip negalia)

HK Danmark, veikianti Jette Ring vardu, prieš Dansk almennyttigt Boligselskab ir HK Danmark, veikianti Lone Skouboe Werge vardu, prieš Dansk Arbejdsgiverforening, veikiančią Pro Display A/S vardu, sujungtos bylos C-335/11 ir C-337/11, 2013 m. (atleidimas iš darbo, sąvoka „negalia“)

Z. prieš A Government department ir the Board of Management of a Community School [DK], C-363/12, 2014 m. (atsisakymas suteikti motinystės atostogas moteriai, tapusiai motina pasinaudojant surogatinės motinystės paslaugomis, sąvoka „negalia“)

Amžius

EŽTT

Bouamar prieš Belgiją, Nr. 9106/80, 1988 m. (nepilnamečių sulaikymas)

D. G. prieš Airiją, Nr. 39474/98, 2002 m. (nepilnamečių sulaikymas)

Schwizgebel prieš Šveicariją, Nr. 25762/07, 2010 m. (atsisakymas patenkinti prašymą leisti įvaikinti vaiką dėl amžiaus)

T. prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. (baudžiamoji byla prieš nepilnamečius)

V. prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 24888/94, 1999 m. (baudžiamoji byla prieš nepilnamečius)

ESTK

Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) prieš Norvegiją, skundas Nr. 74/2011, 2013 m. (tam tikro amžiaus sulaukusių darbuotojų atleidimas iš darbo darbdavio sprendimu)

ESTT

Dansk Industri (DI), veikianti Ajos A/S vardu, prieš Karsten Eigil Rasmussen jėdinius [DK], C-441/14, 2016 m. (išėitinė išmoka darbuotojams, turintiems teisę gauti senatvės pensiją)

Gorka Salaberria Sorondo prieš Academia Vasca de Policía y Emergencias [DK], C-258/15, 2016 m. (amžiaus riba, taikoma įdarbinant policijos pareigūną)

J. J. de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën, C-548/15, 2016 m. (teisė iš apmokestinamųjų pajamų atskaityti visas profesinio mokymo išlaidas tik asmenims iki 30 metų)

Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo, C-416/13, 2014 m. (amžiaus riba, taikoma įdarbinant policijos pareigūną)

Thomas Specht ir kiti prieš Land Berlin ir Bundesrepublik Deutschland, sujungtos bylos C-501/12–C-506/12, C-540/12 ir C-541/12, 2014 m. (valstybės tarnautojų darbo užmokesčio lygis, nustatomas atsižvelgiant į amžių įdarbinimo metu)

Werner Mangold prieš Rüdiger Helm [DK], C-144/04, 2005 m. (nacionaliniai teisės aktai, pagal kuriuos leidžiama sudaryti terminuotas darbo sutartis su vyresnio amžiaus darbuotojais)

Rasė, etninė priklausomybė, odos spalva ir priklausymas tautinei mažumai

EŽTT

Biao prieš Daniją [DK], Nr. 38590/10, 2016 m. (atsisakymas leisti Danijos piliečio žmonai iš Ganos susijungti su šeima Danijoje)

Boacă ir kiti prieš Rumuniją, Nr. 40355/11, 2016 m. (neišnagrinėtas skundas dėl diskriminacijos)

Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną [DK], Nr. 27996/06 ir 34836/06, 2009 m. (mažumų atstovų teisė kandidatuoti per rinkimus)

ESTK

European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Airiją, skundas Nr. 100/2013, 2015 m. (pakankamų apgyvendinimo vietų nesuteikimas keliautojams)

ESTT

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV, C-54/07, 2008 m. (diskriminacinis viešas darbdavio pareiškimas)

„CHEZ Razpredelenie Bulgaria“ AD prieš Komisija za zashtita ot diskriminatsia [DK], C-83/14, 2015 m. (elektros skaitiklių įrengimas nepasiekiamame aukštyje rajone, kurio gyventojų dauguma yra romai)

Pilietybė ar tautinė kilmė

EŽTT

Anakomba Yula prieš Belgiją, Nr. 45413/07, 2009 m. (teisinės pagalbos teikimo neteisėtiems migrantams apribojimas)

Andrejeva prieš Latviją [DK], Nr. 55707/00, 2009 m. (atsisakymas skirti ieškovei senatvės pensiją už jos darbo buvusioje Sovietų Sąjungoje metus iki 1991 m. dėl to, kad ji neturėjo Latvijos pilietybės)

C. prieš Belgiją, Nr. 21794/93, 1996 m. (už nusikalstamas veikas nuteistų užsieniečių išsiuntimas iš šalies)

Dhahbi prieš Italiją, Nr. 17120/09, 2014 m. (pagal Italijos išmokų šeimai sistemą trečiųjų šalių piliečiams taikomos mažiau palankios sąlygos, palyginti su ES darbuotojais)

Koua Poirrez prieš Prancūziją, Nr. 40892/98, 2003 m. (atsisakymas patenkinti prašymą skirti invalidumo išmoką dėl to, kad prašymo pateikėjas neturėjo Prancūzijos arba šalies, su kuria Prancūzija yra pasirašiusi abipusišką susitarimą, pilietybės)

Moustaquim prieš Belgiją, Nr. 12313/86, 1991 m. (už nusikalstamas veikas nuteistų užsieniečių išsiuntimas iš šalies)

Ponomaryovi prieš Bulgariją, Nr. 5335/05, 2011 m. (užsieniečių teisė į vidurinį išsilavinimą)

Rangelov prieš Vokietiją, Nr. 5123/07, 2012 m. (atsisakymas leisti užsieniečiui dalyvauti gydymo programoje)

Zeibek prieš Graikiją, Nr. 46368/06, 2009 m. (atsisakymas skirti ieškovei pensiją, mokamą visą gyvenimą kaip didelės šeimos motinai, dėl vieno iš jos vaikų pilietybės)

ESTT

Alfredo Rendón Marín prieš Administración del Estado [DK], C-165/14, 2016 m. (atsisakymas suteikti leidimą gyventi šalyje ieškovui, kuris yra trečiosios šalies pilietis, o jo sūnus – ES pilietis)

Europos Komisija prieš Vengriją, C-392/15, 2017 m. (draudimas kitų valstybių narių piliečiams verstis notaro profesija)

Europos Komisija prieš Nyderlandų Karalystę, C-508/10, 2012 m. (mokesčiai, kuriuos turi mokėti ne ES piliečiai už leidimų gyventi šalyje išdavimą)

Ian William Cowan prieš Trésor public, 186/87, 1989 m. (nuo užpuolimo nukentėjusiems asmenims valstybės mokama kompensacija)

Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department, C-200/02, 2004 m. (nepilnamečio ES piliečio teisė gyventi ES su savo tėvais, kurie yra trečiosios šalies piliečiai)

Roman Angonese prieš Cassa di Risparmio di Bolzano SpA, C-281/98, 2000 m. (darbdavio reikalavimas, kad įdarbinimo konkurse dalyvauti pageidaujantys asmenys gautų vietos valdžios institucijos išduodamą dvikalbystės pažymėjimą)

Servet Kamberaj prieš Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) ir kt. [DK], C-571/10, 2012 m. (atsisakymas skirti būsto paramą trečiųjų šalių piliečiams)

Religija ar tikėjimas

EŽTT

Alujer Fernandez ir Caballero García prieš Ispaniją (sprendimas), Nr. 53072/99, 2001 m. (Baptistų bažnyčios nariai negali dalį pajamų mokesčio tiesiogiai skirti savo bažnyčios finansinei paramai)

Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją [DK], Nr. 27417/95, 2000 m. (atsisakymas leisti atlikti ritualinį gyvūnų skerdimą)

Ebrahimian prieš Prancūziją, Nr. 64846/11, 2015 m. (darbo sutarties neatnaujinimas dėl musulmoniškos skaros dėvėjimo)

Eweida ir kiti prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 ir 36516/10, 2013 m. (diskriminacija darbe dėl religijos)

Izzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją [DK], Nr. 62649/10, 2016 m. (atsisakymas teikti viešąją paslaugą asmenims, išpažįstantiems alevizmo tikėjimą)

Milanović prieš Serbiją, Nr. 44614/07, 2010 m (valdžios institucijų neatliktas nusikaltimo motyvų tyrimas)

O'Donoghue ir kiti prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 34848/07, 2010 m. (nuostatos, pagal kurias reikalaujama, kad norintys tuoktis užsieniečiai, išskyrus tuos, kurie pageidauja tuoktis Anglikonų bažnyčioje, mokėtų didelius mokesčius už leidimą tuoktis)

S. A. S. prieš Prancūziją [DK], Nr. 43835/11, 2014 m. (nuostatos, pagal kurias draudžiama viešose vietose dėvėti dengiantį apdarą)

Vojnity prieš Vengriją, Nr. 29617/07, 2013 m. (teisių bendrauti su vaiku atėmimas iš ieškovo dėl jo bandymų įskiepyti vaikui savo religinius įsitikinimus)

ESTT

Asma Bougnaoui ir Association de défense des droits de l'homme (ADDH) prieš Micropole SA [DK], C-188/15, 2017 m. (atleidimas iš darbo dėl musulmoniškos skaros dėvėjimo)

Samira Achbita ir Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš G4S Secure Solutions NV [DK], C-157/15, 2017 m. (atleidimas iš darbo dėl musulmoniškos skaros dėvėjimo)

Kalba

EŽTT

Byla, „susijusi su tam tikrais teisės aktų dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais“, prieš Belgiją, Nr. 1474/62 ir kt., 1968 m. (atsisakymas suteikti ieškovų vaikams galimybę mokytis prancūzų kalba)

Macalin Moxamed Sed Dahir prieš Šveicariją (sprendimas), pareiškimas Nr. 12209/10, 2015 m. (atsisakymas patenkinti ieškovės prašymą pakeisti jos pavardę dėl to, kad jos vardo tarimas Šveicarijoje turi įžeidžiamą prasmę jos gimtąja kalba)

ESTT

Europos Komisija prieš Belgijos Karalystę, C-317/14, 2015 m. (kalbiniai reikalavimai kandidatams eiti pareigas vietos tarnybose, nustatyti Belgijos regionuose, kuriuose kalbama prancūziškai arba vokiškai)

Socialinė kilmė, gimimas ir turtinė padėtis

EŽTT

Chassagnou ir kiti prieš Prancūziją [DK], Nr. 25088/94, 28331/95 ir 28443/95, 1999 m. (įpareigojimas perduoti viešosios medžioklės teises, taikomas tik mažesniems žemės savininkams)

Wolter ir Safret prieš Vokietiją, Nr. 59752/13 66277/13, 23/03/2017, 2017 m. (nesantuokinių vaikų diskriminacija)

ESTT

Zoi Chatzi prieš Ypourgos Oikonomikon, C-149/10, 2010 m. (vienas vaiko priežiūros atostogų laikotarpis už dvynius)

Politinės ar kitokios pažiūros

EŽTT

Redfearn prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 47335/06, 2012 m. (ieškovo atleidimas iš darbo dėl jo dalyvavimo politikoje)

Virabyan prieš Armėniją, Nr. 40094/05, 2012 m. (blogas elgesys dėl politinių įsitikinimų)

Kiti pagrindai

EŽTT

Varnas prieš Lietuvą, Nr. 42615/06, 2013 m. (atsisakymas suteikti leidimą matytis su sutuoktine kardomojo kalnimo laikotarpiu)

ESTK

Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją, skundas Nr. 102/2013, 2016 m. (skirtingos profesionalių teisėjų ir tarėjų galimybės naudotis socialinės apsaugos sistema)

ESTT

Petya Milkova prieš Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol, C-406/15, 2017 m. (atleidimo iš darbo atveju darbuotojams ir valstybės tarnautojams suteikiamos apsaugos skirtumai)

Pasidalijimas prievole įrodyti

EŽTT

Timishev prieš Rusiją, Nr. 55762/00 ir 55974/00, 2005 m. (čečėnų kilmės ieškovas nebuvo praleistas pro patikros punktą)

Virabyan prieš Armėniją, Nr. 40094/05, 2012 m. (blogas elgesys dėl politinių įsitikinimų)

ESTT

Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 m. (futbolo klubo valdytojo diskriminacinės pastabos)

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV, C-54/07, 2008 m. (diskriminacinis viešas darbdavio pareiškimas)

Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH, C-415/10, 2012 m. (galimybė susipažinti su informacija apie įdarbinimo proceso baigimą)

Patrick Kelly prieš National University of Ireland (University College, Dublin), C-104/10, 2011 m. (galimybė susipažinti su informacija apie kitų pareiškėjų kvalifikaciją dėl įtariamos diskriminacijos)

Susanna Brunnhofer prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG, C-381/99, 2001 m. (darbuotojoms moterims mokamas mažesnis darbo užmokestis)

Aplinkybės, kurios nėra svarbios nustatant diskriminaciją

EŽTT

EŽTT sprendimas *D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką* [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. (dėl romų vaikų mokymo specialiosiose mokyklose)

ESTT

Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš Firma Feryn NV, C-54/07, 2008 m. (diskriminacinis viešas darbdavio pareiškimas)

Nils-Johannes Kratzer prieš R+V Allgemeine Versicherung AG, C-423/15, 2016 m. (kandidatas į darbo vietą siekia ne šio darbo, o kandidato statuso, kad galėtų reikalauti kompensacijos)

Statistinių ir kitų duomenų vaidmuo

EŽTT

Abdu prieš Bulgariją, Nr. 26827/08, 2014 m. (neatliktas veiksmingas smurto dėl rasistinių priežasčių tyrimas)

D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. (romų vaikų mokymas specialiosiose mokyklose)

Di Trizio prieš Šveicariją, Nr. 7186/09, 2016 m. (neįgalumo išmokos palankių sąlygų neturinčioms moterims)

Opuz prieš Turkiją, Nr. 33401/02, 2009 m. (smurtas šeimoje)

ESTT

Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main ir Silvia Becker prieš Land Hessen, sujungtos bylos C-4/02 ir C-5/02, 2003 m. (ne visą darbo dieną ir visą darbo dieną dirbantiems darbuotojams mokėtinų pensijų skirtumai)

Lourdes Cachaldora Fernández prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) ir Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS) [DK], C-527/13, 2015 m. (invalidumo pensija, apskaičiuota remiantis aštuonerių metų laikotarpiu iki įvykio, lėmusio invalidumą)

Regina prieš Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith ir Laura Perez, C-167/97, 1999 m. (apsauga nuo atleidimo iš darbo, suteikiama darbuotojams, be pertraukos dirbantiems konkrečiam darbdaviui ilgiau nei dvejus metus)

ES nediskriminavimo teisės įgyvendinimas

EŽTT

García Mateos prieš Ispaniją, Nr. 38285/09, 2013 m. (teismo sprendimo, kuriuo nustatoma diskriminacija dėl lyties, vykdymo užtikrinimas)

Hulea prieš Rumuniją, Nr. 33411/05, 2012 m. (kompensacijos nepriteisimas už diskriminaciją)

Sidabras ir kiti prieš Lietuvą, Nr. 50421/08 ir 56213/08, 2015 m. (nesugebėjimas užtikrinti EŽTT sprendimo, kuriuo nustatoma diskriminacija, vykdymą)

ESTT

Asociația Accept prieš Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, C-81/12, 2013 m. (futbolo klubo valdytojo diskriminacinės pastabos)

María Auxiliadora Arjona Camacho prieš Securitas Seguridad España SA, C-407/14, 2015 m. (priteisimas atlyginti skundo pateikėjai baudinius nuostolius po jos diskriminacinio atleidimo iš darbo)

Rodyklė

Europos Teisingumo Teismo praktika

<i>A ir kiti prieš Staatssecretaris van Veiligheid en Justitie</i> [DK], sujungtos bylos C-148/13–C-150/13, 2014 m. gruodžio 2 d.....	158, 180
<i>Abercrombie & Fitch Italia Srl prieš Antonino Bordonaro</i> , C-143/16, 2017 m. liepos 19 d.	106
<i>Albert Ruckdeschel & Co. ir Hansa-Lagerhaus Ströh & Co. prieš Hauptzollamt Hamburg-St. Annen; Diamalt AG prieš Hauptzollamt Itzehoe</i> , sujungtos bylos Nr. 117-76 ir 16-77, 1977 m. spalio 19 d.	35
<i>Aleksei Petruhhin prieš Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra</i> [DK], C-182/15, 2016 m. rugsėjo 6 d.	115, 156
<i>Alfredo Rendón Marín prieš Administración del Estado</i> [DK], C-165/14, 2016 m. rugsėjo 13 d.	149, 160, 206
<i>Angela Maria Sirdar prieš The Army Board ir Secretary of State for Defence</i> , C-273/97, 1999 m. spalio 26 d.....	103
<i>Anita Cristini prieš Société nationale des chemins de fer français</i> , 32/75, 1975 m. rugsėjo 30 d.	112, 126
<i>Anita Groener prieš Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee</i> , C-379/87, 1989 m. lapkričio 28 d.	221
<i>Annunziata Matteucci prieš Communauté française of Belgium ir Commissariat général aux relations internationales of the Communauté française of Belgium</i> , 235/87, 1988 m. rugsėjo 27 d.	127
<i>Anton Las prieš PSA Antwerp NV</i> [DK], C-202/11, 2013 m. balandžio 16 d.	221
<i>Arthur Burton prieš British Railways Board</i> , 19/81, 1982 m. vasario 16 d.	118
<i>Asma Bougnaoui ir Association de défense des droits de l'homme (ADDH) prieš Micropole SA</i> [DK], C-188/15, 2017 m. kovo 14 d.	93, 102, 161, 218

<i>Asociația Accept</i> prieš <i>Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării</i> , C-81/12, 2013 m. balandžio 25 d.....	44, 111, 117, 158, 179, 231, 232, 240, 242, 251, 252
<i>Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL</i> ir kiti prieš <i>Conseil des ministres</i> [DK], C-236/09, 2011 m. kovo 1 d.....	15, 36, 165
<i>B. S. M. Geraets-Smits</i> prieš <i>Stichting Ziekenfonds VGZ</i> ir <i>H. T. M. Peerbooms</i> prieš <i>Stichting CZ Groep Zorgverzekeringen</i> , C-157/99, 2001 m. liepos 12 d. ...	137
<i>Baudžiamoji byla</i> prieš <i>Gilbert Even</i> ir <i>Office national des pensions pour travailleurs salariés (ONPTS)</i> , 207/78, 1979 m. gegužės 31 d.....	127
<i>Baudžiamoji byla</i> prieš <i>Robert Heinrich Maria Mutsch</i> , 137/84, 1985 m. gegužės 11 d.	128
<i>Bilka - Kaufhaus GmbH</i> prieš <i>Karin Weber Von Hartz</i> , 170/84, 1986 m. gegužės 13 d.	97
<i>Birgit Bartsch</i> prieš <i>Bosch und Siemens Hausgeräte (BSH) Altersfürsorge GmbH</i> [DK], C-427/06, 2008 m. rugsėjo 23 d.	36
<i>Blaise Baheten Metock</i> ir kiti prieš <i>Minister for Justice, Equality and Law Reform</i> [DK], C-127/08, 2008 m. liepos 25 d.....	149
<i>Byla dėl Europos arešto orderio, išduoto dėl João Pedro Lopes Da Silva Jorge, vykdymo</i> [DK], C-42/11, 2012 m. rugsėjo 5 d.....	115, 156
C., C-122/15, 2016 m. birželio 2 d.	111, 120
<i>C. D. prieš S. T.</i> [DK], C-167/12, 2014 m. kovo 18 d.....	157, 168, 187
<i>Carina Skareby</i> prieš <i>Europos Komisiją</i> , F-42/10, Tarnautojų teismas, 2012 m. gegužės 16 d.	66
<i>Carole Louise Webb</i> prieš <i>EMO Air Cargo (UK) Ltd.</i> , C-32/93, 1994 m. liepos 14 d.....	47, 167
<i>Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding</i> prieš <i>Firma Feryn NV</i> , C-54/07, 2008 m. liepos 10 d.....	44, 117, 160, 199, 231, 232, 233, 240, 242, 243, 251
<i>„CHEZ Razpredelenie Bulgaria“ AD</i> prieš <i>Komisija za zaštita ot diskriminatsia</i> [DK], C-83/14, 2015 m. liepos 16 d.....	40, 59, 96, 113, 136, 160, 198, 200, 239
<i>Colin Wolf</i> prieš <i>Stadt Frankfurt am Main</i> [DK], C-229/08, 2010 m. sausio 12 d.....	100
<i>CQ</i> prieš <i>Europos Parlamentą</i> , F-12/13, Tarnautojų teismas, 2014 m. rugsėjo 17 d.	67
<i>Daniel Unland</i> prieš <i>Land Berlin</i> , C-20/13, 2015 m. rugsėjo 9 d.....	197
<i>Dansk Industri (DI)</i> , veikianti <i>Ajos A/S</i> vardu, prieš <i>Karsten Eigil Rasmussen Jpédinius</i> [DK], C-441/14, 2016 m. balandžio 19 d.....	159, 195

<i>David Hütter prieš Technische Universität Graz</i> , C-88/08, 2009 m. birželio 18 d. ...	107
<i>David L. Parris prieš Trinity College Dublin ir kt.</i> , C-443/15, 2016 m. lapkričio 24 d.	40, 64
<i>Debra Allonby prieš Accrington & Rossendale College, Education Lecturing Services, trading as Protocol Professional and Secretary of State for Education and Employment</i> , C-256/01, 2004 m. sausio 13 d.	40, 47
<i>Domnica Petersen prieš Berufungsausschuss für Zahnärzte für den Bezirk Westfalen-Lippe</i> [DK], C-341/08, 2010 m. sausio 12 d.	99
<i>Donato Casagrande prieš Landeshauptstadt München</i> , 9/74, 1974 m. liepos 3 d.	112, 132
<i>Douglas Harvey Barber prieš Guardian Royal Exchange Assurance Group</i> , C-262/88, 1990 m. gegužės 17 d.	119
<i>Dr. Pamela Mary Enderby prieš Frenchay Health Authority ir Secretary of State for Health</i> , C-127/92, 1993 m. spalio 27 d.	245
<i>Eckhard Kalanke prieš Freie Hansestadt Bremen</i> , C-450/93, 1995 m. spalio 17 d.	42, 75
<i>Eileen Garland prieš British Rail Engineering Limited</i> , 12/81, 1982 m. vasario 9 d.	119
<i>Elisabeth Johanna Pacifica Dekker prieš Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen (JVJ-Centrum) Plus</i> , C-177/88, 1990 m. lapkričio 8 d.	47, 167
<i>Elodie Giersch ir kiti prieš État du Grand-Duché de Luxembourg</i> , C-20/12, 2013 m. birželio 20 d.	112, 126
<i>Erich Stauder prieš Ulmo miestą</i> , 29/69, 1969 m. lapkričio 12 d.	21
<i>Europos Bendrijų Komisija prieš Austrijos Respubliką</i> , C-147/03, 2005 m. liepos 7 d.	112, 132
<i>Europos Bendrijų Komisija prieš Prancūzijos Respubliką</i> , 318/86, 1988 m. birželio 30 d.	101
<i>Europos Bendrijų Komisija prieš Prancūzijos Respubliką</i> , C-35/97, 1998 m. rugsėjo 24 d.	127
<i>Europos Bendrijų Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką</i> , 248/83, 1985 m. gegužės 21 d.	100
<i>Europos Komisija prieš Austrijos Respubliką</i> [DK], C-53/08, 2011 m. gegužės 24 d.	206
<i>Europos Komisija prieš Austrijos Respubliką</i> , C-75/11, 2012 m. spalio 4 d.	126
<i>Europos Komisija prieš Belgijos Karalystę</i> , C-317/14, 2015 m. vasario 5 d.	116, 162, 222

<i>Europos Komisija prieš Italijos Respubliką</i> , C-312/11, 2013 m. liepos 4 d. ...	26, 79, 185
<i>Europos Komisija prieš Liuksemburgo Didžiąją Hercogystę</i> [DK], C-51/08, 2011 m. gegužės 24 d.	206
<i>Europos Komisija prieš Nyderlandų Karalystę</i> , C-508/10, 2012 m. balandžio 26 d.	160, 207
<i>Europos Komisija prieš Prancūzijos Respubliką</i> [DK], ESTT, C-50/08, 2011 m. gegužės 24 d.	206
<i>Europos Komisija prieš Vengriją</i> , C-286/12, 2012 m. lapkričio 6 d.	109
<i>Europos Komisija prieš Vengriją</i> , C-392/15, 2017 m. vasario 1 d.	160, 206, 271
<i>Europos Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką</i> , C-206/10, 2011 m. gegužės 5 d.	128
<i>Europos Komisija prieš Vokietijos Federacinę Respubliką</i> [DK], C-54/08, 2011 m. gegužės 24 d.	206
<i>Fag og Arbejde (FOA) prieš Kommunernes Landsforening (KL)</i> , C-354/13, 2014 m. gruodžio 18 d.	159, 188
<i>Félix Palacios de la Villa prieš Cortefiel Servicios SA</i> [DK], C-411/05, 2007 m. spalio 16 d.	118
<i>Firma A. Racke prieš Hauptzollamt Mainz</i> , 283/83, 1984 m. lapkričio 13 d.	35
<i>Francesco Reina ir Letizia Reina prieš Landeskreditbank Baden-Württemberg</i> , 65/81, 1982 m. sausio 14 d.	127
<i>Françoise Gravier prieš Lježo miestą</i> , 293/83, 1985 m. vasario 13 d.	120
<i>Franz Lesar prieš Beim Vorstand der Telekom Austria AG eingerichtetes Personalamt</i> , C-159/15, 2016 m. birželio 16 d.	107
<i>Frédéric Hay prieš Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sèvres</i> , C-267/12, 2013 m. gruodžio 12 d.	39, 46, 59, 111, 120, 181
<i>Gabriele Habermann-Beltermann prieš Arbeiterwohlfahrt, Bezirksverband Ndb./Opf. e.V.</i> , C-421/92, 1994 m. gegužės 5 d.	167
<i>Gabrielle Defrenne prieš Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena</i> , 149/77, 1978 m. birželio 5 d.	21, 165
<i>Gabrielle Defrenne prieš Société anonyme belge de navigation aérienne Sabena</i> , 43/75, 1976 m. balandžio 8 d.	158
<i>Galina Meister prieš Speech Design Carrier Systems GmbH</i> , C-415/10, 2012 m. balandžio 19 d.	116, 231, 237
<i>Geoffrey Léger prieš Ministre des Affaires sociales, de la Santé et des Droits des femmes ir Etablissement français du sang</i> , C-528/13, 2015 m. balandžio 29 d.	158, 179

<i>Georg Felber prieš Bundesministerin für Unterricht, Kunst und Kultur,</i> C-529/13, 2015 m. sausio 21 d.....	108, 163
<i>Gerhard Fuchs ir Peter Köhler prieš Land Hessen, sujungtos bylos C-159/10 ir</i> C-160/10, 2011 m. liepos 21 d.....	106
<i>Gisela Rosenblatt prieš Oellerking Gebäudereinigungsges.mBH [DK],</i> C-45/09, 2010 m. spalio 12 d.....	109
<i>Gorka Salaberria Sorondo prieš Academia Vasca de Policía y</i> <i>Emergencias [DK], C-258/15, 2016 m. lapkričio 15 d.....</i>	100, 159, 198
<i>H. Lommers prieš Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij,</i> C-476/99, 2002 m. kovo 19 d.....	118
<i>Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund I Danmark prieš Dansk</i> <i>Arbejdsgiverforening, C-179/88, 1990 m. lapkričio 8 d.....</i>	167
<i>Helga Nimz prieš Freie und Hansestadt Hamburg, C-184/89,</i> 1991 m. vasario 7 d.....	58, 245
<i>Hellen Gerster prieš Freistaat Bayern, C-1/95, 1997 m. spalio 2 d.....</i>	246
<i>Hellmut Marschall prieš Land Nordrhein-Westfalen, C-409/95,</i> 1997 m. lapkričio 11 d.....	42, 75, 76
<i>Hilde Schönheit prieš Stadt Frankfurt am Main ir Silvia Becker prieš Land</i> <i>Hessen, sujungtos bylos C-4/02 ir C-5/02, 2003 m. spalio 23 d.....</i>	97, 232, 246
<i>HK Danmark, veikianti Glennie Kristensen vardu, prieš Experian A/S,</i> C-476/11, 2013 m. rugsėjo 26 d.....	107
<i>HK Danmark, veikianti Jette Ring vardu, prieš Dansk almennyttigt</i> <i>Boligselskab ir HK Danmark, veikianti Lone Skouboe Werge vardu, prieš</i> <i>Dansk Arbejdsgiverforening, veikiančią Pro Display A/S vardu, sujungtos</i> <i>bylos C-335/11 ir C-337/11, 2013 m. balandžio 11 d.....</i>	26, 159, 185, 186
<i>Ian William Cowan prieš Trésor public, 186/87, 1989 m. vasario 2 d.....</i>	156, 160, 205
<i>Inge Nolte prieš Landesversicherungsanstalt Hannover, C-317/93,</i> 1995 m. gruodžio 14 d.....	58, 245
<i>Ingeniørforeningen i Danmark prieš Region Syddanmark [DK], C-499/08,</i> 2010 m. spalio 12 d.....	195
<i>Ingrid Rinner-Kühn prieš FWW Spezial-Gebäudereinigung GmbH & Co. KG,</i> C-171/88, 1989 m. liepos 13 d.....	58, 119, 244
<i>Internationale Handelsgesellschaft mbH prieš Einfuhr- und Vorratsstelle für</i> <i>Getreide und Futtermittel, 11/70, 1970 m. gruodžio 17 d.....</i>	21

<i>Isabel Elbal Moreno prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) ir Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS), C-385/11,</i> 2012 m. lapkričio 22 d.	40, 55
<i>Ispanijos Karalystė prieš Jungtinę Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystę [DK], C-145/04, 2006 m. rugsėjo 12 d.</i>	152
<i>Istituto nazionale della previdenza sociale (INPS) prieš Tiziana Bruno and Massimo Pettini ir Daniela Lotti ir Clara Matteucci, sujungtos bylos C-395/08 ir C-396/08, 2010 m. birželio 10 d.</i>	17
<i>J. J. de Lange prieš Staatssecretaris van Financiën, C-548/15,</i> 2016 m. lapkričio 10 d.	111, 121, 159, 196
<i>J. Nold, Kohlen- und Baustoffgroßhandlung prieš Europos Bendrijų Komisiją, 4/73, 1974 m. gegužės 14 d.</i>	21
<i>Jämställdhetsombudsmannen mod Örebro läns landsting, C-236/98,</i> 2000 m. kovo 30 d.	118
<i>Jennifer Meyers prieš Adjudication Officer, C-116/94,</i> 1995 m. liepos 13 d.	111, 116, 117
<i>Johann Odar prieš Baxter Deutschland GmbH, C-152/11,</i> 2012 m. gruodžio 6 d.	40, 57
<i>Julia Schnorbus prieš Land Hessen, C-79/99, 2000 m. gruodžio 7 d.</i>	111, 117
<i>Jürgen Römer prieš Freie und Hansestadt Hamburg [DK], C-147/08,</i> 2011 m. gegužės 10 d.	111, 119
<i>K. B. prieš National Health Service Pensions Agency et Secretary of State for Health, C-117/01, 2004 m. sausio 7 d.</i>	158, 175
<i>Katarina Abrahamsson ir Leif Anderson prieš Elisabet Fogelqvist, C-407/98,</i> 2000 m. liepos 6 d.	41, 75, 77
<i>Kathleen Hill ir Ann Stapleton prieš The Revenue Commissioners ir Department of Finance, C-243/95, 1998 m. birželio 17 d.</i>	157, 169
<i>Kjell Karlsson ir kt., C-292/97, 2000 m. balandžio 13 d.</i>	35
<i>Kone Oyj ir kt. prieš Europos Komisiją, C-510/11 P, 2013 m. spalio 24 d.</i>	17
<i>Konstantinos Maïstrellis prieš Ypourgos Dikaiosynis, Diafaneias kai Anthropinon Dikaiomaton, C-222/14, 2015 m. liepos 16 d.</i>	118, 150, 157, 164
<i>Kunqian Catherine Zhu ir Man Lavette Chen prieš Secretary of State for the Home Department, C-200/02, 2004 m. spalio 19 d.</i>	160, 206

<i>Laurence Prinz prieš Region Hannover ir Philipp Seeberger prieš Studentenwerk Heidelberg</i> , sujungtos bylos C-523/11 ir C-585/11, 2013 m. liepos 18 d.	112, 133
<i>Leopold Schmitzer prieš Bundesministerin für Inneres [DK]</i> , C-530/13, 2014 m. lapkričio 11 d.	108
<i>Lourdes Cachaldora Fernández prieš Instituto Nacional de la Seguridad Social (INSS) ir Tesorería General de la Seguridad Social (TGSS) [DK]</i> , C-527/13, 2015 m. balandžio 14 d.	232, 246
<i>Luisa Sabbatini, née Bertoni, prieš Europos Parlamentą</i> , 20/71, 1972 m. birželio 7 d.	119
<i>M. A. De Weerd, née Roks, ir kiti prieš Bestuur van de Bedrijfsvereniging voor de Gezondheid, Geestelijke en Maatschappelijke Belangen ir kt.</i> , C-343/92, 1994 m. vasario 24 d.	58, 169, 245
<i>Malgożata Runevič-Vardyn ir Łukasz Paweł Wardyn prieš Vilniaus miesto savivaldybės administraciją ir kt.</i> , C-391/09, 2011 m. gegužės 12 d.	114, 150, 223
<i>Margaret Kenny ir kiti prieš Minister for Justice, Equality and Law Reform, Minister for Finance ir Commissioner of An Garda Síochána</i> , C-427/11, 2013 m. vasario 28 d.	157, 165
<i>Margeurite Johnston prieš Chief Constable of the Royal Ulster Constabulary</i> , 222/84, 1986 m. gegužės 15 d.	94, 99, 101
<i>María Auxiliadora Arjona Camacho prieš Securitas Seguridad España, SA</i> , C-407/14, 2015 m. gruodžio 17 d.	232, 252
<i>Maria do Céu Bragança Linares Verruga ir kiti prieš Ministre de l'Enseignement supérieur et de la recherche</i> , C-238/15, 2016 m. gruodžio 14 d.	97
<i>Maria Kowalska prieš Freie und Hansestadt Hamburg</i> , C-33/89, 1990 m. birželio 27 d.	58, 245
<i>Maria Luisa Jiménez Melgar prieš Ayuntamiento de Los Barrios</i> , C-438/99, 2001 m. spalio 4 d.	167
<i>Mario Vital Pérez prieš Ayuntamiento de Oviedo</i> , C-416/13, 2014 m. lapkričio 13 d.	93, 100, 116, 159, 197
<i>Maurice Leone ir Blandine Leone prieš Garde des Sceaux, ministre de la Justice and Caisse nationale de retraite des agents des collectivités locales</i> , C-173/13, 2014 m. liepos 17 d.	41, 77, 97, 166
<i>Michael Efler ir kiti prieš Europos Komisiją</i> , Tarnautojų teismas, T-754/14, 2017 m. gegužės 10 d.	151

<i>Minister voor Immigratie en Asiel prieš X ir Y ir Z prieš Minister voor Immigratie en Asiel</i> , sujungtos bylos C-199/12–C-201/12, 2013 m. lapkričio 7 d.....	158, 180
<i>Ministerul Justiției și Libertăților Cetățenești prieš Ștefan Agafitei ir kt.</i> , C-310/10, 2011 m. liepos 7 d.	64
<i>Mircea Florian Freitag byla</i> , C-541/15, 2017 m. birželio 8 d.	150
<i>Mohamed Ali Ben Alaya prieš Bundesrepublik Deutschland</i> , C-491/13, 2014 m. rugsėjo 10 d.	112, 133
<i>Mohamed Daoudi prieš Bootes Plus SL ir kt.</i> , C-395/15, 2016 m. gruodžio 1 d.	26, 185, 188
<i>Nabiel Peter Bogendorff von Wolffersdorff prieš Standesamt der Stadt Karlsruhe ir Zentraler Juristischer Dienst der Stadt Karlsruhe</i> , C-438/14, 2016 m. birželio 2 d.	150
<i>Nadežda Riežniece prieš Zemkopības ministrija ir Lauku atbalsta dienests</i> , C-7/12, 2013 m. birželio 20 d.	111, 118
<i>Nils-Johannes Kratzer prieš R+V Allgemeine Versicherung AG</i> , C-423/15, 2016 m. liepos 28 d.	232, 243
<i>North Western Health Board prieš Margaret McKenna</i> , C-191/03, 2005 m. rugsėjo 8 d.	48
<i>O. Tümer prieš Raad van bestuur van het Uitvoeringsinstituut werknemersverzekeringen</i> , C-311/13, 2014 m. lapkričio 5 d.	207
<i>ÖBB Personenverkehr AG prieš Gotthard Starjakob</i> , C-417/13, 2015 m. sausio 28 d.	108
<i>Österreichischer Gewerkschaftsbund, Gewerkschaft der Privatangestellten prieš Wirtschaftskammer Österreich [DK]</i> , C-220/02, 2004 m. birželio 8 d.	119
<i>P prieš S ir Cornwall County Council</i> , C-13/94, 1996 m. balandžio 30 d.	40, 46, 174
<i>Patrick Kelly prieš National University of Ireland (University College, Dublin)</i> , C-104/10, 2011 m. liepos 21 d.	231, 237
<i>Pedro Manuel Roca Álvarez prieš Sesa Start España ETT SA</i> , C-104/09, 2010 m. rugsėjo 30 d.	114, 150
<i>Petya Milkova prieš Izpalnitelen direktor na Agentsiata za privatizatsia i sledprivatizatsionen kontrol</i> , C-406/15, 2017 m. kovo 9 d.	26, 64, 162, 185, 229
<i>Philip Morris Brands SARL ir kiti prieš Secretary of State for Health</i> , C-547/14, 2016 m. gegužės 4 d.	151

<i>Q prieš Europos Bendrijų Komisiją</i> , Tarnautojų teismas, F-52/05, 2008 m. gruodžio 9 d.....	66
<i>Raymond Kohll prieš Union des caisses de maladie</i> , C-158/96, 1998 m. balandžio 28 d.....	137
<i>Regina prieš Secretary of State for Employment, ex parte Nicole Seymour-Smith ir Laura Perez</i> , C-167/97, 1999 m. vasario 9 d.....	232, 247
<i>Reinhard Prigge ir kiti prieš Deutsche Lufthansa AG</i> [DK], C-447/09, 2011 m. rugsėjo 13 d.....	99, 109
<i>Roman Angonese prieš Cassa di Risparmio di Bolzano SpA</i> , C-281/98, 2000 m. birželio 6 d.....	160, 205
<i>S. Coleman prieš Attridge Law ir Steve Law</i> [DK], C-303/06, 2008 m. liepos 17 d.....	39, 52, 64, 66
<i>Sabine Mayr prieš Bäckerei und Konditorei Gerhard Flöckner OHG</i> [DK], C-506/06, 2008 m. vasario 26 d.....	48
<i>Sabine von Colson ir Elisabeth Kamann prieš Land Nordrhein-Westfalen</i> , 14/83, 1984 m. balandžio 9 d.....	251
<i>Samira Achbita ir Centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding prieš G4S Secure Solutions NV</i> [DK], C-157/15, 2017 m. kovo 14 d.....	161, 217
<i>Sarah Margaret Richards prieš Secretary of State for Work and Pensions</i> , C-423/04, 2006 m. balandžio 27 d.....	39, 51, 158, 175
<i>Seda Küçükdeveci prieš Swedex GmbH & Co. KG</i> , C-555/07, 2010 m. sausio 19 d.....	16, 195
<i>Servet Kamberaj prieš Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES) ir kitus</i> [DK], C-571/10, 2012 m. balandžio 24 d.....	15, 37, 113, 138, 160, 207
<i>Silke-Karin Mahlburg prieš Land Mecklenburg-Vorpommern</i> , C-207/98, 2000 m. vasario 3 d.....	94, 101
<i>Sonia Chacón Navas prieš Eurest Colectividades SA</i> [DK], C-13/05, 2006 m. liepos 11 d.....	64, 185, 229
<i>Susanna Brunnhofer prieš Bank der österreichischen Postsparkasse AG</i> , C-381/99, 2001 m. birželio 26 d.....	231, 236, 239
<i>Susanne Lewen prieš Lothar Denda</i> , C-333/97, 1999 m. spalio 21 d.....	119
<i>Tadao Maruko prieš Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen</i> [DK], C-267/06, 2008 m. balandžio 1 d.....	39, 51, 55, 59, 181

<i>Tanja Kreil prieš Bundesrepublik Deutschland</i> , C-285/98, 2000 m. sausio 11 d.....	94, 103
<i>The Queen The Incorporated Trustees of the National Council for Ageing (Age Concern England) prašymu prieš Secretary of State for Business, Enterprise and Regulatory Reform</i> , C-388/07, 2009 m. kovo 5 d.	106, 110
<i>Thierry Delvigne prieš Commune de Lesparre Médoc ir Préfet de la Gironde</i> [DK], C-650/13, 2015 m. spalio 6 d.....	152
<i>Thomas Specht ir kiti prieš Land Berlin ir Bundesrepublik Deutschland</i> , sujungtos bylos C-501/12–C-506/12, C-540/12 ir C-541/12, 2014 m. birželio 19 d.....	106, 159, 197
<i>Torsten Hörnfeldt prieš Posten Meddelande AB</i> , C-141/11, 2012 m. liepos 5 d.....	108
<i>Ulf Kazimierz Radziejewski prieš Kronofogdemyndigheten i Stockholm</i> , C-461/11, 2012 m. lapkričio 8 d.	221
<i>Ute Kleinsteuber prieš Mars GmbH</i> , C-354/16, 2017 m. liepos 13 d.	93, 106
<i>V. G. Müller-Fauré prieš Onderlinge Waarborgmaatschappij OZ Zorgverzekeringen UA ir E. E. M. van Riet v. Onderlinge Waarborgmaatschappij ZAO Zorgverzekeringen</i> , C-385/99, 2003 m. gegužės 13 d.....	137
<i>Vasil Ivanov Georgiev prieš Tehniceski universitet – Sofia, filial Plovdiv</i> , sujungtos bylos C-250/09 ir C-268/09, 2010 m. lapkričio 18 d.....	106
<i>Vestische Arbeit Jobcenter Kreis Recklinghausen prieš Jovanna García-Nieto ir kt.</i> , C-299/14, 2016 m. vasario 25 d.	112, 126
<i>Vincent Blaizot prieš University of Liège ir kt.</i> , 24/86, 1988 m. vasario 2 d.....	121
<i>Werner Mangold prieš Rüdiger Helm</i> [DK], C-144/04, 2005 m. lapkričio 22 d.....	159, 194
<i>Wiebke Busch prieš Klinikum Neustadt GmbH & Co. Betriebs-KG</i> , C-320/01, 2003 m. vasario 27 d.....	167
<i>Wolfgang Glatzel prieš Freistaat Bayern</i> , C-356/12, 2014 m. gegužės 22 d.....	26, 35, 39, 45, 97, 185
<i>X.</i> , C-318/13, 2014 m. rugsėjo 3 d.....	112, 125
<i>Z prieš A Government Department, The Board of Management of a Community School</i> [DK], C-363/12, 2014 m. kovo 18 d.....	26, 157, 159, 168, 185, 187

Zoi Chatzi prieš Ypourgos Oikonomikon, C-149/10, 2010 m. rugsėjo 16 d..... 162, 219

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

97 Jehovos liudytojų Gldanio religinės bendrijos nariai ir kiti keturi asmenys prieš Gruziją, Nr. 71156/01, 2007 m. gegužės 3 d.....87

A. H. ir kt. prieš Rusiją, Nr. 6033/13 ir 15 kitų pareiškimų,
2017 m. sausio 17 d..... 30, 31, 114, 146

Abdu prieš Bulgariją, Nr. 26827/08, 2014 m. kovo 11 d..... 84, 232, 248

Al-Skeini ir kiti prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 55721/07, 2011 m. liepos 7 d.....27

Alujer Fernandez ir Caballero García prieš Ispaniją (sprendimas),
Nr. 53072/99, 2001 m. birželio 14 d..... 161, 212

Anakomba Yula prieš Belgiją, Nr. 45413/07, 2009 m. kovo 10 d.... 113, 143, 160, 209

Andrejeva prieš Latviją [DK], Nr. 55707/00, 2009 m. vasario 18 d... 32, 128, 160, 210

Andrie prieš Čekijos Respubliką, Nr. 6268/08,
2011 m. vasario 17 d. 110, 112, 128, 157, 171

B. S. prieš Ispaniją, Nr. 47159/08, 2012 m. liepos 24 d.....40, 62

Bączkowski ir kiti prieš Lenkiją, Nr. 1543/06, 2007 m. gegužės 3 d..... 69, 153

Bah prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 56328/07, 2011 m. rugsėjo 27 d..... 112, 130

Béláné Nagy prieš Vengriją [DK], Nr. 53080/13, 2016 m. gruodžio 13 d..... 128

Biao prieš Daniją [DK], Nr. 38590/10,
2016 m. gegužės 24 d. 17, 44, 54, 160, 202, 227

Bigaeva prieš Graikiją, Nr. 26713/05, 2009 m. gegužės 28 d..... 123

Boacă ir kiti prieš Rumuniją, Nr. 40355/11, 2016 m. sausio 12 d..... 154, 160, 201

Bouamar prieš Belgiją, Nr. 9106/80, 1988 m. vasario 29 d. 115, 155, 159, 193

Buckley prieš Jungtinę Karalystę, Nr. 20348/92, 1996 m. rugsėjo 29 d. 138

Bulgakov prieš Ukrainą, Nr. 59894/00, 2007 m. rugsėjo 11 d.....223

Burden prieš Jungtinę Karalystę [DK], Nr. 13378/05,
2008 m. balandžio 29 d. 39, 44, 48, 95

Byla, „susijusi su tam tikrais teisės aktų dėl kalbų vartojimo Belgijos švietimo sistemoje aspektais“, prieš Belgiją, Nr. 1474/62, 1677/62, 1691/62,
1769/63, 1994/63 ir 2126/64, 1968 m. liepos 23 d..... 162, 222

C. prieš Belgiją, Nr. 21794/93, 1996 m. rugpjūčio 7 d..... 161, 210

Çam prieš Turkiją, Nr. 51500/08, 2016 m. vasario 23 d.....41, 79, 112, 134, 186

<i>Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 7511/76 ir 7743/76, 1982 m. vasario 25 d.	216
<i>Carson ir kiti prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 42184/05, 2010 m. kovo 16 d.	44, 49, 227
<i>Carvalho Pinto de Sousa Morais prieš Portugaliją</i> , Nr. 17484/15, 2017 m. liepos 25 d.	40, 63
<i>Catan ir kiti prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją</i> [DK], Nr. 43370/04, 18454/06 ir 8252/05, 2012 m. spalio 19 d.	41, 70, 223
<i>Cha'are Shalom Ve Tsedek prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 27417/95, 2000 m. birželio 27 d.	161, 212
<i>Chassagnou ir kiti prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 25088/94, 28331/95 ir 28443/95, 1999 m. balandžio 29 d.	162, 220
<i>Christine Goodwin prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 28957/95, 2002 m. liepos 11 d.	175
<i>Church of Scientology Moscow prieš Rusiją</i> , Nr. 18147/02, 2007 m. balandžio 5 d.	215
<i>Cusan ir Fazzo prieš Italiją</i> , Nr. 77/07, 2014 m. sausio 7 d.	144, 172
<i>D. G. prieš Airiją</i> , Nr. 39474/98, 2002 m. gegužės 16 d.	115, 155, 159, 193
<i>D. H. ir kiti prieš Čekijos Respubliką</i> [DK], Nr. 57325/00, 2007 m. lapkričio 13 d.	40, 44, 54, 55, 58, 133, 232, 236, 239, 242, 248
<i>Danilenkov ir kiti prieš Rusiją</i> , Nr. 67336/01, 2009 m. liepos 30 d.	111, 123, 227
<i>Delfi AS prieš Estiją</i> [DK], Nr. 64569/09, 2015 m. birželio 16 d.	42, 89
<i>Demir ir Baykara prieš Turkiją</i> [DK], Nr. 34503/97, 2008 m. lapkričio 12 d.	123
<i>Dhahbi prieš Italiją</i> , Nr. 17120/09, 2014 m. balandžio 8 d.	160, 208
<i>Di Trizio prieš Šveicariją</i> , Nr. 7186/09, 2016 m. vasario 2 d.	57, 172, 232, 247
<i>Đorđević prieš Kroatiją</i> , Nr. 41526/10, 2012 m. liepos 24 d.	41, 69, 87
<i>Durisotto prieš Italiją</i> , Nr. 62804/13, 2014 m. gegužės 6 d.	130
<i>E. B. ir kt. prieš Austriją</i> , Nr. 31913/07, 38357/07, 48098/07, 48777/07 ir 48779/07, 2013 m. lapkričio 7 d.	156, 158, 181
<i>E. B. prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 43546/02, 2008 m. sausio 22 d.	144, 158, 182
<i>Ebrahimian prieš Prancūziją</i> , Nr. 64846/11, 2015 m. lapkričio 26 d.	161, 216
<i>Emel Boyraz prieš Turkiją</i> , Nr. 61960/08, 2014 m. gruodžio 2 d.	157, 170
<i>Engel ir kiti prieš Nyderlandus</i> , Nr. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72 ir 5370/72, 1976 m. birželio 8 d.	227
<i>Eremia prieš Moldovos Respubliką</i> , Nr. 3564/11, 2013 m. gegužės 28 d.	86

<i>Eweida ir kiti prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 48420/10, 59842/10, 51671/10 ir 36516/10, 2013 m. sausio 15 d.	161, 214
<i>Fábián prieš Vengriją</i> [DK], Nr. 78117/13, 2017 m. rugsėjo 5 d.	129, 228
<i>Fabris prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 16574/08, 2013 m. vasario 7 d.	220
<i>Fawsie prieš Graikiją</i> , Nr. 40080/07, 2010 m. spalio 28 d.	208
<i>Fretté prieš Prancūziją</i> , Nr. 36515/97, 2002 m. vasaris 26 d.	181
<i>García Mateos prieš Ispaniją</i> , Nr. 38285/09, 2013 m. vasaris 19 d.	232, 252
<i>Gas ir Dubois prieš Prancūziją</i> , Nr. 25951/07, 2012 m. kovo 15 d.	145
<i>Gaygusuz prieš Austriją</i> , Nr. 17371/90, 1996 m. rugsėjo 16 d.	32, 128
<i>Glor prieš Šveicariją</i> , Nr. 13444/04, 2009 m. balandžio 30 d.	159, 188
<i>Gouri prieš Prancūziją</i> (sprendimas), Nr. 41069/11, 2017 m. vasario 28 d.	112, 131
<i>Grande Oriente d'Italia di Palazzo Giustiniani prieš Italiją (Nr. 2)</i> , Nr. 26740/02, 2007 m. gegužės 31 d.	227
<i>Guberina prieš Kroatiją</i> , Nr. 23682/13, 2016 m. kovo 22 d.	39, 52, 95, 159, 189
<i>Halime Kılıç prieš Turkiją</i> , Nr. 63034/11, 2016 m. birželio 28 d.	42, 86, 170
<i>Hämäläinen prieš Suomiją</i> [DK], Nr. 37359/09, 2014 m. liepos 16 d.	158, 176
<i>Handyside prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 5493/72, 1976 m. gruodžio 7 d.	225
<i>Harroudj prieš Prancūziją</i> , Nr. 43631/09, 2012 m. spalio 4 d.	25
<i>Hasan ir Chaush prieš Bulgariją</i> [DK], Nr. 30985/96, 2000 m. spalio 26 d.	215
<i>Herrmann prieš Vokietiją</i> [DK], Nr. 9300/07, 2012 m. birželio 26 d.	220
<i>Hoogendijk prieš Nyderlandus</i> [sprendimas], Nr. 58641/00, 2005 m. sausio 6 d.	244
<i>Horváth ir Kiss ir kiti prieš Vengriją</i> , Nr. 11146/11, 2013 m. sausio 29 d.	41, 79, 133, 186
<i>Hulea prieš Rumuniją</i> , Nr. 33411/05, 2012 m. spalio 2 d.	232, 253
<i>Hunde prieš Nyderlandus</i> (sprendimas), Nr. 17931/16, 2016 m. liepos 5 d.	113, 139
<i>I. B. prieš Graikiją</i> , Nr. 552/10, 2013 m. spalio 3 d.	111, 123
<i>Identoba ir kiti prieš Gruziją</i> , Nr. 73235/12, 2015 m. gegužės 12 d.	42, 84, 153, 176
<i>İzzettin Doğan ir kiti prieš Turkiją</i> [DK], Nr. 62649/10, 2016 m. balandžio 26 d.	161, 213, 215
<i>K. H. ir kiti prieš Slovakiją</i> , Nr. 32881/04, 2009 m. balandžio 28 d.	129
<i>Kacper Nowakowski prieš Lenkiją</i> , Nr. 32407/13, 2017 m. sausio 10 d.	114, 148
<i>Karahmed prieš Bulgariją</i> , Nr. 30587/13, 2015 m. vasario 24 d.	89

<i>Karácsony ir kiti prieš Vengriją</i> [DK], Nr. 42461/13 ir 44357/13, 2016 m. gegužės 17 d.	154
<i>Karner prieš Austriją</i> , Nr. 40016/98, 2003 m. liepos 24 d.	158, 183
<i>Kemal Taşkın ir kiti prieš Turkiją</i> , Nr. 30206/04, 37038/04, 43681/04, 45376/04, 12881/05, 28697/05, 32797/05 ir 45609/05, 2010 m. vasario 2 d.	223
<i>Khamtokhu ir Aksenchik prieš Rusiją</i> [DK], Nr. 60367/08 ir 961/11, 2017 m. sausio 24 d.	15, 25, 30, 155, 172
<i>Konstantin Markin prieš Rusiją</i> [DK], Nr. 30078/06, 2012 m. kovo 22 d.	157, 170
<i>Koua Poirrez prieš Prancūziją</i> , Nr. 40892/98, 2003 m. rugsėjo 30 d.	32, 128, 161, 211
<i>Kurić ir kiti prieš Slovėniją</i> [DK], Nr. 26828/06, 2012 m. birželio 26 d.	80
<i>Kurski prieš Lenkiją</i> , Nr. 26115/10, 2016 m. liepos 5 d.	225
<i>Kurtulmuş prieš Turkiją</i> (sprendimas), Nr. 65500/01, 2006 m. sausio 24 d.	216
<i>Lavida ir kiti prieš Graikiją</i> , Nr. 7973/10, 2013 m. gegužės 30 d.	133
<i>Leyla Şahin prieš Turkiją</i> [DK], Nr. 44774/98, 2005 m. lapkričio 10 d.	216
<i>Loizidou prieš Turkiją</i> , Nr. 15318/89, 1996 m. gruodžio 18 d.	27
<i>M. C. ir A. C. prieš Rumuniją</i> , Nr. 12060/12, 2016 m. balandžio 12 d.	84, 85, 154
<i>M. G. prieš Turkiją</i> , Nr. 646/10, 2016 m. kovo 22 d.	86, 170
<i>M'Bala M'Bala prieš Prancūziją</i> (sprendimas), Nr. 25239/13, 2015 m. spalio 20 d.	42, 88
<i>Macalin Moxamed Sed Dahir prieš Šveicariją</i> (sprendimas), Nr. 12209/10, 2015 m. rugsėjo 15 d.	162, 223
<i>Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete ir Index.hu Zrt prieš Vengriją</i> , Nr. 22947/13, 2016 m. vasario 2 d.	90
<i>Martzaklis ir kiti prieš Graikiją</i> , Nr. 20378/13, 2015 m. liepos 9 d.	115, 155
<i>Mazurek prieš Prancūziją</i> , Nr. 34406/97, 2000 m. vasario 1 d.	145, 220
<i>Metropolitan Church of Bessarabia ir kiti prieš Moldovą</i> , Nr. 45701/99, 2001 m. gruodžio 13 d.	215
<i>Milanović prieš Serbiją</i> , Nr. 44614/07, 2010 m. gruodžio 14 d.	161, 213
<i>Moldovan ir kiti prieš Rumuniją (Nr. 2)</i> , Nr. 41138/98 ir 64320/01, 2005 m. liepos 12 d.	113, 139, 143
<i>Moustaquim prieš Belgiją</i> , Nr. 12313/86, 1991 m. vasario 18 d.	161, 210
<i>Mozer prieš Moldovos Respubliką ir Rusiją</i> [DK], Nr. 11138/10, 2016 m. vasario 23 d.	27

<i>Muñoz Díaz prieš Ispaniją</i> , Nr. 49151/07, 2009 m. gruodžio 8 d.	147
<i>Murray prieš Nyderlandus</i> [DK], Nr. 10511/10, 2016 m. balandžio 26 d.	129
<i>N. B. prieš Slovakiją</i> , Nr. 29518/10, 2012 m. birželio 12 d.	61, 62
<i>Nachova ir kiti prieš Bulgariją</i> [DK], Nr. 43577/98 ir 43579/98, 2005 m. liepos 6 d.	25, 85, 236, 239
<i>Novruk ir kiti prieš Rusiją</i> , Nr. 31039/11, 48511/11, 76810/12, 14618/13 ir 13817/14, 2016 m. kovo 15 d.	227
<i>Nunez prieš Norvegiją</i> , Nr. 55597/09, 2011 m. birželio 28 d.	209
<i>O. M. prieš Vengriją</i> , Nr. 9912/15, 2016 m. liepos 5 d.	158, 184
<i>O'Donoghue ir kiti prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 34848/07, 2010 m. gruodžio 14 d.	161, 214
<i>Oliari ir kiti prieš Italiją</i> , Nr. 18766/11 ir 36030/11, 2015 m. liepos 21 d.	148
<i>Opuz prieš Turkiją</i> , Nr. 33401/02, 2009 m. birželio 9 d.	86, 154, 170, 232, 249
<i>Oran prieš Turkiją</i> , Nr. 28881/07 ir 37920/07, 2014 m. balandžio 15 d.	225
<i>Oršuš ir kiti prieš Kroatiją</i> [DK], Nr. 15766/03, 2010 m. kovo 16 d.	79, 133, 249
<i>Pajić prieš Kroatiją</i> , Nr. 68453/13, 2016 m. vasario 23 d.	114, 146
<i>Paraskeva Todorova prieš Bulgariją</i> , Nr. 37193/07, 2010 m. kovo 25 d.	113, 143
<i>Partei Die Friesen prieš Vokietiją</i> , Nr. 65480/10, 2016 m. sausio 28 d.	114, 153
<i>Party for a Democratic Society (DTP) ir kiti prieš Turkiją</i> , Nr. 3840/10, 3870/10, 3878/10, 15616/10, 21919/10, 39118/10 ir 37272/10, 2016 m. sausio 12 d.	154
<i>Perinçek prieš Šveicariją</i> [DK], Nr. 27510/08, 2015 m. spalio 15 d.	42, 90
<i>Petrov prieš Bulgariją</i> , Nr. 15197/02, 2008 m. gegužės 22 d.	48, 227
<i>Pichkur prieš Ukrainą</i> , Nr. 10441/06, 2013 m. lapkričio 7 d.	15, 31, 227
<i>Pilav prieš Bosniją ir Hercegoviną</i> , Nr. 41939/07, 2016 m. birželio 9 d.	32, 114, 153
<i>Ponomaryovi prieš Bulgariją</i> , Nr. 5335/05, 2011 m. birželio 21 d.	112, 133, 160, 211
<i>Pretty prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 2346/02, 2002 m. balandžio 29 d.	45, 159, 190
<i>Price prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 33394/96, 2001 m. liepos 10 d.	159, 189
<i>R. B. prieš Vengriją</i> , Nr. 64602/12, 2016 m. balandžio 12 d.	84
<i>Rangelov prieš Vokietiją</i> , Nr. 5123/07, 2012 m. kovo 22 d.	160, 212
<i>Rasmussen prieš Daniją</i> , Nr. 8777/79, 1984 m. lapkričio 28 d.	145, 149
<i>Redfearn prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 47335/06, 2012 m. lapkričio 6 d.	162, 226

<i>S. A. S. prieš Prancūziją</i> [DK], Nr. 43835/11, 2014 m. liepa 1 d.	40, 62, 161, 215, 216
<i>S. L. prieš Austriją</i> , Nr. 45330/99, 2003 m. sausio 9 d.	156, 158, 181
<i>Sahin prieš Vokietiją</i> [DK], Nr. 30943/96, 2003 m. liepos 8 d.	227
<i>Saidoun prieš Graikiją</i> , Nr. 40083/07, 2010 m. spalio 28 d.	208
<i>Savez crkava „Riječ života“ ir kiti prieš Kroatiją</i> , Nr. 7798/08, 2010 m. gruodžio 9 d.	15, 33
<i>Schalk ir Kopf prieš Austriją</i> , Nr. 30141/04, 2010 m. birželio 24 d.	158, 183
<i>Schwizgebel prieš Šveicariją</i> , Nr. 25762/07, 2010 m. birželio 10 d.	159, 192
<i>Sejdić ir Finci prieš Bosniją ir Hercegoviną</i> [DK], Nr. 27996/06 ir 34836/06, 2009 m. gruodžio 22 d.	32, 160, 201
<i>Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą</i> , Nr. 55480/00 ir 59330/00, 2004 m. liepos 27 d.	122, 253
<i>Sidabras ir kiti prieš Lietuvą</i> , Nr. 50421/08 ir 56213/08, 2015 m. birželio 23 d.	227, 232, 253
<i>Škorjanec prieš Kroatiją</i> , Nr. 25536/14, 2017 m. kovo 28 d.	42, 85, 201
<i>Sławomir Musiał prieš Lenkiją</i> , Nr. 28300/06, 2009 m. sausio 20 d.	129
<i>Smith ir Grady prieš Jungtinę Karalystę</i> , Nr. 33985/96 ir 33986/96, 1999 m. rugsėjo 27 d.	139
<i>Sommerfeld prieš Vokietiją</i> [DK], Nr. 31871/96, 2003 m. liepos 8 d.	30, 145, 227
<i>Sousa Goucha prieš Portugaliją</i> , Nr. 70434/12, 2016 m. kovo 22 d.	90, 176
<i>Stasi prieš Prancūziją</i> , Nr. 25001/07, 2011 m. spalio 20 d.	115, 155
<i>Stec ir kiti prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 65731/01 ir 65900/01, 2006 m. balandžio 12 d.	32
<i>Stummer prieš Austriją</i> [DK], Nr. 37452/02, 2011 m. liepos 7 d.	112, 128, 130
<i>T. prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 24724/94, 1999 m. gruodžio 16 d.	159, 193
<i>Taddeucci ir McCall prieš Italiją</i> , Nr. 51362/09, 2016 m. birželio 30 d.	147, 158, 182
<i>The Moscow Branch of the Salvation Army prieš Rusiją</i> , Nr. 72881/01, 2006 m. spalio 5 d.	215
<i>Thlimmenos prieš Graikiją</i> [DK], Nr. 34369/97, 2000 m. balandžio 6 d.	45
<i>Timishev prieš Rusiją</i> , Nr. 55762/00 ir 55974/00, 2005 m. gruodžio 13 d.	201, 202, 231, 236
<i>Trabelsi prieš Belgiją</i> , Nr. 140/10, 2014 m. rugsėjo 4 d.	209
<i>Turan Cakir prieš Belgiją</i> , Nr. 44256/06, 2009 m. kovo 10 d.	254
<i>Ünal Tekeli prieš Turkiją</i> , Nr. 29865/96, 2004 m. lapkričio 16 d.	157, 172

<i>V. prieš Jungtinę Karalystę</i> [DK], Nr. 24888/94, 1999 m. gruodžio 16 d.....	159, 193
<i>V. C. prieš Slovakiją</i> , Nr. 18968/07, 2011 m. lapkričio 8 d.....	61
<i>Vallianatos ir kiti prieš Graikiją</i> [DK], Nr. 29381/09 ir 32684/09, 2013 m. lapkričio 7 d.....	114, 147
<i>Van Kück prieš Vokietiją</i> , Nr. 35968/97, 2003 m. birželio 12 d.....	158, 177
<i>Varnas prieš Lietuvą</i> , Nr. 42615/06, 2013 m. liepos 9 d.....	48, 162, 228
<i>Vejdeland ir kiti prieš Švediją</i> , Nr. 1813/07, 2012 m. vasario 9 d.....	89
<i>Virabyan prieš Armėniją</i> , Nr. 40094/05, 2012 m. spalio 2 d.....	42, 85, 162, 225, 231, 238
<i>Vojnity prieš Vengriją</i> , Nr. 29617/07, 2013 m. vasario 12 d.....	161, 213
<i>Vrountou prieš Kiprą</i> , Nr. 33631/06, 2015 m. spalio 13 d.....	113, 139
<i>Weller prieš Vengriją</i> , Nr. 44399/05, 2009 m. kovo 31 d.....	32, 52, 227
<i>Wolter ir Sarfert prieš Vokietiją</i> , Nr. 59752/13 ir 66277/13, 2017 m. kovo 23 d.....	162, 220
<i>X ir kiti prieš Austriją</i> [DK], Nr. 19010/07, 2013 m. vasario 19 d.....	114, 145
<i>Y. Y. prieš Turkiją</i> , Nr. 14793/08, 2015 m. kovo 10 d.....	158, 177
<i>Zarb Adami prieš Maltą</i> , Nr. 17209/02, 2006 m. birželio 20 d.....	30
<i>Zeibek prieš Graikiją</i> , Nr. 46368/06, 2009 m. liepos 9 d.....	160, 208

Europos socialinių teisių komiteto bylų nagrinėjimo praktika

<i>Associazione Nazionale Giudici di Pace prieš Italiją</i> , skundas Nr. 102/2013, 2016 m. liepos 5 d.....	49, 162, 228, 234
<i>Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE) prieš Italiją</i> , skundas Nr. 58/2009, 2010 m. birželio 25 d.....	203
<i>Confédération française démocratique du travail (CFDT) prieš Prancūziją</i> , skundas Nr. 50/2008, 2009 m. rugsėjo 9 d.....	54
<i>Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) prieš Italiją</i> , skundas Nr. 91/2013, 2015 m. spalio 12 d.....	39, 49, 54, 80, 124, 132
<i>Conference of European Churches (CEC) prieš Nyderlandus</i> , skundas Nr. 90/2013, 2014 m. liepos 1 d.....	113, 141

<i>European Action of the Disabled (AEH) prieš Prancūziją</i> , skundas Nr. 81/2012, 2013 m. rugsėjo 11 d.	40, 56, 159, 190, 191
<i>European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) prieš Nyderlandus</i> , skundas Nr. 86/2012, 2014 m. liepos 2 d.	113, 141
<i>European Federation of National Organisations working with the Homeless (FEANTSA) prieš Prancūziją</i> , skundas Nr. 39/2006, 2007 m. gruodžio 5 d.	140
<i>European Roma and Travellers Forum (ERTF) prieš Čekijos Respubliką</i> , skundas Nr. 104/2014, 2016 m. gegužės 17 d.	203
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Airiją</i> , skundas Nr. 100/2013, 2015 m. gruodžio 1 d.	160, 203
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Portugaliją</i> , skundas Nr. 61/2010, 2011 m. birželio 30 d.	203
<i>European Roma Rights Centre (ERRC) prieš Prancūziją</i> , skundas Nr. 51/2008, 2009 m. spalio 19 d.	140
<i>Fellesforbundet for Sjøfolk (FFFS) prieš Norvegiją</i> , skundas Nr. 74/2011, 2013 m. liepos 2 d.	50, 124, 159, 193
<i>International Association Autism Europe (IAAE) prieš Prancūziją</i> , skundas Nr. 13/2002, 2003 m. lapkričio 4 d.	19, 54, 80
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Graikiją</i> , skundas Nr. 49/2008, 2009 m. gruodžio 11 d.	140
<i>International Centre for the Legal Protection of Human Rights (INTERIGHTS) prieš Kroatiją</i> , skundas Nr. 45/2007, 2009 m. kovo 30 d.	135, 158, 184
<i>International Movement ATD Fourth World prieš Prancūziją</i> , skundas Nr. 33/2006, 2007 m. gruodžio 5 d.	140
<i>International Planned Parenthood Federation – European Network (IPPF EN) prieš Italiją</i> , skundas Nr. 87/2012, 2013 m. rugsėjo 10 d.	131
<i>Mental Disability Advocacy Center (MDAC) prieš Bulgariją</i> , skundas Nr. 41/2007, 2008 m. birželio 3 d.	134, 234
<i>SUD Travail Affaires Sociales, SUD ANPE ir SUD Collectivité Territoriales prieš Prancūziją</i> , skundas Nr. 24/2004, 2005 m. lapkričio 8 d.	234
<i>The Central Association of Carers in Finland prieš Suomiją</i> , skundas Nr. 71/2011, 2012 m. gruodžio 4 d.	41, 81

Nacionalinių teismų praktika

Austrija, Austrijos Aukščiausiasis Teismas, 9 ObA 117/15, 2016 m. gegužės 25 d.....	217
Austrija, Austrijos Konstitucinis Teismas, V 54/2014-20, 2014 m. gruodžio 9 d.....	102
Austrija, <i>Bezirksgericht Döbling</i> , GZ 17 C 1597/05f-17, 2006 m. sausio 23 d.....	136
Austrija, Tirolio regioninis administracinis teismas, LVwG-2013/23/3455-2, 2014 m. sausio 14 d.....	224
Belgija, Valstybės taryba, Nr. 228.752, 2014 m. spalio 14 d.....	217
Danija, Danijos Aukščiausiasis Teismas, byla Nr. 15/2014, 2016 m. gruodžio 6 d.....	195
Danija, Danijos Aukščiausiasis Teismas, byla Nr. 28/2015, 2015 m. gruodžio 14 d.....	245
Graikija, Atėnų taikos teismas, sprendimas Nr. 418/2016, 2016 m. rugsėjo 23 d.....	178
Jungtinė Karalystė, Apeliacinis darbo teismas, <i>Kelly prieš Covance Laboratories Limited</i> , UKEAT/0186/15/LA, 2015 m. spalio 20 d.....	224
Jungtinė Karalystė, Apeliacinis darbo teismas, <i>XC Trains Ltd prieš CD & Ors</i> , UKEAT/0331/15/LA, 2016 m. liepos 28 d.....	56
Jungtinė Karalystė, Bristolio darbo teismas, <i>McFarlane ir dar vienas asmuo prieš easyJet oro transporto bendrovę</i> , ET/1401496/15 ir ET/3401933/15, 2016 m. rugsėjo 29 d.....	71
Jungtinė Karalystė, Jungtinės Karalystės aukštasis teismas, <i>Amicus MSF skyrius, R. (prašymu) prieš Prekybos ir pramonės valstybės sekretorių</i> , EWHC 860 (Admin), 2004 m. balandžio 26 d.....	105
Lenkija, Lenkijos Aukščiausiasis Teismas, III PK 11/16, 2016 m. lapkričio 7 d.....	122
Lenkija, Varšuvos apylinkės teismas (antrosios instancijos teismas), <i>V Ca 3611/14</i> , 2015 m. lapkričio 18 d.....	53
Prancūzija, Kasacinis teismas, baudžiamųjų bylų kolegija, <i>Easyjet prieš Gianmartini ir kt.</i> , Nr. 13-81586, 2015 m. gruodžio 15 d.....	191
Prancūzija, Kasacinis teismas, baudžiamųjų bylų kolegija, Nr. M 08-88.017 ir Nr. 2074, 2009 m. balandžio 7 d.....	136

Prancūzija, Kasacinis teismas, socialinių bylų kolegija, <i>M. Jean-François X... prieš M. Serge Y... ir kt.</i> , Nr. 14-19.702, 2016 m. birželio 1 d.....	67
Prancūzija, Nimo apeliacinis teismas, <i>Lenormand prieš Balenci</i> , Nr. 08/00907, 2008 m. lapkričio 6 d.	136
Prancūzija, Valstybės tarybos nutartys, Nr. 402742 ir 402777, 2016 m. rugpjūčio 26 d.....	217
Rumunija, Nacionalinė kovos su diskriminacija taryba, sprendimas Nr. 349, 2016 m. gegužės 4 d.....	141
Šiaurės Makedonija, Skopjės II pirminis teismas, I RO Nr. 618/15, 2016 m. kovo 3 d.	122
Švedija, Apeliacinis teismas, <i>Diskriminacijos seksualinės orientacijos pagrindu bylas nagrinėjantis ombudsmenas prieš A. S.</i> , T-3562-06, 2008 m. vasario 11 d.	136
Švedija, Aukščiausiasis Teismas, <i>Escape Bar and Restaurant prieš Etninės diskriminacijos bylas nagrinėjantį ombudsmeną</i> , T-2224-07, 2008 m. spalio 1 d.	136, 243
Vengrija, Lygių galimybių institucija, byla Nr. 72, 2008 m. balandžio mėn.	136
Vengrija, Lygių galimybių institucija, sprendimas Nr. 654/2009, 2009 m. gruodžio 20 d.	68
Vokietija, Federalinis darbo teismas, 2 AZR 579/12, 2013 m. balandžio 25 d.	104
Vokietija, Federalinis darbo teismas, 8 AZR 638/14, 2016 m. vasario 18 d.....	58
Vokietija, Kelno darbo teismas, Az. 9 Ca 4843/15, 2016 m. vasario 10 d.....	73
Vokietija, Konstitucinis Teismas, 1 BvR 471/10, 1 BvR 1181/10, 2015 m. sausio 27 d.	217

Teisinių dokumentų sąrašas

ET dokumentai

Europos konvencija dėl pilietybės (1997 m. lapkričio 6 d.)

Europos socialinė chartija (1961 m. spalio 18 d.)

Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996 m. gegužės 3 d.)

Europos regioninių arba mažumų kalbų chartija (1992 m. lapkričio 5 d.)

Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis (2005 m. gegužės 16 d.)

Europos Tarybos konvencija dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (2011 m. gegužės 11 d.)

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950 m. lapkričio 4 d.)

Konvencijos dėl elektroninių nusikaltimų Papildomas protokolai dėl rasistinio ir ksenofobinio pobūdžio veikų, padarytų naudojantis kompiuterinėmis sistemomis, kriminalizavimo (2003 m. sausio 28 d.)

Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (1995 m. vasario 1 d.)

Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija (1997 m. balandžio 4 d.)

Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950 m. lapkričio 4 d.)

ES dokumentai

Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartis (1957 m. kovo 25 d.)

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija

Komisijos rekomendacija 92/131/EEB dėl moterų ir vyrų orumo apsaugos darbe

Lisabonos sutartis (2009 m. gruodžio 1 d.)

Lyčių lygybės direktyva (nauja redakcija) 2006/54/EB (2006 m. liepos 5 d.)

Rasinės lygybės direktyva 2000/43/EB (2000 m. birželio 29 d.)

Tarybos deklaracija dėl Komisijos rekomendacijos dėl moterų ir vyrų orumo apsaugos darbe įgyvendinimo (1991 m. gruodžio 19 d.)

Tarybos direktyva 2004/113/EB, įgyvendinanti vienodo požiūrio į moteris ir vyrus principą dėl galimybės naudotis prekėmis bei paslaugomis ir prekių tiekimo bei paslaugų teikimo (2004 m. gruodžio 13 d.)

Tarybos direktyva 79/7/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo nuoseklaus įgyvendinimo socialinės apsaugos srityje (1978 m. gruodžio 19 d.)

Užimtumo lygybės direktyva 2000/78/EB (2000 m. lapkričio 27 d.)

Vienodo požiūrio direktyva 76/207/EB (1976 m. vasario 9 d.)

Tarptautiniai dokumentai

Jungtinių Tautų konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (1979 m. gruodžio 18 d.)

Jungtinių Tautų konvencija prieš kankinimą (1975 m. gruodžio 9 d.)

Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (2006 m. gruodžio 13 d.)

Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija (1989 m. lapkričio 20 d.)

Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1969 m. sausio 4 d.)

Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966 m. gruodžio 16 d.)

Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966 m. gruodžio 16 d.)

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948 m. gruodžio 10 d.)

Pastabos dėl nuorodų

Šiame leidinyje nurodyta teismų praktika suteikia skaitytojui išsamią informaciją, kurią turėdamas jis galės rasti visą tam tikroje byloje priimtą sprendimą. Tai gali būti naudinga, kai norima labiau įsigilinti į argumentaciją ir analizę, taikytą tam tikrame teisme priimant atitinkamą sprendimą.

Sprendimus daugumoje šiame leidinyje minimų bylų priėmė ESTT arba EŽTT, todėl toliau paaiškinama, kaip ieškoti šių institucijų sprendimų. Panašiai informacijos galima ieškoti ir nacionalinių teismų praktikos duomenų bazėse.

EŽTT praktiką skaitytojas ras [EŽTT portale HUDOC](#), kuriame galima nemokamai susipažinti su EŽTT sprendimais. Portale HUDOC yra patogi naudoti paieškos sistema, padedanti lengvai susirasti norimą bylą. Paprasčiausias būdas susirasti norimą bylą yra nurodyti pareiškimo numerį laukelyje „Application Number“.

ESTT praktiką skaitytojas ras naudodamasis nemokama [paieškos sistema CURIA](#). CURIA yra patogi naudoti paieškos sistema, padedanti lengvai susirasti norimą bylą. Paprasčiausias būdas susirasti norimą bylą yra nurodyti bylos numerį laukelyje „Bylos numeris“.

Šiose dviejose paieškos sistemose (ar bet kurioje kitoje paieškos sistemoje) bylų taip pat galima ieškoti pagal datą. Kad susirasti reikiamą bylą pagal sprendimo datą būtų paprasčiau, šiame vadove nurodytos visų jame minimų bylų sprendimo priėmimo datos.

Daug informacijos apie Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūrą (FRA) paskelbta internete. Ji prieinama FRA svetainėje fra.europa.eu.

Daugiau informacijos apie Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką galima rasti Teismo svetainėje echr.coe.int. Teismo sprendimai ir nutartys anglų ir (arba) prancūzų kalbomis, vertimai į papildomas kalbas, teisinės santraukos, pranešimai spaudai ir kita informacija apie Teismo darbą yra prieinami HUDOC paieškos portale <http://HUDOC.echr.coe.int>.

Kaip įsigyti Europos Tarybos leidinių

Europos Tarybos leidinių biuras leidžia leidinius visomis šios organizacijos darbo sričių temomis, įskaitant žmogaus teises, teisės mokslą, sveikatą, etiką, socialinius reikalus, aplinką, švietimą, kultūrą, sportą, jaunimą ir architektūros paveldą. Knygų ir elektroninių leidinių iš didelio jos darbų katalogo galima užsisakyti internetu <http://book.coe.int/>.

Virtualios skaityklos naudotojai gali nemokamai susipažinti su ką tik išleistų svarbiausių leidinių ištraukomis arba visu kai kurių oficialių dokumentų tekstu.

Informacija apie Europos Tarybos konvencijas, taip pat nesutrumpinti jų tekstai skelbiami Sutarčių biuro svetainėje <http://conventions.coe.int/>.

Kaip susisiekti su ES

Asmeniškai

Visoje Europos Sąjungoje veikia šimtai *Europe Direct* informacijos centrų. Artimiausio centro adresą rasite svetainėje https://europa.eu/european-union/contact_lt

Telefonu arba el. paštu

Europe Direct tarnyba atsakys į jūsų klausimus apie Europos Sąjungą. Su šia tarnyba galite susisiekti: – nemokamu numeriu: 00 800 6 7 8 9 10 11 (kai kurie operatoriai už šiuos skambučius gali imti mokesť),

– šiuo sandartiniu numeriu: +32 22999696 arba

– elektroniniu paštu svetainėje https://europa.eu/european-union/contact_lt

Kaip rasti informacijos apie ES

Internetas

Informacijos apie Europos Sąjungą visomis oficialiosiomis ES kalbomis galima rasti svetainėje *Europa* (https://europa.eu/european-union/index_lt).

ES leidiniai

Nemokamų ir mokamų ES leidinių galite atsisiųsti arba užsisakyti (<https://op.europa.eu/lt/publications>). Jeigu jums reikia daugiau nemokamų leidinių egzempliorių, kreipkitės į *Europe Direct* arba į vietos informacijos centrą (žr. https://europa.eu/european-union/contact_lt).

ES teisė ir susiję dokumentai

Norėdami susipažinti su ES teisine informacija, įskaitant visus ES teisės aktus nuo 1951 m. visomis oficialiosiomis kalbomis, apsilankykite svetainėje *EUR-Lex* (<http://eur-lex.europa.eu>).

ES atvirieji duomenys

ES atvirųjų duomenų portale (<http://data.europa.eu/euodp/lt>) galima susipažinti su ES duomenų rinkiniais. Duomenis galima nemokamai parsisiųsti ir pakartotinai naudoti tiek komerciniais, tiek nekomerciniais tikslais.

Pagal Europos nediskriminavimo teisę, kurią sudaro pirmiausia ES nediskriminavimo direktyvos ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų apsaugos konvencijos 14 straipsnis bei Protokolas Nr. 12, draudžiama diskriminuoti įvairiomis aplinkybėmis ir įvairiais pagrindais. Šiame vadove iš šių dviejų šaltinių kilusi Europos nediskriminavimo teisė nagrinėjama kaip viena kitą papildančios sistemos; jomis pakaitomis remiamasi – tiek, kiek jos sutampa, ir atkreipiamas dėmesys į skirtumus, jei jų yra. Jame taip pat yra nuorodų į kitus Europos Tarybos dokumentus, visų pirma Europos socialinę chartiją, bei atitinkamus Jungtinių Tautų organizacijos dokumentus. Atsižvelgiant į įspūdingą Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktiką nediskriminavimo srityje, atrodo naudinga prieinamai pristatyti vadovą, skirtą ES ir Europos Tarybos valstybių narių ir ne tik jų praktikuojantiems teisininkams, kaip antai teisėjams, prokurorams ir advokatams, taip pat teisėsaugos pareigūnams.

FRA – EUROPOS SAJUNGOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ AGENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Viena – Austrija
Tel. +43 (1) 580 30-0 – Faks. +43 (1) 580 30-699
fra.europa.eu
facebook.com/fundamentalrights
linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency
twitter.com/EURightsAgency

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS EUROPOS TARYBA

67075 Strasbūras Cedex – Prancūzija
Tel. +33 (0) 3 88 41 20 18 – Faks. +33 (0) 3 88 41 27 30
echr.coe.int – publishing@echr.coe.int – twitter.com/ECHR_CEDH

Europos Sąjungos
leidinių biuras